

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ БОЙЛАТА ОҚЫТУ
ӘДІСТЕМЕЛЕРІ
ғылыми-әдістемелік жинақ**

Астана, 2024

Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен
баспаға ұсынылды (2024 жылғы 8 қарашадағы №7 хаттама)

**«Бастауыш сыныпта қазақ тіліне бойлата оқыту әдістемелері»
ғылыми-әдістемелік жинақ.** – Астана: Б. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024. –
192 б.

«Бастауыш сыныпта қазақ тіліне бойлата оқыту әдістемесі» ғылыми-әдістемелік жинағы 1-4 сынып білім алушыларына білім беретін мұғалімдерге көмекші құрал ретінде дайындалған. Жинақта отандық және шетелдік ғалымдардың тілді үйретуде жайлы орта қалыптастыра отырып, білім алушыларның қазақ тілінде еркін және таза сөйлеуінің ғылыми-әдістемелік негізін талдаған еңбектері жинақталып берілді.

Жинақта отандық және шетелдік тәжірибелер негізінде оқыту тәсілдері екінші бөлімде бастауыш сыныптың әр пәні бойынша жеке қарастырылған. Бастауыш сынып пәндері бойынша оқытудың әдістемелік нұсқаулықтары, сабақ үлгілері және сабақты өту кезінде пайдаланылатын әдістемелік тәсілдер ұсынылды.

Әдістемелік ұсыным жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне, білім алушыларға, жоғары оқу орындары оқытушылары мен білім алушыларына, әдіскерлерге, сондай-ақ білім беру ұйымдарының қызметкерлеріне арналады.

© Б. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2024

КІРІСПЕ

Тәуелсіз Қазақ елінің бүгінгі экономикалық даму деңгейі, әлеуметтік жағдайы, шетелдермен халықаралық байланысының нығаюы, әлемдік қауымдастықтағы беделінің артуы біліктілік деңгейі әлемдік стандарттарға сәйкес келетін, бәсекеге қабілетті тұлға даярлаудың қажеттігін туғызып отыр. Еліміздің кез келген азаматы өз елі мен жерінің тарихын, мәдениетін, мемлекеттік тілді толық білуі, меңгеруі қажет деп саналады. Адамдардың бәсекеге қабілеттілігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі олардың мемлекеттік тілді толық меңгеруі екені даусыз.

Қазақ тіліне бойлата оқыту кезінде «Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен таңдау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығы [1] және «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы негізге алынды [2].

Қазақ тілі – кемеліне келген тіл. Тілдің кемелдігін көрсететін негізгі белгілердің барлығы да қазақ тілінің құрылым жүйесінен толық табылады. Қазақ тілі – құрылымы мен жүйесі дамыған, сөз байлығы аса мол, ұлттық тіл деңгейіне көтерілген қазақ халқының ұлттық тілі, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі. Республикада мемлекеттік тіл ретінде қазақ тіліне конституциялық мәртебе беріліп отыр. Әлемдік тәжірибеде тілге мемлекеттік мәртебе екі жағдайда беріледі: бірі – тілдің қоғамдық қызметі шектеулі болғанда, оның мәселесін шешіп, дамыту үшін мемлекеттік қамқорлыққа алу мақсатында, ал екіншісі басым тілдің артықшылығын сақтау үшін беріледі. Мемлекеттік тіліміз – қазақ тілін өз мәртебесіне сай қоғам өмірінің барлық салаларына енгізу, қолданыс аясын кеңейту бүгінгі күннің өзекті де келелі мәселесі. Тіл білу, тіл меңгеру дегенге белгілі бір тілдің грамматикасы мен сөздік қорын игеру деген жеткіліксіз. Өйткені сол сөздер мен сөйлемдердің немесе грамматикалық құрылыстың сөйлеу жағдаятының қай түріне орай дұрыс қолдана білу туралы анық түсінігі болуы қажет [3].

Тілге бойлата оқыту бағдарламалары әлем бойынша бірнеше елде қолданылғандықтан оның тәжірибесі мен нәтижелері қазақ тіліне бойлата оқыту кезінде қажетінше пайдаланылды. Сонымен бірге қазақ тілін оқытудың отандық ғылыми-зерттеу нәтижелері де толыққанды қолданылып, оқытудың әдіснамалық және әдістемелік жүйесі ұсынылды.

Зерттеудің әдіснамалық негізі болып шетелдік және отандық педагогиканың, психологияның және әлеуметтік теориялық тәсілдері мен ережелері; саралау идеялары, мәдени тәрбие; тұрақты даму мақсатында жалпыадамзаттық құндылықтар мен халықтың мәдени мұрасымен, дәстүрлерімен таныстыру процесінде тұлғаның жан-жақты және үйлесімді, рухани дамуы туралы ғылыми педагогиканың мақсаты алынады. Тілге бойлата

оқыту әдістемесі туралы шетелдік зерттеулермен қатар тіл үйретуге арналған отандық ғалымдардың және қазақ педагогикасы тарихында елеулі еңбектер қалдырған қазақ зиялыларының да еңбектері сараланды. Мәселен, Жүсіпбек Аймауытовтың «Психология», «Тәрбиеге жетекші», Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика», «Бастауыш мектепте ана тілі», «Сауатты бол», Ахмет Байтұрсынұлының «Тіл құралы», «Әліпби», Тіл –жұмсар», Әлихан Бөкейханның «География», Қаныш Сәтбаевтың «Алгебра», Міржақып Дулатовтың «Есеп кітабы» және тағы да басқа тарихи құнды педагогикалық мұраларындағы негізгі ойлар алынды.

Тілдік ортаға енгізу әдісі алғаш рет 1965 жылдан бастап Монреальда (Канада) қолданыла бастады. Әдістің мақсаты француз тілді Квебекте тұратын ағылшын оқушыларының ресми тілді тез үйреніп алуына көмектесу болды. Әдіс табысты болып шықты, қазір де канадалық мектептерде осы әдіс бойынша 300000-нан астам бала оқып жатыр. Бұл тәжірибе өзге елдерде, оның ішінде Финляндия, Жапония, Австралия, Испания, Америка Құрама Штаттарында, Эстонияда қолданылады.

Тілдік ортаға енгізу тілге, пәнге кіріктіру және білімді меңгеру дағдыларына, сондай-ақ оқытудың жақсы дәстүрлерін ендіруге бүкіл назарды аударумен сипатталатын әдістерінің бірі. Тілдік ортаға енгізу – өзге тілді оқытудың ең тиімді әдісінің бірі. Ұсынылып отырған әдіс оқушылардың қазақ тілін үйренуіне мүмкіндік береді, сол арқылы тілік орта қалыптастыруды көздейді.

Ауызекі сөйлеу тілін дамыту - тілдік ортаға енгізу әдісінің бастапқы кілті. Тілдік ортаға енгізу әдісі тілді үйренудің табиғи үрдісін негізге алады. Бала тілді алдымен тыңдап, қайталап айтады, сөз мағынасын түсіне бастайды, уақыт өте келе қазақ тілі тілдік қорына еніп, сөйлей бастайды, оқиды және жазады. Тілдік ортаға енгізу үдерісіне жалпы сипаттама беріп, ауызекі сөйлеу тілін дамыту, тыңдалым, оқылым және жазылым дағдыларын қалыптастыру әдіс-тәсілдері туралы мағлұмат беріледі.

1. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДІҢ ОҚУ ПӘНДЕРІН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ БОЙЛАТА ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ

Тілге бойлата оқыту дегенде еліміздегі қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін көтеруге бағытталған іс-шаралармен байланысты қарастыруымыз заңдылық. Сонымен бірге тілге бойлата оқыту дегенде тек қазақ тілін оқыту деп түсінбеуіміз керек. Мектепте оқитын барлық пән мамандары білім алушының қазақ тілін меңгеруіне өз үлесін қосады.

Қазақ тілін оқыту әдістемесінің ғылым саласы ретінде бірден қалыптаспағанын да назарда ұстау маңызды. Оның да өзінің тарихи даму жолдары бар. Қазақ халқының тарихында баланы ана тілінде оқыту және оқыту әдісіне көңіл бөлу ұлы ағартушы Ы. Алтынсариннен басталды десек, бүгінгі деңгейге жету жолында басқа да бірқатар ғалымдар бұған елеулі үлес қосты. Ұлы ұстаз қазақ балаларына ана тілін оқытудың жолын, принциптерін, қағидасын, маңызын, жолдарын көрсетіп, әдістеме ғылымының негізін салды, артына мол мұра қалдырды. Оның ізін жалғаған ағартушы-ұстаз Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілін оқыту әдістемесінің жаңа жолын көрсетті. Ол – қазақ тілін дыбысқа бөліп оқыту арқылы сауаттандыру әдісінің негізін салды. Бұл салада бірнеше әдістемелік мақалалар жазып, соның негізінде 1920 жылы Қазан қаласында «Баяншы» деген атпен әдістемелік кітапша шығарды. Мұнда автор мұғалімдерге «Әліппені» пайдаланудың, сауат ашу әдістерінің жол-жобасын көрсетіп берді. Сөйтіп ғұлама ғалым өзінің алдына жүйелі бағдарлама қойып, бұларды біртіндеп шешуге кірісті. Ол алдымен қазақша сауат аштыруды көздеп «Оқу құралы» деген еңбек жазды, онан соң қазақ тілінің ғылыми грамматикасы «Тіл құралын» ұсынды, тілді дұрыс жұмсай білу тәртібін көздеп «Тіл жұмсарын», төртінші – сауат аштыру, тілді оқытудың әдістемесін жасауды қолға алып, «Баяншы» еңбегін жазды [4].

Басқа ұлт өкілдеріне арналып жазылған алғашқы оқулықтың авторы, оқу-ағарту, тіл мен әдебиет, білім салаларында құнарлы еңбек еткен талантты әдіскерлердің бірі – Телжан Шонанов. Ол – қазақ тілін оқыту әдістемесінде тіл білімін зерттеуші ғалым, әдіскер, тарихшы, аудармашы, педагог ретінде көрнекті орынға ие. Оның жазған кітаптары мен оқулықтары, әр салада жазылған 100-ден астам ғылыми еңбектерінде мектептегі білім жүйесі, әдістеме, тіл мәселелері қаралады. 1933 жылы ғалымның қазақ тілін орыс мектептерінде оқытуға байланысты «Учебник казахского языка для русской школы» деп аталатын оқулығы жарық көріп, кейін бұл оқулық күн талабына сай бес рет қайта басылып шықты [5].

Қазақ тілі әдістемесінің алғашқы негізін салушылардың бірі – Ғали Бегалиев. Оның 1940 жылы «Бастауыш мектептерде қазақ тілінің методикасы» деген еңбегі баспадан шықты.

1920-1930 жылдар арасында қазақ өнері мен білімінің негізін салған абзал азаматтардың бірі – Құдайберген Қуанұлы Жұбанов еді. Ол – қазақ тіл білімінің негізін қалаған көрнекті ғалым, тұңғыш филолог, профессор. Құдайберген

Жұбановтың еңбектері елімізде 1966 жылға дейін тыйым салынып келді. 1966 жылы ғана «Қазақ тіліндегі зерттеулер» деген еңбегі жарық көрді [6].

Қазақ тілін оқыту әдістемесі саласына айрықша көп еңбек сіңірген көрнекті ғалым – Шамғали Сарыбаев. Ол қазақ тілін орыс мектептерінде оқыту мәселесін 1933 жылдан бастап арнайы қарастыра бастады. Ш. Сарыбаев бірнеше жылдық зерттеу жұмысының нәтижесінде «Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту тәжірибесінен» атты еңбегін жазып [7], сұрақ-жауап әдісін қолданып, тіл үйретудің тиімділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеді. Ол 1943 жылы «Методика преподавания казахского языка в русской школе» атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғайды [8]. Шамғали Сарыбаев қазақ тілін басқа ұлтқа оқыту әдістемесі бойынша тұңғыш ғылым кандидаты болды. Ғалым орыс мектебінде қазақ тілін оқытудың ғылыми негізін салумен қатар, осы еңбегі арқылы оқытудың тәжірибесіне де көңіл бөлді. Өз еңбегінде ғалым тілші сан әдісті қолданып, оқу материалдарын оқушының сапалы, жүйелі, тиянақты түрде меңгеруіне жол ашты.

Қазақ тілін оқыту әдістемесі мәселелерін зерттеп, ғылыми еңбек жазған тілші-ғалым Сейіл Жиенбаев орыс мектептерінде қазақ тілін оқыту мәселелеріне, әсіресе тіл дамыту, арнайы тақырыппен жұмыс істеу, сабақ беру әдісі, сөйлеуге үйрету, кітап оқу, жазу жұмыстары туралы мағлұматтар береді. С. Жиенбаев бірнеше оқулықтар мен әдістемелік кітаптардың авторы.

Қазақ тілін ұлт мектептерінде оқыту, жалпы басқа ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйрету мәселесі ХХ ғасырдың 30 жылдарында қолға алынып, түрлі оқулықтар, оқу құралдары, бағдарламалар шығарыла бастады. Осы жылдары қазақ тіл ғылымының белгілі әдіскер ғалымдары Т. Шонанов, Ш. Сарыбаев, С. Жиенбаев т.б. ғалымдардың оқулықтары, әдістемелік еңбектері жарық көрді. Қазақ тілін орыс мектептерінде оқыту әдістемесінің қалыптасуына әсерін тигізген алғашқы тілші- ғалымдардың бірі – М.С. Лапатухин. Ғалымның көптеген жылдардағы жүргізген зерттеу еңбегінің нәтижесі 1940 жылы шыққан «Очерки по методике казахского языка в русской школе» деген еңбегінде жарық көрді [9]. М.С. Лапатухинның еңбегі орыс мектептерінде қазақ тілін оқыту әдістемесінің тұңғыш үлгісі. Бұл еңбек орыс мектептеріндегі қазақ тілінің рөлі, қазақ тілі сабағына қойылатын талаптар, сабақтың құрылысы, орфоэпияға, ауызша сөйлеуге, жазуға үйрету, лексика және грамматика, қазақ тілінен сыныптан тыс жұмыстар т.с.с. бөлімдерді қамтиды.

Қазақстанда бірнеше ұлт этностары мекен еткендіктен елде қалыптасқан тілдік ортаға байланысты тілді үйренушілердің өзі – бастауыш топ, жалғастырушы топ болып бірнеше топқа бөлінеді. Қазіргі кезде жиі қолданыста жүрген оқулықтардың ішінде осы топтарға пайдаланып жүрген оқулық – Ш. Бектұров пен А. Бектұрованың «Қазақ тілі» оқулығы [10]. 1998 жылы Т. Аяпованың «Қазақ тілі» деп аталатын үш кітаптан тұратын кешенді оқулығы шықты. Кешенді оқулықтың мақсаты – «бүкіл әлемдік ең өзекті және ұтымды оқыту әдістерін қолдана отырып, оқушы білімін тереңдетуге көмектесу және сөйлеуге үйрету» деп көрсетілген [11].

Алаш зиялыларының алғашқы қазақ ағартушылығы кезіндегі әдістемелік құралдарындағы негізгі ой-тұжырымдар да басшылыққа алынды. Мәселен, Жүсіпбек Аймауытов өзінің «Тәрбиеге жетекші» құралындағы: «Әр сабақ, әр пән бір жағынан өзіне хас мақсұт көздесе, екінші жағынан тіл түзетуге, тіл сабағының міндетін атқаруға тырысуы керек. ... Тереңірек қарасақ әр пәннің ісі баланың ойын қозғау, ойлағанын ауызша, ия жазумен сыртқа шығару. ...Бұдан шығатын қорытынды мынау: білім тану жолы мен тіл үйрену жолын айыру дұрыс емес», – деген түйінді пікірлері тілге бойлата оқытудағы пәндердің кіріктірілуіне және тіл үйретуде пәнге бөлінбей тілді тұтас жүйе ретінде оқыту идеясын береді[12]. М. Әуезов кезінде А. Байтұрсынұлының еңбегін бағалай келе: ««Қазақ» газетінің сүтін еміп өскен бір буын осы күнде пікір-білім жолында бұғанасы бекіп, іс майданына шығып отырса, кейінгі жас буын Ақаң салған өрнекті біліп, Ақаң ашқан мектепті оқып шыққалы табалдырығын жаңа аттап, ішіне жаңа кіріп жатыр. Ақаңның бұл істеген қызметі – қазақтың ұзын-ырға тарихымен жалғасып кететін қызмет, істеген ісімен өзіне орнатылған ескерткіш – мәңгілік ескерткіш. ...Қазақтың еңкейген кәрі, еңбектеген жасына түгелімен ой түсіріп, өлім ұйқысынан оятып, жансыз денесіне қан жүгіртіп, күзгі таңның салқын желіндей ширықтырған, етек-жеңін жиғызған «Қазақ» газеті болатын. Ол газеттің жаны кім еді? Ішіндегі қажымайтын қайрат, кемімейтін екпін кімнің екпіні еді? Ол екпін, ұйықтаған қазақты айқайлап оятуға заман ерік бермеген соң, маса болып қалай ызындап оятамын деп, ұзақ бейнетті мойнына міндет қылып алған Ақаңның екпіні болатын», – деп оқыту мәселесіне байланысты өз ойын білдірген[13. 17-18].

Мағжан Жұмабаевтың баланы сөйлеуге үйрету туралы: «Бала тілінің дұрыс өркендеуінің бірінші шарты балаға сөзді бұзып сөйлемей керек. Және балаға ұқпайтын жат сөз үйретпеу керек. Екінші – баланы өзі теңді балалармен бірге ойнату керек. Баланы ешбір уақыт сөзден тыймау керек. Былдырласын, шолжыңдасын – сөйлей берсін. Ал енді баланың тілін шын дұрыс жолға салатын, дұрыстайтын, байытатын – мектеп», – деп нақтылайды[14.149].

Еліміз тәуелсіздік алған уақыттан бері қазақ тілін оқыту әдістемесіне байланысты көптеген инновациялық эксперименттер мен зерттеулер өткізіліп, ғылыми еңбектер жарық көрді. Солардың ішінде нәтижесі нақтылы көрінген эксперимент ретінде профессор М. Жадринаның тілдік ортаға енгізу әдістері мен «НЗМ ДББҰ білім беру бағдарламалар орталығының бағдарламасына сәйкес әзірленген және 2012 жылдан бастап балабақшада, 2013 жылы НЗМ филиалдарының бастауыш сыныптарында (Астана, Көкшетау, Талдықорған) жүргізілген эксперимент нәтижелері» негізге алынды.

Қазақ тіліне толық ендіру әдістемесін елімізде алғаш бастап, эксперимент жүргізген ғалым М. Жадринаның: «Заман талабына сай жас ұрпаққа білім берудегі келелі мәселенің бірі – тілді шынайы қарым-қатынас құралы ретінде үйрету. Өйткені жаңа парадигма аясындағы нәтижеге бағытталған білім моделінің басты кейіпкері оқушының жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті, рухани дүниесі бай тұлға болуы оның ана тілді ғана емес, сонымен қатар басқа да тілді толық меңгергеніне тікелей байланысты. Әр баланың тілді ана тілінің

табиғи болмысына сай меңгеруі оның дүниетанымын, ой-өрісін дамытып, табиғат берген бейімділік пен қабілеттің көзін аша түсетіндігі көпшілікке мәлім. Ал екінші, үшінші тілді үйрену балаға қосымша жаңа мүмкіндіктер береді, оның білім мен білігі артады, мәдени деңгейі өседі», -деген түйінді пікірі де тілге бойлата оқыту әдіснамасына негіз болды[15.129].

Тілдік ортаға енгізу әдісі қосымша тілді күнделікті тұрмыста қолдану мен тиімді қарым-қатынас жасау мақсатын көздейді. Үйренетін жаңа тілдің құндылығы - осы тіл арқылы пәндер бойынша білім беріледі.

Еліміздегі және шетелдік тәжірибені пайдалана отырып, жинау, талдау, зерделеу, салыстыру әдістері мен типтері (сипаттаушылық, корреляциялық және эксперименттік) пайдаланылады.

Жаңа бағыттағы ғылыми ой-пікірлер, жаһандану жағдайында тілге үйрету бойынша жаңа көзқарас тұрғысынан жазылған еңбектер басшылыққа алынады.

1. *Тілді оқушылардың күнделікті тіршілігіне сай үйрету* – мектепке келгеннен бастап, үйлеріне кеткенге дейінгі аралықта қазақ тілді орта (қоңырау кезінде де қазақ тілінде қозғалмалы ойындар ұйымдастыру) құру керек. Сәлемдесу, хал-жағдай сұрау, сұрану т.б. сөйлеу интенциясының үлгілерін беру. Оқушымен мектеп ұжымы мүшелері тек қазақ тілінде қарым-қатынас жасайды (дәрігер, асханашы, кітапханашы т.б.).

2. *Кіріктірілген білім беру* - барлық пәндер ортақ тақырыптар негізінде белгіленген лексиканы меңгертеді.

3. *Бір педагог – бір тіл*, яғни қазақ тіліне бойлата оқыту сыныбында жұмыс істейтін педагог, орыс тілін білсе де, балалармен тек қазақ тілінде сөйлесуі керек. Мұғалім қазақ тілін жетік меңгеруі, орыс тілін жақсы түсінуі тиіс. Бұл тіл тұлға мен жағдайдың арасында байланыс туындауы үшін қажет. Білім алушы педагогтің сөйлеу тіліне еліктеп, сөйлесу дағдысы қалыптаса бастайды. Педагог білім алушыларға оқу материалдарын өзге тілге аудармайды. Шетелдік тәжірибе бойынша орфографиялық жаттығуларда ғана аударма жасауға болады.

4. *Қарапайымнан күрделіге, барлығы бірге қайталау*. Сөздерді, сөйлемдерді қайталату әдісі білім алушыларды қазақ тілді ортаға енгізіп, олардың есту, дыбыстау және сөзді дұрыс айту қабілеттерін дамытады.

5. *Балалардың сөйлеу тілінде кеткен қателіктерді «қате» деп айтпау*. Педагог сөйлемді басқаша айтып, дұрыс сөздің үлгісін көрсетуі керек. Түзетулер көп жасалса, баланың тіл үйренуге деген ықыласы бәсеңдеуі мүмкін. Бастысы білім алушы жалпы не туралы айтылғанын түсінсе болды, мұғалім біртіндеп оның дұрыс сөйлеуін ұйымдастырады.

6. *Сөйлеу формасы мен мазмұнының маңызы*. Педагог балалармен сөйлесу барысында қол қимылын, ым-ишараны, көрнекі құралдарды көп қолдануы керек. Бейімделген тілін (анық, ақырын және грамматикалық тұрғыдан жеңіл) қолданады.

7. *Тілді үйренуге балаларды мәжбүрлемей, ынталандыру керек*. Сабақтан тыс уақытта оқушыларды өз бетінше оқу орталықтарында жұмыс істеуге бағыттау, зерттеу-жобалау, сыныптан тыс шаралар, үйірме жұмыстарына оқушыларды толық қамту, қолдау, мадақтау.

Өзара түсіністікке немесе «мағынаны түсінуге» сыныптағы күнделікті оқыту барысында вербалды және вербалды емес әдістерді қолдану арқылы қол жеткізуге болады. Бұл әдістер түсінуді жақсартады және білім алушыға ұзақ уақыт бойы тыңдауға және оқу процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Вербалды емес қарым-қатынас әдістері тікелей (педагог мен білім алушы арасындағы өзара әрекеттесу) және жанама (сынып бөлмесі мен форматқа байланысты) болып бөлінеді және келесі элементтерді қамтиды:

- дене қимылы мен қалыптар;
- мимика;
- ым-ишара мен белгілер;
- дауыс ырғағы мен интонациясы;
- көзбен байланыс және назар аудару;
- анық таңбаланған және көзге көрінетін материалдар;
- тақырыпқа байланысты иллюстрациялар мен заттар;
- әліпби және суреттермен безендірілген карточкалары;
- қолмен жұмыс істеуге арналған заттар.

Вербалды және вербалды емес әдістерді біріктіре отырып, тиімді оқу ортасын құруға болады. Түсінуді тереңдету үшін қолданылатын негізгі әдістер мыналар:

- баяу және анық (интонациямен) сөйлеу;
- білім алушылардың білім деңгейіне сәйкес келетін сөздік қорды пайдалану;
- қысқа сөздер, сөз тіркестері, нұсқаулар қолдану;
- жаңа сөздерді заттар мен көрнекі құралдар арқылы алдын ала таныстыру;
- диалогтардың түсінікті және нақты болуын қамтамасыз ету үшін оларды қайта құрастыру;
- сөз тіркестері мен сөздерді қайталау;
- оқыту әдістерін әртараптандыру мақсатында бейне, теледидар және компьютерлік бағдарламаларды пайдалану;
- таныс тақырыптар бойынша диалогтар құрастыру (сабақ кестесі, күнтізбе, ауа райы, санау, әліпби);
- қажетті сөзді табуға немесе бір нәрсені қайталауға мүмкіндік беру;
- таныс әндер мен рифмаларды қолдану.

Бұл әдістер оқу мен жазу дағдыларын дамыту және жетілдіруге қажетті ауызша сөздік қорды байыта отырып, қарым-қатынасты жетілдіруге арналған оқу іс-әрекетін қамтамасыз етеді.

Педагогтерді алаңдататын мәселелердің бірі – білім алушылардың тіл дамуының кідірісі кезеңі. Бұл әдетте бағдарлама бойынша екі немесе үш жыл оқығаннан кейін байқалады, педагог білім алушының тілдік дамуы тоқтағанын және өткен жылдардағы типтік қателердің сақталып қалғанын көреді. Тіл дамуының кідірісінің негізгі себептері әртүрлі және күрделі болуы мүмкін:

- қазақ тілін оқуға бөлінетін уақыттың азаюы;
- оқулықтар мен оқу құралдарының өзгеріссіз қалуы;
- сыныптан тыс уақытта басқа тілде қарым-қатынас жасауы;

- тілдің тек бір ортада қолданылуы;
- басқа тілдің қазақ тілінде сөйлеуге кедергі келтіруі;
- жетістіктердің байқалмауы немесе марапатталмауы.

Тіл дамуының кідірісі себептерінің кейбірін жою мүмкін болса, кейбірін жою мүмкін емес. Бұл кезеңді жеңу үшін пассивті және белсенді оқыту тактикаларын қолдану. Педагогтер вербалды және вербалды емес әдістерді пайдаланып, білім алушылардың мотивациясын өзгерістерін бақылап, кері байланыс беру маңызды.

Кез келген тіл үйрету бағдарламасының басты мақсаттарының бірі – білім алушыны түсінікті әрі дұрыс сөйлей білуге үйрету. Бұл ретте бірнеше маңызды сұрақ туындайды: қателерді қашан түзету керек? Қаншалықты түзету қажет? Қателерді түзетуде асыра сілтеу мүмкіндігін қалай анықтауға болады? Тіл үйрену сабақтарында қателерді қалай түзету керек? Егер білім алушылардың қарым-қатынас әдістеріне назар аударатын болсақ, түзету үшін қандай деңгейде мүмкіндік берілетіні туралы негізгі контекст анық болады. Тілді үйренушілер де қарым-қатынаста өздерінің шағын сарапшыларына айналып, хабарламаларын жеткізу үшін әртүрлі әдістерді қолданады. Мысалы:

- сөйлем барысында қолданылатын кейбір сөз тіркестері («сен білесің бе, мұндай нәрсе бар...» және т.б.);
- дыбыс, қимыл және ым-ишараларды пайдалану;
- заттар мен сөздерді атамай, сипаттау;
- мағынаны нақтылау үшін әртүрлі сөйлемдер құрастыру;
- сілтеме жасау (нысан, иллюстрация және т.б.);
- қажетті сөзді іздеу («Бұл қалай айтылады?..»);
- аударманы қолдану;
- сөздерді суреттеу.

Тіл үйренудің бастапқы кезеңінде қарапайым әдістер білім алушының сөздік қоры жеткіліксіз болғандықтан немесе қажетті сөзді бірден еске түсіре алмайтындықтан қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Тілді үйренушілер осы әдістерді тіл үйренудің бастапқы кезеңінде немесе жаңа әрі күрделі ұғымдарды меңгеру кезінде, сондай-ақ сөзді іздеу, әңгімені тоқтату мүмкін кезде қолданады. Әдетте, педагогтар білім алушыларға осындай көмекші әдістерді жиі қолдануға рұқсат бермеуді ұсынады, өйткені олар кедергі келтіруі мүмкін және оқу процесіне қолайсыз әсер етуі ықтимал.

Сондықтан қателерді қашан түзету керек? сұрақ қалады. Қателерді түзетуге қатысты екі негізгі бағыт бар. Бірінші бағыт білім алушылар жасаған қателерді дереу түзету, себебі қателер жадқа терең сіңіп кетсе, оларды жою әлдеқайда қиын болады.

Екінші бағыт қателерге және оларды түзетуге төзіммен қарау. Қателер тіл үйренудің қалыпты бөлігі болып табылады және оқыту процесінің жүріп жатқанын көрсетеді. Білім алушылар сөйлеу кезінде қателесуі қалыпты жағдай, тіпті ол қазақ тілінде таза сөйлейтіндер де кездеседі. Қателер әдетте білім алушылардың бірі-бірімен қарым-қатынасқа түскен кезде пайда болады. Тілді үйрену барысында назар мазмұнға, яғни сөйлеудің мағынасына бағытталған

кезде, грамматикалық дәлдікке қарағанда, білім алушының сенімі мен өзін-өзі бағалауы артады.

Қарым-қатынас кезінде жіберілген қате түсінуге кедергі келтіре ме?

Пайдаланылатын әдісті таңдауда назар аударатын маңызды факторлардың бірі - қателердің сипаты. Мысалы, егер қате ойды немесе ақпаратты дұрыс жеткізбей, түсінуге кедергі келтірсе, онда қатені бірден түзету қажет. Ал егер қате түсінуге айтарлықтай әсер етпесе, оны дереу түзетудің қажеті жоқ. Мұндай жағдайларда мұғалім қатені өзіне белгілеп алып, кейінірек, ыңғайлы уақытта (мәселен, әңгіме арасында немесе арнайы уақыт бөліп) дұрыс үлгіні көрсетеді.

Қателерді шамадан тыс немесе тым жиі түзету білім алушының қазақ тілінде сөйлеуін деген ынтасын жоюы мүмкін, нәтижесінде ол қазақ тілінде сөйлеуден қашқақтайтын болады. Сөйлеу барысында жіберілетін көптеген қателер тәжірибе барысында, үнемі оқу және айналасындағылармен қарым-қатынас жасау барысында түзеледі. Жіберілген қателерді түзету барысында білім алушының жасын, эмоционалдық дамуын, тіл үйрену қабілетін, сөздік қорының деңгейін және мақсатын ескеру өте маңызды. Мысалы, білім алушылар пікірталасқа белсенді қатысып жатқан кезде қателерді жиі түзету әңгіме барысын бұзуы немесе олардың ой еркіндігін шектеуі мүмкін, ал қателерді әдеттегі сабақ барысында түзету білім алушыға көмегін тигізіп, әрі қарай үйренуіне жетелейді. Қалыпты оқу процесінде білім алушы қателерді түзетуді жеңіл қабылдайды.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері

Бастауыш мектеп – өскелең ұрпаққа білім берудің бастамасы. Қазіргі қоғам талаптарының өзгеруіне байланысты, еліміздің көркейіп-өрендеуіне, ел талап-тілектерінің бетбұрыстарына байланысты жаңа ұрпақтың психологиясы да айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, оны неғұрлым өмір талабына қарай өзгерту міндеттері қойылды.

Еліміздің егемендігі мен тіліміздің тәуелсіздігі де өскелең ұрпаққа жаңа талаптар қояды. Бала психологиясын жан- жақты зерттеп, оны терең білу, оның даралық ерекшеліктерімен үнемі санасып отыру мектеп пен мұғалімдерге жауапты да құрметті міндеттер жүктейді.

Бастауыш мектеп кезеңіне 7-10 жас аралығындағы балалар жатады. Бұл кезеңде баланың денесі едәуір дамып, бұлшықеттері мен шеміршектері, сүйектері нығайып, табаны сүйектенеді, омыртқасы, барлық мойын, арқа бел бүгілістері дамиды. Мидың мандай бөліктерінің жетілуі баланың психикалық іс-әрекеті мен жүйкесінің қалыптасуына үлкен рөл атқарады.

Жекелеген психикалық үрдістердің қарқынды дамуы баланың бастауыш мектеп шағында жүзеге асады. Бұл кезде балада қабылдау қабілеті жетіледі. Көру мен есту қабілеті дамып, түстерді айқын ажырата алады. Қабылдаған заттардың қасиеттері мен сапаларын меңгереді. Қоғам өміріндегі жаңа негіздерге бақылампаздығы артып, қабылдауын басқарып, оны қажетті мақсатқа бағыттай алады.

Бастауыш мектеп кезеңінде негізгі іс-әрекет оқу болғандықтан, баланың барлық психикалық үрдісіне өзгеріс енеді. Іс-әрекетке белсенділігін көрсете отырып, ақыл-ой еңбегін зейін арқылы жүзеге асырады.

Оқу іс-әрекеті балаға өзінің есте сақтау үрдісін басқаруды талап етеді. Мектептегі оқу үрдісінің талаптары мен өзіне тән мазмұны бұл үрдісті едәуір дамытады, есте сақтау мықтылығы беки түседі. Есте сақтау деңгейі – есте сақталатын материалдың мазмұнына, іс-әрекет сипатына, материалды есте сақтау және қайта жаңғырту тәсілдері мен әдістерін меңгеру деңгейіне байланысты болады.

Бастауыш мектеп кезеңінде сөздік материалды есте сақтау мүмкіншілігі бірден жоғарылайды, меңгерілетін оқу материалы үнемі оқушыдан елестету үрдісін талап етіп отырады. Есте сақтау мен елестету баланың күш-жігерді керек ететін мотивтерге байланысты өзгеріп отырады.

Оқу үрдісінде ой операциялары да іске асады. Елестету бойынша заттарды дұрыс әрі оңай салыстыра алады. Логикалық ойлауының даму ерекшелігіне ой қорытындысын жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру деген сияқты түрлері анық көріне бастайды. Оқушыларда жоғары дәрежеде, жүйелі түрде нәтижелі ақыл-ой әрекеті дамып жетіледі. Бұл өзін қоршаған орта туралы, қоғамға еніп жатқан жаңа техника туралы, танымдық қатынастарды меңгере алуынан көрінеді. Осы арқылы баланың ақылы және оның танымдық қызығушылықтары қалыптасады. Сонымен қатар бастауыш мектеп жасындағы балалардың тіл дамуы – ана тілін терең әрі ұлттық ерекшелікте меңгерілгендігі байқалады. Оқушы енді өз ойын, өз қалауын, өз сезімін ана тіліндегі сөз байлығын қолдана отырып, грамматикалық түрде өте дәйекті тұрғыда түсіндіре алады.

Мектеп табалдырығын алғаш аттаған 1-сынып оқушылары бойында қобалжу мен толқулар болады. Мұғалімнің басты ролі балаларға жаңа ортаға бейімделуіне жағдай жасап, қызықты түрлі сабақтар ұйымдастырып, қазақ тілін үйренсем деген тілегін, қызығушылығын ояту, сенімділік пен игі ниетін қалыптастыру. Тілдік ортаға енгізу сыныбы мұғалімінің қызметі жан-жақты. Қазақ тілін үйретумен қатар басқа пәндер бойынша да материалдың меңгерілуін қадағалайды. Тілді меңгеру кіріктіре оқыту әдісімен жүзеге асады, әрбір тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын жеке қалыптастыруға болмайды және бұл тәжірибеде қолданылмайды. Оқылым мен жазылым дағдыларын қалыптастыру үшін алдымен ауызша сөйлеу (тыңдалым, айтылым) дағдыларын меңгеруіне көңіл бөлу керек. Ауызша сөйлеу дағдылары жақсы жетілсе, оқушы өзінің сезімдері мен қажеттіліктерін айта алады, сыныпта белсенділік танытады және үнемі іс-шараларға қатысатын болады. Айтылым – ең маңызды дағды, өйткені баланың айтылым дағдысы жетілмесе, ол сөзді оқып, жаза да алмайды. Оқушының белгілі бір айтылым дағдысы қалыптасқан соң, оқу мен жазуға үйретуді бастауға болады. Төменде берілген кесте сабақта оқытудың негізгі төрт дағдысын игертуге бөлінетін уақытты (% есебімен) шамалауға мүмкіндік береді.

Тыңдалы	Айтылы	Оқылы	Жазылы	Қосым
м	м	м	м	ша тілді білуі

35%	35%	15%	15%	+

Мұғалім оқушыларға күнделікті дауыстап оқып беруі, сюжетті ойындар ойнатуы, ән салу, шағын қойылымдар қою, кейбір оқиғаларды талдауы қажет. Жаңа сөздерді бірізді, құрылымдар мен типтік жаттығуларды жүйелі қолдану. Балалар қайталанатын сөз тіркестері мен сөйлемдерге, имитацияларға назар аударады, бұл жеке сөздерді тыңдау қабілетін арттырып, сөйлем мағынасын, диалогты түсінуіне көмектеседі. Түсінгенін анықтау үшін үзіліс жасау, айтылғанды қайтадан өз сөзімен айтқызу немесе сыныптастарына нұсқауды түсіндіруін талап ету.

Тіл – ойдың жемісі. Бала тілінің таза, ойының жеткілікті болуына баса назар аудару қажет. Л.С.Выгодскийдің пікірінше, мектепте оқытудың басталуымен ойлау баланың саналы әрекетінің орталығына ығысады. Ғылыми білімді меңгеру барысында жүзеге асатын сөздік-логикалық, пайымдап ойлаудың дамуы басқа да танымдық процестерді құрайды [16].

Алаш зиялысы Х.Досмұхамедұлы тіл, сөйлеу – адам психологиясының басты белгілерінің бірі екендігін айтады. «Тіл – жұрттың жаны. Өз тілін өзі білмеген ел болмайды. Тілінен айырылған жұрт – жойылған жұрт. Мектеп пен баланың тілі дұрыс болса, елдің тілін көркейтп, байытып гүлдендіреді, мектеп пен баспада қолданудан қалған тіл – шатасқан тіл» -дейді [17].

Баланың алғаш мектеп табалдырығын аттауы – оның бойында күрделі сезімдер туғызады. Бұл балалар арасындағы, әрі үйдегі, әрі мектептегі жаңа талаптарға негізделеді. Бұл жастағылардың негізгі әрекеті ойын болса, оқуға кіргеннен кейін оқу психикалық дамуын билейтін болады. Осыған орай бала психикасы елеулі өзгерістерге ұшырайды. Мұның себебі, ойынға қарағанда оқу талабының бала үшін қиындығында. Әуелгі уақытта мектептегі жаңа жағдайға бала әлі бейімделе алмағандықтан, оқу үстінде мынандай қиындықтарға кезігеді:

1. баланың мектеп жағдайына бейімделуі;

2. мұғаліммен, құрбы-құрдастарымен қарым-қатынасы;

3. бірінші сынып оқушыларына берілетін тапсырмалар тым жеңіл болып, баланың оқуға деген қызығушылығы жоғалып кетуі мүмкін. Алайда, барлық қиындықтар бала психикасы дамуына байланысты шешіледі, жаман-жақсыны ажырата бастайды. Мектепке алғаш келген оқушының негізгі таным процестері мектепке кіргеннен кейін едәуір өзгерістерге ұшырайды. Бұл кезеңде балаға мұғалім мен ата-ана тарапынан көп көмек қажет болып табылады.

Өкінішке орай, жақсы оқуға мүмкіншілігі толық жететін оқушыны, оның кейбір ақыл-ой енжарлығына қарап, қабілетсіз деп есептейтін жағдайлар да кездеседі. Бұл баланың оқуға қызығушылығының жоқтығынан, ақыл-ой жұмсаудан қашу ниетінен, онда қалыптасқан сенімнен, яғни ілім – баланың қабілеті жетпейтін, өте қиын нәрсе дегеннен келіп пайда болады. Мұндай балаларға қозғау салып, оны белсенділікке бастап, бейімділік көрсеткен нәрселерінен мағлұматтар беріп қызықтыру қажет. Оған қосымша қызықтыратын материалдар беріп, білім алудың қуанышын бастан кешіруге (мысалы, бұрын оған қиын болған есепті дұрыс шығару кезі) жағдай туғызған

пайдалы. Бұл мектеп оқушысының өз күшіне деген сенімін туғызады, сөйтіп басқалардан қалыспай тәуір оқи алатындығына көзін жеткізеді.

Мұғалімнің ойлы, қабілетті балаларға төнген қауіпті де ұмытуына болмайды. Олар оқуды жеңіл меңгереді, сондықтан да олар еңбектенуге дағдыланбаған және қажетті ықыласы жоқ болады. Ақыл-ой күшін жұмсаудың болмауы мынандай жағдайға әкелуі мүмкін: мұндай балалардың бірте-бірте қабілеттіліктері жойылады, талантты мектеп оқушысынан еңбекке жарамсыз, орта, тіпті нашар жұмыскерлерге де айналып кетеді.

Бастауыш сынып оқушылары көпке дейін тапсырманы қалай орындаудың тәсілдерін білмейді. Олар берілген тапсырманы жаттап алғысы келіп тұрады. Осылай болуы олардың жаттауға икемділігінің молдығынан емес, оқуға әлі төселмегендігінен, қалай жұмыс істеуге ешкім оны үйретпегендігінен кездеседі.

Қазіргі балалар психологиясының негізгі мәселелерінің бірі – бастауыш сынып оқушыларының психикасын дамыту болып табылады. Бала психикасының дамуын зерттеудің міндеттері төмендегідей болып келеді:

- Проблемалы жағдайларды шешуді талап ететін тапсырмаларды жасау.
- Оқытуға дейінгі сақталу принципін деңгейін анықтау.
- Көрнекті көріністің алдында заттарды бағалау мен сөздік ой-пікірлердің байланысын зерттеу.

Әл-Фараби өз еңбектерінде осы пікірді былай деп қолдайды. «Қандайда бір ғылым болмасын көңілге дербес ерекше мәндерді ұғыну арқылы ұялайды. Бізге осы ерекше мәндердің кейбіреулерін ғана жеткілікті, ал қалған көпшілігін сезінудің өзі тиімді». Осы жағдайда біздің сезіміміз қабылдап, ұғынуымыз жинақталғаннан кейін ғана барып, біздің санамыз өзіне тән рольді атқара бастайды. Бастауыш мектептегі оқыту процесінде мұғалім баланың танымдық іс-әрекетін дамытуға әсер ете отырып, біріккен іс-әрекет барысында олардың ойлауы күрделеніп, есте сақтауы мен зейіні тұрақталып шоғырланады.

К.Д. Ушинский: «... ең кіші сыныптан бастап оқушылардың жасына қолайлы өзінің жинақталған көзқарасы болуы керек... Әрбір жыл сайын бұл көзқарастың тереңдетілуі, кеңеюі, толықтырылуы тиіс», -деп жазған [18]. Яғни, оқушының танымдық әрекеті оның дамуындағы басты шарт болатынын анықтады. Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде білімнің ролы, білімнің сенімге айналуы, оқу-танымдық міндеттерді шешуге қажетті оқушылар көзқарасының мәні, жас ерекшелік және орта әсері оқушылардың танымдық әрекетін қалыптастыруға қажетті және жеткілікті шарттар ретінде беріледі.

Бұл мәселе педагог-психологтар Н.Ф.Талызина, В.В.Давыдов, П.Я.Галперин, Ю.К.Бабанский, А.В.Усова, Д.Б.Эльконин, Л.Е.Шубина, Б.П.Есипов, М.А. Данилов, И.Я.Лернер, Л.В.Занков, М.И. Махмудов, А.А.Люблинская, А.Н.Леонтьев еңбектерінде қарастырылған.

Даму үздіксіз жүреді, ойлау, қорытынды шығару үрдістері қалыптастырылады. Мектепте оқыту баланың жан-жақты оқуын қамтамасыз етеді және ол бала дамуының негізі болып табылады. Сондықтан оқыту мен дамудың арасында тығыз байланыс болады. Бұл ретте көрнекті психолог Л.С. Выготский

дамуды өзекті және іргелі деп екіге бөлді. Өзекті дамуда – оқушы мұғалімнің түсіндіргенін ары қарай өзі жалғастырып меңгерсе, іргелі дамуда – оқушы өз бетімен білімді меңгере алмайды[19].

Психологтардың, педагогтардың (Н.Лейтес, А.Люблинская, Я.Пономарев, Ж.Пиаже, А.Зак т.б.) зерттеулерінше оқушының мектептегі кезеңдерінің ішінде, әсіресе, бірінші сынып кезеңінде оқушылардың танымдық әрекеттерінің психологиялық негізі және елестету, армандау, шығармашылық ойлау және ойлау операциялары: талдау, жинақтау, жалпылау, салыстыру және т.б. қалыптасады. Сонымен қатар әрекетті бағалау, қорытынды шығару және өз пікірін айту сияқты керекті негізгі қабілеттер де көріне бастайды. Бастауыш сынып оқушыларының маңызды тағы бір ерекшелігі – олардың эмоционалдық көңіл-күйінің көтеріңкілігі.

Ш.А. Амонашвили [20] мен педагог Ю.К.Бабанский [21] педагогика бағаны оқушының білім көлемі мен тәртібіне қойылатын тұрақты өлшем деп түсінеді. Баға туралы психологиядағы мынандай жағдайларды анықтайды:

- біріншіден, психикалық дамуды басқару механизмі және адамның өзін-өзі басқарумен бірге бейнелеудің түрлері мен әдістері теориялық тұрғыдан нендей екендігі анықталады;
- екіншіден, баға шәкірттердің арнаулы пәндерді меңгеру дәрежесіне сәйкес қойылады;
- үшіншіден, бағалау техникасын оқып-үйрену кезінде тәжірибелік міндеттерді қалай алу мәселесі іздестіріліп, оның мән-жайы анықталады;
- төртіншіден, психология ғылымының өзіндік әдістемелік сұрақтарына жауап беруде айтарлықтай кедергілерге ұшырайды.

Қазақтың ағартушы-педагогы Ы.Алтынсарин мұғалімнің жадына мына жәйітті мықтап шегелейді: «Мұғалім кіммен істес болып отырғанын еш уақытта ұмытпауы тиіс. Егерде, балалар бір нәрсені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәламауы тиіс. Балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі және шыдамдылық танытқаны абзал, екі ұшты, астарлы сөз, орынсыз терминдерді қолданбаған жөн болады», - дейді [22].

Кіші мектеп балалық кезеңі — бұл 7-11 жас арасындағы жеке тұлғаның әріқарай дара-психологиялық дамуы және әлеуметтік-адамгершілік сапаларының қалыптасуы процесі.

Бұл кезеңге тән:

— баланың материалдық, коммуникативтік, эмоционалдық мұқтаждарын қанағаттандыруда отбасы жетекші (доминанция) роль атқарады;

— әлеуметтік-танымдық қызығушылығын дамыту және қалыптастыруда мектеп жетекші рольді мектеп атқарады;

— отбасы мен мектептің басты қорғаушы қызметі сақтала отырып, балада ортаның жағымсыз ықпалына қарсы тұра алу қабілеті арта түседі. Әлеуметтік статустың өзгеруі: оқушыға айналуы. Жас және педагогикалық психологияда бастауыш мектеп жасының өзіндік орны бар. Бұл жаста оқу іс-әрекетін меңгереді, психикалық функцияның еріктілігі құрылады, рефлексия туындайды, өзін-өзі бақылауы ерекшеленеді, ал әрекет ішкі жоспарға ара-қатынаста болуды

бастайды. Бастауыш мектептің оқу жұмысының әр саласына бейімделу балада бірден қалыптаспайды, оған біраз мерзім үйренуі керек. Егер мектеп жасына дейінгі балалардың негізін әрекеті ойын болып келсе, оқуға кіргеннен кейін оқу іс-әрекеті шешуші рольді атқарады. Осыған орай баланың психикалық дамуы үлкен өзгерістерге ұшырайды. Себебі: ойынға қарағанда оқу талабы бала үшін қиын. Сонымен қатар, жаңа ортаға үйреніп, мұғаліммен, құрбыларымен қарым-қатынас жасауына психологиялық көмек қажет. Бастауыш мектептің оқу жұмысының әр саласына бейімделу балада бірден қалыптаспайды. Осыған біраз мерзім үйрену керек. Сонымен қатар балалардың оқуға белсенділігі сабақтарда әр түрлі.

Бастауыш сынып оқушылары көпке дейін тапсырманы қалай орындаудың тәсілін жақсы білмейді. Олар берілген тапсырманы жаттап алғысы келіп тұрады. Осылай болуы олардың жаттауға икемділігінің молдығынан емес, оқуға әлі төселмегендігінен, қалай жұмыс істеуге ешкім оны үйретпегендігінен кездеседі. М.М.Мұқанов өзінің «Жас және педагогикалық психология» еңбегінде бастауыш мектепте тапсырманың балаларға екі түрлі жолмен берілітінін көрсетті: біріншіден, берілген тапсырманы орындау үшін жауапты бала өздігінен іздестіреді. Екіншіден, тапсырма жауап іздестіру ретінде берілмейді. Оны орындау үшін соның үлгісі беріледі, мысалы, тақпақты жаттау үшін соның тексі беріледі. Осы текске өзгеріс енгізуге рұқсат етілмейді. Сол текске сүйене отырып бала оны жаттап алады. Баланың оқу әрекеті арқылы әрекеті әрекеттеніп, яғни мәселені шешуі, олардың танымдық іс-әрекетінің дамуына көмегін тигізеді. Қандай іс-әрекет болмасын қиық құрылымнан тұрады. Іс-әрекет жеке әрекеттерден тұрады да, алдыға қойған мақсатқа жетуге бағыттайды. Мақсат және мотив іс-әрекеті бірдей орындалмайды [23]. Оны мысалы И.Кулагина «Жас ерекшелігі психологиясында» былай деп келтірілген: «Оқушының үй тапсырмасында математикадан есеп шығарып орындау. Оның мақсаты-осы есепті шығару. Оған негізгі мотив әр түрлі болады, біреулері шешесін ренжітпеуге тырысады, екіншілері «бестік» баға алу үшін немесе тезірек тапсырманы орындар достарымен ойнауға кету үшін» [24]. Осы үш жағдайда да баланың математикалық тапсырманы шешуі үшін мағына әр түрлі қалыптасады. Міне, сондықтан, іс-әрекет құралымын мынадай жүйемен көрсетуге болады: «мотив-іс-әрекет», «мақсат-әрекет», «меңгерілетін іс-әрекет-операция».

Сонымен, іс-әрекеттің құрылымына байланысты және бастауыш мектеп оқушысының дамуына әсер ету арқылы сыртқы жоспар ішкі жоспардың негізінде орындалады. Бастауыш мектепте оқыту іс-әрекеті жетекші болады. Сондай-ақ зейін процесінің жүйелі қалыптасатын кезеңі. Мұғалімнің көңіл бөлуіне бала сенгіш орындаушы ретінде қарайды. Осыған байланысты бастауыш мектеп оқушыларының дұрыс шешім қабылдауына жағдай жасалып, оның зейіні белсенді әрекеттенеді. Бірақ мұғалім де, ата-аналар да баланың мүмкіндігін ұмытпаулары керек. Мектепке түсу танымдық іс-әрекеттердің ішінде зейіннің дамуына күшті әсер етеді. Бала үлкендерден «сен мүлдем тырыспайсың?» деген сөз естиді. Бірақ ол «тырысу» деген сөздің мағынасын түсінбейді. Сол үшінде өзінің күшін қай бағытқа бұру керек екендігін білмейді. Бастауыш мектеп жасы

адамзат қауымының әлі толығымен қалыптаспаған мүшесі. Бала бастауыш мектепке келгеннен кейін барлық мектеп ұжымының алдына қоятын өзекті мәселесі оқытудың тиімділігін қалай арттыру және оқушы берілген білімді ғана меңгеріп қоймай өз бетінше ойлай алуға қалай үйретуге болады тағы басқа көптеген сұрақтар туындайды. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде кейінгі жылдары оқытудың тиімділігіне әсер етуге арналған әдіс-тәсілдер, принциптер көп ұсынылуда. Бұл жерде біз Л. С. Выготскийдің мәдени дамудың социогенетикалық заңын еске түсіреміз: — Алдыңғы өткен ұрпақтың қолданған мінез-құлық формалары баланың даму процесінде өзіне тиістілері қайталанып отырады. Басқа сөзбен айтқанда не қабылданды ол — ішкі деп аталады, адамдар арасындағы қатынас арқылы әлеуметтік сыртқы даму болады. Осы логиканың нәтижесінен біз мұғалім мен оқушының арасындағы оқытуды меңгерудің қайнар көзін іздейміз және үлкендер мен баланың арасын үйлестіріп тұратын оқушының индивидуалдық өз бетінше әрекеттері болады [16].

Г.А. Цукерманның айтуынша егер мұғалім баланы, оқуға үйреткісі келсе, ол оларға тек ғана білім беріп қоймай, шеберлік пен дағды да қалыптастыру керек. Қазіргі балалар психологиясының негізгі мәселелерінің бірі – бастауыш оқушыларының психикасын дамыту мәселесі. Бала психикасының дамуын зерттейтін констатациялық серияның міндеттері:

1. Проблемалы жағдайларды шешуді талап ететін тапсырмаларды жасау.
2. Оқытуға дейінгі сақталу принципінің деңгейін анықтау.
3. Көрнекті көріністің алдында заттарды бағалау мен сөздік ой-пікірлердің байланысын зерттеу [25] .

Әл-Фараби еңбектерінде осы пікірді былай деп қолдайды: «Қандайда бір ғылым болмасын көңілге дербес ерекше мәндерді ұғыну арқылы ұялайды. Бізге осы ерекше мәндердің, кейбіреулерін ұғыну ған жеткілікті, ал қалған көпшілігін сезінудің өзі тиімді. Осы жағдайларды біздің сезіміміз қабылдап, ұғынуымыз жинақталғаннан кейін ғана барып, біздің санамыз өзіне тән ролді атқара бастайды» [26] . Бастауыш мектептегі оқыту процесінде мұғалім баланың танымдық іс-әрекетін дамытуға әсер ете отырып, біріккен іс-әрекет барысында олардың ойлау күрделеніп, есте сақтауы мен зейіні тұрақталып, шоғырланады. Оқыту процесі баланың зейінінің дамуына көмектеседі. Адамның психикалық дамуы оқыту процесі әсерінен тыс болмайды. Интеллектуалды даму деңгейі оқытудың сапасымен мазмұнымен және оны меңгеру процесімен анықталады.

И.П.Подласый 6 жастан бастап 12 жас аралығы танымдық әрекетті қалыптастыруға және дамытуға өте қолайлы кез деп есептейді. Әр жастағы, оның ішінде бірінші сынып жасындағы баланың психологиялық ерекшеліктері бірден қалыптаспайды, керісінше, бұл ерекшеліктер баланың бұдан бұрынғы дамуында жинақталып, оны өз кезегімен дамудың келесі сатысына көшуге даярлап отырады, сондықтан бастауыш мектеп мұғалімі бастауыш сынып оқушысының ерекшеліктерін зерттей отырып, сол ерекшеліктерді мектепте дейінгі шағында қалыптасқан ерекшеліктерден бөлек алып қарамайды және бұдан былайғы даму перспективаларын көрмей тұра алмайды . Дамудың өзі денелердің кеңестікпен уақытта жай өзгеруі ғана емес, ол өзінің үдемелілігімен,

төменнен жоғарғыға, азырақ ұйымдасқаннан неғұрлым ұйымдасқанға, қарапайымнан күрделіге ауысымен көзге түсетін жаңадан кері айналмайтын үрдіс [27]. Даму үздіксіз жүреді, ойлау, қорытынды шығару үрдістері қалыптастырады. Мектепте оқыту баланың жан-жақты дамуын қамтамсыз етеді және ол бала дамуының негізі болып табылады. Сондықтан оқыту мен дамудың арасында тығыз байланыс болады. Бұл ретте көрнекті психолог Л.С.Выготский дамудың өзекті және іргелі деп екіге бөлді [16]. Өзекті дамуда оқушы мұғалімнің түсіндіргенін ары қарай өзі жалғастырып меңгерсе, іргелі дамуда оқушы өз бетімен білімді меңгере алмайды.

Бастауыш саты — оқушыда, оның интелектісі дамуының іргетасы танымдық әрекеті қалыптасуының қуатты жүретін кезеңі. Танымдық түрлерін меңгеру оқушы ойын тәртіптеп, оның белгілі бір бағыты жүйелі «арнамен жүруін» қамтамасыз етеді; жеке тұлғаның негізгі психикалық үрдістері қалыптасып, ырықты, зейін, рефлексия, өзін-өзі бақылау, әрекет амалдың ішкі жоспары сияқты нысандар пайда болады. Оқушы әр түрлі оқу тапсырмаларын өздігінен шешіп орындаудың ортақ тәсілдерін, өз әректін бақылап бағалаудың, нәтижесін эталонмен салыстыруды меңгереді. Бастауыш мектеп жасындағы баланың биологиялық, әлеуметтік мәдени, педагогикалық ерекшеліктері мен белгілері танымдық әрекеттің қалыптасуында басты назарда ұсталады.

Бала дүниеге келгеннен бастап, оның танымдық әрекетінің қалыптасуы үздіксіз жүріп отырады. Мектепке дейінгі шақтың соңында баланың психикасы мектепте оқи бастауға қажетті және жеткілікті даму дәрежесіне жетеді. Мәселен, жеті жастағы балаға:

1. Сөйлеудің даму дәрежесі, сөз қоры, белсенді және пассивті сөздігі қажет;
2. Қоршаған дүние жайлы ұғымдар қажет;
3. Қажетті іс-әрекет жайлы икемділігі мен дағдылырының (қарындашты ұстай білу, желімдеу, кесу, сурет салу) дамуы;
4. Искерлікке өзін жеге білу үстінде көрінетін бала еркінің дамуы, күрделігіне қарамастан берілген тапсырмаларды ынталана орындауы, мұғалім қоятын талаптарға бағынуы тән [23].

Мектепке келген кезінен-ақ, балада ақыл-ой әрекеті сияқты аса маңызды қабілет қалыптасады. Бұл қабілет оқи білуге үйрену ынтасынан көрінеді. Оқытудың алғашқы қадамдарынан бастап мектеп осы қабілетті жан-жақты дамытып, әрі жаттықтырып отыруға тиіс. Бастауыш мектепте баланың бүкіл психикалық әрекетін: зейін, қабылдау, есте сақтау мен есте қалдыру, ойлау, бақылау әрекеттерін реттеп отыру арқылы анымдық әрекеті қалыптасады.

Осы 6-7 жас кезеңінде баланың психологиялық келбеті де жаңарады, жеке адамдық, танымдық және ақыл-ой мүмкіндіктері, көңіл-күй, қарым қатынас ортасы өзгереді. Бала өзінің жаңа жағдайын міндетті түрде сезініп, үлкен болғанына мақтанады, оған жаңа жағдайы ұнайды. Осы кезде ата-ана баланың сәтсіздіктеріне шыдамдылық, талпыныстарына қолдау көрсетуі қажет.

Сонда да, мектептегі оқудың басталуы әр бала үшін өте күшті стресс. 1-сынып оқушыларының мектепте болған бірінші аптасында ағзаның қарсы тұруы төмендейді, түс көру, тәбет бұзылады, температура көтерілуі мүмкін. Мектепке

бейімделу кезеңі кейбіреулерінде бір ай, басқаларында бір тоқсан, үшіншілерінде бір оқу жылына созылуы мүмкін. Мұнда көп нәрсе баланың жеке адамдық ерекшеліктеріне байланысты.

Бастауыш мектеп кезеңінде негізгі іс-әрекет оқу болғандықтан, баланың барлық психикалық үрдісіне өзгеріс енеді. Іс-әрекетке белсенділігін көрсете отырып, ақыл-ой еңбегін зейін арқылы жүзеге асырады.

Бастауыш сынып жасындағы баланың салмағы бір жылда 2-2,7 кг өседі. 6 жастан 12 жасқа дейінгі аралықта бала денесінің салмағы екі есе артып, 18 килограммнан 36 килограмға дейін артады. Осы жаста бала миының көлемі де ұлғаяды, яғни, ол 5 жаста үлкен адам миының 90 пайызындай болса, 10 жаста 95 пайызына тең болады.

Жүйке жүйесінің жетілуі де жалғасады. Жүйке жасаушалары арасында жаңа байланыстар түзіліп, мидың жарты шарында икемділік күшейеді. 7-8 жаста жарты шарды жалғап тұрған жүйке жүйесінің талшықтары жетіле түседі және олардың өзара қарым-қатынасының арта түсуін қамтамасыз етеді. Жүйке жүйесіндегі бұл өзгешеліктер баланың ақыл-ойы дамуының келесі кезеңінің іргетасы қалануына негіз болады.

Баланың білім алудағы іс-әрекеті де, бұған дейінгі барлық іс-әрекеттер (манипуляциялық, пәндік, ойын арқылы) сияқты, оған ену тәжірибесі арқылы бірте-бірте дамиды.

Білім алу іс-әрекеті оқушы баланың өзіне бағытталған іс-әрекеттен тұрады. Бала тек білім алуды ғана емес, сонымен бірге оны қалай меңгеруді де үйренеді. Жазу, есептеу, оқу және тағы басқаларына үйрену арқылы бала өзін – өзі өзгертуге қарай бағыттай алады, яғни, ол іс-әрекеттік және ақыл-ойлық қажетті әдістерді (оны қоршап тұрған мәдениетке тән) меңгереді. Рефлексиялы түрде, яғни, өз санасы арқылы өзінің психологиялық күйіне ой жүгіртіп, ол өзін бұрынғы және бүгінгі қалпымен салыстыра алады. Өзіндік өзгерістері өз бойындағы жетістіктері арқылы қадағаланады және айқындалады.

Психикалық дамудың қазіргі кезеңділікке сәйкес 6-7 жастан бастап 9-11 жасқа дейінгі кезеңді қамтиды.

Бұл кезеңге тән:

- Баланың материалдық, коммуникативтік, эмоционалдық мұқтаждарын қанағаттандыруда отбасы жетекші (доминанция) роль атқарады;
- әлеуметтік-танымдық қызығушылығын дамыту және қалыптастыруда мектеп жетекші рольді мектеп атқарады; отбасы мен мектептің басты қорғаушы қызметі сақтала отырып, баллада ортаның жағымсыз ықпалына қарсы тұра алу қабілеті арта түседі [16].

Әлеуметтік статустың өзгеруі: оқушыға йналуы. Жас және педагогикалық психологияда бастауыш мектеп жасының өзіндік орны бар. Бұл жаста оқу іс-әрекетін меңгереді, психикалық функцияның еріктілігі құрылады, рефлексия туындайды, өзін-өзі бақылауы ерекшеленеді, ал әрекет ішкі жоспарға арақатынаста болуды бастайды. Бастауыш мектептің оқу жұмысының әр саласына бейімделу баллада бірден қалыптаспайды, оған біраз мерзім үйренуі керек. Егер мектеп жасына дейінгі балалардың негізін әрекеті ойын болып келсе, оқуға

кіргеннен кейін оқу іс-әрекеті шешуші рольді атқарады. Осыған орай баланың психикалық дамуы үлкен өзгерістерге ұшырайды. Себебі: ойынға қарағанда оқу талабы бала үшін қиын. Сонымен қатар, жаңа ортаға үйреніп, мұғаліммен, құрбыларымен қарым-қатынас жасауына психологиялық көмек қажет. Бастауыш мектептің оқу жұмысының әр саласына бейімделу баллада бірден қалыптаспайды. Осыған біраз мерзім үйрену керек. Сонымен қатар балалардың оқуға белсенділігі сабақтарда әртүрлі.

Кіші мектеп жасындағы әлеуметтік жағдай:

- 1) Оқу іс-әрекеті жетекші қызмет болып табылады.
- 2) Көрнекі-образдылықтан ауызша-логикалық ойлауға көшу.
- 3) Оқудың әлеуметтік маңызы (кіші мектеп оқушыларының бағаларға қатынасы) айқын көрінеді.
- 4) Жетістікке ұмтылу басымдыққа ие болады.
- 5) Референтті топтардың ауысуы.
- 6) Күнделікті тәртіптің өзгеруі.
- 7) Жаңа ішкі позиция нығайтылды.
- 8) Баланың қоршаған адамдармен қарым-қатынасы өзгереді.

Қызметтің жетекші түрі

Кіші мектеп жасында оқу іс-әрекеті жетекші қызмет болып табылады.

Психологтар мен педагогтардың зерттеулерінше оқушының мектептегі кезеңдерінің ішінде, әсіресе бірінші сынып кезеңінде оқушылардың танымдық әрекеттерінің психологиялық негізгі және елестету, армандау, шығармашылық ойлау және ойлау операциялары: талдау, жинақтау, жалпылау, салыстыру және т.б. қалыптасады. Сонымен қатар әрекетті бағалау, қорытынды шығару және өз пікірін айту сияқты керекті негізгі қабілеттер де көріне бастайды. Бастауыш сынып оқушыларының маңызды тағы бір ерекшелігі – оларды эмоционалдық көңіл-күйінің көтеріңкілігі. Жарқын айтылған бір ауыз сөз, көрілген фильм, оқылған кітап не әңгіме балаларды баурап алады, олардың жан сарайында жаңғырық тудырады. Бұл жастағы балалар айтқанға оп-оңай көңілшітігімен ерекшеленеді, олар ересек адамдардың әсіресе мұғалімнің тәрбиелеу ықпалына тез беріледі.

Психологтардың, педагогтардың (Н.Лейтес, А. Люблинская, Я.Пономарев, Ж.Пиже, А.Зак. т.б.) зерттеулерінше оқушының мектептегі кезеңдерінің ішінде, әсіресе, бірінші сынып кезеңінде оқушылардың танымдық әрекеттерінің психологиялық негізі және елестету, армандау, шығармашылық ойлау және ойлау операциялары: талдау, жинақтау, жалпылау, салыстыру және т.б. қалыптасады. Сонымен қатар әрекетті бағалау, қорытынды шығару және өз пікірін айту сияқты керекті негізгі қабілеттер де көріне бастайды. Бастауыш сынып оқушыларының маңызды тағы бір ерекшелігі — оларды эмоционалдық көңіл-күйінің көтеріңкілігі. Жарқын айтылған бір ауыз сөз, көрілген фильм, оқылған кітап не әңгіме балаларды баурап алады, олардың жан сарайында жаңғырық тудырады. Бұл жастағы балалар айтқанға оп-оңай көңілшітігімен ерекшеленеді, олар ересек адамдардың, әсіресе, мұғалімнің тәрбиелеу ықпалына тез беріледі.

Бастауыш сынып оқушылары әдетте әр түрлі тапсырмаларды ұқыпты орындайды, іс үстінде зор табандылық көрсетеді. Тапсырмалар беру жүйесін құру, оның орындалу сапасын бақылау, қол жеткен табыстары үшін балаларды мадақтап отыру жолымен танымдық әрекетті қалыптастырудың маңызы зор.

Баланың өз мінез-құлқына, өз ақыл-ой әрекетіне ие болуы осы әрекет тәсілдерін меңгеру үрдісінде өтеді. Сондықтан мұғалімнің міндеті бастауыш сынып оқушысына оқу жұмысының неғұрлым жетілген әдістерімен мұғалімді тыңдай білу, бақылау, оқулықты оқи білу, мән-мағына есте сақтау, оқылған нәрсені есте қалдыру, жатқа білу, есептерді талдап, шешу, дәптердегі оқу материалына ынта қою, тағы осылар сияқты әдістерімен қаруландыру керек.

Танымдық әрекетті қалыптастыруда баланың биологиялық, физиологиялық ерекшеліктері маңызды рөл атқарады. С.Г.Хорошавина мидың үлкен жарты шарларының функцияналдық асиметриясын ескере отырып, адамда жарты шардың біреуі жұмыс жасайды, сондықтан біреулер дәл ғылымға, келесілері бейнелік ойлауға икемді келеді деген пікірді айтады [28]. З.И.Калмыкова адамдарды мидың сол жақ жарты шары дамыған, оң жақ жарты шары дамыған, екі жарты бірдей дамыған деп бөліп қарайды [29].

Медицина, биология, психологияда және басқа ғылымдарда адам миының сол жарты жары доминантты балалар ақпаратты бір мәнді логиканың заңдарына сәйкес үздіксіз, вербальды түрде, жалқыдан жалпыға көшу ұстанымына сәйкес қабылдайды, ал оң жақ жарты жары доминантты балаларды ақпаратты көп мәнді логиканың заңдарына сәйкес жалпыдан жалқыға көшу ұстанымы бойынша дискретті қабылдайды. Бұдан, мидың оң жақ жарты жары доминантты балалар ақпаратты қабылдау кезеңінде оқу үрдісімен тұйықталады, ал екінші топтағы балаларға оқу үрдісіне негізделіп құрылады. Сондықтан бірінші топтағы балалар мектепте оқу жылдарында оқулықтағы материалдың берілу стилі мен мұғалімнің түсіндіру логикасына сүйенуіне тура келеді. Бұдан дидактогендік тұрғыдағы проблема туады: балалардың мектептегі дискомфортты олардың физикалық және психикалық денсаулықтарының төмендеуіне әкеліп соғады. Сонымен, білім мазмұны мен оқыту жағдайының бала генотипі ерекшеліктеріне сәйкес келуіне қамтамасыз ету оқу ақпаратын қабылдау сипаттамасын анықтайды, оқыту тиімділігін күшейтудің қажетті жағдайы, жалпыға арналған мектептердегі валеологиялық параметрлердің жақсаруы болып табылады. Бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен тек сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен, оқушы тұлғасы ұйытқысының қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін аса маңызды, құнды, қайталанбайтын буын екендігімен анықталып негізделеді.

Бастауыш мектептің алдында үнемі оқу, жазу, есептеудің тиянақты дағдыларын, қарапайым тілдік қарым-қатынас тәжірибесін, қоғам және табиғат туралы бастауыш білім беру, шығармашылықпен өзін-өзі көрсетуге бағдарланған, басқаша айтқанда, баланың жеке тұлғасын қалыптастыру, оның жеке қабілетін қалыптастыру міндеті тұрады.

Бастауыш білім алу үрдісінде оқушылар дұрыс, еркін, тез әрі түсінікті оқуға, өз ойларын ауызша, жазбаша дұрыс қорытуға, мазмұндауға,

арифметикалық есептер шығаруға бауланады, оларға табиғат жөнінде кейбір түсініктер беріледі. Оқу барысында балалардың көркем өнерге деген ынтасы, өнерге деген ықылысы, сүйіспеншілігі артады, шығармашылық қабілеті, музыкалық сезімі, эстетиканы (көркемдікті) сезіне білу қабілеті дамиды. Баланың ғылыми мәліметтерді ұғып алуға ынталануы, ойлану операцияларын игеруі оның ойлау қабілетінің басты ерекшеліктеріне айналады да, ол қажетті білімдерді меңгере бастайды. Бастауыш білім алу үрдісінде жасөспірімнің одан әрі білімін жетілдіре беруіне негіз салынады.

Жоғарыдағы педагог-психолог ғалымдардың еңбектерінен бастауыш мектеп жасында бала зейінінің дамуы, ұшқыр да, шапшаң қабылдау, ашық ойлау, есте сақтау жолымен оқу-танымдық әрекетті қалыптастыру қажетті және маңызды екенін байқауға болады. Бұл жерде бірдей жастағы балалардың жалпы ортақ қасиеттері туралы айтылғанмен, оның өзі оқушыны сенім, дүниетаным, мұрат, бейімділік, қызығу, түрткі, қабілет, талғам, көзқарас арқылы сипатталатын тұлға екеніне сүйенуден шығады. Жеті жастан он жасқа дейінгі кезеңге неғұрлым тән негізгі белгі мынада: бұл жаста мектеп жасына дейінгі бала мектеп оқушысына айналады. Бұл бала өз бойында мектеп жасына дейінгі балалық шақтың белгілерін оқушының ерекшеліктерімен ұштастыратын өтпелі кезең. Бұл белгілер оның мінез-құлқында, санасында күрделі, ал кейде қайшылықты үйлесім түрінде қатар жүреді. Кез келген өтпелі күй сияқты бұл шақ көзі ашылмаған даму мүмкіндіктеріне бай, оларды дер кезінде байқап, қолдап отыру маңызды. Адамның кептеген психикалық қасиеттерінің негіздері тап осы бастауыш мектеп жасында қалыптасады және әдетке айналады. Сондықтан ғалымдардың ерекше назары қазір бастауыш класс оқушыларын дамытудың резервтерін анықтауға бағытталған. Бұл резервтерді пайдалану балаларды одан арғы оқу және еңбек қызметіне неғұрлым табысты дайындауға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктері

Бұл жаста дененің барлық органдары мен тканьдарында елеулі өзгерістер болады. Мысалы, омыртканың барлық мойын, арқа бел бүгілістері дамиды. Әйтсе де скелеттің қатаюы әлі де аяқталмайды, оның аса иілгіштігі мен ширақтылығы да осыдан, бұл дұрыс дене тәрбиесін беру және спорттың көптеген түрімен айналысу үшін елеулі мүмкіндіктер де ашады, сондай-ақ теріс зардаптарға да (дене дамуының қалыпты жағдайлары болмаса) әкеліп соғуы мүмкін. Бастауыш сынып оқушысы отыратын жиһаздар көлемінің сай болуы, стол мен партаға дұрыс отырғызу — бала денесінің, оның тұлғасының қалыпты дамуының аса маңызды шарты, оның кейінгі бүкіл жұмыс қабілеттілігінің шарты екендігі осыдан. Бастауыш сынып оқушыларының бұлшық еттері мен сіңірлері жылдам қатайды, олардың көлемі ұлғаяды, жалпы бұлшық ет күші артады. Ірі бұлшық еттер майдаларынан ертерек жетіледі. Сондықтан да балалар салыстырмалы түрде алғанда күшті де кең құлашты қимылдар жасауға көбірек қабілетті, алайда оларға дәлдікті талап ететін ұсақ қимылдарды орындау қиынырақ соғады. Саусақ сүйектерінің қатаюы тоғыз-он бір, ал білек сүйектерінің қатаюы он — он

екі жасқа қарай аяқталады. Егер осы жайды ескерсек, онда бастауыш сынып оқушысы неліктен әр кез жазбаша тапсырмаларды үлкен күш жұмсап орындайтыны түсінікті болады. Оның білегі тез талады да, ол өте тез және тым ұзақ жаза алмайды. Бастауыш класс балаларына, әсіресе I-II сынып оқушыларына жазбаша тапсырмаларды аса көп беруге болмайды. Балаларда ұшырасатын графикалық жағынан нашар орындалған тапсырманы көшіріп алу тілегі кебінесе нәтижені жақсартпайды. Бастауыш сынып оқушыларының жүрек бұлшық еттері шап-шаң өседі және ол қанмен жақсы камтамасыз етіледі, сондықтан ол салыстырмалы түрде алғанда төзімді болады. Күре тамырлардың диаметрінің үлкендігі аркасында ми жеткілікті қан алады, бұл оның жұмысқа қабілетті болуының маңызды шарты болып табылады. Мидың салмағы жеті жастан кейін айтарлықтай артады. Әсіресе, маңдай бөліктері еспелі олар адамның пси-хикалық іс-әрекетінде жоғары әрі неғұрлым күрделі функцияларын қалыптастыруда үлкен роль атқарады. Қозу және тежелу процестерінің өзара қатынасы өзгереді. Тежелу (ұстамдылықтың және өзін-өзі бақылаудың негізі) мектеп жасына дейінгі балаларға қарағанда неғұрлым елеулі болады. Алайда козуға бейім болу әлі де аса күшті; бастауыш класс оқушыларының қолды-аяққа тұрмайтындығы осыдан. Саналы да дұрыс тәртіп, үлкендердің жүйелі талап қойып отыруы — балалардың козу және тежелу процестерінің қалыпты, өзара қатынасының қалыптасуына қажетті сыртқы шарттар. Сонымен қатар жеті жасқа қарай олардың жалпы байланысы тәртіпке, орнықтылыққа, төзімділікке қойылатын жаңа, мектеп талаптарына сай болады. Осылайша, мектеп жасына дейінгі балаларға қарағанда бастауыш класс оқушыларының скелет-бұлшық ет жүйесі едәуір қатаяды, жүрек-тамыр қызметі салыстырмалы түрде тұрақтана-ды жүгікенің козу және тежелу процестері көбірек тепе-теңдікке ие болады. Мұның бәрі — мектеп өмірінің бастамасы — баладан айтарлықтай ақыл-ой күшін ғана емес, сонымен қатар үлкен дене төзімділігін де талап ететін ерекше оқу қызметінің бастамасы болғандықтан ерекше маңызды [24].

Бастауыш мектеп кезеңіне 7-10 жас аралығындағы балалар жатады. Бұл кезеңде баланың денесі едәуір дамып, бұлшықеттері мен шеміршектері, сүйектері нығайып, табаны сүйектенеді, омыртқасы, барлық мойын, арқа бел бүгілістері дамиды. Мидың маңдай бөліктерінің жетілуі баланың психикалық іс-әрекеті мен жүйкесінің қалыптасуына үлкен рөл атқарады.

Жекелеген психикалық үрдістердің қарқынды дамуы баланың бастауыш мектеп шағында жүзеге асады. Бұл кезде балада қабылдау қабілеті жетіледі. Көру мен есту қабілеті дамып, түстерді айқын ажырата алады. Қабылдаған заттардың қасиеттері мен сапаларын меңгереді. Қоғам өміріндегі жаңа негіздерге бақылампаздығы артып, қабылдауын басқарып, оны қажетті мақсатқа бағыттай алады.

Бастауыш мектеп кезеңінде негізгі іс-әрекет оқу болғандықтан, баланың барлық психикалық үрдісіне өзгеріс енеді. Оқу үрдісінде ой операциялары да іске асады. Елестету бойынша заттарды дұрыс әрі оңай салыстыра алады. Логикалық ойлауының даму ерекшелігіне ой қорытындысын жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру деген сияқты түрлері анық көріне бастайды.

Физиологиялық тұрғыдан алып қарағанда, ми клеткаларындағы қозу мен тежелудің өзара мөлшерлері (оң және теріс индукцияларының өзара көлемі, иррадиация мен шоғырлану заңдылықтары) күрделі болып қызмет атқарады

«Бастауыш мектеп жасы» немесе «Кіші жастың» (7-11 жас) өзінше жас кезеңіне бөлінуі оқудың, (әсіресе, орта оқу мектебінің) көп елдерде жаппай оқу үстем алып дамып келуінен. Осы жас кезеңін өзінше бөліп алып қараудың себебі, бұларда өтетін оқу материалдары ұқсас келуінен. Бұл жастағылардың оқу әрекетінің ұқсастығы, көпшілігіне тән ұқсас психикалық қасиеттер тудырады.

Бастауыш мектеп оқушыларының оқуға недәуір мүмкіншілігі бар. Себебі, олардың интеллектісі қарапайым ой операциясы дәрежесі кездеседі дейтін. Ж.Пиаженнің пікірі дұрыс болғанымен, қазірде бұрын аңғарып көрмеген қабілеті бар екені анықталып отыр. Осыған сүйеніп психолог В.В.Давыдов қазіргі күнде беріліп жүрген оқу тапсырмалары оқушылар үшін жеткіліксіз дейді. Олар мүмкіншілігін толық тауыса алмайды. Сондықтан бұлардың оқуға мүмкіншілігін толық пайдалану үшін тапсырманы онан әрі қиындату қажет дейді

«Бастауыш мектеп жасы» немесе «Кіші жастың» (7-11 жас) өзінше жас кезеңіне бөлінуі оқудың, (әсіресе, орта оқу мектебінің) көп елдерде жаппай оқу үстем алып дамып келуінен. Осы жас кезеңін өзінше бөліп алып қараудың себебі, бұларда өтетін оқу материалдары ұқсас келуінен. Бұл жастағылардың оқу әрекетінің ұқсастығы, көпшілігіне тән ұқсас психикалық қасиеттер тудырады

Бастауыш мектеп оқушыларының оқуға недәуір мүмкіншілігі бар. Себебі, олардың интеллектісі қарапайым ой операциясы дәрежесі кездеседі дейтін. Ж.Пиаженнің пікірі дұрыс болғанымен, қазірде бұрын аңғарып көрмеген қабілеті бар екені анықталып отыр [30]. Осыған сүйеніп психолог В.В.Давыдов қазіргі күнде беріліп жүрген оқу тапсырмалары оқушылар үшін жеткіліксіз дейді. Олар мүмкіншілігін толық тауыса алмайды. Сондықтан бұлардың оқуға мүмкіншілігін толық пайдалану үшін тапсырманы онан әрі қиындату қажет дейді [31]. Кіші оқушылар көпке дейін тапсырманы қалай орындаудың тәсілін жақсы білмейді. Мәселен бұлар берліген тапсырманы жаттап алғысы келеді. Бұл жас ой қызметіне ерекше ынтамен ұмтылып тұратын кезең; алғырлығы, шапшаңдығы, сезімталдығы басым кезең. Ештеңені жасырып, іркіп қалмайды, ішіне сақтап тұра алмайды, нені болса да ашық, еркін айтады, мақтауды сүйгіш келеді.

Дегенмен қайшылығы мол: бала бойындағы қасиеттердің шығармашылық үшін тиімді-тиімсіз жақтары үнемі қатар келіп, бірін-бірі жоққа шығарып отырады. Мысалы, бастауыш сынып оқушылары небір дүниені қиялында қиыстыра алғанмен, олардың қиялы тұрақтап бір образды, сюжетті ұстап тұра алмайды, алдын-ала ой, идея, мақсат тумайды. Ой-қиял тұрақсыз болғандықтан, оны әлдебір тапсырма міндет төңірегінде тұрақтандыру өте қиын (мұғалімнің міндеті: баланың қиялын, ойын белгілі мақсатқа бағыттай білу).

Сонда ғана керемет образдар тууы мүмкін) бастауыш сынып оқушылары небір дүниені қиялында қиыстыра бастауыш сынып оқушылары шығармашылыққа өте белсенділік көрсеткенмен, оны тек ойын ретінде қабылдайды. Сондықтан әдеби жаттығу, тапсырмалар ойын үлгісінде берілуі

керек және олардың қиялы нақты заттарды көріп, қолға ұстап, ойынға қосу арқылы дамитынын ескерту; бастауыш сынып оқушылары бастаған ісін аяғына дейін жеткізуге шыдамсыз. Сондықтан мұғалім міндеті, үзік-созық фантазия элементтерін емес, көлемі шағын, мазмұны жеңіл болса да, тұтас композициялық туынды әкелуге жетектеу бастауыш сынып оқушыларында өзіндік сын мүлдем жоқтың қасы. Олар үлкендердің ой-пікіріне қатты сүйенеді. Бұл құбылыстың екі жағы бар

1. Бала жазған шығармаларынан шұқшиып кінәрат іздей алатын болса онда 7-10 жастағы бала бірде бір туындыны өмірге әкелмес еді.

2. Өзіндік сынның әлсіздігі баланың болмашыға мәз болуына әкеп соғады. Өлеңге ұқсаған нәрсенің бәрін «өлең жаздым» деп қанағаттануы мүмкін.

3. Бұл жаста оқушылар орта буынға қарағанда сөзді құбылтып қолданудан гөрі сурет салуға құмар келеді.

4. Бастауыш сынып оқушылары өздері шығарған ертегі не өлеңді емес, өздерін жеке басын мақтағанды тәуір көреді.

5. Бұл жастағы балалар сюжеттік-рольдік ойындарға құмар (мысалы шофер болу) болады.

Егер бұл жастағылардың негізгі әрекеті бұрын ойын болып келсе, оқуға келгеннен кейін оқу қызметі шешуші роль атқарады. Осыған орай баланың психикалық дамуы ірі өзгерістерге ұшырайды. Өзгерістерге ұшырауының себебі, ойынға қарағанда оқу талабының бала үшін қиындығында. Дегенмен, әуелгі уақытта мектептегі жаңа жағдайға бала әлі бейімделе алмағандықтан, оқу үстінде мына сияқты қиыншылықтар кездеседі: Біріншіден, бала мектептің жағдайына бейімделе алмай (мысалы, белгілі уақытта тұрып, мезгілінде жатуға, сабақтан қалмауға, сабақ үстінде үнсіз тыныш отыруға үйрене алмағандықтан) қиналады. Осының нәтижесінде тез болдырып шаршауы да ықтимал. Екіншіден, мұғалімнің өзіне тән мінезіне және құрбыларымен қалай қарым-қатынас жасауға үйрене алмағандықтан бала қиналады, сыныптың мұғалімі қанша жақсы болғанымен, бала оған бата алмай, бірдеңені сұрау үшін сескенеді. Бірақ көп ұзамай бала үйреніп жатырқауын тоқтатады. Сонымен қатар, бала оқуға кіргеніне мәз болып, әке-шешелеріне еркелеп, кейде бір үлкен міндет атқарып жатқан сияқты болып, өзіне ерекше көңіл бөлуді талап етеді. Осы кезде әке-шешелері оны көп еркелетпесе, осының өзі қиыншылықтардан бас тартпауға, қиыншылықтарды жеңуге пайдасын тигізеді.

Үшіншіден, 1-сыныпта оқушыларға қойылатын талаптар тым жеңіл келеді. Тапсырмалардың жеңіл болуы баланы қиыншылықпен күресуге жетелемейді, дегенмен бала оқиды. Оқығысы келуі мектептегі жағдайдың оған қызық көрінуінен. Осының нәтижесінде мектептің жағдайына қызығу балада бірте-бірте сөнеді де, оқуға немқұрайлы қарайтын болады. Немқұрайлықпен күресу үшін баланың оқуға ықыласын тудырып, тапсырмаларды бірте-бірте қиындату қажет. Әдетте, оқу материалы жеңіл келсе, әлі жете алмағандықтан үлгерем дуден күдер үзіп, одан бас тартатын болады. Осы екі жағдайдың екеуі де қолайсыз, сондықтан тапсырманың қиындығы оқушы үшін қолайлы дәрежеде

құрылуы тиіс. Егер қолайлы етіп ықшамдау киын келсе, тапсырманың жеңіл болғанынан гөрі қиынырақ келуі әлде қайда ұтымды.

Оқуға «тояды» болдырмаудың ең сенімді әдісі балалардың сабақтарда жеткілікті дәрежеде күрделі оқу-танымдық тапсырмалар алуында, тиісті ұғымдарды игеруді талап ететін проблемалық ситуациялармен ұшырасуында жатыр. Бұл шамамен былайша болады. Математика курсына сандар ұғымының маңызы зор. Ол балаларға 1-сыныпта беріледі. Олармен танысу тәсілі мынадай:

- балаларға бірнеше затты көлемі немесе саны жағынан салыстыру тапсырмасы беріледі, бірақ есептің шартында мұны тура және тікелей орындауға болмайды. Қалай істеу керек? Бірінші сынып оқушылары бұған ұқсас есептерді шығарудың жалпы тәсілін іздеуге мәжбүр болады. Бірқатар азды-көпті сәтті әрекеттер жасап көрген соң, балалар мұғалімнің көмегімен мұндай жағдайларда өлшеу, есептеу және сан қажет екендігін анықтайды. Осылардың көмегімен шамаларды жанама түрде салыстыруды орындауға болады.

- содан кейін балалар өлшеуді және санауды үйренеді, сандар ұғымының мазмұнын түсінеді. Сондай арнаулы анықтаулар (тиісті ұғымдар қаншалықты қажет және олардың шығу тегі қандай), тәжірибе көрсетіп отырғандай, өмірлік міндеттерді шешудің өзіндік математикалық әдістеріне, осы оқу пәні сабақтарына балалардың танымдық ынтасын қалыптастыруға көмектеседі. Балалар алдына шешілу жолдары мен құралдарын белсенді анықтауды талап ететін тапсырмалар жүйесін беру бірінші сынып оқушыларын әуел бастан-ақ ақыл-ой ізденісі саласына жетелейді, олардың алдына жан-жақты пікірлер мен тұжырымдар негізінде іс-әрекеттің табылған әдістерін негіздеу қажеттігін ашады. Осындай белсенді ойлау іс-әрекетінің арқасында балалар қажетті білім мен іскерлікті саналы түрде меңгереді.

Бұл жұмыс балаларды қызықтырады және мұғалім тарапынан дұрыс басшылық жасалса, олардың шамасы толық жетеді. Сондықтан оқытудың алғашқы айларында балалардан қайсыбір мәліметтерді олардың қажеттілігі мен қолданылу жағдайларын тиісті дәрежеде түсінбей тұрып жай жай есте ұстауды талап ету ерекше қауіпті. Әрине, бірінші сынып оқушылары көп нәрсені берік есте сақтай да алады. Сыртқы дүниені толық тануға түйсік қабылдау, елестер жеткіліксіз болады. Біз тікелей біле алмайтын заттар мен құбылыстарды тек ойлау арқылы ғана білеміз.

Ойлау дегеніміз сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының байланыс - қатынастарының миымызда жалпылай және жанама түрде сөз арқылы бейнеленуі. Ойлау қабылдау елестермен тығыз байланысты. Түйсік пен қабылдау танымның бірінші баспалдағы болғандықтан, олардан тыс ешбір ойлау болмайды. Ойлау сезім мүшелері арқылы алынған мәліметтерді өңдейді. Ойлау сезімдік мағлұматтардың негізінде ғана мүмкін болатын нәрсе. Елестерде жалпылағыш элементтер мол болғанмен, оның таныммүмкіндігі ойлаудан әлдеқайда төмен. Ойлаудың қамтитын шеңбер өте кең. Адамның ойы әрқашанда сөз арқылы білдіріледі. Біреу екінші біреуге пікірін білдіргенде өзін естісін деп дауыстап сөйлейді. Ой толық сөз күйінде білдірілгенде ғана айқындалып дәйектелініп, дәлелдене түседі. Ойлау мен сөйлеу бірдей нәрсе деп,

бұлардың арасына теңдік белгісін қою дұрыс емес. Ой сыртқы дүниені бейнелеудің ең жоғары формасы, сөз ойды басқа адамдарға жеткізетін құрал.

Бала тілі шықпай тұрған кезде де ойлай алады. Нәресте айналасындағы дүниені бірінші сигнал жүйесінің қызметі арқылы танып біледі. Ойлаудың бір түрі оның танымын онша кеңіте алмайды. Баланың тілі шығып, сөз арқылы үлкендермен қарым-қатынасқа түскенде ғана оның ойлау шеңбері кеңейетін болады.

Сөйлеумен тығыз байланысты жүріп отыратын ойлау процесі тек адам баласының психикасына ғана тән процесс болып табылады. Кейбір психологтардың (Л.Леви-Брюль т.б.) айтатынындай, мәдени дамудан артта қалған халықтардың ойлауы төмен, логикасы шорқақ дейтін теориялар ғылыми жағынан дәйексіз болып есептеледі.

Адам ойлауының эволюциялық даму жолы өте ұзақ. Ойлаудың ішкі мазмұны қоғам дамуымен бірге өзгеріп отырады. Қоғам ілгері дамып, оның ғылымы мен техникасы өскен жаңа ұғымдар пайда болып қалыптасады, бұрынғылары ескіріп қатардан шығады. Мысалы: атом бөлінбейді деген ұғым болса, қазіргі ғылым атом ядроларын сансыз бөліктерге бөліп отыр.

Адам сыртқы дүние құбылыстарының сырын көбірек білген сайын оның ойлауы да жетіле түседі, қазір ойлаудың практикалық әрекетпен байланысқан сан-салалы түрлері пайда болды. Адам өз ойлауының ақиқаттығын, яғни шындығы мен күдіреттілігін, өмірге жарасымдылығын практика жүзінде дәлелдеуге тиіс. Ойлау заңдылықтары мен ережелері сансыз қайталаудың және тәжірибеде тексерілудің нәтижесінде адам санасында бекіп, зор шындыққа айналды.

Ойлау адамның сыртқы дүниемен қарым-қатынас жасау процесінде туындап отырады. Адам ойлауының мазмұнын билейтін - объективтік шындық. Адамға алдына мақсат қойып, оны шешуге ұмтылдыратын оның қажеттері. Ойлау – өзіндік қарама қарсы қайшылықтарға толы процесс. Бұл оның дамуының және іске асуының қозғаушы күштері болып табылады. Ойлаудың пайда болуында жаңа, белгісіз нәрселерге зер салып, қызығудың да маңызы зор. Әлде де белгісіз, түсініксіз нәрсені білуге деген ынтызарлық, түрлі сұрақтарға жауап іздеп, ой-әрекетімен шұғылдануға адамды итермелейді. Ойлау - сұраққа жауап қайтарудан, мәселені шешуден оның мән-мағынасына түсіне білуден жақсы байқалады. Затты не құбылысты тұспалдап айтатын жұмбақтардан, айтыс өнерінен ой процесінің небір көріністерін байқауға болады.

Адам әркез өзінің алдына мақсат, міндет қоя білуі қажет. Бұларды басқа адам да қоюы мүмкін, өмір тәжірибесі мен білімі жеткілікті кісі алда тұрған міндетті тез аңғарады да, мәселе қоя біледі, ой процесінің бағытын айқындайды. Бұдан соң мәселені шешу, яғни ойдың негізгі кезеңі басталады. Бұл адам психологиясына ерекше әсер ететін өзекті, аса мәнді кезең болып есептеледі. Ойдың кейде шындықтан ауытқитын кездері де болады. Бұл адамды шындықтағы құбылыстар жөнінде қате көзқарасқа, теріс пікірлерге де алып келеді. Қоғамдық тәжірибенің адам танымының тарихи дамуының барысында

ғана бұлар біртіндеп, түзетіліп отырады. Түйсік пен қабылдауға қарағанда ойлауда қателесуге мүмкіндік бар, әйтсе де, ойлау құбылыстарының мәнін екі жақтан (теория мен тәжірибе) бірдей қарастырылып, тереңірек біліп отыратындықтан, қабылдау мен елестерге қарағанда әлдеқайда жоғары тұрады. Сөйтіп, ойлау сыртқы дүниені мида бейнелеудің ең жоғары формасы. Ойлау аса күрделі психикалық процесс. Оны зерттеумен бірнеше ылым айналысады. Бұлардың ішінде логика мен психологияның орны ерекше ішінде логика мен психологияның орны ерекше. Осы екі ғылымның ойды зерттеудегі әдіс-тәсілдерінде де өзіндік шығармашылықтар бар. Мысалы, пішінде логика мен психологияның орны ерекше. Осы екі ғылымның ойды зерттеудегі әдіс-тәсілдерінде шығармашылықтар бар. адам ойының пайда болу, даму, қалыптасу жолын, яғни жеке адамның ойлау ерекіге. тіктеріп заңдылықтарып қарастырса, логика бүкіл адамзатқа ортақ ой әрекетінің заңдары мен формаларын айқындайды, адам ойының нақты нәтижесі болып табылатын ұғым, пікір, дәлел, ой формаларының табиғатын зерттейді. Кей жағдайда бұл екеуі бірін-бірі толықтырып, ой мәдениетінің арта түсуіне көп пайдасын тигізеді. Ойлаудың физиологиялық негіздері И.П.Павловтың бірінші және екінші сигнал жүйесіндегі іліміне байланысты түсіндіріледі. Ойлау ми қабығының күрделі формадағы анализдік-синтездік қызметінің нәтижесі, екінші сигнал жүйесінің уақытша жүйке байланыстары жетекші роль атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы педагогикалық тәсіл

Мұғалімдер қолданатын оқыту әдіс-тәсілдері оқушыларды оқытудың ең жоғары стандарттарын қамтамасыз ету үшін маңызды. Білім беру шараларының оқушыларға әсерін талдау үшін жүргізілген педагогикалық зерттеу аясында әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану сапалы білімге жеткізетіні дәлелденген. Мұғалімдердің педагогикалық шеберлігі оқушылардың алға жылжуына айтарлықтай септігін тигізетіні белгілі. Мұғалімдер қолданатын әдістер оқудың тиімділігіне елеулі әсерін тигізеді.

Оқыту тәсілдерінің қалай құрылуы қажеттігі:

- оқушылар оқу үдерісіне белсене қатысады. Олар білімдерін бағалап, өздері ұсынған қорытындыларының дәлелдерін ұсынуы және бір-біріне сын тұрғысынан қарауы тиіс.
- мұғалімдер оқушыларға бағытталған және дәлелдерді құру мен талдауға арналған рөлдік модельдер ретінде әрекет ететін оқыту тәсілдерін қолданады.
- ілім беру бағдарламасы проблемаларды шешудің тәсілдерін қамтуы тиіс.
- оқушылар мен мұғалімдер пікірлерді бағалауда білікті болуы тиіс және оқушылар тек жазбаша тестілеу бойынша ғана бағаланбауы тиіс.
- оқушылар өздерінің алған білімдерін қолдана алуы және білімдердің қалай алынғанын талдай білуі тиіс.
- оқушыларға диалогке және бірлескен оқуға қатысуға мүмкіндік беру керек.
- бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап

етеді. Сонымен қатар педагогиканың түрлі аспектілері қарастырылады: қарым-қатынас жасау дағдылары (мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым және жазылым, дәлелдеу), белсенді оқу, зерттеуге негізделген оқу [28].

Педагогиканың барлық осы аспектілері сындарлы оқыту теориясымен үйлеседі. Сындарлы оқыту тәсілдері білім берудің «дәстүрлі» әдістерімен салыстырғанда, оқыту кезінде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сындарлы оқыту тәсілдері оқушылардың алдыңғы білімдерімен ұштастыра отырып, жаңа білім алуы туралы тұжырымдамаға негізделеді. Бұл жерде ең маңыздысы оқушылардың алдыңғы алған дағдылары жаңа дағдыларды меңгеруге үлкен ықпалын тигізеді, ал егер ол ескерілмесе, онда білім тереңге бармай, үстірт меңгерілген таяз білім болмақ. Мұндай үстірт білім оқушыға қазіргі әлемде жетістікке жету үшін қажетті жоғарыда аталған сын тұрғысынан ойлау, рефлексия және басқа да дағдыларын, алған білімін қолдануына кері әсерін тигізеді. Бастауыш сыныптан бастап оқушылар білімді толықтай меңгеру үшін ақпаратты енжар қабылдамай, сабаққа белсенді қатысуы керек. Бастауыш сынып оқушыларының алған білімдерімен жұмыс істеуге, оны әрі қарай өндеп, өз дағдыларын арттыруға мүмкіндік беретін жаттығуларды орындауға мүмкіндіктері болуы аса маңызды болып табылады.

Бастауыш сынып пәндерінің аясындағы педагогикалық тәсіл белсенді оқуды көздейтін сындарлы оқуға негізделеді. Бұл тәсіл аясында оқушылар оқу үдерісіне белсенді ат салысады, сол арқылы өздері үшін оқудың маңызын өздері анықтайды. Бұл мұғалім селқос қана тыңдап отырған оқушыларға өтіліп жатқан тақырыпты хабарлағанға қарағанда, анағұрлым қуатты құрал болып табылады. Бастауыш сыныпта сабақ жүргізуде қолданылатын педагогикалық тәсілдердің басым бөлігі зерттеуге негізделген оқу әдіс-тәсілдерінен тұрады.

Мұғалімдер өз оқушыларының қызығушылықтары туралы білімдері мен бүкіл білім беру бағдарламасын ескере отырып, орындалатын жаттығуларды, қолданатын педагогикалық тәсілдерді өзі таңдауға ерікті. Жаттығуларды оқушылардың мүдделері негізінде жоспарлау, оқушының жас ерекшелігін ескере отырып қолдануға түрткі болады, ал бұл өз алдында саралауды қолдануға жол ашады. Мұғалім оқушылардың оқу үлгерімін бақылап, оларға мақсаттарына жетуге қолдау көрсетеді.

Жоспарланған көптеген жаттығулар оқушылардың бір-бірімен ынтымақтасып жұмыс істеуін көздейді. Педагогикалық тәсілдердің орынды қолданылуы мұғалімдер үшін білім берудегі жаңа идеяларды талқылап, ол идеялар туралы ақпарат алмасуға мол мүмкіндік берудің маңызы зор. Мұғалімдердің белсенді оқу жаттығуларына қатысып, бастауыш сыныптарды оқытудың тиімді жолдарын таңдауға мүмкіндіктері бар. Осы тәсілді қолдана отырып, оқушылардың дағдылары мен білімін арттыруға қол жеткізуге болады. Оқытуда осы қарым-қатынас тәсілін қолдану арқылы мұғалімдер барлық оқушылардың оқу процесінде көрініс тапқан оқу мақсаттарына жетуге ынталандыратын жаттығуларды қалай жоспарлауға болатынын көре алады.

Топтағы бірлескен жұмыс бөлінген таным қағидатына негізделеді, оның ауқымында балалар бір-бірімен білімімен және түсінігімен бөлісе отырып,

бірлесіп жұмыс істейді. Олар түсініктеме беріп, болжамдарын ұсынады, осылайша, әсіресе бірлескен сұрақ-жауап кезінде өз түсінігін кеңейтеді. Оқу барысындағы кері байланыс ұсынып, өзін-өзі бағалауға мүмкіндік беретін топтық жұмыс пен бірлескен тәсіл мұғалімдерге кәсіби құзыреттіліктің және немесе жетілдірудің кез келген саласын түсінуге көмектеседі. Бастауыш сыныпта мұғалімнің рөлі оқушылардың үлгерімін қадағалап және есепке ала отырып, олар үшін «белсенділендіргіш» рөлін орындауға негізделеді. Оқу үдерісін жандандыру үшін мұғалімдер ынталандырғыш материал ұсынып, оқу үдерісіне таңдамалы түрде араласады, осылайша оқушылардың бойында танымдық өзгерістердің орын алуына ықпал етеді. Сыныптан сыныпқа ауысқан сайын оқушылар анағұрлым жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін өз бетінше әрекет етуге үйрену керек.

Оқушыларға оқу жоспарындағы жаттығулар аясында көзделген оқу мақсаттарына қол жеткізуге көмектесетін бірқатар педагогикалық тәсілдерді пайдалануда мұғалімдерге біліктілікті арттыру курстары арқылы қолдау көрсетіледі. Соңғы жылдары жалпы мектеп мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін арттыруға көп мүмкіндіктер беріліп жатыр. Критериалды бағалау моделі оқушылардың оқу мақсаттарына жетудегі ілгерілеуін анықтау үшін қосымша тәсілдерді пайдаланады.

Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы белсенді оқыту тәсілі

Белсенді оқу - оқушының мұғалімді енжар тыңдап қана қоймай, белсенді жұмысқа тартылуын көздейтін оқыту және оқу әдістерінің бірі. Бұл тәсілдер оқу үдерісі жаттығудың алдында емес, оны орындау барысында жүзеге асырылатын құбылыс екендігін түсіндіреді. Сыныпта қолданылатын бұндай тәсілдерге топтық жұмыс, белсенді ойындар және пән бойынша белгілі тақырыптағы ойындар кіреді. Бастауыш сыныптарда ойын шынайы өмірдің белгілі бір аспектілерін модельдеу және зерттеу үшін ұсынылған мүмкіндік болып табылады. Домино және карта сияқты дәстүрлі ойындар математика сабақтарындағы кездейсоқтық пен ықтималдық мәселесін қарастыруда оңтайлы болмақ. Шарада, тақтада сөздерді біріктіру немесе сөздерді жіктеу сияқты ойындар – тіл үйренуді қамтамасыз етудің және оны көрсетудің бірден-бір қызықты әрі тартымды тәсілдерінің бірі. Көптеген стратегиялық ойындарды мысалы, «Алға» «Go» деп аталатын ежелгі қытай ойыны тұрғындар мен қоғамның өсуін модельдеу үшін пайдалануға болады.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің қолданылатын бірқатар тәсілдер:

- Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым мен жазылым;
- Қарым-қатынас жаттығуларын пайдалану;
- Проблема шешу мақсатында жеке және топта жұмыс істеу;
- Орындау арқылы білім алу (әрекет ету арқылы);
- Ашық сұрақтарды пайдалану;
- Дәлел ұсынуға ынталандыру;
- Зерттеу барысында бірлесіп жұмыс істеу;

- Зерттеуге негізделген оқу, оның барысында оқушылар мәселені жеке өздері зерделейді.

Табиғаты бойынша оқу үдерісі ойлаудан тұруы керек және ми құрылымында өзгеріс жасауға жетелеуге тиіс. Ми неғұрлым белсенді жұмыс істеген сайын, оқу үдерісі соғұрлым қарқынды жүзеге асады. Адам миы ақпаратты өңдеп, оны түсінуге мүмкіндік беретінін, ал мұғалімнің тоқтаусыз сөйлеуі миға шамадан тыс аса көп ақпарат «жүктемелейтіні» және ол оқушылардың қызығушылығын жоғалтуға әкеліп соғатыны, сол сәтте оқудың нәтижелілігі айтарлықтай төмендеп кететіні туралы біздің хабардар екенімізді мәлімдейді. Ал белсенді оқу, керісінше, оқушылардың белсенді қызметпен айналысу арқылы мұғалім берген ақпараттың мәнін ұғынып, алған білімдерін есте сақтап, оны қолдана алуын қамтамасыз етуді көздейді.

Тілдесу арқылы қарым-қатынас жасау дағдылары

Тілді оқытудың тәсілдері көп екені белгілі, алайда әлеуметтік-лингвистикалық тәсіл тілдің әлеуметтік моделіне назар аударады. Оқушылар үшін қандай да әлеуметтік жағдайда қандай тіл орынды екенін түсіну маңызды (жазбаша және ауызша). Оқушылар тиісті әлеуметтік тілді, соның ішінде нақты жағдайға сәйкес келетін грамматиканы, құрылымды және лексиканы таңдай алу үшін мұғалімдер мәтіннің мақсатын және оның кімге, қандай аудиторияға арналғанын түсінуге көмектесу керек. Оқушылар қарым-қатынас жасауда өзінің тілді тиімді қолдана алатынын көрсету үшін мұғалімдердің оқушыларды түрлі мән мәтіндермен таныстыруы маңызды болып табылады.

Оқылым, жазылым, айтылым және тыңдалым – бастауыш сыныптардағы барлық пәндер үшін маңызды болып табылатын қарым-қатынас жасау дағдылары. Сондықтан оқушыларға осы 4 дағдыны барынша жетілдіруге мүмкіндік берудің маңызы зор. Нақты белгілі бір дағдыны жақсарту тәсілдерінің бірі – осы дағдыға ерекше назар аудара отырып, содан кейін бірнеше тілдік дағдыны қамтитын жаттығуларды біртіндеп енгізу болып табылады. Мысалы, тақырыпты талқылау тиісті лексиканы қолдануды көздейді, сол арқылы оқылым бойынша тапсырмаға қызығушылық туғызады, осыдан кейін оқығанның негізінде жазбаша тапсырма орындаудың үлгісі ұсынылады. Дағдыларды осылайша біртіндеп енгізудің тағы бір жолы – аудио-мәтін тыңдап немесе бейнематериал көрсетуге болады, содан кейін пікірталас жүргізуге немесе жазбаша тапсырма орындауға болады. Сонымен қатар, қарым-қатынас жасау тәсілі тілді жай ғана пайдаланып қоймай, тілдесуге арналған мақсатты қамтамасыз етеді. Қарым-қатынас жасаудың мақсаты, айталық, бірнәрсе туралы белгілі бір фактіні анықтау үшін сұхбаттасу немесе әңгімені тыңдап, содан кейін мазмұнын айту болуы мүмкін.

Бастапқы кезеңдерде оқушылардың осыған дейін меңгерген білімін қазіргі кезде оқып жатқан көптеген жаңа түсініктерімен байланыстыру маңызды болып табылады. Білім мен дағдыларды қарапайымнан бастап күрделіге қарай және нақтыдан абстрактіге қарай қалыптастырған маңызды. Алдымен мұғалім қажетті түсініктерді оқушылар бір-бірімен сөйлескен кезде пайдаланатын тілдің

көмегімен енгізу керек. Сонымен қатар, материалдардың табиғатымен байланысты тілді пайдаланған орынды болмақ. Оқушылар нақты тілді пайдаланып, нақты заттар арасында байланыс орнату үшін материалдарды пайдалануға немесе әрекеттерді іске асыруға қатыстырылуы керек. Оқушылар тақырыппен танысқаннан кейін ғана түсінікпен байланысты техникалық тіл немесе терминология оқытылуы тиіс. Жаратылыстану және математика сияқты пәндерде оқушылар ұғымдарды нақты түсінгеннен кейін ғана формулаларды ұсынуға болады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы оқыту мен оқуға сындарлы көзқарасты қолдайды, ол оқушыларды мұғаліммен және бір-бірімен диалог жүргізуге ынталандыруды көздейді. Диалог аясын кеңейту үшін мұғалім сабақты оқушылар оны тыңдап қана қоятындай емес, нақты пән немесе тақырып туралы ойлана алатындай белсенді етіп жүргізу керек. Мұғалім сұрақ қоюды ойластырған кезде ол сұрақтарға берген оқушының жауабы жаңа сұрақ тудыратындай болуы тиіс. Салмақты жауап беруді қажет ететін тиісті сұрақ қою үшін мұғалім алдымен қойылған сұраққа қандай жауап ала алатынын ойластыруы керек. Егер мұғалімнің сұрақтары бұлыңғыр болса, онда өзі де бұлыңғыр, екіұшты жауап алады. Сонымен қатар, сұрақтар оқушылардың жауаптарын шектемеу керек, керісінше, оқушыларға мәселені мейлінше зерделеп, жауапты өз бетінше қалыптастыруға еркіндік ұсыну керек. Оқушылар өзінің жауабымен белгілі үлес қосатындығын сезінуі үшін мұғалім жауаптарды зейін қойып, айқын қызығушылықпен тыңдауы керек. Бастауыш сыныпта оқитын оқушылар анағұрлым жан-жақты және күрделі жауап бере алады. Еркін өз ойын айтуға, сұрақ қоюға оқушыны 1- сыныптан қалыптастыруға болады. 2-4 сыныптарда бұл әдіске үйренген оқушылар көпшілік алдында сөйлеуге тосылмайды, еркін тілдесім жасайды, қарым- қатынасқа түсуден қорықпайды.

Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым мен жазылым дағдылары

Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым оқудың сындарлық теориясына негізделеді, яғни оқушылар жаңа ұғым туралы сын тұрғысынан ойлана отырып, оның мәнін, мағынасын ұғынады, оны бұған дейінгі білімімен байланыстырады. Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылымдағы мұғалімнің рөлі мұқият ойластырылған сұрақ қойып, нұсқау беріп, пікір таластыруға тартып және бағамдай отырып, тапсырманы орындардың алдында, орындау барысында және орындағаннан кейін ойлануға жетелеу әрі қолдау көрсету болып табылады. Мүмкіндіктері бірдей оқушылар топ болып мұғалім таңдаған мәтінмен немесе тапсырмамен жұмыс істейді. Олар оқылым және жазылым әдіс-тәсілдерін пайдалануды және материалдарды өз сыныптастарымен және мұғалімдермен талқылауды үйренеді.

Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін тәсіл дейтініміз- бастауыш сыныпта оқушының дұрыс оқуын, дұрыс жазуын тікелей қарастыратын, бірден- бір бақылау жасайтын адам- мұғалім. Оқушы ұстазының айтқанын екі етпей орындайды, қойған жоспарға сай талаптарын орындайды. Кейбір ұстаздардың әдістемесін зерделесек бұл жұмысқа ата-аналар да тартылады, күнделікті оқу

жоспарына сай оқу техникасын орындауда ата-ананың да рөлі зор. Бастауыш сыныптарда оқылым мен жазылым әрекетін еркін меңгерген оқушы жоғары сыныптарға барғанда қиналмай бірден барлық пәннің оқылым, жазылым әрекеттерін орындай береді.

Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылымды былай сипаттайды: «Сіз және балалардың шағын тобы... оқып отырған әр адамға белгілі бір деңгейде күрделі болып табылатын мәтін туралы әңгімелесу, ойлану және оны оқу. Бұл кездегі мұғалімнің рөлі оқушылардың түсініп оқып жатқанына кепілдік беру үшін қолдау көрсетуге бағытталған. Балаларды назарда ұстау және тыңдау. Оқылымның мақсаты – мәтін мағынасын түсіну немесе анықтау».

Мұғалімдер пайдалана алатын аса бір тиімді әдістердің бірі «Дауыстап ойлану» деп аталады. Мұғалім мәтінді оқиды және «дауыстап ойлайды», сол арқылы оқушыларға мәтінді түсінуге көмектеседі.

Жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын қалыптастыру және оларды қолдану – бастауыш сыныптың білім беру бағдарламасының өзекті аспектісі. Осы ойлау дағдыларын қалыптастырудың ең басты тәсілдерінің бірі – дәлелдеу. Дәлелдеу бастауыш сыныптарда кез келген пікірталас бастау, жүргізу және оны бағамдау үшін маңызды, әсіресе, математика үшін оның маңызы өте зор, себебі онда бір есептің бір ғана шешімі болғанымен, оған жетудің тәсілдері түрлі- түрлі.

Бастауыш сыныптарда кеңінен қолданылатын, өзара әрекеттесудің түрлі жағдайларында қалыптасатын және жүретін оқудың екі саласы бар; бұл монологтік және диалогтік. Монологтік көзқарас заттарды абсолюттік материя ретінде түсінеді және де бұған дейін алынған білімнің негізінде қалыптасады, ал диалогтік көзқарас болса білімді оқу барысында жүретін үдеріс ретінде, дәлелдеу барысында, яғни пікірталас пен келіссөз барысында қалыптасатын білім ретінде қарастырады. Дәлелдеудің үлгісі мен күрделілігін сипаттау жөніндегі жұмысы білім беру саласындағы зерттеулерге, соның ішінде зерттеуге негізделген оқуды пайдалануды бағамдауға ықпал етті. Зерттеуге негізделген оқу барысында оқушылар, қажет болған жағдайда мұғалімнің көмегімен, идеяларды түсіндіру, талқылау, оларға қарсы шығу және өз ойларын қайта қарау арқылы пікірталасқа араласа отырып, белсенді рөл атқарады.

Негізінен мұғалімнің басымдығымен өтетін кейбір сабақтарда оқушылар айтылғанды тыңдап, естігендерін қайта дыбыстау арқылы білім алады. Керісінше, сабақтар қайталауға негізделіп ұйымдастырылатын мектептерде әлеуметтік-мәдени тәсілге басымдық беріледі, сабақ барысында пікірталас пен ұжымдық дәлелдеуге барынша назар аударылады. Осындай сабақтарда оқушылар басқа оқушыларға тұжырымдаманы өз сөзімен түсіндіру үшін бірқатар сұрақтар мен топтық талқылауды пайдалана отырып, проблемаларды шешу үшін бірлесіп жұмыс істейді. Мұғалімдер оқушылардың берген түсініктемелеріне құрметпен қарайды және оның құнды екенін түсінеді, проблеманы шешудің осындай ерекше тәсілдері басқа оқушыларға мәселені түсінуге көмектесе алатындығын мойындайды. Ұжымдық дәлелдеу – бірлескен тұлға аралық өзара әрекеттесуді өрбітуге көмектесетін педагогикалық құрал.

Оқу бағдарламалары аясында дүниетану пәнінде дәлелдеудің негізгі құрамдас бөліктері сыныптан сыныпқа ауысу шамасына қарай күрделеніп отырады, атап айтсақ, оқушылар ақпарат көздерін талдап, талқылайды және өз нәтижелерімен таныстырады.

Дүниетану пәні бойынша бөлімшелер:		
	Дереккөздермен жұмыс	Түсіндіру және талдау
1-сынып	Дереккөздермен жұмысты мұғалімнің көмегіне сүйене отырып орындау	Оқиғаларды, адамдар мен зерделенген өзгерістерді түсінетінін және білетінін көрсету
2-сынып	Дереккөздерден қажетті ақпаратты өз бетінше таба білу	Бастапқы және қайталама ақпаратты ажырату
3-сынып	Ақпарат көздері туралы түсінігін дамыту	Өңгімелер мен есептерден ақпаратты жазып алу,
4-сынып	Дереккөздердің көмегімен иедялар мен ғылыми болжамдарды талдау және растау	Ретке келтіру және іріктеу

Кестеде көрсетілгендей, төменгі сынып оқушыларына арналған тапсырмаларда әртүрлі ақпарат көздері қолданылады. Алдағы уақытта оқушылар тақырыпты түсіну үшін ақпаратты пайдалана бастайды. 4-сыныпқа қарай оқушылар дәлелдеу дағдыларын пайдаланады, соның нәтижесінде олар жиналған деректердің негізінде өз көзқарасын ортаға салып, талқылауға қатысады.

Проблемаларды шешу

Проблемаларды шешу – бұл шынайы проблемамен айналысу; мәселе туралы болжам жасау, зерттеу және мағынасын түсіну; рәсімдерді есте сақтау ғана емес, сонымен қатар, шешімдерді іздеу; формулаларды есте сақтау ғана емес, сондай-ақ үлгілерді зерттеу; жаттығуларды орындау ғана емес, сондай-ақ жорамалдар жасау.

Оқушыларға өз сөзімен түсіндіруге мүмкіндік бере отырып, мұғалім олар үшін тақырыпты білуі мен түсінуінің арасында байланыс орнатуға мүмкіндік ашады, сондай-ақ кез келген қате түсініктерін анықтай алады. Осыны іске асыру үшін мұғалім дәлелдеу тәсілін қолдана алады, оның төрт кезеңі бар; әр кезең бірнеше сабақты қамтуы мүмкін:

- Елестету;
- Салыстыру;
- Түсіндіру және дәлел келтіру;
- Мақұлдау.

Дәлелдеу үдерісі зерттеуге негізделген оқу тәсілін толықтырады. Зерттеу тақырыбы белгіленгеннен кейін мұғалім оқушыларға шағын топтарда жұмыс істеп, сурет, диаграмма, график немесе алгоритмдерді пайдалану арқылы зерттеу немесе проблеманы «елестетуді» ұсынады. Содан кейін оқушылар өз ақпаратын басқа топпен немесе топтармен «салыстыруы» керек. «Түсіндіру және дәлел келтіру» деп аталатын келесі кезең оқушыларға өздерінің көзқарастарын түсіндіруге, түзетуге, ретке келтіріп, кез келген қате пайымдауларды анықтауға

мүмкіндік береді. Әрбір топ идеяларды талқылау және «мақұлдау» үшін барлық сыныпқа өз шешімдерін ұсынады.

Оқушыларға бастауыш сыныптарда проблеманы шешуді ұсыну арқылы мұғалім оқушылар Пиаже сипаттаған танымдық даму сатыларының нақты бір операциялық кезеңінде екенін есте сақтау керек. Белгілі бір жастағы балаларға проблема ұсынғанда мұғалімдер абстарктілі, ойдан шығарылған нәрселермен жұмыс істегенше, қарапайым бірақ нақты мысалдарды пайдаланғаны абзал. Физикалық материалдар мен шынайы өмірден алынған мысалдарды жиі пайдалану оқу үдерісін тиімді етеді.

Қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш оқушылар қарқынды дамып келе жатқан зияткерлік және техникалық ортада табысты болу үшін қажетті дағдыларды меңгерту қажет. Олар оқушыларды сын тұрғысынан ойлау, бірлесіп жұмыс істеу, ақпаратты өңдеу, проблемаларды шешу сияқты анағұрлым жоғары деңгейдегі көптеген дағдыларды өз бетінше меңгеруге және зерделеуге дайындайды және ынталандырады. Осы дағдыларды жоғары дәрежеде меңгеру математика бойынша білім беру бағдарламасында проблемаларды шешу, жаратылыстану бойынша білім беру бағдарламасында бірлескен зерттеу және ғылыми зерттеу жүргізу дағдыларына баса назар аударса, дүниетану пәні аясында ойлау дағдыларын дамытуды көздейді. Қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың бұрын меңгерген білімдері мен дағдыларын жетілдіруге, сонымен қатар, жаңа түсініктерді қалыптастырып, қабілеттерін дамыту керек.

XXI ғасырдың қарқынды ілгерілеу ырғағына қатар ілесу үшін, өзара тығыз байланысты және көп мәдениетті әлемде қалыптасқан қазіргі жағдайда оқушылардың өз бетінше оқу дағдыларын дамыту аса маңызды болып табылады.

Бастауыш сыныпта оқыту оқушыларды төменде аталған мүмкіндіктер есебінен дамытуды көздейді:

- ✓ ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік ұсыну;
- ✓ кез келген қабылданатын ақпаратқа сын тұрғысынан қарап, талдай білу дағдысын белсенді дамыту;
- ✓ өзіндік рефлексия және тәуелсіз, өз бетінше ойлануға ынталандыру;
- ✓ кез келген өмірлік жағдайда немесе жұмыста кездесетін негізгі жаһандық проблемаларды түсіну және оларға сәйкес әрекет ете білуге ынталандыру. Бастауыш сыныптарда оқушылардың «Зерде» зерттеу жұмысына қатысуы, өзіндік ізденіс жасауы- оқушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруы. Бастауыш сынып оқушыларымен бірге ата-ананың да қызығушылығы,

Бастауыш сыныптарда оқытылатын пәндерді оқу арқылы оқушылар өз түсінігін кеңейте отырып, өзінің ой-пікірі үшін жауапты болуға үйренеді. Оқушылар өзіндік көзқарасы мен пайымдауын қалыптастырып, дамытуға, мұқият зерделеуге және өз ойын сенімді айта білуге дағдыланады. Мысалы, олар дәлелдерді талдау мен бағамдауды және ойлау дағдылары туралы ойлануды үйренеді. Сонымен қатар, пәнаралық байланыс орнату арқылы олар ақпаратты тиімді пайдалануды үйренетін болады.

Оқыту үшін мұның маңызы қандай?

Қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сыныптың білім беру бағдарламасы спираль тәріздес құрылымға негізделген. Оқушылар бастауыш сыныпта оқу бағдарламасы аясында игерілетін негізгі дағдыларға мезгіл-мезгіл қайта оралып отырады. Мысалы, оқу бағдарламаларындағы кейбір оқу мақсаттары оқушылардың шынайы өмірде кездесетін проблемаларды анықтап, оларды зерттеуін талап етеді. Оқушы сыныптан сыныпқа ауысуына қарай бұл проблемалар күрделене түседі. Проблемаларды шешу тәсілі негізінен дүниетану мен жаратылыстану пәндерінде қамтылған және математика бойынша оқу бағдарламасының негізгі тәсілдерінің бірі болып табылады: проблемаларды шешу қабілеті сандар, алгебра, геометрия, әсіресе математикалық модельдеу бөлімдерінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Проблемаларды шешуге арналған жаттығулар оқушыларға таныс емес мәселелерді қамту арқылы олардың қызығушылығын оятып, оларды жаңалық ашуға және өз тұжырымдарын жасауға ынталандыруы тиіс. Олар оқушылардың дайын стандартты жолдарды пайдаланбай, мәселенің шешімін іздеп, оны өз бетінше табуға ұмтылуды және заңдылықтарды зерделеуін қажет етеді, сол арқылы белсенді оқуына ықпал етеді. Спираль тәріздес оқытудың маңызы сол оқушы білген тақырыбын еске түсіре отырып, дамыта меңгереді.

Пән	1-сынып оқушылары...	3- сынып оқушылары...
Математика	Бірдей сандар мен фигуралар бар жұмбақтарды шешеді	Біқтималдық негіздерін біледі және оны тапсырмаларды, проблемаларды және әртүрлі күнделікті мәселелерді шешу үшін пайдаланады
Жаратылыстану	Адамзаттың салауатты дамуы мен өсуі үшін талап етілетін қажеттіліктерді анықтайды (мысалы, тамақ, ұйқы)	Мекендеу жағдайларындағы өзгерістер жануарлар санының өзгеруіне қалай әсер етуі мүмкін екендігін түсіндіреді
Дүниетану	Мектептегі арнайы орындарды зерттейді	Қазақстандағы тұрғындардың мәдени, жергілікті, аймақтық, ұлттық, этностық, діни мәнмәтініндегі сәйкестігімен танысады.

Жаттығуларды орындаған кезде оқушылардың алдыңғы сыныптарда және басқа пәндер бойынша алған білімдерін еске түсіруі және қолдана алуы маңызды болып табылады. Бұл оқушыларға өздерінің қол жеткен жетістіктерін бекітуге және бастауыш сынып пәндері арасында байланыс орнатуға көмектеседі. Бұған көмектесетін бірнеше тәсіл ұсынуға болады:

Математиканы қоспағанда, 1 және 2-сыныптардың оқу жоспарларындағы ортақ тақырыптар бұл пәндердің арасында пәнаралық байланыс орнатуға мүмкіндік береді:

- 1-бөлім: Өзім туралы
- 2-бөлім: Менің мектебім
- 3-бөлім: Менің отбасым және достарым
- 4-бөлім: Бізді қоршаған әлем
- 5-бөлім: Саяхат
- 6-бөлім: Салт-дәстүр және ауыз әдебиеті
- 7-бөлім: Тағам және сусын
- 8-бөлім: Дені саудың – жаны сау

Басқа сыныптарда әртүрлі пәндердегі тақырыптардың аттары бірдей емес, дегенмен, олардың арасындағы пәнаралық байланысты анықтау қиынға соқпайды. Мысалы, ағылшын тілі бойынша оқу жоспарында:

Тақырып	Белгіленген пәнаралық байланыс
1-бөлім: Қарым-қатынас	Тарих, АКТ және дүниетану
2-бөлім: Бәсекелестік	География және спорт
3-бөлім: Байлық	Математика, тарих, география және бейнелеу өнері
4-бөлім: Салауатты әлем	Жаратылыстану және дүниетану
5-бөлім: Ыстық және суық	География және жаратылыстану
6-бөлім: Мифтер мен аңыздар	Таңдалған материалға байланысты кез келген пән
7-бөлім: Сүйсіне оқу	Оқу үшін таңдалған материалға байланысты кез келген пән
8-бөлім: Машиналар	Жаратылыстану және математика
9-бөлім: Ғарышқа саяхат	Дүниетану, математика

- Оқушыларға пән мен тақырып арқылы байланыс орнатуға көмектесу үшін мұғалім мақсатты сұрақ-жауап жүргізе алады;

- Мұғалім оқушыларға портфолиосындағы жұмыстарын тақырыптар бойынша сақтауға ұсына алады, бұл пәнаралық байланысты айқын көруге мүмкіндік береді.

- Бастауыш сынып бағдарламасында да пәнаралық байланыс көп, соны ескере отырып орыс тілі, ағылшын тілі пәндері бір тақырыпты меңгертуді жоспарласа да болады.

Сабақтарды жоспарлаудың басты аспектісі ретінде оқушыларға пәнаралық байланыс орнатуға көмек көрсетумен қатар, оқушылардың білім-білік дағдыларының артуына қарай жүзеге асырылатын лайықты педагогикалық тәсілдерді таңдау болып табылады. Мысалы, мұғалім оқушылардан пән бойынша білімі мен дағдыларын қолдануын талап ететін проблема шешу тапсырмасын бере алады. Тіпті оқушылардың өз күшіне деген сенімі артып, өз бетінше жұмыс істеп үйренген күннің өзінде де мұғалім жай ғана сырттан бақылаушы болмай, оқуға «ынталандырушы» болуы маңызды екенін ұмытпаған жөн. «Оқуға ынталандырушы» ұстаз ынталандыру жолында қай тәсілді қолданса да өз еркі. Бірнеше рет қолданып көргеннен кейін қай тәсілді қолдануға болады, қай тәсіл тиімді екені белгілі болады.

Жаңа тақырыпты меңгерту кезінде мұғалімнің тура нұсқау беру мен қолдау көрсетуге көбірек көңіл бөлуі орынды (мысалы, жазылым құрылымы, жауаптар модельдері және тағы басқалары). Оқушылар белгілі бір деңгейге жеткен кезде бұлайша тура нұсқау беруді азайып, мұғалім өз рөлін біртіндеп үйлестіруші, уәждеушіге ауыстыруына болады. Оқушыларды мұғалімге және сыныптағы басқа оқушыларға өз пайымдауларын түсіндіруге ынталандыратын топтық жұмыс, зерттеуге негізделген оқуға арналған жаттығулар және ашық сұрақтарды енгізу мұғалімге сыныптағы өз рөлін өзгертуге көмектесе алады. Алайда уақыт өте келе оқудың барлық кезеңдерінде оқушылар сабақ барысында жеке жұмыс істеуге қарағанда, мұғалім қолдау көрсеткен жағдайда көп жетістікке жетіп жүргеніне көз жеткізуі қажет. Мұны орындаудың ең тиімді жолы жеке оқушыларға жүйелі түрде кері байланыс ұсынып, тиісті, күрделілігі жоғарырақ мақсат қою болып табылады. Бұл жерде тапсырмаларды оқушы деңгейіне сай ұсыну өте тиімді немесе деңгейлік тапсырманы таңдау ретін оқушының өзіне беру.

Қорытындылай келгенде, мұғалім үшін мыналар маңызды болмақ:

- сабаққа тың ойлар мен ынталандырушы материалдарды енгізу;
- оқушылар өзінің ойлауы мен оқуы туралы ойлана алуына жағдай жасау үшін логикалық ойлау мен зерттеу дағдыларын енгізу;
- оқушыларға өздеріне қызықты салаларда сұрақ құрастыруға көмектесу;
- топтық жұмыс жүргізуді көздейтін жаттығуларды енгізу;
- оқушыларды бір-бірімен қарым-қатынас жасап, диалог құруға ынталандыру;
- оқушылардың қызығушылықтарын қанағаттандыру;
- оқушыларды өз бетінше ойлануға жетелеу;
- оқушылардың логикалық ойлау дағдыларын дамытуға көмектесетін сұрақ қою;
- оқушыларға өздерінің ойлау дағдылары мен ғылыми-зерттеу дағдыларын қолдануды ескертіп отыру;
- жекелеген оқушылармен «көзбе-көз» кездесу ұйымдастыру;
- оқушыларға өзіндік жұмыстарда жетістікке жетуге мүмкіндік беретін жобаларды жоспарлау және ұйымдастыру.

Оқушыларды уәждеу

Оқушыларды уәждеу тәсілдері әдетте сыртқы және ішкі деп бөлінеді. Алайда оларды қатаң түрде екіге бөліп талдағаннан гөрі, ажыратуға келмейтін біртұтас ретінде қарастырған орынды болар. Сыртқы уәжді оқушыға сырттан әсер ететін факторларға негізделген арттыруға арналған тәсілдер Бұсынған бихевиористік қағидаттарға негізделеді. Сөз болып отырған тәсілдер жағымды мінез-құлықты нығайтып, кері тәртіпті шектеуді қамтамасыз ету мақсатында кері байланысты (соның ішінде мадақтау мен кінәраттау) қолдануды көздейді.

Екінші қырынан алғанда, ішкі уәж іштен шығып жатады немесе жеке тұлғаның өзінен туындайтын, бастау алатын уәж, әдетте сыртқы уәжге қарағанда

бұл анағұрлым рақымды, ізгілікті табыс деп есептеледі. Оқушылар оқудан ләззат алып, оны қызықты деп санағандықтан, оқуға белсенді атсалысу арқылы табысқа жетуін ішкі уәждің мысалы ретінде келтіруге болады.

Бұл ретте оқытудағы негізгі мәселе мұғалімдердің оқушылардың уәжін, атап айтқанда, ішкі уәжін қалай арттыра алатындығында болып отыр. Мұғалімдер жұмыстың жақсы екенін мойындап, оны мадақтау арқылы сыртқы уәжді қолданады, айталық, бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың егжей-тегжейлі орындалған жұмысы үшін оқушыларды мақтай алады, ал оқушы жұмысты толық орындамаса, тіпті ол жұмысты жақсартқанның өзінде, бұндай оқушыны мақтамайды. Дегенмен, зерттеулер көрсетіп отырғандай, сыртқы уәжді қолдану ішкі уәжді бәсеңдетуі ықтимал.

Оқушыларға басқатырғышты шешу жөніндегі өте қызықты жаттығу беріп, кейбір оқушыларға жақсы орындағаны үшін сый алатынын айтады. Эксперимент өткізуші экспериментке қатысушыларға бұл тапсырманы әрі қарай орындамай, пазл және өзге де кедергі келтіріп, көңілді бөлетін нәрселер (соның ішінде журналдар) жатқан бөлмеде қалатындықтарын жеткізеді. Осындай еркіндік берілген кезде сырттан марапат алатындарын білетін қатысушылар тапсырманы орындауға аз ғана уақыт бөлуді ұйғарып, ал марапат туралы білмегендер жұмыстарын жалғастыра берді. Басқа сөзбен айтқанда, сыртқы уәждеуші фактордың болуы оқушылардың ішкі уәжіне кері әсер етті.

Білім беру саласы үшін мұның тілге тиек етерлік айтарлықтай маңызы бар. Танымдық бағамдау теориясына сәйкес, жеке тұлға өзінің құзыреттілігінің жетпейтінін немесе дербестігі шектеулі екенін білген жағдайда, сыртқы уәж ішкі уәжді өшіре алады. Айта кететін нәрсе, керісінше болған жағдайда, нәтиже мұндай болмайды. Мысалы, өзінің құзыреттілігі жететінін сезетін оқушы ішкі уәжі мол екендігін әрдайым көрсете бермейді.

Оқушылардың білімге құштарлығы күшті болады, алайда білім алу барысында ол бәсеңдей береді. Мұғалімдер ең бірінші кезекте оқушының осы туа біткен қызығушылығын аялап, оны білім алу үдерісіне тарту арқылы баланың ішкі уәжін барынша өсіруге ұмтылулары керек. Себебі олар ішкі уәжін жоғалтқан болса, оны ояту қиынға соғады. Мұғалімдер сыртқы уәждеуші факторларға жүгінуде абай болғаны абзал, өйткені ол ішкі уәжге кері әсер етуі мүмкін.

- оқушылар сабақты «ойын-сауық», алуан нұсқада және белсенді өтетін үдеріс деп санаған жағдайда;
- мұғалім оқытудың бірлескен әдістерін қолданған жағдайда;
- оқушылар жаттығуларды пайдалы және жағдайға сай келеді деп қабылдаған жағдайда
- оқушы оқуға белсенді араласады деп күтуге болады.
- Бастауыш сыныптарға арналған білім беру бағдарламасы оқушыларға олар үшін қызықты тақырыптарды талқылауға және топтық жұмысқа қатысуға мүмкіндік береді. Бұл – оқушыларға ішкі уәжді қалыптастыруға көмектесетін ерекшеліктер.

Кез келген мұғалімнің алдында тұрған басты міндеттердің бірі оқығысы келмейтін оқушыны өз әлеуетін толық көрсете алатындай оқуға қызықтырып, қолдау көрсету болып табылады. Әдетте балалар мектепте жақсы оқуға тырысады, алайда уақыт өте келе, кейбіреулері оқуға деген уәжі мен қызығушылығын жоғалтып жатады. Негізінде, оқушылар оқу қажет болғандықтан ғана емес, өз еркімен оқуға ынталанып, іштей уәждеделуі тиіс. Бұған оқуды мүмкіндігінше белсенді, күрделі, қызықты және маңызды ету арқылы қол жеткізуге болады. Бастауыш сынып оқушылары өздерінің жаңа білімдері мен дағдыларын іс жүзінде өз тәжірибесінде қолдануға болатынын көргенде оқуға деген ынтасы артады және шынайы өмірден алынған жағдаяттармен байланысты тапсырмаларды ұнатады.

Мұғалімдер төменде аталған бірқатар маңызды мәселелерді ескерсе, оқушыларының уәжін арттыруда тиімділікке қол жеткізеді:

- белсенді оқу арқылы оқушылардың ұсақ моторикасы мен қарым-қатынас дағдыларын жақсарту үшін сабақтарды қызықты әрі тартымды етіп құру;
- әртүрлі белсенді оқу тәсілдерін қолдана отырып, сабақтардың мазмұнын түрлендіру;
- оқушыларды жаңа оқу мен оқыту әдістерімен эксперимент жасауға тарту (бұл мұғалімдер мен оқушылар арасындағы өзара байланысты жақсартады, нәтижелі кері байланыс орнатып, жағымды оқу ортасын құруға мүмкіндік береді).

4-сынып оқушылары бастауыш мектептегі оқуы аяқталуға жақын екенін түсінеді. Олар өздерін ересек адам ретінде көрсеткісі келіп, сабақта қарастырылған тақырып немесе оқуда қолданылатын әдістер аясында үлес қосуға мүмкіндік берілгенін қалайды, әрі бұл жағдайда қуана атсалысады. Мүмкіндік берілсе бұл оқушылар әртүрлі оқу тәсілдерін анағұрлым тиімді ету туралы терең ойларын білдіріп, салмақты пікір білдіре алады. Мұғалім мен оқушылардың арасында орнаған бұл ынтымақтастық 4-сыныпта сабақ жүргізудің анағұрлым табысты, сенімді тәсілі болуы мүмкін.

Оқушыларды ынталандыруға арналған осы ұсынылған тәсілдер тізімінде қандай да бір мадақтау немесе жазалау ескерілмегеніне мән берген дұрыс. Олар – жалпы қолданылатын техникалар және әдетте «сыртқы» уәж немесе «оқу керек» деген талаппен байланыстырылады. Оқушыларды мұндай жолмен уәждеу стратегияларын пайдалануға сақтықпен қараған жөн,

- себебі олар ішкі уәжді төмендетуі мүмкін. Атап айтқанда, оқушыларда төмендегідей сезім тудыруы мүмкін марапаттардан (әсіресе мақтаудан), жаза немесе кері байланыстан аулақ болған дұрыс:
- тапсырманы орындауға өзін қабілетсіз сезіну;
- тапсырманы аяғына дейін орындаудың қажеті жоқ деп сезіну;
- тапсырманы орындау үшін аз ғана әрекет етіп, шектеулі күш-жігер жұмсаса жеткілікті деп сезіну;
- өзіне аз тапсырма берілді деп сезіну.

Бастапқы ішкі уәж төмен болған жағдайда сыртқы марапат пайдалы болуы мүмкін. Шын мәнінде, мұғалім оқушылардан жоғары нәтиже күтіп, олардың өз күшіне деген сенімін нығайту үшін мадақтауды пайдаланғаны дұрыс. Оқушының жобасына құрметпен қарай отырып, оның ішкі уәжін арттыруға ықпал етуге тырысу қажет (мысалы, оның жеке қызығушылығы, тақырыпқа қызығушылығы, жеке мақсаттарға ұмтылуы және т.б.).

Оқушының оқуға құлқының болмауы, негізінен, мұғалімнің оның уәжін оята алмауының салдарынан болады. Мұғалім қызметінің аса маңызды қыры – оқушылардың уәжділігін анықтауға көмектесетін көптеген факторларды түсіну. Төмендегі кестеде мұғалім жұмысының оқушының уәжін өсіретін немесе, керісінше, өшіретін факторлар ұсынылған.

Уәжді өсіретін факторлар	Уәжді өшіретін факторлар
түрлі оқыту мен оқу әдістерін пайдаланатын белсенді мұғалім	негізінен өзі сөйлейтін немесе лекция оқитын мұғалім
көп оқушыны қамтитын белсенді тапсырмалар белгілі бір мағынасы бар және осыған дейін өткен	аз ғана оқушы қатысатын немесе мүлде қатыспайтын тапсырмалар айқын емес, түсініксіз және осыған дейін өткен
тақырыппен байланысты жаттығулар	тақырыптармен байланыспайтын жаттығулар
сабақтағы жаттығулардың күрделілігі тиісті деңгейде және барлық оқушылар орындай алатын етіп сараланған	сабақтағы жаттығулар сараланбаған және басында орындау тым қиын немесе қабілеті жоғары оқушылардың
оқыту мен оқудың сан алуан әдістері қолданылады	оқыту мен оқу әдістерінің аз ғана түрі қолданылады
– сабақтың қандай болатынын күні бұрын болжау мүмкін емес	– сабақтың қандай болатынын күні бұрын болжап қабілеттері ескерілмейді білуге болады
оқушыларға «ойлануға» уақыт бере отырып, сабақ қарқынын өзгерту	сабақтың қарқыны өте жылдам/баяу және оқушыларға «ойлануға» уақыт берілмейді
әр оқушыға жеке қолдау көрсету	оқушылар мұғалімнен көмек күтеді
көп мақтау және мұғалімнің дене қимылдарын, ымды тиімді қолдануы	мақтау айтылмайды және мұғалім дене қимылдарын, ымды тиімді қолданбайды
оқушылар сабақ мақсатын және өздерінен не күтілетінін біледі	оқушылар сабақ мақсатын және өздерінен не күтілетінін білмейді

Зерттеуге негізделген оқу

Жаңартылған білім беру бағдарламасын қоса алғанда бастауыш сыныпқа арналған көптеген білім беру бағдарламалары тақырыптық бірліктерді құру және іске асыруды көздейді. Бұл тәсіл бастауыш сыныптардағы кіріктірілген оқу мен оқыту тәсілінен көрініс табады, бірақ зерттеуге негізделген тәсіл тәрізді педагогикалық тәсілдер қолданылмаған жағдайда бұл оқушылардың қызығушылығын қанағаттандыра алмайды.

Зерттеуге негізделген оқу оқытудың сындарлылық теориясына сүйенеді. Оқушыларға бағдарланған осындай тәсілді қолдану барысында оқушылар өздеріне сұрақ қояды, үйлестіруші, қолдау көрсетуші ретінде әрекет ететін мұғалімнің көмегімен фактілерді жай ғана ұсынбай, тиісті сценарий әзірлеу арқылы мәселелерді зерделейді. Оқушылар тақырыптарды зерттеу үшін ресурстарды пайдаланып, өз қорытындыларын жасайды. Бұл анағұрлым терең білім алып, пәнді түсіну үшін қажетті айтарлықтай жоғары деңгейлі дағдыларды қалыптастырып дамытуға көмектеседі. Әдетте зерттеуге негізделген оқу бастауыш сыныптарда оқытылатын «жаратылыстану» пәнімен байланыстырылғанымен, ол кез-келген пән үшін негіз бола алады, сонымен қатар, «дүниетану» сияқты әлеуметтік мәселелермен байланысты пәндер үшін керемет сай келеді.

Ғылыми әдебиетте зерттеуге негізделген оқыту мен оқуға арналған үш негізгі тәсіл сипатталған. Осы үш тәсілді төмендегідей қорытуға болады:

- Құрылымдалған зерттеу. Мұғалім оқушылар ұстанатын тәсілдерді егжей-тегжейлі түсіндіреді (әр қадамды сипаттау арқылы). Оқушылар өздерінің (немесе басқа біреудің) тапқандарының негізінде мәселеге түсініктеме береді, талқылайды және қорытынды жасайды деп күтіледі.

- Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін зерттеу. Мұғалім оқушылар ұстанатын белгілі бір құрылым ұсынады (мысалы, сұрақтар тізімінен зерттейтін мәселені таңдау). Оқушылар сұрақтарға жауап беру үшін тәсілді өздері таңдай алады.

- Ашық зерттеу. Оқушылар зерттеу сұрағын және бұл сұраққа жауап берудің тәсілін өздері таңдайды.

Құрылымдалған зерттеу негізінен мұғалімнің қолдау көрсетуімен жүргізіледі. Сондықтан бұл тәсілді бастауыш сыныптар үшін немесе жаңа дағды немесе тұжырым таныстырылатын сабақтарда қолданған жөн болады. Оқушылар өсіп, тәжірибесі толығы бастағанда, 3-сыныпта мұғалім жетекшілігімен жүретін зерттеуді пайдалануға болады. Бастауыш сынып оқушыларының негізгі мақсаты – анағұрлым жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытуды көздейтін ашық зерттеуді табысты орындау. Бастауыш сыныптарға арналған білім беру бағдарламасының аясында зерттеуге негізделген оқу белсенді оқу қағидаттарын ұстанатын қуатты педагогикалық құрал болып табылады. Сонымен бірге, ол оқушылар дәлелдерді бірлесіп талқылап, құрып, талдай алатын тиімді орта бола алады. Алайда, бұл ашық зерттеу оқуға сай келетін жалғыз педагогикалық тәсіл деген сөз емес.

Зерттеуге негізделген оқу әдісін кез келген пәнде қолдануға болады. Пән бойынша негізгі көзделген мәселе зерттеу болған жағдайда, мұғалім көмекшіге ауысып, басты рөлге оқушы шығады.

Зерттеуге негізделген оқуды сыныпта қолданудың көптеген тәжірибелік модельдері бар. Мұғалімнің жетекшілігімен жүргізілетін осындай зерттеу модельдерінің бірі «Әлеуметтік ықпалдастырылған зерттеу моделі» деп аталады. Модель әртүрлі 7 зерттеу кезеңін қамтиды (төмендегі кестені қараңыз). Дегенмен, зерттеу барысында болжамдарға, зерттеу мазмұнына, құндылықтар,

көзқарастар, үдерістер мен дағдыларға күмән тудырылған жағдайда әр кезең қайта қарастырылып, тексеріліп отырады.

Кезеңдер	Жаттығулардың негізгі тақырыбы	Сұрақтар түрлері
Ретке келтіру	Оқушыларға тақырып бойынша істеуге мүмкіндік беру Тақырып бойынша қызықтыратын мәселелерді анықтау	Тақырып қандай? Неліктен осы тақырыпты зерттеу қажет?

Кезеңдер	Жаттығулардың негізгі тақырыбы	Сұрақтар түрлері
Зерттеуге дайындық	Оқушыларға осы тақырып бойынша бұрыннан белгілі нәрселерді анықтау.	Біз бұл тақырып туралы не білеміз? Осы тақырыпқа қатысты не ойлайсыңдар?
Зерттеуге дайындық	Оқушыларға жұмыс істеу бағыты мен нысанын белгілеу	Бұған тағы кім көз жеткізді? Сен не ойлайсың?
Зерттеуге дайындық	Тақырып бойынша орындау керек жұмыстар мен жаттығуларды жоспарлауға көмектесу	
Зерттеу	Оқушылардың білімге қызығушылығын одан әрі ынталандыру. Бұған дейін қойылған сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік беретін жаңа ақпарат ұсыну. Болашақта зерделеу үшін басқа да сұрақтар ұсыну. Оқушылардың білімін, құндылықтары мен түсініктерін тексеру. Оқушылардың алдағы уақытта орындалатын жаттығулар мен жүргізілетін жұмыстарды түсінуіне көмектесу	Біздің нақты нені білгіміз келеді? Бұны істеудің ең үздік жолы қандай? Ақпаратты қалай жинаймыз?
Сұрыптау	Оқушыларға «зерттеу» кезеңінде анықталған ақпарат пен идеяларды сұрыптау мен таныстырудың нақты тәсілдерін ұсыну. Оқушылардың жинақталған ақпаратты өңдеуіне және әртүрлі тәсілдермен таныстыруына мүмкіндік беру. Нәтижелердің кең ауқымды болуына мүмкіндік беру.	Ақпаратты қалай сұрыптай аламыз? Қандай байланыс орната аламыз? Ақпарат нақты, құнды және пайдалануға тұратынына қалай көз жеткізе аламыз?
Алға ілгерілеу	Тақырып аясын кеңейтіп, оқушылардың тақырыпты түсінгенін тексеру. Оқушыларға қолжетімді түсініктер аясын кеңейту үшін көбірек ақпарат ұсыну	Біз қандай қорытындыларға келдік? Оларды қандай дәлелдермен негіздей аламыз? Нәтижелермен не істейміз? Біз қандай шара қабылдай аламыз?

Байланыс орнату	Оқушылардың не үйренгені туралы қорытынды жасауына көмектесу. Оқу үдерісінің барысы туралы және не үйренгені туралы рефлексия жасауына мүмкіндік беру	Оларды қандай дәлелдермен негіздей аламыз? Нәтижелермен не істейміз?
Шара қабылдау	Оқушыларға өздерінің түсінігі мен өмірлік тәжірибесінің арасында байланыс орнатуға көмектесу. Оқушылардың таңдау жасауына және өзінің қоғамның табысты мүшесі бола алатындығына сенімін арттыруға мүмкіндіктер жасау. Тақырыпты одан әрі жоспарлау барысында оқушылардың түсінігін ескеру.	Біз қандай шара қабылдай аламыз? Тақырып туралы енді не ойлайсыз?

Белсенді оқудағы мұғалімнің ролі

Бастауыш сыныпқа арналған білім беру бағдарламасының мақсаты оқушыларға еркін ойлануды үйрету болып табылатындығына қарамастан, мұғалімдердің немқұрайлық танытпауы аса маңызды. Сондықтан оқушылар өздігінен белгілі бір жетістіктерге қол жеткізген нүктеден өздерінің Жақын арадағы даму аймағына дейін «өздерінің қамалын тұрғызады». Оқушылар жұмыс істегенде оларға қолдау қажет. Мұндай қолдау мұғалімдер, тәуелсіз сарапшылар, жұмыс парақтары, кітаптар немесе басқа да көздерден көрсетілуі мүмкін. Оқушы жеке оқу кезінде қол жеткізгенімен салыстырғанда, сабақ үстінде неғұрлым көбірек үйренуге тырысуы керек.

Оқушылар жалғыз жұмыс істегеннен гөрі, (мұғалім қолдау көрсететін) сабақта анағұрлым жақсы үйренеді деген ойға негізделеді. Мысалы, оқушыларды зерттеу сұрағын анықтау және тапсырма таңдау үдерісіне қатыстыру олардың оқу үдерісіндегі белсенділік дәрежесін арттырады, себебі белгілі бір деңгейде зерттеу бағытын олар өздері бақылайды. Бастауыш сыныптарда зерттеу сұрағын келісу үдерісі мұғалімнің көмегімен жүргізілуі тиіс. Мысалы, мұғалімдер оқушылар ұсынатын сұрақтарды келесі түрде жіктеуге көмектесе алады: білген қызық, білгім келеді, зерделенетін негізгі тақырыпты түсіну үшін маңызды. Бұл жіктеу жүйесі алдағы уақытта оқушыларға зерттеуге арналған тиісті сұрақты таңдауда тірек бола алады. Нақты айтқанда, мұғалім сай келмейтін сұрақтарды болдырмау мақсатында, оқу мақсаттарына сәйкес келетін сұрақтардың ғана қамтылуын қамтамасыз етуі қажет.

Терең білім алу мұғалімдердің дағдыларына да байланысты, яғни олар оқушылардың жаңа білімдерін бұған дейінгі білімдерімен ұштастыра алуын бақылай білулері маңызды. Бұл үдеріс әр оқушының жеке дағдысы мен қабілеттеріне байланысты әртүрлі болады. Сол себепті мұғалімдер әр оқушы үшін оқу үдерісінің келесі қадамдарын анықтап, әрі қарай ілгерілеуіне септігін тигізу үшін жекелеген оқушыларды үнемі бағалап отыруы керек. Бақылай отырып, оқудың келесі қадамдарын анықтау үшін ақпаратты пайдалану тәсілі метаталдаудың көмегімен білім беру шараларының табысты түрлерінің бірі

ретінде танылып, соңғы 20 жыл ішінде халықаралық деңгейде мойындалып отыр (Black and William, 1998).

Оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру және кері байланыс

Оқушылардың қазіргі кездегі мықты тұстары мен олар кездестіретін қиындықтар анықталады. Бұл көп жағдайда оқушылардың тапсырмаларды қалай орындайтынын бақылау арқылы, яғни ауызша жауаптарын бақылау және жазбаша жұмыстарын тексеру арқылы жүзеге асады. Содан кейін бұл ақпарат әр оқушының үлгерімін жақсартуға көмектесетін жаттығуларды жоспарлау үшін пайдаланылады.

Бұл үдерісті табысты етуге көмектесетін бірқатар элементтер бар:

мұғалімдер оқушылар қателік жіберуге қорықпайтын, тәуекелге бару мәдениетін қолдайды;

мұғалімдер оқушыларға жұмысының сапасын бағалау құралдарын таңдауға көмектесу үшін барлық оқушылармен қарым-қатынас жасайды;

мұғалімдер оқушылардың оқу мақсаттарына жетуіне мүмкіндік беру үшін оқу мақсаттарын белгілеп, олармен оқушыларды таныстыру арқылы, мақсаттарды бақылап, оқытуды реттеу арқылы оқу үдерісінің ашықтығын қамтамасыз етеді;

мұғалімдер оқушылардың түсінуін бағалау үшін әртүрлі әдістерді қолданады және әртүрлі оқушылардың түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқыту әдістерін түрлендіреді;

мұғалімдер оқушылардың жұмыстары туралы ауызша және жазбаша кері байланыс ұсынады, бұл кері байланыс уақтылы, айқын болып, нақты критерийлерге негізделе ұсынылады.

Мұғалім «сыныптағы ахуалды жақсы білуге тиіс» (Hattie, 2012), сондықтан сыныпты тыныштандырудың (оқушылардың тыныш отыруы, мұғалімнің сөйлеуі) орнына, мұғалімдер оқушылардың мағынаны түсіну, заңдылықты байқау, шешім тұжырымдау және қабылдау, олардың орындалуын бақылау құзыреттіліктерін арттыруға тиіс. Мұндай хабардарлық мұғалімдер өздерінің тәжірибесі туралы және оқушылардың үлгеріміне тигізетін ықпалы туралы ойланған жағдайда ғана дамиды болады. Рефлексия дағдысын дамыту үшін белсенді оқу жаттығуларына дағдыландыру үшін ықшамсабақ жүргізуді көздейді.

Бастауыш сынып пәндері бойынша критериялды бағалау және оқытуды жоспарлау

Критериялды бағалау

Критериялды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығының көмегімен өлшенеді. Бұл бағалау түрі оқушылардың үлгерімі сыныптастарының үлгерімімен салыстырмалы түрде бағаланатын нормаға негізделген бағалаудан ерекшеленеді.

Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау.

Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойы жүйелі түрде өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және балл не баға қоймастан оқу үдерісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Мұғалімдер оны оқуды өлшеу үшін және алдағы сабақтарын жоспарлау үшін қолданады.

Жиынтық бағалау оқу бағдарламасының бөлімдерін/ ортақ тақырыптарын және белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан, оқу жылы, орта білім деңгейі) аяқтаған оқушының үлгерімі туралы ақпарат алу мақсатында балл және баға қою арқылы өткізіледі.

Қалыптастырушы және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады, алайда бағалау тәсілдері пәннің мазмұны мен ерекшеліктеріне байланысты ерекшеленуі мүмкін. Жиынтық бағалау тәсілдері пәндер мен сыныптар бойынша жиынтық бағалауға арналған нұсқаулықтарда толығырақ қарастырылады.

Мұғалімдер қалыптастырушы және жиынтық бағалаудың нәтижелерін оқушыларға кері байланыс беру үшін және оқу үдерісінің барысында ата-аналарға ақпарат беру үшін пайдаланады.

Бағалаудың барлық түрлері пән бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнына негізделеді.

Қалыптастырушы бағалау

Қалыптастырушы бағалау оқушылардың оқуда жетістіктерге жетуіне және алға ілгерілеуіне тікелей ықпал ететін және оқушы мен мұғалімнің арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін оқыту мен оқудың бөлінбейтін құрамдас бөлігі болып табылады.

Тиімді оқыту және оқу мақсатында оқушылардың түсіну деңгейін анықтау мақсатында оқу мақсаттарына жеткендігінің немесе алға ілгерілеуінің деңгейі қадағалануы тиіс.

Жиынтық бағалау

Жиынтық бағалау бөлім/ ортақ тақырыптар және тоқсан бойынша оқу мақсаттарына сәйкес оқушылардың алған білімдері мен жинаған дағдыларының нәтижесін бағалай отырып, қалыптастырушы бағалау нәтижелерін толықтырады.

Әр тестінің құрылымы мен ұзақтығы туралы және оларды басқару әдістері туралы ақпаратты пән бойынша тест спецификациясынан табуға болады. Жиынтық бағалауға арналған спецификацияда сұрақтардың үлгілері мен бағалау сызбалары ұсынылған, одан мұғалімдер әртүрлі дағдылар қалай бағаланатынын көре алады.

Нақты бағалау критерийлері болған күннің өзінде де қалыптастырушы бағалау кезінде баға қою әлі де күрделі үдеріс болып табылады және мұғалімдер олар бойынша түсініктеме бере алады. Мұғалімдер қойған бағаның сенімділігі мен дәлелділігін арттыру мақсатында модерация қолданылады.

«Стандарттау мысалдардың жалпы жиынтығының негізінде оқытуды көздейді, одан кейін мектептер өз жұмысында жалпы стандарттар мен

критерийлерді қолдануға құзыретті болады деп болжанады. Модерацияның талаптары анағұрлым қатал, ол жыл сайын ағымдағы шынайы деректерді белгілей отырып, мектепшілік және мектепаралық кездесу өткізуді талап етеді».

Модерация кәсіби оқудың маңызды бөлігі болып табылады және тәжірибе жүзінде критерийлер қандай болатыны туралы пікірталасты қамти отырып, мұғалімдерге ол критерийлер қатысты болып табылатын стандарттарды түсінуде көмектеседі. Мұғалімдер оқу мақсаттарына жету үшін оқушыларға үлгерімдерін жақсартуға көмек көрсету мақсатында идеялармен және тәсілдермен алмаса алады. Әріптестермен кәсіби диалог мұғалімдерге өз пәндері аясындағы оқушылардың үлгерімін анық түсінуге мүмкіндік беретіндіктен, модерацияның бағалауға да, оқуға да оң әсер ететіні дәлелденді.

Бастауыш сыныпта сабақты жоспарлау барысында ескерілуі тиіс көптеген мәселелер бар. Мәселен, оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру жолдарын анықтап, оқушылардың дағдыларын дамытуға деген уәжін қолдап отыру қажет. Сонымен қатар, қалыптастырушы бағалау қолданылатын сабақтарды алдын ала анықтау қажет болады.

Тілдік ортаға енгізу әдісінде мақсаты мен баланың даму ерекшелігін ескерген жағдайда ғана бағалау тиімді болады. Оқушылар жетістігін бағалаудың бірнеше түрін ұсынамыз. Негізгі бағалау тәсілі күнделікті бақылау, жеке әңгімелесу, күнделік жүргізу, ойын барысында балалардың сөйлеу әрекетін бақылау, өз бетінше жұмыс, эпизодтық жазбалар, орындаған тапсырмаларын бағалау болып табылады. Оқу үдерісінде оқушылардың білім, білік, дағдыларын күнделікті бақылау арқылы кемшіліктерін түзетіп, дағдыларын ары қарай жетілдіруді қажет ететін, қазақ тілін қолдану аясын кеңейтуге арналған іс-шаралар жоспарын тиімді жасауға бағыттайды. Мұғалім жинақтаған мағлұматтар оқушылардың қажеттілігіне сай жоспарға өзгеріс енгізуге, сапалы сабақ ұйымдастыруға көмектеседі. Оқушылар тілдік ортаға енгізу әдісі бойынша оқуда белсенді қарым-қатынас жасап, өзгелермен өз әсерлері туралы пікір бөлісіп, заттарды ұстап көріп, жалпы айтқанда, оқып-үйрену барысында барлық бес сезім мүшесі толық жұмыс істегенде жақсы қабылдайды. Бақылау барысында әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, төменде көрсетілген дағдылары мен тәртібіне көңіл бөлу керек:

- шешім қабылдау қабілетіне;
- бірге жұмыс істеу, қарым-қатынас жасауға бейімділігіне;
- материалды дәстүрлі немесе шығармашылықпен қолдануына;
- тапқырлығына;
- ерекше қабілеті мен дарындылығына;
- уақыт пен кеңістікті пайдалану қабілетіне;
- ұйымдастыру, жоспарлау стратегиясына;
- шараларда ептілік қабілетіне;
- жаңа жағдай мен тілге бейімделуіне;
- қолжетімді материалдарды қолдану мен проблемаларды шешу қабілетіне.

Ата-аналардың сұранысы бойынша үнемі оқушылардың жетістіктерімен таныстыру.

Бақылау парағының үлгісі

Ауызша сөйлеу: айтылым

Оқушының аты-жөні.....

Критерилер:

Сөйлемді қайталап айта алады.

Дұрыс анық дыбыстайды.

Қазақ тілінде сөйлеуді ұнатады.

Сенімділікпен сөйлейді.

Таныс сөздерді қолданады.

Дағдылары қалыптасып келеді.

Сөз тіркестерін мағынасын беретін сөздермен алмастыра бастайды.

Қиын тапсырмаларды орындауда көмек қажет етеді.

Сөйлем, тақпақ, әндерді қайталап айтады.

Сөздік қоры мол, белсенді қолданады.

Сабаққа қызыға қатысады.

Өз тілегін білдіруде қазақ тілін пайдаланады (мысалы, оқу орталығында ойнауға, су ішуге немесе дәретханаға сұрану).

Сыныптағы заттарды атайды.

Сөздер мен жай сөйлемдерді түсінеді.

Өзіне берілген нұсқауларды түсініп, әрекет етеді.

Өз тәжірибесі туралы айта алады.

Ана тілін қажет жағдайда қолданады.

Ән, тақпақ, өлеңдерді жатқа айтады.

Ауызша сөйлеу: тыңдалым

Оқушының аты-жөні.....

Критерилер:

Мұқият тыңдау.

Нұсқауды орындайды.

Оқиғалар, тақпақтар, әндер тыңдағанды ұнатады.

Үлгі бойынша тілге имитация жасайды.

Өзгелердің айтқанын түсініп, назар аударады.

Сөз немесе сөйлемді түсінбесе, қайта анықтап түсіндіруді сұрайды,

Естіген оқиғасын сахналайды.

Өз сөзімен мазмұнын айта алады.

Ұғымды түсіну үшін сұрақ қояды.

Жаңа тілмен тәжірибе жасайды.

Әңгімелесу барысында не туралы сөз болғанын түсінеді.

Сыныптағы шараларды түсініп қызығушылықпен қатысады.

Берілген сұраққа дұрыс жауап береді.

Мұғалім түрлі стратегиялар қолдану нәтижесінде мәтіннің балаға түсінікті болуын қамтамасыз етеді. Мысалы, оқырман:

- оқушы жеке тәжірибесі мен біліміне сүйеніп немесе мұғалім тарапынан тақырыпқа сай материалдар кеңінен ұсынылса, мәтінде берілген негізгі ойды түсінеді;
- синтаксистік (сөйлем құрылымы), семантикалық (сөз мағынасы), графофонетикалық (сөздің графикалық сызбасы мен әріп) ережелерді қолданады;

- оқу барысында гипотезалар жасап болжайды;
- дұрыс түсіну үшін көрнекілікке жүгінеді;
- жақсы ауызша сөйлеу дағдысы оқу мен түсінуді жеңілдетеді.

Оқылым дағдысын қалыптастыру барысында ең бастысы - оқушының мәтіннің мазмұнын түсінуі. Оқу мәтінді аударма жасауға негізделмейді. Мәтінмен жұмыс толық жүргізіледі. Оқылым дағдысы қалыптасуы үнемі оқып жаттығуды талап етеді. Ертеңгілік хабарландырулар, дауыстап оқу, бірге оқу, хормен оқу, мұғалімнің бақылауында оқу, өз бетінше оқуын ұйымдастырып, бала бойында өзіне сенімділік қалыптастырып, қабілетті оқырман тәрбиелеу.

Оқушыларды қазақ тілінде оқуға үйрету мен ана тілінде оқуға үйрету үрдістері ұқсас. Бірақ бала ана тілінде оқып үйренгенде, ауызша сөйлеу тәжірибесінің молдығы оң ықпал етеді. Тілдік ортаға енгізу топтары оқушыларының қазақ тілінде ауызша сөйлеу тілі толық қалыптаспағандықтан, Әліппе кезеңінде оқу дағдыларын қалыптастыруға көбірек уақыт кетуі мүмкін. Егер біз баланың жақсы оқып үйренуіне сенбейтін болсақ, онда ешқашан оны оқуға үйрете алмаймыз. Мұғалімнің қызметі балаларды оқи алатынына иландыру, өзіне сенімділігін қалыптастыру, оқып үйренуге, өз жетістіктерін көруге мүмкіндік жасау.

Оқылым дағдысын қалыптастыруда баланың даму кезеңдерін ескеріп, сабақ мақсатын дұрыс қою, әр баланың оқу мәнеріне көңіл бөлу, жіберген қателерін бақылап оқу дағдысын жетілдіруге бағытталған сабақтар жоспарлау.

Оқуды ұйымдастыруда:

- сыныпта барлық баланың оқулықпен немесе қажетті мәтін, көркем бейнелермен қамтылуын анықтау;
- сабақ кестесіндегі уақытты әңгімелесуге, талдауға, түсіндіруге, өткенді қайталауға, қосымша тапсырмалар мен бірге атқаратын жұмыстарға жеткілікті жоспарлау;
- оқуды ұйымдастыруда түрлі стратегиялар қолдану, оқушыларды топтарға бөлу (жалпы сынып, шағын топтар, мұғалімнің бақылауында оқу, бірге оқу, өз бетінше оқу);
- оқушылардың күнделікті дауыстап, өз бетінше оқуын қадағалау;
- сын тұрғысынан ойланып, нақты жауап беретін сұрақтар қою;
- оқушылардың сұрақ қоюына қолдау көрсету;
- мәтінді жақсы түсінуі мен өзіне сенімділігін арттыру мақсатында сұхбат жүргізу;
- мәтінді оқу кезінде оқушылардың белсенділігін арттыру, болжам үлгілерін жасау, өз қателерін анықтау және түзету;
- балаларға әр түрлі білім салаларынан түрлі мазмұнды мәтіндерді оқуға мүмкіндік жасау;
- түрлі жанрдағы, әр түрлі күрделілік деңгейінде берілген, оқушылар оқи алатындай, қызықты кітаптары бар оқу орталығын құру;
- оқушыларға кітап таңдауға көмектесу, оқудан кейінгі іс-әрекеттерді ұйымдастыру (оқырман күнделігін жүргізу, тапсырмалар: оқы – ойлан – мазмұнын айт);

- өз тәжірибесімен бөлісу мақсатында кітапханашы, мұғалімдер, автормен немесе қонақтармен кездесу ұйымдастыру;
- ата-аналарды оқу үдерісіне қатыстыру;
- оқу үдерісіне өзіңнің дұрыс қатынасыңды, оқуға қызығушылығыңды көрсету;
- оқушыны өз күшіне сенуге үйрету, әр бала жақсы оқырман бола алады;
- оқушылар жетістігін бағалау, оқығандарын сынып алдында көрсетуін ұйымдастыру.

Сынып қабырғаларына жаңа сөздер мен өлең сөздерін ілу, шығармашылық жұмыстар көрмесін ұйымдастыру. Оқу орталығына кітапханадан жаздырып алған кітаптарды, балалар әкелген кітаптар мен сатып алған кітаптарды қою. Бірақ балалардың қызығушылығын ояту үшін кітаптарды ауыстырып, жаңартып тұру керек. Сыныппен бірге үнемі кітап оқып, мәтінді белсенді талдауға болады. Сыныпта оқу орталығындағы кітаптардан бөлек балаларға арналған кітаптар қоры болуы қажет. Оқу орталығында кілем жаюлы немесе шағын орындықтар, ойыншықтар болуы мүмкін. Оқушыларды орталықта өз бетінше оқығаны үшін мадақтау. Орталыққа балалар өздері жасаған кітапшалар мен сөздіктер, шағын кітаптардан бастап, энциклопедияларды да қоюға болады.

Оқуға арналған материалдар:

- құрамында таныс сөздер;
- қарапайым сөздік қорға негізделген (бастапқы уақытта);
- мәтіннің мазмұнына сай түсінуге көмектесетін көрнекті иллюстрациялар;
- әдеби мазмұнды;
- тілдік құрылымдары таныс;
- ырғақты;
- оқушының өмірлік тәжірибесімен байланысты;
- қайталанатын құрылымдар мен бірізділік;
- болжай алатындай болуы керек.

Оқушылардың оқылым дағдылары жетілген сайын суреттері аз мәтіндерді оқып түсіне бастайды.

Оқу стратегиялары мен тәсілдері

Күнделікті дауыстап оқу - оқылым дағдысын қалыптастырудың тиімді тәсілдерінің бірі. Тыныш жағдайда «Ерте, ерте, ертеде...» деп басталатын әңгімені дауыстап оқу мәтіннің басы, ортасын, аяқталуын сезуге, басты кейіпкерді анықтауына, сюжеті мен негізгі ойын түсінуіне көмектеседі. Мұғалімнің күніне бір-екі рет дауыстап мәнерлеп оқып беруі оқушыларға дауыс ырғағы, түрлі оқу тәсілдері мен мәнерлі сөйлеу үлгісі болады. Оқушының өз бетінше оқуына қиындық туғызатын қызықты мәтіндерді мұғалімнің оқып беруі оның қиялын дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалімнің оқу мәнерін кейін оқушылар өз оқылым және жазылым дағдыларын қалыптастыруда қолданады. Оқылған кітаптарды оқу орталығына орналастырған дұрыс, бала соңынан кітапты алып, қайта қарап өз бетінше оқи алады.

Күнделікті мұғалім ертеңгілік бір хабарлама дайындап, оны тақтаға жазады. Оқушылардың оқып беруін өтінеді. Бұл хабарламалар қысқа, әрі үнемі бірдей сөздермен басталып, оқушылардың бүгінгі мектептегі күні туралы ақпарат береді. Хабарламаның

қысқа, бір стильде болуы, болжамды болуы балалардың өзіне сенімділігін арттырып, жақсы оқырман ретінде сезінуіне жағдай жасайды. Бастапқы уақытта есте сақтауы бойынша оқығанымен, алға жылжып жиі қайталанатын сөздер мен сөз тіркестерін танып оқи бастайды. Уақыт өте оқу дағдылары қалыптасып өз бетінше оқитын болады.

Жыл бойына хабарлама көлемі ұлғая береді. Хабарламада өтілген сөздер мен сөз тіркестері, сөйлемдер қолданылады. Хабарламаны сақтап, оқу орталығына өз бетінше оқуы үшін орналастырылады. Оқушылар күнделікке жазып алу үшін немесе өзіне қажетті жазба жұмыстарын орындауда пайдаланады. Хабарлама ағымдағы, күннің басты оқиғасына, осы күні талқыланатын тақырыпқа, сабақ кестесіне, алғыстарға орай жасалады.

Оқушыларға ұсыну:

- хабарламадағы сөздер мен әріп, дыбыстарды тану, атау;
- хабарламада дыбыс, әріп және сөз неше рет қайталанатынын санау;
- хабарламада барлығы неше сөз барын санау;
- хабарламада сөзді қалдырып жазу, баланың өзі қай сөзді қоюға болатынын табу;
- хабарламадағы кейбір сөзді басқа сөздермен алмастыру;
- өз хабарламасын жасау.

Хабарлама үлгілері

4-қыркүйек Қайырлы таң, оқушылар! 1-сыныпқа қош келдіңдер! Сендерді көргеніме қуаныштымын. Бүгін ауа райы тамаша.	14-қыркүйек Қайырлы таң, оқушылар! Бүгін жаңбыр жауып тұр. Егер үлкен қоңырауға дейін жаңбыр тоқтамаса, онда сыныпта боламыз. Жаңбыр менің көңілімді түсірді. Сен жаңбыр жауғанда өзінді қалай сезінесің?
10-желтоқсан Қайырлы таң! ...Бүгін бос уақытымыз болмайды. Сағат 11-де залға барып, жаңа жылдық концертке дайындаламыз. Сендерге сәттілік тілеймін.	

Бірлесе оқу

Бірге оқу барысында мұғалім мен оқушы үлкен кітапты бірге оқиды. Қалған оқушылар тыңдап отырады. Аптасына 2-3 рет бірге оқу жүргізіледі. Балалардың қызығушылығын ояту үшін оқуға арналған әңгіме, мәтіндерді іріктеп алу керек. Мұғалімдер жиі қайталанатын жолдары бар мәтінді таңдайды. Балалар көп қайталанатын жолдар кездескенде орнында қосылып айтып отырады, белсенділігі артады.

Оқу кезеңдері:

- мәтінді оқу алдындағы жұмыс, кіріспе (тақырыбын талдау, суреттерін қарау, өткен білімдерін қайталау, мәтін мазмұнын болжау);

- 2-3 күн мәтінді бірнеше рет қайталап оқу (ауызша сөйлеу белсенділігін арттыру үшін, пікір алмасу, болжамының дұрыстығын анықтау, жаңа сөздер мағынасын ашу, оқып және жазып жаттығу);

- оқудан кейінгі іс-әрекет (пікір алмасу, драмалық этюдтер, хормен оқу, мәтіннен түсіп қалған сөздерді табу, құрылымы қайталанатын жаңа сөздерді қатыстырып әңгіме құру, музыка тыңдау және ән салу, т.б.)

Бірге оқудан соң еркін ортада пікір алмасу, оқушылардың ынтасын атап өту міндетті. Оқушыға көпшілік алдына шығып сөйлеуге мүмкіндік жасалады. Оқылған кітапты оқу орталығына қою, балалар іштей оқу сәтінде парақтап оқуына болады. Егер оқушы қаласа, кітапты үйіне алып оқуына рұқсат етіледі.

Бағытталған оқу

Оқудың бұл түрі бірге оқуды меңгерген, мәтінмен жұмысты білетін, мазмұнын түсінетін жеке оқушыларды оқытуға қолайлы. Бұл әдіс бойынша балаларды қабілетіне қарай шағын топтарға (4-8) бөледі. Бағытталған оқу балаға алған білімдерін нақты контексте, тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді. Оқығанын талдау, сын тұрғысынан қарау нәтижесінде мәтінді түсіну деңгейін көрсетуге көмектеседі. Мұғалім оқушының өз оқу дағдыларын қалай қолданатынын, қосымша қандай көмек керектігін анықтайды.

Балалар нақты сұрақтарға жауап беру үшін бағытталған оқуда іштей оқиды, мұғалім бақылайды. Егер бала жауап беруге қиналса, мұғалім сұрақтар қойып көмек бере алады. Мысалы, «Бұл сөз қандай мағына береді? Сеніңше, дыбысталуы дұрыс па? Бұл сөз қай дыбыстан басталады?». Оқушылар мәтін мағынасын ашу үшін сұрақтар қойып, өзі де сұраққа жауап беріп, түсінігін кеңейтуге баулиды. Оқу нәтижесін балалармен бірге талдап, қорытындысын жазба немесе сахналау, пікір алмасу түрінде жүргізеді. Өз бетінше оқу қабілетін қалыптастырады.

Өз бетінше оқу

Бұл оқу түрі балаға өз қызығушылығы бойынша кітап таңдау еркіндігін береді. Зерттеу жұмыстары көрсеткендей, өз бетінше оқу шапшаң әрі сапалы оқуын, сөздік қорын дамытады. Баланың мектепте, үйде өз бетінше оқуын қолдап отыру керек. Өз бетінше оқу нәтижесін оқырман күнделігіне қысқаша жазып отырады. Оқу орталығы мен мектеп кітапханасында балалар талғамына сай заманауи және қызықты кітаптар қорын жасау. Әдеби жанрлар туралы ақпарат беру. Оқыған әдебиеттері жанрын анықтап тізімін жасау (Кесте 1), кітаптарға талдау (Кесте 2) жазу. Өз бетінше оқуларына қарай сыныпта оқитын материалдарды дұрыс жоспарлауға көмектеседі.

Оқырман күнделігі және оқу кестесі үлгілері
 Менің оқу кестем 1-2 сынып оқушылары үшін
 Оқушы аты жөні.....

Тақырыбы	Автор	Көзқарас

Менің оқу кестем 2-3 сыныптары оқушылары үшін

Оқушы аты жөні.....

Жыл..... Сынып..... Мұғалімі.....

Күн жады	Тақырып	Автор	Ескерту/көзқарасы

Үйде оқу күнтізбесі

Бұл оқу түрі ата-аналарды оқу үдерісіне қатыстырудың тиімді тәсілі. Мұғалім әр айдың басында «Үйде оқу күнтізбесін» (Қосымша 3) балаларға таратып береді. Күнделікті кешкісін 15-20 минут қазақ тілінде оқиды, ата-анасы көмегімен күнтізбені толтырады. Апта соңында қалауы бойынша ана тіліндегі кітаптарды оқуына болады.

Оқудан кейінгі ұсынылатын тапсырмалар

1. Оқыған кітап бойынша плакат жасау.
2. Қатырмақағаз немесе қағаздан қуыршақтар жасау. Өзіңе жұп таңдап сахналауға дайындалу.
3. Текше жасау. Текшенің жақтарына түрлі элементтерді жазу: тақырыбы, иллюстрациясы, басты кейіпкерлер, әңгіме сюжеті, неліктен ұнады/ ұнамады, т.с.с.
4. Геометриялық төрт пішіннен қозғалмалы фигуралар жасау. Әр пішінге: тақырыбын, әңгіме туралы хабарлама, бір кейіпкерге сипаттама жазу және әңгіменің несімен ұнағанын айту.
5. Екі әңгіменің кейіпкерлерінің ұқсастығы мен айырмашылығын Венн диаграммасы арқылы көрсету.
6. Басты кейіпкерден сұхбат алуға арналған сұрақтар әзірлеу. Өзіңе жұп таңдап, сынып алдында оған сұрақтарды қою.
7. Әңгімені басқаша аяқтап жазу.
8. Әңгіме тақырыбы бойынша афиша дайындау.
9. Егер сен басты кейіпкер орнында болсаң, не істер едің?
10. Авторға немесе кейіпкерге хат жазу.
11. Өрнектер кітабын жасау (әңгімеде кездескен қайталауларды жазу).
12. Әңгімедегі екі кейіпкер арасында өз диалогынды құру. Жұп таңдап диалогты сынып алдында сахналау.
13. Тақырыбы бойынша комикс салу.
14. Әңгімені жұп немесе шағын топпен сынып алдында сахналау.
15. Әңгіме бойынша қорытынды хабарлама жасау.
16. Қағазды төрт бөлікке бөлу, кітаптың төрт элементін: тақырыбы, авторы, сурет салу, өз сөзіңмен қысқа қорытындысын бөліктерге жазу.
17. Өзің оқыған әңгіме бойынша сөзжұмбақ құру.
18. Қағазды екі бөлікке бөлу. Жоғарғы бөлігіне тақырыбы мен әңгіме бойынша суретін салу. Төменгі бөлігіне қысқа резюме жазу.
19. Әңгіме бойынша сөздік құрастыру. 10 жаңа сөзді таңдап алу. Сөздік арқылы сөздердің мағынасын білу. Әр сөзді қатыстырып сөйлем құру және сәйкес суреттер салу. Барлық беттерді жинақтау.
20. Әңгімеге басқа тақырып, титул бетін ойлап табу, сынып алдында көрсету.
21. Әңгімеден бес сын есім табу, әр сын есімнің антонимдерін жазу.
22. Сөздерге иллюстрациялар жасау.
23. Әңгіменің ең қызықты бөлімі туралы газетке мақала жазу.
24. Әңгіме бойынша екі-үш жұмбақ құру.
25. Кітапқа телевизиялық жарнама жасау (презентация).
26. Досыңа осы кітапты оқуды ұсынып хат жазу.

27. Сыныпта іліп қою үшін топтық жұмыста әңгімедегі негізгі оқиғаларды бейнелейтін суреттер салу. Әр суретке қысқаша түсіктеме жазу.

28. Досыңмен жаңа кітап туралы телефон арқылы әңгімелесуге дайындалу, сынып алдында сахналау.

Оқушылардың оқылым дағдыларын анықтау үшін бірнеше бағалау түрлері бар. Ең танымалы - оқырман конференциясы, оқырман күнделігін бағалау, қорытынды тізімді қолдану, іштей оқуын эпизодтық бақылау, бірге оқу, мұғалімнің қадағалауында оқу, сөздері түсірілген сөйлемдерді оқу, оқу кестесі, нәтижелер шкаласы мен ағымды бағалау.

Қосымша 1

Оқыған кітаптардың жанры бойынша тізімі

Поэзия

Юмор

Ғылыми-танымдық әдебиет

Нақты пәндер

Әңгіме

Роман

Комикстер

Биография

Альбомдар

Ойындар

Журнал

Энциклопедия

Қосымша 2

Оқуға қатынасын талдауы: 1-2 сыныпқа арналған

Оқушы..... Сыныбы ..... Күні.....

1. Мұғалім әңгіме оқығанда, мен ... сезінемін.
2. Маған кітап сыйласа, мен ... сезінемін.
3. Оқу үшін кітап таңдау кезінде, мен ... сезінемін.
4. Өзім оқыған әңгімелер жайлы мұғаліммен сөйлескенде, мен ... сезінемін.
5. Оқу кезінде тыныш отыруым қажет болғанда, мен ... сезінемін.
6. Кітапханаға бара жатқанда, мен ... сезінемін.
7. Егер кітап дүкеніне кірсем, мен ... сезінер едім.
8. Кітаптан қызықты оқиға іздегенде, мен ... сезінемін.
9. Дауыстап оқуымды өтінгенде, мен ... сезінемін.
10. Жаңа сөздерді оқу кезінде, мен ... сезінемін.
11. Мұғалім кітапты оқуымды өтінгенде, мен ... сезінемін.
12. Өзімнің оқу қабілетім туралы ойлансам, мен ... сезінемін.
13. Үйде кітап оқығанда қандай сезімде боласың?
14. Сенің оқығаныңа отбасың қалай қарайды?
15. Сенің оқығаныңды білгенде, мұғалімнің қандай сезімде болады деп ойлайсың?

Оқуға қатынасын талдауы: 3-4 сыныпқа арналған

Оқушы..... Сыныбы ..... Күні.....

		Иә	Жоқ	Білмеймін

1.	Маған мұғалімнің дауыстап оқығаны ұнайды.	A	B	C
2.	Оқудан соң ақпаратпен, өз ойыңмен бөлісу ұнайды.	A	B	C
3.	Оқыған әңгіме бойынша сұрақтарға жауап беру ұнайды.	A	B	C
4.	Мектеп талап еткен соң оқимын.	A	B	C
5.	Мен мектепте оқығанымды түсінемін.	A	B	C
6.	Мүмкіндік болғанынша оқудан қашамын.	A	B	C
7.	Оқу маған жазуға көмектеседі.	A	B	C
8.	Маған бір тақырыпты оқу үшін көп уақыт керек.	A	B	C
9.	Маған үйде оқу ұнайды.	A	B	C
10.	Оқу барысында барлық сөздерді дұрыс айтуға болады.	A	B	C
11.	Оқығанда зерігемін.	A	B	C
12.	Мен – жақсы оқырманмын.	A	B	C
13.	Мен достарыма оқыған жақсы кітаптарым туралы айтып беремін.	A	B	C
14.	Мектепті бітірген соң, оқу мен үшін маңызды болады.	A	B	C
15.	Маған шапшаң оқығаным ұнайды.	A	B	C
16.	Оқу барысында көптеген жаңалықтар білесің.	A	B	C
17.	Бос уақытымда ынтамен оқимын.	A	B	C
18.	Маған мектепте оқыған ұнайды.	A	B	C
19.	Оқу оңай.	A	B	C
20.	Біздің отбасымызда барлығы кітап оқиды.	A	B	C
21.	Үй тапсырмасын орындағанда отбасы мүшелерінен көмек сұраймын.	A	B	C

Қосымша 3

Үйде оқу күнтізбесі

Ай аты ....

Күні ...

Кітап атауы

Бағалау

Жақсы

Орта

Қанағаттанарлық

Баланың қолы

Ата-ананың қолы

Жазылым

Тілдік ортаға енгізудің басты міндеті сынып оқушыларының ауызша сөйлеу дағдысын дамыту болғанымен, жазу қабілеттерін қоса жетілдіру қажет. Әркім өзінің басындағы ойларын басқаға айтып, түсіндіру үшін оған лайықты сөз таба білуге тиіс. Оқушыларға ауызша сөйлеу мен жазбаша сөйлеу арасындағы айырмашылықты көрсету керек. Ауызша сөйлескенде ақпаратты сол мезгілде аламыз. Ал жазбаша сөйлесудің артықшылығы - қашықтағы адамдармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Хабарлама мазмұны түсінікті, нақты жазылуы қажет. Оқушыға ойын жазбаша жеткізу үшін орфографиялық және грамматикалық тіл нормаларын білу маңызды. Тілдік ортаға енгізу мұғалімі екі жақты қызмет атқарады: бірі - оқушылар арасында түрлі оқырман аудиториясын құру арқылы жазу қажеттілігін тудыру, екіншісі - оқушылардың жазу тәртібін дұрыс қолдануын қадағалау. Жазуға үйрету үлкен проблеманы көтереді, бала өз ана тілінде еркін қарым-қатынас жасай алғанымен, қазақ тілінде ақпаратты жеткізуге сөздік қоры жеткілікті емес. Жазылым дағдысын қалыптастыруды жоспарлауда мұғалім балалардың сөздік қоры мен тақырыпты ескеруі керек. Осыдан кейін бала нәтижелі орындай алатын сөздік қоры деңгейіне сай ақпарат көлемін анықтап алады. Сабақта жаңа оқыған мәтіні бойынша, тамашалаған спектаклі, мектепте немесе қоғамда болып жатқан ағымдағы оқиғалар, жеке өзіне қатысты мәселелер бойынша балаға жазу оңай болады. Мектептегі оқиғалар туралы жазба жұмысын пән мұғалімдерімен бірлесіп тарау бойынша меңгерген сөздері негізінде жоспарлауға болады. Ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын қатар көрсете алатын түрлі шаралар ұйымдастырады. Жазылым дағдысын қалыптастырудың алғашқы кезеңдері хабарламаның дайын үлгілері, сызбалар мен тірек сөздер беру пайдалы болады.

Қазақ тілінде жазу көп жаттығуды, ойлануды талап ететіндіктен, жұмысты сынып бойынша, топтық және жеке ұйымдастыру формаларын қолданған жөн.

Жазуды бастаушы оқушы өз басынан өткен оқиғаларды достарымен бөлісу үшін жазады. Бұл жазулары бірінші жақта, жекеше түрде жазылады. Сабақта өтілген таныс тақырып немесе сыныптастарымен бірге талқыланған материал негізінде жазады. Оқушы сабақта алған ақпаратын өмірмен байланыстыру мүмкіндігін алады.

Жазу өнеріне үйренуді жалғастырушы оқушылардың сөздік қоры артып, жазбаша сөйлеу тілі қалыптаса бастағандықтан, түрлі хабарламалар құра бастайды. Бұл сатыда жазуға қойылатын талаптар мен сауаттылығына, жазу сапасына көп көңіл бөлінеді. Оқушылар жазған жұмыстарын тексеріп, жазу талаптары мен ережелерін басшылыққа алады. Мұғалім өз тарапынан жеткілікті мөлшерде нұсқаулар мен кеңестер беруі тиіс.

Берілген тақырыпқа хат жазу жазылым дағдысы қалыптасқан оқушылармен жүргізіледі. Жазу үдерісі диаграммасын басшылыққа алу.

Жазу үдерісі Диаграмма 1

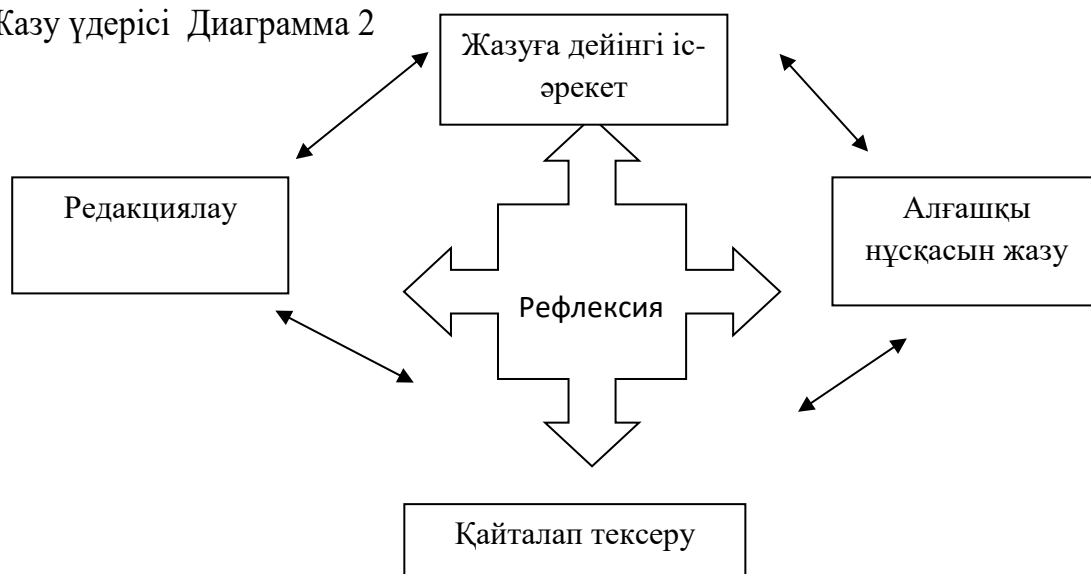

Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын қалыптастыру тілге үйретудің іргетасын қалайды. Оқушылар дұрыс жазу үшін түрлі әдістер пайдаланылады. Жазба жұмысының ұжымдық жазу, модельді хат, интерактивті хаттар түрлері күнделікті оқыту барысында қолданылуы керек. Мұғалімнің қосымша өз бетінше орындайтын жаттығу түрлерін жоспарлап, әр оқушыға жеке көмек беруге мүмкіндігі болуы керек.

Модельді жазба жұмысы кезінде мұғалім тақтада тақырып бойынша мәтін құрастырады. Оқушылар бақылап отырады.

Жазба жұмыс мақсаты мен адресатын, осы негізде хабарлама түрін анықталады. Мәтінге қажетті тірек сөздер тізімі жасалады. Алғашқы нұсқасы жазылады. Мұғалім хабарлама мазмұнына, орфографиялық және грамматикалық талаптарға сай жазылуына көңіл бөледі. Хабарламаны қайта оқып, редакциялайды. Бұл аралықта оқушылар бақылаушы болғандықтан, жұмыс уақыты 5-10 минуттан аспауы тиіс. Бұл жаттығудың маңыздылығы - жазу процесін демонстрациялауында.

Жазу үдерісі Диаграмма 2

Бірігіп жазу жұмысын ұйымдастыру модельді жазуға ұқсас, мұғалім басшылығымен мәтінді оқушылар құрады. Пікірлерін тыңдап, түрлі сөйлемдер ішінен дұрыс жауаптарды таңдауға көмектеседі. Тақтаға оқушыларды кезек бойынша шығарып жаздыруға болады. Бұл *интерактивті жазуға* жатады. Әсіресе, жазуға құлқы жоқ, топтық жұмыстарды көшіріп алумен шектелетін оқушыларды жұмысқа қатыстыру керек. Олар мәтінді құру, жазу, тексеру нәтижесінде белсенділігі артып, жазуға жаттығады. Бірге жазу немесе интерактивті жазуға оқушылардың жазу қабілетіне қарай 10-20 минуттан артық уақыт жұмсауы керек. Аяқталған жұмыстар сынып қабырғасына көрінетін жерге ілінеді. Қажет болған жағдайда оқушылар өзіндік жұмыс барысында қабырғадағы мәтінді қайта қарай алады.

Тілдік тәжірибе: бүгінгі күн оқиғалар тізімі

Тілдік ортаға енгізу әдісінің бірі күнделікті оқу күнінің соңында 10-15 минут уақытты күннің қорытындысын жасауға арнау керек. Оқушылар заттарын жинап үйге кетуге дайындалғанда, оларды тақта алдына немесе қабырғадағы бүгінгі күн материалдары маңына жинау керек. Сонымен бүгінгі күннің басты оқиғаларын еске түсіреді. Барлығы бірге талдап, не болғанын айтады. Мұғалім достық жылы қарым-қатынаста әңгіме ұйымдастырады. Бүгінгі күн оқиғалар тізімін жасау үшін айтылған ойлар ішінен тақтаға бірнеше нақты қысқа сөйлемдер жазылады. Оқушылар жазылған хабарламаны бірге оқиды.

Бұл - өте қарапайым әрі маңызды шара. Өйткені оқушы ауызша хабарламаны жазбаша хабарламаға айналдыру жолын көреді, сөздік қоры толығады, тұрақты хабарлама жазуға жаттығады. Оқушылардың бір жағынан ата-анасының «Бүгін мектепте не істедің?» деген сұрағына жауап беруге дайындығы болады.

Шағын сабақтар

Шағын сабақтар - жазуға үйретудің бір түрі. Мақсаты мәтін түрі мен құрылымын игерту, бас әріп емлесі, грамматика, орфография, пунктуациялық ережелерді сақтауын, сөздік қорын толықтыру. Сабақ мазмұны оқушылардың қажеттілігінен, жазба жұмыстары негізінде немесе оқушымен жеке әңгімелесу кезінде анықталады. Сабақты бүкіл сыныппен немесе топта жүргізуге болады. Шағын сабақтар тақырыбын бірге жазу, модельді хат жазу барысында анықтап, түрлі әдістер қолдану оқушылардың жазылым дағдыларын дамытады. Өзіндік жұмыс барысында оқушылар назарын жаңа өтілген материалға аудару керек. Оқушыларға қолдануға ыңғайлы болу үшін оқу материалы тірек-сызбасын немесе диаграмма, тірек сөздерді бір бет қағазға жазып таратылады. Қосымша жадынаманы қабырғаға іліп қойылады.

Қосымша жаттығулар

Мәтін құрамында түсіп қалған сөздері бар сөйлемдер беру жаттығуы. Бос орынға қойылатын сөздер оқушыларға таныс сөздер болуы керек. Бұл жаттығуды мұғалім басшылығымен ұжымда және жеке орындауға болады.

Жаттығуды жеке орындауға берер алдында мұғалім мәтінді дауыстап оқып, қажетті сөздерді оқушыларға анықтатады. Мұғалім балалардың мәтін мазмұнын түсінгеніне көз жеткізуі керек. Өз тарапынан жаңа сөздер қосып, контекстегі мағынасын ашады. Топта ауызша мәтінді толықтыруға қажетті сөздер мен сөз тіркестерін пысықтап алған соң, жеке жазуға кіріседі.

Берілген сөздерден сөйлем құру жаттығулары

Сөйлем құрамындағы сөздер орны ауыстырылып беріледі. Алғашқы тілді үйрену кезінен бастап бала қазақ тілінде сөйлегенде өз ана тілі сөйлем құрылысын пайдалануға тырысады. Сондықтан мұғалім балалардан сөйлем құрылысының дұрыстығына мысал келтіруін талап етеді. Кейде баланың өз пікірі бойынша дұрыс құрылған деген сөйлемдерін дауыстап оқуына рұқсат беру керек. Сыныптағы оқушылар пікірлерін айтады. Мұғаліммен бірге балалар сөздердің орнын ауыстырып көретін болғандықтан, сөздерді жеке қағаздарға жазған дұрыс. Мұндай жаттығулар көп тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді. Қажетті сөздер жинағын алдын ала конверттерге салып дайындап қойылады. Оқушылар жеке, жұпта немесе шағын топтарда сөйлемдер құрып үйренеді. Сөйлем құрылысын меңгертуге тиімді. Сөйлем құрылысын жақсы меңгерген соң осы

әдіспен мәтін құрастыру жаттығуын ұйымдастыруға болады. Әр қағазға бір сөйлем жазылады. Жұмысты мәтіннің бір абзацын құрудан бастау ұсынылады.

Бірге жазу барысында құрастырылған мәтін көшірмесін жасап балаларға тарату. Олар сөйлем бойынша қиып алады да, қайта мәтіндегі сөйлемдерді орын тәртібі бойынша дұрыс орналастыру керек. Өзіндік жұмыс ретінде дәптерге желімдейді.

Орын тәртібін анықтауға арналған топтық жұмыс

1. 3-4 оқушыдан топтарға бөлу.
2. Әр топ конверт алады, ішіндегі қағаздардың жазуын төмен қаратып үстел бетіне орналастырады.
3. Топ мүшелері үстелдегі қағаздарды біреуден кезектесіп алады.
4. Топ мүшелері қағаздағы сөзді дауыстап оқиды, бірін-бірі тыңдайды.
5. Топ ішінде кеңесіп, сөйлемдегі сөздердің дұрыс орналасу тәртібін таңдайды, орналастырады.

Жазуды қалыптастыруға септігін тигізетін кезеңдер:

әңгіме мазмұнын ашатын суреттер;

тақырыпқа қатысты сөздік топтастыру, құру;

тақырып бойынша тірек сөздерді немесе идеяларды зерттеу;

кұрдасына сүйікті кейіпкері туралы әңгімелеу;

іштей ойлану;

жұпта немесе топта талқылау;

шағын қойылым сахналау.

Бұл тапсырмаларды орындау балалардың мәтін құрастыру қабілетінің негізін салады. Бұл кезеңде оқушылар топта бірге жұмыс істегені дұрыс. Жұмысты бүкіл сыныппен ұйымдастыруға да болады.

Өрмекші (Топтастыру)

Мұғалім тақтада немесе үлкен қағазға дөңгелек суретін салады. Ортасына тақырып жазылады. Оқушылар миға шабуыл барысында тақырыпқа қатысты сөздерді атайды, жазады.

Паровоз

Сөз тізбегі (паровозы) сөздің соңғы дыбысынан басталатын сөзбен жалғасады.

Мысалы, астық – қар – рас ...

Шежіре

Бастапқы сөзден (ата-баба) тақырыпқа қатысты екі түбірлес сөз, ал бұл сөздердің (ата-ана) әрқайсысына екі сөзден (бала) қосып атайды. Бұл шежіреге ұқсас тармақталып өсе береді.

Бағалау критерилерін құру

Егер жазба жұмыс бағаланатын болса, онда оқушыларға алдын ала критерилер таныстырылуы, жадынама түрінде таратылып берілуі, қосымша сынып бөлмесінде жазулы тұруы тиіс. Оқушы өзінен не талап етілетінін, нені игеру керектігін білуі керек. Жадынамада тақырыпқа сай грамматикалық ережелер, мәтінді қайта қарау, тексеру, редакциялау талаптары көрсетілуі мүмкін. Оқушылар өзіндік жұмыс барысында жадынаманы қолдана алады. Жадынаманы жеке оқушылардың ерекшеліктерін ескере (грамматикалық және орфографиялық талаптар) жасалуы керек

1-қосымша

Баяндама (хабарлама) жасауға нұсқаулық

Хабарлама (баяндама) жазу	
1.	Тақырыбы: баяндаманың тақырыбы ретінде жеміс немесе көкөніс түрін таңда.
2.	Жазуға дайындық: оқулық материалын негізге ала отырып, зерттеу тақырыбын бойынша жұмыс парағын толтыр.
3.	Талқылау: жинақтаған материалдарыңның жеткілікті екендігіне көз жеткізу үшін мұғаліміңмен ақылдас.
4.	Баяндама жазу: жұмыс парағында жазылған ақпараттарды қолдана отырып, баяндама құрастыр.
5.	Тексеру: құрған баяндаманды тексеріп шық, қажетті ақпараттарды толық қолданғаныңа көз жеткіз.
6.	Редакциялау: қатесіз жазылуын жұмыс парағындағы тірек сөздермен салыстырып тексер.
7.	Дайын жұмысты таныстыру: сыныптастарыңа өз баяндаманды таныстыр.

2-қосымша

Баяндама (хабарлама) жазуды жоспарлаудың жұмыс парағы

Жемістер мен көкөністер Баяндама (хабарлама) жоспары	
	Менің жемісім немесе көкөнісім Иллюстрация: Классификация: Бұл - жеміс. Бұл – көкөніс. .... Сипаттама: Бұл кішкентай /үлкен/ домалақ..... Түсі..... Бұл жеміс/көкөніс (қайда?) ... өседі. Қосымша қызықты мағлұматтар: .....

Оқушылардың өзін-өзі бағалауы

Оқушылар өзінің жазу қабілеттерінің даму деңгейін көрсету және талдау үшін жазба жұмыстарын папкаларға жинақтайды. Папкаға оқушылар: өзіне ұнаған жұмыстарын; қиналып орындаған жұмыстарын; түсінікті жасалған жұмыстарын; бастамасы жақсы жасалған жұмыстарды; өзіне ұнамайтын жұмыстарды сала алады. Бұл жұмыстарға оқушылар өздері рефлексия жазады.

3-қосымша

Рефлексия үлгісі

Өз жазба жұмысымды бағалау Аты-жөні..... Тақырыбы: Уақыты:

Мен бұл жұмысымды өзіме ұнаған жұмыстарға саламын. Себебі,.....

Бұл жұмыс:

.....

.....

..... менің үйренгенімді көрсетеді.

Енді маған үйрену керек:

.....

.....

Артикуляциялық жаттығулар

Қазіргі таңда мектепке келген балалардың тілі кемшіліксіз болмайды. Тілдік ортаға енгізу сыныбы оқушыларының қазақ тілінің төл дыбыстарын дұрыс ажыратып дыбыстай алмауы - заңды құбылыс. Сондықтан да балалардың тіл бұлшық еттерін толық дамыту, артикуляциялық аппаратын жетілдіру, дыбыстарды қою үшін тіл жаттығуларын сабақта қолдану қажет. Баланың тілінің дамуына, дыбыстардың артикуляциясын меңгертуге септігін тигізетін жаттығуларды ұсынамыз. Жаттығуларды алғаш орындау барысында ауыз қуыс мүшелеріне күш түседі, талады. Сондықтан бастапқыда бір-екі жаттығудан 3-5 минут уақыт жүргізіледі. Қарапайымнан күрделіге қарай қағидасымен оқушылардың ерекшелігін ескере жаттығуларды күрделендіре түсуге болады. Балаларға айна беріп орындату, жаттығуды нақтылайды. Жүйелі жүргізілген жаттығулар ғана нәтижелі болмақ, анық сөйлеуін қалыптастырады.

Артикуляциялық жаттығулардың мақсаты тіл дыбыстарын толық дұрыс айту үшін ауыз қуысы, тіл мүшелері қозғалысын дамыту. Артикуляциялық жаттығуларды екі топқа бөлеміз: статикалық және динамикалық жаттығулар. Статикалық жаттығу барысында ауыз қуыс мүшелерін белгілі қалыпта 6-10 секунд ұстап тұру керек. Динамикалық жаттығу кезінде ырғақ, қозғалыс 6-8 рет қайталап орындалады. Тіл жаттығуларын орындауға оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін «Көңілді Тіл» жайлы әңгімеден бастауға болады. Оқушыларға «Тіл» туралы қызықты оқиғалар ойлап табуға тапсырма беруге болады.

Тілге арналған статикалық жаттығулар (6-10 секунд бір қалыпта ұстау)

«Балапан» Ауызды ашып, тілді еркін ауыз қуысы ішінде ұстаймыз.

«Күрек» Ауыз ашық күйде, төменгі ерінде тіл жатады.

«Кесе» Ауыз ашық, тілдің мүмкіндігінше ұшын қайырып кесе жасау.

«Ине» Тілді барынша сыртқа шығару.

«Түтікше» Ауыз қуысын түтікше пішініне келтіру.

«Төбешік» Ауыз ашық, тілді төменгі тіске тіреп, тіл ортасын көтеру.

Тілге арналған динамикалық жаттығулар

«Сағат» Ауызды ашып, тілді еріннің екі жақ шетіне қарай алма-кезек қозғау.

«Жылан» Ауыз ашық, тілді барынша алға созып шығару және кейін тарту.

«Өткеншек» Ауыз ашық, тілді сыртта мұрынға және иекке қарай кезекпе-кезек жоғары-төмен қозғау.

«Құрт» Ауыз жабық, бір ұртынан екінші ұртына тілді қозғау, айналдыру.

«Тіс тазалау» Ауыз жабық, ерін мен тіс арасында тілді айналдыра қозғау.

«Құлыншақ» Таңдай қағу.

«Сылақшы» Ауыз ашық, таңдайды тілмен щетка тәріздес сырлайтындай қозғалту.

«Тәтті тосап» Ауыз ашық қалпы, жоғарғы және төменгі ерінді кезек жалау.

«Шеңбер» Ауыз ашық, тілмен ерінді шеңбер бойлай жалау.

Ерінге арналған жаттығулар

«Жымию» Тісті көрсетпей, ерінді жымию қалпында ұстау.

«Шарбақ» Үстіңгі және төменгі тістерді тістестіріп, ерінді ашық ұстау.

«Түтікше» Ерінді алға созып, түтікше қалпында ұстау.

«Қоян» Жоғарғы ерінмен төменгі ерінді жымқыру.

Артикуляциялық ойындар: дұрыс тыныс алуға арналған.

«Қар» Кішкентай мақта бөлігін мұрын ұшына қойып алып, үрлеп ұшыру.

«Жапырақтар» Жіпке тізілген жапырақтарды үрлеп ұшыру.

«Ұшақ» Қағаз ұшақты үрлеп ұшыру.

Сауатты жазуға арналған жаттығулар

Бастауыш сыныпта оқу мен жазу процесі қатар жүреді. Оқушылардың сауатты жазуды игеруі үшін дыбыстардың таңбасын білу, әріптерді тану – сауатты болуға жасалған алғашқы қадам. Әріптерді жазуды үйрету сөзді буынға, буынды дыбысқа ажырату және керісінше, дыбыстардан буын, буыннан сөз құрастыру жұмыстары қатар орындалады.

Оқушылардың орфографиялық білім, білік, дағдыларын дамыту мақсатында сауатты жазуға арналған жаттығулар жүргізіледі. Бұл жаттығулар сауат ашудың алғашқы күндерінен-ақ ұйымдастырылады. Сөздерге дыбыстық талдау жасау, буынға бөлу, сөз, сөйлемдерді анықтау шартты белгілер арқылы жүргізіледі. Сауатты жазуға үйренуге арналған диктант түрлері күнделікті сабақта үздіксіз жүргізілгенде өз нәтижесін береді. Диктант жұмыстары оқып-үйрену мақсатында жүргізілгендіктен, бағаланбайды. Қателері бойынша қосымша жұмыстар ұйымдастырылады. Оқушылардың есту, есте сақтау қабілеттері дамытылады, зейіні тұрақталады.

Бастапқыда графикалық диктант жүргізу сөз, сөйлем жазуда кездесетін көптеген қателіктердің алдын алады. Диктант жаздыруда бастауыш сынып оқушыларына жүргізуге арналған диктант түрлері:

графикалық диктант;

әріптік диктант / дыбыстық диктант;

буындық диктант;

сөздік диктант;

көру диктанты;

терме диктант;

шығармашылық диктанты;

өзіндік диктант;

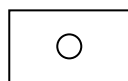
бақылау диктанты.

Графикалық диктант графикалық жазуға, дыбыстық-буындық талдауға, сөз сөйлем сызбаларына негізделген.

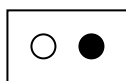
Дыбыстық диктант (фонетикалық) - өтілген әріптердің «бас әріп, кіші әріп» түрлерінің жазылуын есте сақтауға арналады, дыбыстарды дұрыс дыбыстауға, есту, тыңдау қабілетін арттырады.

Буын диктанты - оқушылар өтілген әріптерден құралған буын түрлерін жазып үйренеді.

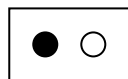
Ескеру: Буын диктанттарын бірыңғай буын түрлеріне негіздеп жүргізіп, буын түрін толық меңгерген соң, келесі буын түріне өту ұсынылады. Мысалы, ашық буын түрін оқушылар меңгерген соң ғана тұйық буын түрін жазуға өту. Оқушыларға буын түрлері туралы ұғымды беру міндетті емес.

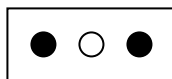
- жалаң

- тұйық

- ашық буын

- бітеу буын

Сөздік диктант - жеке сөздерді сауатты қатесіз жазумен қатар, сөз мағынасын таныстыру және кейбір сөздердің айтылуы мен жазылуындағы ерекшеліктерді де меңгертуді көздейді. Сөздік диктантта тақырыпқа сәйкес оқушыларға қиындық туғызатын сөздерге де баса назар аудару керек. Сөздік диктант жүргізуге 4-5 минут уақыт жеткілікті. Сөздік диктант көлемі: 1-сынып – 1-8 сөз.

Көру диктанты оқушылардың көру арқылы есте сақтау қабілетін дамытады. Кейбір орфографиялық ережелерді практикалық жолмен меңгеруге септігі тиеді. **Жатқа жазу** есте сақтау диктантын да көру диктантына жатқызуға болады.

Өзіндік диктант - оқушылардың өз-өзінің сауаттылық деңгейін байқауға, дағды, икемділіктерін тексеруге негізделген диктант. Бұл диктант түрі - ойлау процесін, баланың зейін қою, өз доминантын ұйымдастыру қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Терме диктанты – оқушылар аталған сөздердің барлығын жазбайды, ішінен белгілі бір ережеге сай қажетті сөздерді ғана іріктеп жазады. Оқушылардың байқау, салыстыра білу, зейін қою қабілетін арттырады.

Шығармашылық диктант – оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыта отырып, сауатты жазу дағдысын қалыптастырады. Оқушылардың жазба тілін дамытады. Шығарма жазуға дайындық жұмысы - кіріспе болып табылады. Шығармашылық диктантты ұйымдастырудағы жұмыс түрлері: Мысалы,

- 1) Үнсіз диктант. Берілген сурет атауларын жазуға тапсырма беріледі;
- 2) Берілген сөздерден сөйлем құру.
- 3) Сөйлемнің тірек сызбасы (үлгісі) негізінде сөйлем құру, т.б.

Бақылау диктанты негізінде белгілі бір орфографиялық ережені оқушылардың меңгеру деңгейін тексеріледі. Қандай ережелер қайталану керектігі, қателер түрі анықталады. Диктант нәтижесі бойынша міндетті түрде қатемен жұмыс ұйымдастырылады. Қателердің жіберілу себебі анықталады, талдау жасалады. Қатемен жұмыс ұйымдастырылған соң қайталау диктантын алған жөн. Мұндай жағдайда сол тексттің өзін қайта алуға болады немесе соған ұқсас текст алынады.

Бақылау диктантының көлемі 1-сынып

I тоқсан - 1-3 сөз.

II тоқсан - 3-6 сөз.

III тоқсан - 6-9 сөз.

IV тоқсан - 9-12 сөз.

Ойындар ұйымдастыру нұсқаулығы

Ойын - баланың қалыптасуы мен дамуына тікелей әсер ететін бірден-бір педагогикалық тәсіл. Ең алғаш дүниеге келген күннен бастап бала өзін қоршаған ортаны

ойын арқылы таниды. Өйткені бала алғаш ойын арқылы сөздік қоры толықты, өзіне достар тапты, қарым-қатынас ережелерін меңгерді. Ойын барысында баланың ақыл-ойы дамиды, дене бұлшық еттері жетіледі, бойы өседі. Ойын бала психологиясының дұрыс дамуына ықпал етеді. Бала ешқашан жалғыз ойнамайды. Сондықтан да адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасау, сөйлесе білудің өзі ойын арқылы қалыптасады. Ал баланың қазақ тілін меңгеруіне мақсатты ұйымдастырылған ойындардың ықпалы зор. Ойын баланы жалықтырмайды, керісінше қызығушылығын арттырады. Ойын арқылы балалар тілді жақсы үйренеді. Мұғалім ойынды сабақ барысында тиімді деп санаған кезеңінде ұйымдастыра алады. Тілдік ортаға енгізу сынып оқушылары көп тыңдайтын болғандықтан, қозғалмалы-дидактикалық ойындар жиі ұйымдастырылуы қажет. Ойнау арқылы бір сөз айтса да, қазақ тілінде сөйлейді, ойланады. Ойын барысында қайталанатын сөйлемдерді балалар сенімді айтады, еріксіз тез жаттап алады.

«Танысу» ойыны

Диалогқа негізделген. Оқушылар шеңбер бойында орналасады. Мұғалім өзі ойынды бастап, көршісіне «Сәлем! Менің есімім... Сенің есімің кім? Танысқаным қуаныштымын», - дейді.

Жанындағы оқушы жауап беріп, тізбек бойынша жалғастырады. Осылай ойын барысында оқушылар түгел қатысып, әрі тыңдап, әрі өзі сөйлеп үйренеді. Енді мұғалім нұсқаушы роліне өтеді. Берілген уақыт аралығында оқушылар жүріп, көбірек балалармен танысып шығуы керек (Математика пәнімен байланыстырып, «Неше оқушымен таныстың?», т.с.с. түрлендіріп, балалардың ерекшелігіне қарай сұрақтар қоюға болады).

Сәлем!

Сәлем!

Менің есімім .....

Сенің есімің кім?

Менің есімім.....

Танысқаным қуаныштымын.

Музыкалық, сахналық және ролдік ойындар қолданылады.

«Бұл кім?» ойыны

Ойынның мақсаты жаңа сөздерді пысықтау. Түс атаулары мен «ұзын», «қысқа» ұғымдарын қолдану. Ойын барысында оқушылар өз сыныптасы туралы 2-3 сөз сипаттап айтып, жасырады. Қызықты мағлұматтар қосуына болады. Мысалы, «Шашы қара, бойы ұзын, көк сумкасы бар. Бұл кім?» Қалған оқушылар кім екенін табады.

«Серік айтады» ойыны

Дене мүшелері атауларын пысықтау мақсатында «Серік айтады» ойыны ұйымдастырылады. Оқушылар кезекпен жүргізуші болады. Оқушылар зейін қойып тыңдап барып тапсырманы орындауы қажет. Мысалы, Серік айтады: «Құлағыңды ұста». Қателескен және жүргізушінің тапсырмасын толық тыңдап болмай орындаған оқушылар ойыннан шығады.

«Сатып алушы» ойыны

Қажетті құрал-жабдықтар: себет және суреттер (Мұғалім суреттерді қолдану қажеттігін өзі шешеді).

Оқушылардың есте сақтау, сөздерді дұрыс қолдануын пысықтайды. Азық-түлік тақырыбы бойынша ойынды ұйымдастыру. Оқушылар шеңбер бойы отырады. Ойынды бастаушы себетті алып: «Мен базардан алма сатып алдым» деп келесі ойыншыға себетті ұсынады. Ойын осылай жалғасады.

Ойынды тіл дамыту мақсатында қолдануға болады. Мысалы,

1-оқушы: «Мен Дананың әткеншек тепкенін көрдім».

2-оқушы: «Мен Дананың әткеншек тепкенін, Даниярдың кітап оқығанын көрдім».

3-оқушы: «Мен Дананың әткеншек тепкенін, Даниярдың кітап оқығанын, Айнұрдың билегенін көрдім», т.с.с.

Балалардың іс-әрекетін жоспарлай отырып, сынып жетекшілер тақырыпқа сай сыныптың күн тәртібін белгілейді, атқарылатын іс-шараларды, ойын түрлерін, бос уақытты және өзіндік оқу уақыттарын көрсетеді. Жоспарлау кезінде педагогтар балалардың даму деңгейлері мен олардың қызығушылықтарын ескереді. Күнделікті жоспар жүйелі бір іс-әрекеттен келесі іс-әрекет түріне ауысу мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Балалардың іс-әрекеттері таңертеңгілік шаттық шеңберінен басталып, өнімді, танымдық және мазмұнды іс-әрекет түрлеріне ұласады.

Таңертеңгілік шаттық шеңберінің құрылымы

Таңертеңгілік шаттық шеңбері балалардың жағымды эмоциялық көңіл-күйін көтереді, білім алуға ынталандырады. Оқушылар арасында сәлемдесу түрлерін, қызықты ойын-жаттығулар орындауға болады. Мысалы, «Үлкен адамдармен қалай сәлемдесуге болады, солай бір-біріңмен сәлемдесіңдер». «Ал достарыңмен қалай сәлемдесесіңдер?». «Енді жақын достар болып сәлемдесіңдер». Оқушылар шеңбер ішінде еркін қозғалып бір-бірімен сәлемдесіп, қал-жағдай сұрасады.

Оқушылармен бүгінгі күн ауа райы туралы әңгімелесіп, ауа райы күнтізбесін толтыру, т.с.с. түрлендіріп жүргізу ұсынылады.

Оқыту және оқу

Оқыту мен оқу жеке-дара екі іс-шара емес, бір үдерістің өзара тығыз байланысты екі элементі екенін білген маңызды. Мұғалімдер оқушылардың қалай оқитынын неғұрлым жақсы түсініп, өздерінің оқыту тәжірибесін жақсартқан сайын, олардың балаларды тиімді оқуға жетелеу қабілеті соғұрлым арта түспек. Ауқымды зерттеу жүргізу арқылы оқушылардың үлгеріміне ықпалы зор әдіс-тәсіл ретінде төмендегі стратегиялар анықталды:

- белсенді оқу (мысалы, оқушылар шынымен де тапсырмаларды орындап, дағдыларды қолданған кезде);
- кері байланыс (мысалы, оқу жөніндегі пікірталас – бұл оқушының өз пікірін білдіруді көздейді және сыныптастар арасында немесе мұғалім мен оқушылар арасында жүреді);
- сенімін нығайту (мысалы, оқушының өзіне деген, өз күшіне деген сенімін нығайту үшін мадақтауды пайдалану);
- оқыту сапасы (мысалы, көптеген саралаушы жаттығуларды жоспарлау және іске асыру).

Мұғалімнің рөлі

Мұғалімдер:

- барлық оқушылардың қатысуын қамтамасыз ететін жағымды оқу ахуалын қалыптастыруға;
- сенімді, жауапты, ойшыл, жаңаға ұмтылатын және іске немқұрайды қарамайтын оқушыларды тәрбиелеуді мақсат етуге;
- оқушылардың дағдыларын жақсарту мақсатында тиісті шара қабылдап, лайықты жаттығуларды қолдануға;
- алға қойылған оқу мақсатына қол жеткізу арқылы жоспарланған сабақты тиімді өткізу үшін материалдарды, ресурстарды және құралдарды пайдалана отырып; бүкіл сынып қатысатын, топтық немесе жұптық жұмыс түрлерін, жеке жұмыс түрлерін құру және уақыт жағынан басқаруға;
- оқушыларды мақтап, оқуға еліктіре, қызықтыра отырып, ұғымдарды түсіндіруде, мағынасын ашуда, нұсқаулық беруде түсінікті, анық, қарапайым тілді пайдалануға;
- оқушыларды бақылап, оларға кері байланыс ұсынуға тиіс.

Бастауыш сынып пәндерін оқытуды жоспарлау

Бастауыш сынып сабағын жоспарлау барысында ескерілуі тиіс көптеген мәселелер бар. Мәселен, оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру жолдарын анықтап, оқушылардың дағдыларын дамытуға деген уәжін қолдап отыру қажет. Сонымен қатар, қалыптастырушы бағалау қолданылатын сабақтарды анықтау қажет болады.

Төменде мұғалімдерге сабақтарды тиімді жоспарлауға көмектесетін ақпарат, ұсыныс-болжамдар, ақыл-кеңес ұсынылған.

Бастауыш сынып пәндерінің оқу мақсаттарында белгілі бір сыныпта оқушылар үйренеді деп күтілетін тақырыптар, мазмұн мен дағдылар сипатталған. Дәл осы оқу мақсаттарын оқу бағдарламасынан, оқу жоспарынан және критериалды бағалау жөніндегі әдістемелік нұсқаулықтан табуға болады. Осы арқылы жоғарыда аталған үш құжатты біріктіруге болады. Бастауыш сынып сабағын жоспарлау кезінде бұл үш құжаттың үшеуі де қолданылуы керек.

Орта мерзімді жоспар құру

Оқу жоспары көптеген орта мерзімді жоспарлардан, яғни бөлімдерден тұрады, олардың әрқайсысы оқу кезеңінің бірнеше аптасына дейін қамтуы мүмкін. Осылайша бірнеше аптаны топтастырып бірден жоспарлаған тиімді болмақ. Бұл мұғалімге оқушылардың осы уақыт ішінде, яғни тақырып немесе мәнмәтін арқылы байланыстырылған тізбектелген сабақтар топтамасы аясында қалыптастырып, дамытуы тиісті білім мен түсінік, дағдыларды толық қамтуға мүмкіндік береді.

Орта мерзімді жоспардың бірінші парағында осы бөлімді бастардың алдында оқушылар біледі деп күтілетін алдыңғы білімі, бөлімнің мәнмәтіні және бөлімнің қысқаша сипаттамасы жазылады. Бұл оқу бағдарламасынан алынған

оқу мақсаттарына сәйкес келетін, сабақ кезінде қолдануға ұсынылған бірқатар жаттығумен бірге беріледі. Белгілі бір тақырып үшін ұсынылған барлық жаттығуларды бірден алдын ала зерделеп шығу пайдалы болмақ. Бұл ретте өз оқушыларыңыздың қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында кез келген жаттығуды өзгертуге болатынын естен шығармау қажет (айталық, жаттығуды сіздің жағдайыңызға анағұрлым сәйкес келетін немесе лайықты басқа жаттығумен ауыстыру). Сонымен қатар, оқушыларға орындау оңай немесе қиын болатындығын ескере отырып, белгілі бір жаттығуларды орындауға көбірек уақыт беріп, ал кейбіреулеріне аз уақыт беру мәселесін де алдын ала шешіп алған дұрыс болады. Сабақ жоспарына орындау міндетті болып табылатын бұйрық нысанындағы құжат ретінде емес, бағыт-бағдар көрсететін көмекші ретінде қараған маңызды екенін айта кеткен орынды болар. Оқушылардың қажеттіліктерін мүмкіндігінше толық қанағаттандыру мақсатында жоспарға өзгеріс енгізу қажет болуы мүмкін.

Қысқа мерзімді жоспарды әзірлеу

Қалыптастырушы бағалау мүмкіндіктері қарастырылған орта мерзімді жоспарды әзірлеп болған соң, мұғалім әрбір жеке сабақтың жоспарын (қысқа мерзімді жоспар) дайындайды.

Сабақты жоспарлауды бастағанда мұғалім бұл сабақтың мақсаты қандай болатынын шешеді. Сабақтың мақсаты оқу бағдарламасында баяндалған оқу мақсатына сәйкес келуі керек, бірақ оқу мақсаттарының барлық тармақтарын қамтымауы мүмкін. Мысалы, 1-сыныпта математикадағы оқу мақсаттарының бірі: 1.1.2.3. Берілген санның басқа саннан қанша артық немесе кем екенін анықтау.

Бұл оқу мақсаты бірнеше сабаққа негіз бола алады, ал олардағы сабақ мақсаттары әртүрлі болуы мүмкін. Сабақ мақсатында оқушының қадағалауға болатын іс-әрекеті, белсенділігі/ мінез-құлқы сипатталып, оқушылар оқу нәтижесінде не істеуді үйренуге тиіс екені туралы жазылады. Сабақ мақсаттарын тұжырымдау барысында олар оқушылардың сабақ соңында не істей алу керектігі тұрғысынан белгілі бір нәтижелерді сипаттауы керек екенін есте ұстаңыз. Бұл:

сабақта мұғалімнің не істейтініне емес, оқушылардың немен айналысатынына назар аударуға;

сабақты жоспарлауды жеңілдетуге;

оқуды бағалауды жеңілдетуге;

оқыту мен оқуды бағамдауды жеңілдетуге көмектеседі.

Сабақ жоспарына қалыптастырушы бағалауды енгізу

Бұған дейін аталып өткендей, қалыптастырушы бағалау – оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін және оқу үдерісін дер кезінде түзетуге мүмкіндік беретін бағалау түрі.

Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойында үздіксіз жүргізіледі. Бұл бағалаудың нәтижесінде алынған ақпараттың негізінде оқушылар оқу барысында өздерінің тапсырманы қаншалықты дұрыс орындағанын біле алады. Ал мұғалімдер оқушының қаншалықты ілгерілегені туралы мәлімет алып, соған

сүйене отырып оқыту үдерісіне өзгеріс енгізіп, түзетіп отырады. Қалыптастырушы бағалау кезінде оқушы оқу үдерісіне белсене араласып, одан қандай нәтиже күтілетінін түсінеді. Сонымен қатар, өз жұмыстарына өзі баға берумен қатар, сыныптастарын бағалау арқылы өзінің оқуын жетілдіреді.

Қалыптастырушы бағалаудағы мұғалімнің рөлі:

оқу жоспарына сәйкес бағалау критерийлерін анық жазады;

оқу мақсаты мен бағалау критерийлеріне сәйкес тапсырма құрастырып, олардың дескрипторларын жазады;

оқушыларға тиімді кері байланыс ұсынады;

оқыту мен бағалау үдерісіне түзету енгізеді.

Қалыптастырушы бағалауды жүзеге асыру үшін жеке, жұптық, топтық жұмыс түрлерімен қатар, ауысып отыратын топ құрамында жұмыс істеу ұсынылады.

Сабақ жоспарына қалыптастырушы бағалауды ықпалдастыру барысында оның төмендегі қағидаттарын ескерген жөн:

оқу үдерісінің бір бөлігі («оқу үшін бағалау»);

барлық оқу мақсаттары қамтылады (оқу мақсаттары барлық сыныптарда пәндер бойынша оқу жоспарларында нақтыланып белгіленген);

бағалау белгіленбейді (таңба қойылмайды);

оқу мақсаттарына жеткендігі бағалау критерийлеріне сәйкес жүзеге асады;

әр оқушының ілгерілеуі туралы кері байланыс беріледі;

нәтижелері оқыту мен оқу сапасын, білім беру бағдарламасын жақсарту үшін қолданылады.

Ата-анамен жұмыс

Тілдік ортаға енгізу сыныбына балаларын оқуға берген ата-аналар өздерінің қазақ тіліне деген құрметін көрсетті. Оларды балалары қазақ тілін білмегендіктен, сапалы білім ала ма деген ойлар мазалайды. Өздері қазақ тілінде сөйлемегендіктен, үйде қайталатып, көмектесе алмайды. Мұғалімдер ата-аналармен (қамқоршыларымен) өзара сенім мен құрмет диалогын сақтап, ынтымақтастықта жұмыс істейді.

Балалардың жалпы және тілдік дағдыларын дамытуды қолдау мақсатында ата-аналармен әңгімелесу жүргізіледі. Педагогтар жеке әңгімелесулер барысында ата-аналарға баланың жетістіктері, оқу-тәрбие үдерісінің ұйымдастырылуы туралы таныстырып отырады. Мектепте ата-аналарға қолдау көрсету және кеңес беру жұмыстары тұрақты жүргізіледі. Әр сынып жетекшісі ата-аналармен жылдық жұмыс жоспарын жасайды.

Ата-аналармен жұмыс түрлері:

- ата-аналарды сабақтарға шақыру. Әсіресе, 1-сыныпта балаларының жетістіктерін көрсету, толғандырған сұрақтарына жауап беру.

- Ашық есік күндерін ұйымдастыру;

- арнайы ұйымдастырылған шараларға (топсеруен, концерт, театр экскурсия, отбасылық жарыс, кездесу) қатыстыру;

- оқушылар жұмыстары көрмесі, шығармашылық есеп беру;

- отбасында қолдануға арналған «сөздіктер»;

- ата-аналарға арналған ақпарат бұрышы;

- ата-аналар мектебі (дөңгелек үстел, тренинг, семинар, кеңес беру, т.б.).
- баланың үлгерімі туралы әңгімелесу (оның ішінде ата-ананың өтініші бойынша);
- сауалнама алу;
- жылына 5 рет ата-аналар жиналысын өткізу (қыркүйекте алғашқы ұйымдастыру және әр тоқсан соңында).
- жалпы мектеп ата-аналар жиналысын өткізу (мектеп жоспарына сәйкес).

Тілге бойлата оқыту бойынша шетелдік тәжірибелер

Тілге бейімдеу бағдарламалары-бұл оқыту кезінде екі немесе одан да көп тілді қолданатын бағдарламалар. Олардың бірі ана тілі, екіншісі – шет тілі. Оқу бағдарламасының кем дегенде 50 пайызын екінші, яғни бір немесе бірнеше жыл ішінде шет тілі арқылы үйренеді. Мектептегі оқудың 100 пайызы келесі жағдайларда жүзеге асырылады балабақшадан бастап екінші сыныптың соңына дейін ерте толық бойлау үлгілік бағдарламасы бойынша шет (екінші) тілде. Бірінші тіл тек үшінші сыныптан бастап қолданылады, күн сайын шамамен 45-60 минут, содан кейін оның рөлі біртіндеп барлық оқу уақыты 50 пайызға жеткенге дейін артады, ал екінші жартысы шет тілінде өткізіледі (1-сызбаны қараңыз). Болашақта тілдің әртүрлі бойлау модельдері қарастырылады. Әдетте, тілдік иммерсия бағдарламасына қатысатын балалар бірдей бірінші тілде сөйлейді, оларда мектептен тыс екінші тілмен байланыс тәжірибесі жоқ немесе ол өте аз. Тілдік бойлау бағдарламалары Канадада басталды, Монреаль қаласында, қашан Квебек провинциясында ағылшын тілінде оқитын балалар үшін Канаданың екі ресми тілі– ағылшын және француз тілдерін үйренуге мүмкіндік беретін бағдарламалар жасады. Квебек провинциясында ағылшын тілінде сөйлейтіндер аз, жалпы халықтың тек 15 пайызы ғана. 1965 жылдан кейін басқа тілдерге арналған тілдік бойлау бағдарламалары жасалды, еврей-ағылшын, Гавай-ағылшын, мохокко (үндіс тілдерінің бірі)-ағылшын, жапон-ағылшын, Баск-испан, фин-швед, олар қажеттілікке қарай қолданылады (Джонсон және Свейн, 1997). Орыс тілді оқушыларға арналған Эстон тіліне бойлай оқыту бағдарламасы оның мақсаттары Канададағы бойлай оқыту бағдарламасының нұсқасына ұқсас, оның мақсаты ұлттық азшылық өкілдерін Эстония қоғамына біріктіру болып табылады.

Тілдік бойлау бағдарламасының жалпы мақсаттары

1. Әр түрлі халықтардың ресми тілдерін дамыту (мысалы, Канададағы француз тіліне бойлау).
2. Жалпы білім беру, тілдік және мәдени байыту (мысалы, АҚШ-тағы француз тіліне).
3. Мәдени мұра мен тіл мәдениетін сақтау (мысалы, Испаниядағы Баск тіліне; Италиядағы латын тіліне).
4. Белгілі бір аймақ үшін маңызды тілдерді оқыту (мысалы, Еуропадағы неміс немесе француз тілдері).
5. Ұлттық азшылық өкілдерінің қоғамға интеграциясы (мысалы, Словакияда өмір сүретін венгрлер үшін словак тіліне үйрету).

6. Жергілікті тілді сақтау және одан әрі дамыту (мысалы, Квебек провинциясындағы мохок тіліне; АҚШ-тағы Гавай тіліне).

7. Әлем тілдерінің дамуы (мысалы, Жапонияда ағылшын тіліне, АҚШ-та жапон тіліне).

Бағдарламаның мақсаттары мен принциптері

Білім беру мақсаттары:

1. Бірінші жасына сәйкес тілде оқу, жазу, сөйлеу және тыңдау дағдыларын меңгеру.

2. Екінші тілді жақсы түсіну негізінде оқу, жазу, сөйлеу, тыңдау дағдыларын меңгеру.

3. Белгілі бір сыныпта ұсынылған талаптарға сәйкес, басқа пәндер бойынша жалпы білім беру дағдыларын игеру, мысалы, математика, табиғаттану.

4. Ана тілінде де, оқытылатын (екінші) тілде де сөйлейтін адамдардың мәдениетін түсіну және бағалау

Осылайша, тілдік бойлау бағдарламасында екі тілде білім беру бұл қосымша құнды болып табылады, өйткені бағдарлама екі тілде және кейбір жағдайларда үш тілде функционалдық дағдыларды алуға бағытталған. (Genesee, 1998 қараңыз). Тілді меңгеру бағдарламасының айрықша ерекшелігі – математика және жаратылыстану сияқты жалпы білім беретін пәндерді оқыту екінші тілде оқытылады. Бұл пәндер бойынша тілге баулу сабақтарындағы оқушылар ана тілінде оқитын балалармен бірдей нәтижеге жетеді деп күтілуде.

Тілді меңгеру бағдарламасының тұжырымдамасы оқушылардың бірінші тілді меңгеру саласында жүргізілген зерттеулерге негізделген. Барлық балалар, оқшауланған жағдайларды қоспағанда, кем дегенде біреуін меңгереді.

Бірінші тілді меңгеру табиғи және өте оңай жүреді, өйткені баланың айналасындағы адамдар үшін бұл тіл қарым-қатынас тілі болып табылады және бала үнемі осы тілдің ықпалында болады. Тілге баулу бағдарламалары мектептерде баланың айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасау үшін екінші тілді үйренгісі келетіндей табиғи, бірінші тілді оқытқандағыдай әлеуметтік орта мен жағдайларды құруды көздейді.

Екінші тілді меңгерудің бұл әдісі дәстүрлі оқыту әдістерімен сәйкес келмейді, мұнда екінші тілді үйренуге уақыт шектеулі және сол тілде сөйлесу мүмкіндік аз болады. Тілге баулу бағдарламасы аясында жалпы білім беретін пәндер екінші тілде оқытылады және бастауыш сынып мұғалімдері балаларды күні бойы тек екінші тілде оқытады (немесе кем дегенде жарты күн). Мұндай жағдайда балалар екінші тілді индуктивті түрде қолдануды үйренеді, өйткені бұл оларға қарым-қатынас үшін қажет зерттелетін материалды түсіну. Сонымен қатар, мұғаліммен және басқа балалармен қарым-қатынас жасау арқылы олар қажетті сөздік қорын қолдануға үйренеді. Басқаша айтқанда, оқушылар екінші тілді пәндерді оқу арқылы да, күнделікті қарым-қатынас барысы арқылы да алады.

Екінші тілді жақсы меңгеру мен қолдануды келесі жолдармен ынталандыруға болады:

1. Мұғалімдер барлық жалпы білім беретін пәндерді немесе олардың кем дегенде жартысын (оқу пәнінің 50 пайызы) оқытқанда екінші тілде сөйлейді оқытуда мұғалімдер ешқашан (немесе ешқашан дерлік) бірінші тілде сөйлемейді және балаларға ештеңе аудармайды (немесе ешқашан).

2. Мұғалімдер барлық басқа жағдайларда екінші тілде сөйлейді (оқу уақытының 50 пайызы); Канададағы көптеген тіл үйрету мұғалімдері балаларды қарым-қатынасқа ынталандыру үшін бір тілді адамдар ретінде әрекет етеді.

3. Тілді табысты және сауатты оқыту үшін мұғалімдер екінші тілді оқыту және осы тілдегі пәндерді оқыту бойынша арнайы қайта даярлаудан өтеді.

4. Оқытудың бастапқы кезеңін қоспағанда, балалар белгіленген уақытта екінші тілде сөйлесуі керек. Егер балаларға үнемі бірінші тілде сөйлесуге рұқсат етілсе, олар екінші тілден алшақтап, осылайша оны меңгермейді.

5. Бірінші және екінші тілдерді әр түрлі мұғалімдер оқытады, осылайша оқушылар қай кезде бірінші тілде, қашан екінші тілде сөйлесу керектігін түсіну үшін; бұл жағдай балаларға мұғаліммен сөйлесу үшін тиісті тілді таңдауға көмектеседі.

6. Екінші тілді оқытатын мұғалім үшін бұл тіл -ана тілі болып табылады. Немесе мұғалім оны еркін меңгергені сонша, ол сауатты және қатесіз сөйлейді.

7. Әр түрлі оқу бағдарламалары қолданылатын мектептерде оқушылар мен мұғалімдер сыныпта, дәліздерде, түскі ас кезінде сөйлесе алатындай етіп басқалардан бөлек орналастырылады және сонымен бірге ыңғайсыздықты (қысылуды) сезінбеу үшін.

8. Әдетте, екінші тілді қолдану кезінде оқушылардың қателіктері түзетілмейді, өйткені жиі түзету оқушылардың өзіне сенімсіздігін тудырады, балалар сөйлеуге қорқады және оқу баяулайды.

Басқа пәндер бойынша сабақтарда бойлату сабақтарының мұғалімдері балаларға екінші тілді жақсы түсінуге көмектеседі. Балалармен қарым-қатынаста мұғалімдер көп ишарат жасайды, олар көркем, өзін еркін ұстайды, практикалық іс- әрекеттер арқылы сабақ береді. Оқыту ана тілінде жүргізілетін сабақтардан айырмашылығы, тереңдетілген сабақтарда мұғалім баяу сөйлейді, оның сөзі контекстпен байланысты және грамматикалық жағынан қарапайым. Мұғалімдер әртүрлі әдістерді қолдана отырып, тілді меңгеруге көмектеседі:

а) тілді дұрыс қолдану;

б) парафраза;

в) оқушылардың жауабындағы дәлсіздіктерді түзету;

г) оларды дұрыс, дәлірек нұсқалармен ауыстыру.

Мұғалімдер балаларды күнделікті өмірде (киім ауыстыратын бөлмеде, үзілісте, түскі ас кезінде, балалар мектептен кетіп қоштасқанда) екінші тілді қолдануға үнемі үйретеді. Әртүрлі тақырыптағы күнделікті әңгімелер (ауа-райы, жыл мезгілдері, болып жатқан оқиғалар туралы) балаларға сөздік қорын нығайтуға және кеңейтуге, қажетті сөз тіркестерін есте сақтауға көмектеседі. Мұғалімдер міндетті түрде тілді оқыту негіздері бойынша, әсіресе екінші тілдің негіздері бойынша, оны оқытудың ерекшелігін түсіну мақсатында арнайы дайындықтан өтуі керек. Екінші тілді тікелей оқыту күн сайын жүзеге

асырылады, өйткені тілге баулу мұғалімдері жаңа сөздерді, грамматиканы, оқуды және жазуды балаларға ана тілінде үйрететіндей тәсілдермен үйретеді. Математика, жаратылыстану тарихы сияқты басқа сабақтарда қажетті дағдылар да меңгеріледі. Көбінесе мұғалім басқа сабақтарда оқушылардың бәрі бірдей түсінбейтінін байқап, тіл туралы шағын түсініктемелер береді (шағын сабақтар деп аталады). Мысалы, тарих сабақтарында, Жаңа дүниені отарлаудағы француздар мен ағылшын дардың рөлі туралы тақырыпты өткен кезде Канада мұғалімдері «колония», «мигрант» және т. б. сияқты сөздердің мағынасын түсіндіреді.

Оқушыларға екінші тілде оқытылатын материалдың мазмұнын түсінуге көмектесетін әдістер

- Оқытудың бастапқы кезеңінде оқушылар мұғалімге бірінші тілде жауап береді (К1).

- Мұғалімдер интерактивті әдістерді, көрнекі құралдарды қолданады, ишара қолдану арқылы сөйлеседі.

- Мұғалімдер қарапайым сөздер мен сөз тіркестерін қолдана отырып сөйлейді.

- Мұғалімдер айтылғандардың мағынасын бекіту үшін баяу сөйлейді.

- Мұғалімдер жаңа сөздерді және өрнектерді қалай қолдануға болатынын мысалдармен көрсетеді.

- Мұғалімдер шынайы өмірде (сәлемдесу, ауа-райы / күнтізбе, туған күндер) күнделікті жиі қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерін қайталайды. - Оқыту кезінде мұғалімдер шынайы қолдануға жағдай жасайды, сондықтан практикалық әрекеттер арқылы балалар тілді жақсы меңгереді.

Тілдік бойлаудың негізгі принциптері екінші тілді оқытудың басқа заманауи принциптерімен сәйкес келеді, мұнда көбінесе интеграцияланған, мазмұнға негізделген, коммуникативті немесе функционалды тілді оқыту. Бұл жаңа принциптер дәстүрлі әдістерден ерекшеленеді, екінші тілді оқыту жаңа сөздерді, грамматиканы және тақырыптық әңгімелерді үйренумен шектелген кезде, әр қате бірден түзетілді. Алпысыншы жылдардың ортасында Монреалда басталған бағдарлама тілдік бойлау бағдарламасының бастамасы және тек тілді үйрету бағдарламасы ғана емес, екінші тіл арқылы пәннің мазмұнын беруге баса назар аударылған бағдарлама

Тілдік бойлаудың әртүрлі модельдері

Тілдік бойлаудың үш моделі бар: ерте, орта, кеш.

Ерте тілдік бойлау

Ерте тілдік бойлау бағдарламасы бойынша оқыту бала кезінен басталады балабақшада немесе бірінші сыныпта, балалар шамамен бес жасқа толғанда. 1-кестеде Канадаға тән толық ерте тілдік бойлау бағдарламасының мысалы келтірілген. Толық ерте тілдік бағдарлама бойынша барлық оқыту бірінші-сыныптан үшінші немесе төртінші сыныптар екінші тілде өткізіледі; әр түрлі аймақтардағы сыныптардың саны әр түрлі. Кейбір мектептерде бірінші тілде оқыту екінші тілде біртіндеп басталады, ал кейбіреулерінде – төртінші және одан да кеш. Бірінші тілді оқыту оқу бағдарламасына сәйкес тіл сабақтарынан

басталады. Келесі сыныптарда математика мен жаратылыстанудан бастап басқа пәндер бірінші тілде оқытылады. Бір оқу жылы ішінде бірде-бір пән екі тілде оқытылмайды. Тілдік бойлау бағдарламасы бойынша соңғы сыныптарда (бесінші және алтыншы) бірінші тілде оқыту әр мектептерде әртүрлі болады, бұл жалпы оқу уақытының 20 пайызынан 60-70 пайызына дейін. Әр тілдердің әрқайсысының мүмкіндігінше, мұғалім жеке сабақ беруі керек. Екінші тілді үйрететін мұғалімдер үшін оның ана тілі болуы немесе оны ана тілі ретінде меңгеруі қажет. Көбінесе мұғалімдер бір тілді білетін адамдар ретінде әрекет етеді, балаларды екінші тілде мүмкіндігінше көп сөйлеуге ынталандыру керек.

Орта мектепте ерте тілдік бойлау оқушыларына екінші тілде оқу үшін пәндер бойынша курстарды таңдауға мүмкіндік беріледі, онда оқытуды арнайы дайындықтан өткен мұғалімдер жүргізеді. Бағдарлама кезеңі тұрғысынан бұл өте маңызды, өйткені білім алушыларға екінші тіл туралы білімдерін сақтауға және жетілдіруге мүмкіндік беріледі. Орта мектеп деңгейінде тарих немесе география сияқты пәндерді таңдау курстарының негізі мазмұны болып табылады, әдебиет және актерлік өнер сияқты пәндерде – тіл. Ерте ішінара тілдік бойлау бағдарламасы бойынша бастауыш сыныптардағы оқу жұмысының жартысына жуығы екінші тілде өткізіледі.

Басынан бастап оқу пәндері екі оқу тілі бойынша бөлінеді, осылайша бір оқу жылы ішінде бір пән екі тілде оқытылмайтындай. Мұғалімдер ешқашан (немесе ешқашан) екінші тілде ұсынылған ақпаратты бірінші тілге аудармайды. Егер олар мұны жасаса, онда оқушылар оқу жұмысы кезінде олар аударылады деп үміттеніп, екінші тілде сөйлескен кезде олар бұл жұмыстан шығып кетеді. Бұл ережеден ерекшелік болуы мүмкін тек емле сабақтары, онда оқыту екі тілде жүргізіледі (мүмкіндігінше әр түрлі мұғалімдер). Орта мектепте тіл туралы білім немесе пәннің мазмұны негізделген екінші тілде таңдау курстары ұсынылады. Мектептердегі курстардың саны мен түрі білікті мұғалімдердің болуына байланысты әр түрлі.

Орташа тілдік бойлау

Осы бағдарламалардың негізінде оқушылар балабақшадан бастап төртінші-бесінші сыныпқа дейін бірінші тілде білім алады (2-сызбаны қараңыз). Тілдік бойлауға дайындала отырып, білім алушылар осы кезеңде тікелей екінші тілде күніне 30-60 минут оқи алады. Пәндерді оқуды бастамасы екінші тілде бастауыш мектептің орта сыныптарында ғана болады, әдетте төртінші сынып (9-10 жас аралығындағы оқушылар). Төртінші сыныптан алтыншы сыныпқа дейін (Квебекте бастауыш мектепте алтыншы сынып бітіруші болып саналады) орта есеппен жартысы оқу жұмысы екінші тілде, ал жартысы бірінші тілде жүргізіледі. Мектептер мен аймақтардағы уақыт пропорциялары әртүрлі (дәлірек айтқанда, Genesee, 1987, 21-бетті қараңыз- 22). Орта мектепте оқу жұмысының бір бөлігі бірінші тілде, ал бір бөлігі екінші тілде, әр түрлі мектептер мен аймақтардағы пропорциялар тағы да әр түрлі.

Тілге кеш бойлау

Квебекте тілге кеш бойлау бағдарламалары бойынша оқыту әдетте оқушылар орта мектептің бірінші оқу жылынан (сыныбынан) басталады

шамамен 12 жыл (Genesee, 1983, Канада мысалдарын қараңыз). Оқушыларда осы уақыт ішінде екінші тілде оқыту тәжірибесі қалыптасты; негізінен бірінші сыныптан бастап оларда екінші тілде күн сайын 45 -60 минут сабақ өткізілді, бұл аймақтар бойынша өзгеруі мүмкін. Екінші тілмен алғашқы танысу студенттер үшін өте маңызды орта мектепте олар осы тілде оқуға сәтті ауыса алды. Орта мектепте екінші тіл ана тілі болып табылатын мұғалімдер үйретеді, немесе олар оны ана тіліндей еркін меңгергендер. Барлық оқу жұмыстары бір-екі жыл бойы бірінші тілде емле мен әдебиет оқытылатын сабақтарды қоспағанда, екінші тілде жүргізіледі. Осы уақытта қолданыстағы оқыту бағдарламасы мектептер негізінен бірінші тілде оқытылатын мектептердің оқу бағдарламасымен сәйкес келеді. Жалғыз айырмашылығы- барлық пәндерді оқыту екінші тілде жүргізіледі. Келесі сыныптарда (Квебекте орта мектеп тоғызыншыдан он бірінші сыныпқа дейін аяқталады) екінші тілде тарих, география және математика сияқты таңдау пәндері оқытылады. Квебекте көлемі екінші тілде оқытылатын курстар Квебек провинциясының білім министрлігі әдеттегі мектептерде француз тілінде оқитын білім алушыларға бекіткен курстардың көлемімен бірдей. Осылайша оқушылар, олар үшін ағылшын тілі ана тілі болып табылады, тілге кеш бойлау бағдарламасының арқасында француз тілінде бірдей пәндерді ана тілі француз тілі болып табылатын оқушылар үшін қарастырылған.

Үш тілді бағдарламалар

Үш тілде білім беру бүгінгі күнге дейін екіге қарағанда сұранысқа ие және қалаулы болып саналады, өйткені қоршаған орта онда тұратын балалардың үш тілді меңгеруі қызығушылық танытады. Барлық ықтималдығы бойынша, бұл Эстония үшін де маңызды, мұнда ұлттық тіл тек оның шегінде сөйлейді. Эстония контекстінде балаларға үш тілді үйретуге деген ұмтылыс өте ықтимал, содан кейін үшінші оқыту тілі-эстон және орыс тілдерімен қатар ағылшын тілі сияқты әлемдік тілдердің бірі. Дәл осындай жағдайда Скандинавия елдері мен басқар тұратын аймақ бар. Үш тілді оқыту бағдарламасына мектеп, үшінші тілді әртүрлі тәсілдермен енгізуге болады (мысалы, қараңыз : Genoz & Genesee, 1998). Кейбір жағдайларда үшінші тіл белгілі бір уақыт аралығында оқу бағдарламасының белгілі бір бөлігі үшінші тілде оқытылатын тілдік бойлау әдісімен үйренеді. Монреалда Үш тілді оқыту бағдарламалары жиі кездеседі, мұнда ағылшын тілінде сөйлейтін оқушылар балабақшадан төртіншіге дейінгі негізгі пәндер болып табылады француз немесе иврит тілінде оқытылатын сынып (қараңыз: Genesee, 1998). Бастау төртінші сыныптан бастап ағылшын тілі мен әдебиеті сабақтары және басқа да оқу пәндері қосылады (4-диаграмманы қараңыз) ана тілінде. Бұл бағдарлама бойынша әрбір оқу пәні оқытылады осы тақырып үшін нақты жазылған тіл. Люксембург еуропалық мектебінде (Люксембург Еуропалық мектебі) француз және неміс тілдерін, сондай-ақ Люксембург диалектісін оқиды. Люксембург диалектісі жеке пән ретінде зерттеледі және мектеп жасына дейінгі кезеңнен бастап оқу жұмысы жүргізіледі; неміс тілі пән ретінде бірінші сыныпта және кейінірек оқу бөлімінде қосылады жұмыстар неміс тілінде жүргізіледі. Екінші сыныпта соңғысы енгізіледі оқу жұмысының бір бөлігі одан әрі жүргізілетін француз тілі.

Үш тілде білім берудің тағы бір түрі туралы айтуға болады: бұл жағдайда барлық оқу жұмыстары бір уақытта үш тілге бөлінеді – бұл әлі де гипотетикалық модель, өйткені ол туралы ештеңе жарияланбаған. Аталған модель үшінші тілді білуге бірінші және екінші сияқты жоғары талаптар қойылмайтын мектептерде қолданылуы мүмкін. Бағдарлама дәстүрлі ерте және орта тілдік бағдарламалардан тұруы мүмкін бастауыш сыныптарда оқыту екі тілде, ана тілінде және екінші тілде жүзеге асырылады. Орта мектептің бірінші сыныптарында үшінші тілде өткізілетін тілге кеш бойлау қосылады. Бұл барлық күш пен уақытты екі тілді үйренуге және оқуға мүмкіндік береді, үшінші тіл екінші тілді кеш оқығанда пайда болатын артықшылықтарды пайдалану үшін орта мектепте басталады, бұл әрі қарай талқыланады. Үш тілде білім беру ұзақтығы 30 болатын үшінші тілді оқытумен бірге екі тілде бойлай оқытуға сүйенуі мүмкін – күніне 60 минут. Бұл жағдайда басқа тәуелсіз пәндер үшінші тілде оқытылмайды. Мысалы, басқтар тұратын ауданда испан және баск тілдері тәуелсіз пәндер ретінде оқытылады және оқу жұмысы бастауыш мектеп екі тілде өткізіледі; ағылшын тілін оқыту үшіншісі балабақшадан басталады, балалар шамамен төрт жаста (Cepoz, 1998). Гипотетикалық альтернатива бойынша үшінші тілді үйренуді кез-келген орта мектепте бастауға болады, мысалы, төртінші сыныпта (негізінен, бұл он жасар балалар) немесе жетіншіде (негізінен он үш жасар оқушылар). Үш тілді бағдарламалардың ең маңызды айырмашылығы-түлектер, осы бағдарламалар бойынша оқуды аяқтағандар тілді жақсы меңгереді, өйткені үшінші тілде басқа оқу пәндері де оқытылады, үшінші тілді қарапайым пән ретінде оқитын оқушыларда тіл білімі әлсіз болады.

Тілдік бойлау бағдарламаларын бағалау

Зерттеу жұмысы және бағалау бағдарламасы мәселелері

Әлемдік тәжірибеде тілдік батыру бағдарламалары бірнеше рет бағаланды мысалы, Канада, АҚШ, Баскония және Каталонияда. Канадалық бағдарламаларға тоқталсақ - басқа елдер бағдарламалар нәтижелері бойынша ұқсас. Канадалық зерттеушілерді үш негізгі тақырып қызықтырады:

1. Екінші тілді үйренудің бірінші тілдің дамуына әсері.
2. Мектептегі білім берудегі екінші тілді үйренудің оқу нәтижелеріне әсері.
3. Екінші тілдің дағдыларын функционалдылықты игеру тұрғысынан бағдарламаның тиімділігі (қорытындыларды қараңыз: genesee, 1987, 1996).

Қысқаша айтқанда, Канададағы тілдік бойлау сынып оқушыларының нәтижелері бақылау топтарының бірдей сыныптарындағы оқушылардың нәтижелерімен салыстырылды. Бақылау топтарының екі түрі жиі қолданылды: 1. тілдік батыру сыныптарының оқушыларымен бірдей ана (бірінші) тілде оқитын балалар (бұдан әрі K1 бақылау тобы) 2. бойлау тілі ана тілі болып табылатын балалар (бұдан әрі K2 бақылау тобы) Бақылау топтарына таңдалған оқушылардың зияткерлік және әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері эксперименттік топтардағы оқушылардың көрсеткіштерімен статистикалық жағынан салыстырылады (бірдей). Кейбір зерттеулерде қабілеті төмен оқушылардың немесе ана тілі нашар дамыған балалардың топтары бөлек бағаланады.

Оқу нәтижелері.

Математика бойынша стандартты тест нәтижелері және бірінші тілдегі табиғаттану бойынша тілдік бойлау оқушыларында К1 бақылау тобының оқушылары сияқты. Бұл тілдік бойлау студенттері оқу уақытында осы пәндерді екінші тілде оқыған жағдайларда да орын алады. Дәл осындай нәрсені байқауға болады, математика және табиғаттану пәндері бойынша тест нәтижелері ұқсас К1 бақылау тобындағы оқушылармен салыстырылатын қабілеті орташа деңгейден төмен тілдік бойлау оқушылары. Бұл мынаны білдіреді орташа деңгейден төмен қабілеті бар тілдік бойлау студенттері өз қабілеттеріне сәйкес нәтижелерге қол жеткізеді.

Екінші тілдің дағдылары. Оқушылардың екінші тілдік дағдылары әдеттегі бағдарлама бойынша екінші тілді оқыған К1 бақылау тобының оқушыларына (бір ана тілі бар) қарағанда әлдеқайда жақсы. Бұл айырмашылық оқытудың бастапқы кезеңінде байқалады, әсіресе тыңдау және сөйлеу бөлігінде. Айырмашылық барлық түрлерде байқалады екінші тілдің сөйлеу әрекеті-оқу, жазу, сөйлеу, тыңдау. Тілдік бойлау оқушылары көбінесе К2 бақылау тобының оқушыларымен бірдей нәтижелерге қол жеткізеді (олар үшін К2 Ана тілі) тілді түсіну (тыңдау және тыңдау) тесттерін өткізу кезінде

оқу); бұл әсіресе үшінші сыныпта балалар оқу дағдыларын толық меңгерген кезде айқын көрінеді. Шығармашылық дағдыларды тестілеу кезінде – оқу мен жазуда-нәтижелер ерекше назар аударуға тұрарлық.

Балалар бүкіл оқу бағдарламасы аясында өздерін түсінеді және білдіре алады, сондай-ақ дәстүрлі бағдарлама оқушыларымен салыстырғанда екінші тілде еркін және мәнерлі сөйлей алады, бұл дағды сирек көрінеді. Айта кету керек, екінші тілдің дағдылары басқа ортада емес, мектеп ортасында тіркелген. Бұл орын алады себебі оқушылардың екінші тілмен байланысы тілдік бойлау, тек мектепте бар. Сондай ақ назар аудару керек, тілдік бойлау бағдарламасына қатысудың нақты пайдасы оған бес-алты жыл қатысқаннан кейін ғана көрінеді. Оқушылар бастауыш мектеп бойы тілдік бойлау бағдарламасына қатыспайды, бастауыш мектеп бітіргенге дейін осы бағдарлама бойынша үнемі оқитын оқушылар сияқты екінші тілде табысқа жете алмайды. Тілді мақсатты тілге бойлау осы тілді сақтау және дамыту мақсатында орта мектепте де жалғасуы керек.

Сонымен қатар, сабақтан тыс уақытта екінші тілмен байланысқа түспейтін оқушылар екінші тіл ана тілі болып табылатын оқушыларға қарағанда грамматикалық қателіктер жіберетіні анықталды. Мыналар анықталды: а) олар екінші тілде сөйлегенде бірінші тілдің сөздері мен грамматикалық құрылымдарын қолданды; б) олардың сөздік қоры оқушылармен салыстырғанда шектеулі болды, екінші тіл ана тілі болып табылады және олар әңгімеде жеңілдетілген грамматикалық формалақолданды; в) олар идиомалық өрнектерді қолданбаған (қараңыз) Харли, 1992).

Сабақтан тыс уақытта екінші тілмен байланысу тілдік бойлау оқушыларына бірдей грамматикалық жетістіктерге жетуге көмектеседі бұл тіл ана тілі болып табылатын оқушылардағы дағдылар.

Екінші тілде жазу дағдысы оқушының жалпы қабілетіне байланысты екені байқалды, ал оқу және жазу тестілерінің нәтижелері орташа деңгейден жоғары оқушыларда орташа деңгейден төмен оқушыларға қарағанда жоғары болды. Бірақ екінші тілде сөйлесу қабілетін тексеру сынақтарының нәтижелері (естіген және сөйлеуді түсінуді тексеру) жалпы қабілеттермен байланысты емес, ал қабілеті төмен оқушылардың тест нәтижелері естігенді түсінуді және сөйлеуді тексеру кезінде орташа мән көбінесе бірдей, қабілеті орташа деңгейден жоғары оқушылар сияқты (Genesee, 1976). Нәтижелер әр түрлі қабілеттері бар оқушылар бұларды игере алатындығын көрсетеді, екінші тілдегі дағдылар бірдей сәтті. Зерттеу нәтижелері, туралы бұл басқа зерттеулердің нәтижелерімен келісілген, сонымен қатар интеллекттің жалпы деңгейі екінші тілді меңгеру деңгейін анықтайтын жалғыз және маңызды фактор емес екенін атап өтті (Dockrell & Brosseau, 1967; Gardner & Lambert, 1972).

Тілді кеш бойлау. Бірінші тілдің дамуы. Осы уақытқа дейін тілдік бойлау бағдарламасына қатысатын студенттердің бірінші тілді білетіндігі туралы ешқандай дәлел жоқ тілдік бойлау салдарынан зардап шегеді (нашарлайды). Тест нәтижелері тілді кеш бойлау оқушыларда оқу, жазу және тыңдау бойынша бірінші тіл бойлау К1 бақылау тобының оқушыларымен бірдей. Сондай-ақ, тілді кеш бойлауға қатысу кезінде орта деңгейден төмен қабілеттері бар оқушылардың бірінші тілдік дағдылары бұзылатыны анықталған жоқ. Бұл оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуды бірінші (ана) тіл бағдарламасы бойынша оқитын орта деңгейден төмен оқушыларда бірінші тілдің дамуымен салыстыруға болады.

Оқу нәтижелері.

Жалпы пәндер бойынша тілді кеш бойлау оқушыларының нәтижелері екінші тілдегі оқу жұмысына қатысудан зардап шекпейді. Монреальда жүргізілген зерттеу нәтижелері мұны растады орташа деңгейден төмен қабілеттері бар оқушыларға да, орта және орта деңгейден жоғары қабілеттері бар оқушыларға да қатысты. Зерттеу нәтижелері стандартталған қорытынды тесттердің талдауларына және жергілікті білім беру органдары дайындаған емтихандардың нәтижелеріне негізделеді. (Genesee, 1987, 1996). Жергілікті білім беру органдары дайындаған емтихандардың нәтижелері қызықты, өйткені олар басқа мектептерде өткізілген география, химия пәндерінің нәтижелері.

Екінші тілдің дағдылары. Тілді кеш бойлау бағдарламасы бойынша екінші тіл тестінің қорытындысы тілдік бойлау негізінен ерте тілдік бойлау бағдарламасымен бірдей: тілді кеш бойлау бағдарламасына қатысатын оқушылар, оқу кезінде және екінші тілдегі тыңдаулар ана тіліндегідей түсіну деңгейіне жетеді. Сондай ақ олар сөйлеу дағдыларын өте жақсы деңгейде меңгереді грамматикада олар оқушылар сияқты күшті болмаса да, екінші тілде жазу, ана тілінде білім алушылар. Ерте тілдік бойлау сияқты, жазуды меңгеру деңгейі жалпы қабілеттерге байланысты. Оқушылардан айырмашылығы ерте тілдік бойлау, тілді кеш бойлау кезінде қарым-қатынас екінші тілде олар жалпыға пропорционалды тәуелді. Мұндай нәтиже оқушылардың таңдауымен немесе бұл тілді үйрену мотивіне (мотивтеріне) байланысты ма, жоқ па, оны анықтау керек. Қалай болғанда да, нәтижелер кеш тілдік бойлайдың тиімділігін

растайды әр оқушының жеке қабілеттеріне байланысты; мұндай сараланған әсер ерте тілдік бойлау кезінде байқалмады.

Баламаларды салыстыру: мыналарды көрсетеді әсері уақыт, жас және педагогика

Ерте ішінара және орташа тілдік бойлау: уақыт мәні бағдарламаның ерте толық тілдік бойлау бағдарламасынан айырмашылығы ерте жартылай және орта тілдік бойлау оқытуды ұсынады қысқартылған көлемде екінші тіл және сәйкесінше үлкен көлемде бірінші тіл. Мұндай (ішінара) көлемді бөлу екінші немесе бірінші тілді меңгеруге көбірек әсер ете ме деген сұрақ туындайды. Шындығында екі нұсқада да (ерте ішінара және орта тілдік батыру) бірінші тілде оқу жұмысы кезінде үлкен көлемде екендігін растау бұл тілді ерте толық тілдік бойлау бағдарламасы бойынша оқытудан гөрі бірінші тілді меңгерудің жақсы нәтижелерін береді деген дәлелдеме жоқ. Мысалы, ерте толық тілдік бойлаудың төртінші сынып оқушылары оқи алады сондай-ақ, бірінші тілде жазу ерте тілдік бойлаудың төртінші сынып оқушылары және орта мектептің төртінші сынып оқушылары сияқты жақсы тілдік бойлау (Genesee, 1996).

Бұл нәтижелер оқушылардың оқу және жазу дағдылары мүмкіндіктерін көрсетеді екінші Тілден бірінші тілге және/немесе мектептен тыс бірінші тілдегі әдебиеттер кең меңгеруге, кеңінен аудару. Сонымен қатар, ішінара да, және орта тілдік бойлау кезінде, оқу жұмысының көлемі азайған кезде екінші тілде екінші тілді білу азаяды. Ерте толық тілдік бойлау оқушылардың екінші тілдік тест нәтижелері ерте жартылай және орта тілдік бойлау (Swain) студенттеріне қарағанда жақсы, 1978).

Осылайша, ерте және кеш тілдік бойлауды салыстырудың балама формаларының нәтижелері бойынша уақыт екінші тілді меңгеруге әсер ететін жалғыз фактор емес деп айтуға болады. Ерте немесе кеш тілдік бойлау: жас мәні бағдарлама бойынша оқытылатын екінші тілді бағалау нәтижелері кеш тілдік бойлау, әр түрлі. Екі жылдық кеш тілдік бойлау бағдарламасы 3-кестеде келтірілген.

Бір жағынан, ерте толық тілдік бойлау бағдарламасы бойынша оқитын оқушылардың екінші тілде оқу, сөйлеу және грамматика бойынша тест нәтижелері, әдетте бір жылдық бағдарлама бойынша оқитын оқушыларға қарағанда әлдеқайда жақсы.

Екінші жағынан, бағалаудың кейбір нәтижелері екі жылдық тілдік кеш бойлау бағдарламасы бойынша оқитын оқушылардың тест нәтижелері оқушылармен бірдей екенін көрсетеді, ерте толық тілдік бойлау бағдарламасы бойынша білім алушылар. Үздік бір жылдық толық тілдік бойлау бағдарламасы бойынша оқитын оқушылардың нәтижелерімен салыстырғанда ерте толық тілдік бойлау бағдарламасы бойынша оқитын оқушылардың нәтижелері олардың кеңдігімен түсіндіріледі басқа тілмен байланыс. Бірақ оқушылардың тест нәтижелері бірдей екі жылдық тілдік бойлау бағдарламасы бойынша оқитын екінші тіл бойынша (екінші тілдің мағынасы үлкен болатын ерте толық тілдік бойлау бағдарламасымен салыстырғанда) жоғары сынып оқушылары мектеп ортасындағы сыныптар екінші тілді тиімдірек үйренуге қабілетті (Harley, 1986).

Айта кету керек, мұндай жетістіктер жоғары сынып оқушыларында бар екінші тілді үйрену мектептен тыс уақытта болған жағдайда байқалмайды (Genesee, 1987). Бастауыш сынып оқушыларының мектеп ортасында тілді тезірек үйренудің табиғи қабілеті айқын көрінбеуі мүмкін, өйткені мектепте тілді қолдану абстрактілі, контекстке байланысты емес. Ерте бойлау келесі қауымдастықтарда ұсынылуы керек мақсатты тіл – бұл қарым-қатынас құралы, осылайша оқитын оқушылар тілдік бойлау бағдарламасы бойынша бұған бейімделу және қоғамға енуге олар басынан бастап мүмкіндік алады. Ерте мүмкіндік мектепте тілді оқыту, оны мектептен тыс уақытта қолдану және жетілдіру мүмкіндігі тілді толық меңгеру үшін үлкен артықшылықтар береді.

Тілдік бойлаудың тиімді бағдарламаларының шешуші факторлары

1. Мектепте екінші тілді қарым-қатынас тілі ретінде қолдану - екінші тіл-мұғалімдердің ана тілі (немесе олар оны өз ана тіліндей біледі); - мұғалімдер екінші тілді оқытуда оқыды; - тілдік бойлау мұғалімдері бір тілділер ретінде әрекет етеді; - тілдік бойлау оқушылары екінші тілде сөйлесуі керек; - бірінші және екінші тілдерді әртүрлі мұғалімдер үйретеді; - тілдік бойлау бағдарламасы бойынша жұмыс істейтін сыныптар басқа сыныптардан бөлек.

2. Тілдік бойлау бағдарламасының мақсаты-қос тілділік қосымша құндылық ретінде - тілдік бойлау бағдарламасының мақсаты-жоғары деңгейге жету бірінші және екінші тілдерді білу; - билингвизм жеке, қоғамдық және кәсіби жоспарларда қосымша құндылық ретінде қабылданады.

3. Тілге бойлау бағдарламалары жақсы нәтижелерге қол жеткізуге ынталандырады - барлық пәндер бойынша оқушылардан әдеттегі бағдарламалар бойынша оқитын оқушылар сияқты жақсы оқу нәтижелері күтіледі; - Тіл оқу процесінде үйренеді; - тіл тікелей де, жанама да оқытылады.

4. Тілге бойлау бағдарламалары жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді - бала орталығы болып табылатын оқу жұмысы оқушылардың бойындағы дағдыларды, білім мен тәжірибені кеңейтуге мүмкіндік береді; - тілді меңгеру жоспарға сәйкес, әрқайсысында қамтамасыз ету үшін жүзеге асырылады сыныпқа сәйкес тиімділік; - оқу ұзақтығы ескеріледі.

5. Тілге бойлау бағдарламаларының мұғалімдері мен директорлары-мықты көшбасшылар - мұғалімдер мен директорлар педагогиканың әртүрлі принциптерімен таныс; - мұғалімдер мен директорлар тілге бойлау бағдарламалары интерпретациялық зерттеулердің нәтижелерімен таныс; - мұғалімдер, директорлар мен зерттеушілер тілге бойлау бағдарламаларын насихаттайды.

6. Ата-аналардың бағдарламаға қатысуы сәттіліктің кепілі болып табылады - ата-аналар бағдарламаға басынан бастап қатысады; - ата-аналар бағдарламаның құрылымы мен принциптерін түсінеді; - ата-аналар балаларды оқыту нәтижелері туралы хабардар етеді; - ата-аналар тілдік бойлау бағдарламасын насихаттайды.

Кестеге сүйене отырып, екіншісін оқыту кезінде уақыт факторы мектеп ортасында белгілі бір дәрежеде маңызды қорытынды жасауға болады; бірақ белгілі бір шекарадан өткенде, екіншісімен байланыс арасындағы байланыс тіл

және оны игеру енді түзу болмайды. Ортасында оқушы орналасқан тілдік бойлау: педагогиканың маңызы Монреальда өткізілген жаңартылған бағдарламаны бағалау нәтижелері, оның орталығында оқушы орналасқан, педагогиканың маңыздылығын суреттейді екінші тілді үйрену тұрғысынан факторлар (Стивенс, 1983). 7-сыныпта тілдік иммерсияның бір жылдық бағдарламасын бағалау, мұнда мұғалімнің жетекшілігімен оқушылар өздері таңдаған тапсырмаларды орындады математика және жаратылыстану бойынша жеке немесе шағын топтарда.

Бағдарлама оқушыларға екінші тілді игеруге барынша мүмкіндік беретін етіп жасалған: а) оқуға жеке мотивацияны қолдана отырып және оқушыларға өздерін қызықтыратын оқу мақсаттары мен қызмет түрлерін таңдауға мүмкіндік береді; б) екінші тіл сыныпта оқуға ықпал ететін оқу ортасын құру қарым-қатынас арқылы; в) оқушыларға оқудың жеке стилі мен қарқынына сәйкес алға жылжуға мүмкіндік беру; орталығында қызметі бар екінші тілді оқыту бағдарламасының нәтижелері дәстүрлі бағдарлама бойынша тілді кеш бойлау оқушыларының нәтижелерімен салыстырылды, оның орталығында мұғалім және оқыту бағдарламасының талаптарына ерекше назар аударылады.

Зерттелген тақырыптар, олардың дәйектілігі мен оқыту тәсілі бірдей болды. Бағдарламаларда бір айырмашылық болды-ортасында бағдарлама оқушы болды, екінші тілде оқу жұмыстарын жүргізуді қарастырды 40 пайыз көлемінде, ал орталығында мұғалім болған бағдарлама 80 пайыз көлемінде екінші тілде оқу жұмысын жүргізуді көздеді.

Дәстүрлі бағдарлама бойынша ұзағырақ оқуға қарамастан, орталығында оқушы орналасқан бағдарлама бойынша оқитын оқушылар, сөйлеуде және естігенді түсінуде олар бірдей нәтижелерге қол жеткізді, ал оқу және жазу-оқитын оқушылар сияқты нәтижелер мұғалім орталықта орналасқан бағдарлама бойынша және екінші тілде оқығандар ұзағырақ. Жоғарыда келтірілген бағалау нәтижелерінен анық көрінеді, максималды тиімділікке жету үшін тілдік иммерсия бағдарламалары дұрыс таңдалған педагогиканың көмегімен нені өзгертуі керек оқытуға пайдаланылатын уақыт тиімді пайдаланылатын уақытта.

Тілдік бойлау бәріне сәйкес келе ме?

Тілге бойлау кімге қолайлы екенін анықтау үшін біз мектептен шығарудың келесі қауіп факторлары бар оқушыларды зерттедік:

- әлсіз қабілеттер;
- бірінші тілді нашар білу;
- аз әлеуметтік-қаржылық фон.

Ұлттық азшылық оқушылар топтары да зерттелді (мысалы, көпшілік тілінде сөйлейтін индустар, гавайлықтар, АҚШ – тың қара балалары) - ағылшын тілінде (Genesee, 1992 қараңыз). Бағалау нәтижелері оқушылардың тілдік бойлау бар екенін көрсетеді, жоғары тәуекел топтары, бірінші тілді білу нәтижелері және жалпы білім беру нәтижелері бірінші тілдегі дәстүрлі бағдарлама бойынша оқитын жоғары тәуекел топтарының оқушыларымен бірдей. Сонымен қатар, жоғары тәуекел тобындағы оқушылардың тілдік бойлау бағдарламасына қатысуынан пайдасы көрінеді, олардың екінші тілдегі нәтижелері оқушыларға

қарағанда әлдеқайда жақсы екінші тілді дәстүрлі түрде оқыған жоғары тәуекел топтары.

Екінші / шетел тілі бағдарламалары мектепке бірінші тілді жақсы меңгерген оқушылар үшін тиімді. Зерттеулер дәйекті түрде тілді меңгеру бағдарламаларындағы оқушылардың бірінші тілді білу меңгеруі және жалпы білімінің дамуы қалыпты, сонымен бірге олар екінші тілді өте жақсы деңгейде меңгереді. Белгілі бір дәрежеде, тіпті мүмкіндігі шектеулі оқушылар да тілдік бойлау иммерсия бағдарламасына қатысады, бірақ екінші тілді үйренуде олар жақсы нәтижелерге қол жеткізеді. Ерте толық тілдік бойлау бағдарламалары ең көп табысты, бірақ екі жылдық тілді кеш бойлау бағдарламалары да айтарлықтай табысты. Кеш тілдік бойлау бағдарламасын қолдана отырып, мысалы, үшінші тілді сәтті үйренуге болады. Көптеген жылдар бойы жүргізілген зерттеулер мен тәжірибелер тілге бойлау бағдарламаларының сәттілігі көптеген маңызды факторларға байланысты екенін көрсетеді. Жоғарыда келтірілген зерттеу нәтижелері Канадада жүргізілген бағалау нәтижелеріне негізделген, олар әлемнің басқа аймақтарында жүргізілген бағалау нәтижелерімен сәйкес келеді.

2. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДІҢ ОҚУ ПӘНДЕРІН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ БОЙЛАТА ОҚЫТУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

Қазіргі таңда мектепке келген балалардың тілі кемшіліксіз болмайды. Тілдік ортаға енгізу сыныбы оқушыларының қазақ тілінің төл дыбыстарын дұрыс ажыратып дыбыстай алмауы – заңды құбылыс. Сондықтан да балалардың тіл бұлшық еттерін толық дамыту, артикуляциялық аппаратын жетілдіру, дыбыстарды қою үшін тіл жаттығуларын сабақта қолдану қажет. Бала тілінің дамуына, дыбыс артикуляциясын меңгертуге септігін тигізетін жаттығуларды ұсынамыз. Жаттығуларды алғаш орындау барысында ауыз қуыс мүшелеріне күш түседі, талады. Сондықтан бастапқыда 3-5 минут бір-екі жаттығу жүргізіледі. Қарапайымнан күрделіге қарай қағидасымен оқушылардың ерекшелігін ескере отырып жаттығуларды күрделендіре түсуге болады. Балаларға айна беріп орындату жаттығуды нақтылайды. Жүйелі жүргізілген жаттығулар ғана нәтижелі болмақ, бұл балалардың анық сөйлеуін қалыптастырады. Артикуляциялық жаттығулардың мақсаты – тіл дыбыстарын толық дұрыс айту үшін ауыз қуысы мүшелерінің қозғалысын дамыту.

Артикуляциялық жаттығуларды екі топқа бөлеміз: статикалық және динамикалық жаттығулар. Статикалық жаттығу барысында ауыз қуысының мүшелерін белгілі бір қалыпта 6-10 секунд ұстап тұру керек. Динамикалық жаттығу кезінде ырғақ, қозғалыс 6-8 рет қайталап орындалады. Тіл жаттығуларын орындауда оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін «Көңілді тіл» жайлы әңгімеден бастауға болады. Оқушыларға «Тіл» туралы қызықты оқиғалар ойлап табуға тапсырма беруге болады

Тілге арналған статикалық жаттығулар (6-10 секунд бір қалыпта ұстау)

«**Балапан**» Ауызды ашып, тілді еркін ауыз қуысы ішінде ұстаймыз.

«**Күрек**» Ауыз ашық күйде, төменгі ерінде тіл жатады.

«**Кесе**» Ауыз ашық, тілдің ұшын мүмкіндігінше қайырып кесе жасау.

«**Ине**» Тілді барынша сыртқа шығару.

«**Түтікше**» Ауыз қуысын түтікше пішініне келтіру.

«**Төбешік**» Ауыз ашық, тілді төменгі тіске тіреп, тіл ортасын көтеру.

Тілге арналған динамикалық жаттығулар

«**Сағат**» Ауызды ашып, тілді еріннің екі жақ шетіне қарай алма-кезек қозғау.

«**Жылан**» Ауыз ашық, тілді барынша алға созып шығару және кейін тарту.

«**Әткеншек**» Ауыз ашық, тілді сыртта мұрынға және иекке қарай кезекпе-кезек жоғары-төмен қозғау.

«**Құрт**» Ауыз жабық, бір ұртынан екінші ұртына тілді қозғау, айналдыру.

Ерінге арналған жаттығулар

«**Жымию**» Тісті көрсетпей, ерінді жымию қалпында ұстау.

«**Шарбақ**» Үстіңгі және төменгі тістерді тістестіріп, ерінді ашық ұстау.

«**Түтікше**» Ерінді алға созып, түтікше қалпында ұстау.

«Қоян» Жоғарғы ерін мен төменгі ерінді жымқыру.

Артикуляциялық ойындар: дұрыс тыныс алуға арналған

«Қар» Кішкентай мақта бөлігін мұрын ұшына қойып алып, үрлеп ұшыру.

«Жапырақтар» Жіпке тізілген жапырақтарды үрлеп ұшыру.

«Ұшақ» Қағаз ұшақты үрлеп ұшыру.

Сыныбы: 1

Пәні: Ана тілі

Бөлім: Тіл және сөйлеу

Оқу мақсаттары:

1.1.5.1 заттар мен құбылыстарды сипаттауға, салыстыруға қажет сөздерді қолдану;

1.1.5. сөйлеу барысында дауыс ырғағын, екпін, әуен, қарқын, кідірісті сақтау, ойды ымишара, қимыл арқылы жеткізу

1.1. 6.1 тыңдалым материалына қатысты өз ойын білдіру

1.7 Берілген тақырып бойынша әңгіме құрау

1.1. 7.1 сюжетті сурет бойынша шағын әңгіме құрау

Қолданылатын әдіс-тәсілдер:

1. Тілді ойын арқылы үйрету:

- **Ойындар:** Сөздер, дыбыстар, немесе сөйлемдермен ойындар (мысалы, «Біліп ал», «Сөздің соңын тап»).

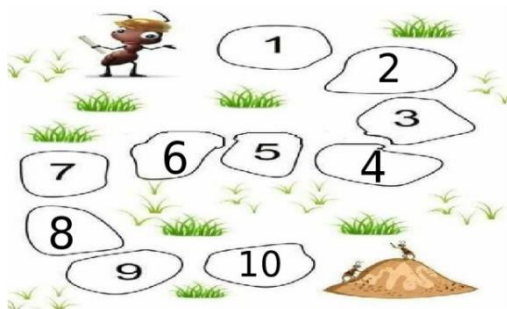
- **Рөлдік ойындар:** Оқушыларды әртүрлі рөлдерге бөліп, диалогтар жасау.

2. Көрнекі құралдар:

- **Суреттер мен дидактикалық материал:** Сөздер мен олардың мағынасын көрнекі түрде көрсету.

- **Плакаттар:** Сөздерді, сөйлемдерді, грамматикалық элементтерді түсіну үшін.

Аталған көрнекіліктер сабақтың өн бойында: жаңа тақырыпты түсіндіру кезінде де, пысықтау және қорытындылау кезінде де қолданыла береді. Көрнекі құралдар мұғалім сөзін тереңдетеді, оны дәлелдей түседі. Көрнекілік оқушылардың сезім мүшелерін, олардың қабылдау белсенділігін нақтылап шыңдай түседі, баланың дүниетанымын жетілдіреді. Алайда кез келген көрнекілік сабақта белгілі мөлшерде шектен аспайтын дәрежеде қолдануды керек етеді, жөнсіз қолдана беру жалықтырып жібереді.

3. Аудио-визуалды материалдар:

Видеолар мен мультфильмдер: Ана тілі тақырыбында қызықты материалдар. <https://youtu.be/r1lf2PVxNz4>

- **Аудиозаписи:** Дыбыстар мен сөздердің дұрыс айтылуын көрсету.

4. Шығармашылық жұмыстар:

- **Саз балшықпен жұмыс:** Сөздерді немесе кейіпкерлерді жасау арқылы тіл үйрету.

Сурет салу: Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін пайдаланып, тақырыптарға суреттер салу.

5. Топтық жұмыстар:

Топтық талқылаулар: Оқушылардың арасындағы қарым-қатынасты арттыру.

Жұптық жұмыс: Екі оқушының бірігіп жұмыс жасауына мүмкіндік беру.

Кейіпкер талдау жұмысы:

Кітап оқу: Әдебиетті оқу және талқылау, кейіпкерлердің әрекеттерін талдау.

Саяхаттар: Тақырып бойынша экспедициялар ұйымдастыру.

Оқушыларды музейлерге, театрларға, парктерге саяхаттату арқылы көрген білгендерін айтқызу.

Тұрақты қайталау:

Қайталау: Оқушылардың үйренген сөздерін, сөйлемдерін үнемі қайталап отыру.

Отбасымен ынтымақтастық:

Ата-аналармен байланыс: Оқушылардың үйде ана тілінде оқуын қолдау үшін ата-аналармен жұмыс міндетті түрде жүзеге асып отыру керек.

Бұл әдістер ана тілі пәнін оқытуда оқушылардың қызығушылығын арттырып, тілдік дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Орыс тілді оқушыларға 1 сыныпта ана тілі пәнін оқытудың ойындық әдістері өте тиімді, себебі ойын арқылы балалардың қызығушылығын арттыруға, олардың сөздік қорын кеңейтуге және тілдің грамматикалық құрылымдарын түсінуге көмектеседі.

1. Ойындар арқылы сөздік қорын дамыту

Сөздер жаттау: Карталарды пайдалана отырып, әр картада бір сөз жазылып, балаларға сол сөздермен ойын өткізу. Мысалы, «Сөздерді тап» ойынында балалар карталарды тауып, сол сөздерді айтуы керек.

СӨЗДІ ТАП ҚАНДАЙ СӨЗ?

2. Рөлдік ойындар

Кейіпкерлерді сомдау: Балаларды рөлдер бойынша бөлу. Мысалы, «Дүкен» ойынында балалар сатушы мен сатып алушы рөлін ойнап, диалог жүргізе алады.

3. Шығармашылық ойындар

Сюжетті ойындар: Балалар өздерінің қысқаша әңгімелерін ойлап тауып, оларды сахналау. Бұл әдіс шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

4. Музыкалық-динамикалық ойындар

Ән айтып, би билеу: Қазақ тіліндегі балалар әндерін үйреніп, оларды бірге айту. Әндерімен бірге би билеп, көңілді атмосфера қалыптастыру.

5. Интеллектуалдық ойындар

Зияткерлік викториналар: Сұрақ-жауап ойындарын өткізу. Мысалы, «Сөздердің мағынасы» атты ойын. Балаларға сөздер мен олардың мағыналарын табуды сұрау.

6. Тапсырмалар арқылы үйрету

Суреттер бойынша әңгіме: Балаларға суреттер көрсетіп, сол суретті сипаттап беруді сұрау. Бұл әдіс визуалды жадыны және тілдік құрылымдарды дамытуға көмектеседі.

7. Жұптық жұмыс

Сұрақ-жауап: Бір-біріне сұрақтар қою арқылы диалог жүргізу. Бұл балалардың сөйлесу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Орыс тілді балаларға ана тілін оқытуда сұрақ-жауап арқылы әңгіме жүргізу ұтымды. Ал әңгіме бойынша оқушылар көркем сөздің мазмұнын айту, тақырып, образ жөнінде түсініктерін молайтуға мүмкіндік алады.

Сөйлеу барысында қолданылатын диалог жобасы мына тұрғыда болуы мүмкін:

Мұғалім:

Мәтінде неше сөйлем бар?

Оқушы:

Төрт сөйлем бар.

Мұғалім:

«Дұрыс. Төрт сөйлем бар. Енді сол төрт сөйлемді жеке – жеке атап көрейік.

Бірінші сөйлемді кім оқып береді?» – деген сұрақ қояды.

Бірінші сөйлем оқылып болған соң, оқушылар кезек – кезек қалған сөйлемдерді де оқып шығады. Бұдан мұғалім оқушылардың сөйлем деген ұғымды дұрыс түсінетінін байқайды.

Мұғалімнің келесі сұрағы:

- Балалар, жақсылап байқандаршы. Осы төрт сөйлемнің әрқайсысы өзіне тиісті орында тұр ма? Мысалға бірінші сөйлемді алайық. Ол егер өз орнында тұрса, мәтіндегі жеке сөйлемдер мағыналық жақтан өзара байланыса алар ма еді?

Осы әдістер мен тәсілдерді пайдалана отырып, оқушылардың ана тіліне деген қызығушылығын арттырып, тілдік дағдыларын дамытуға болады.

Орыс тіліндегі оқушыларға 1 сыныпта ана тілі пәнін оқыту барысында көрнекі құралдар ретінде келесі әдіс-тәсілдер мен материалдарды қолдануға болады:

1. Плакаттар мен постерлер:

Сөздердің, грамматикалық ережелердің, фонетикалық материалдардың плакаттарын жасау.

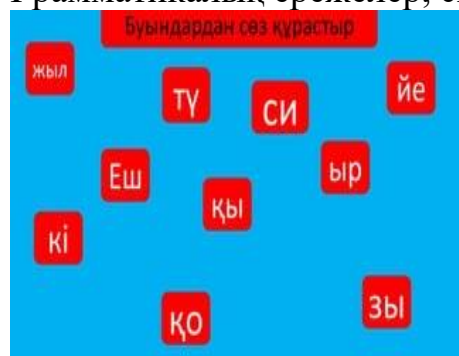
Тілдік көрнекілік: әріптер, сөздер, сөйлемдер.

Карточкалар:

Сөздер мен суреттер, лексикалық карточкалар.

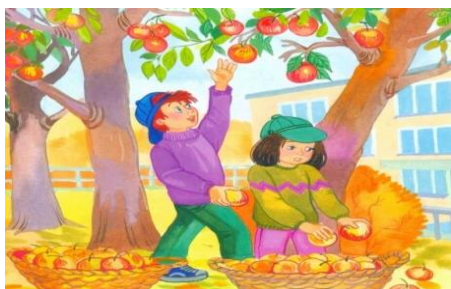
Грамматикалық ережелер, синонимдер мен антонимдер.

2. Суреттер:

Тілдік тақырыптарға сәйкес келетін иллюстрациялар.

Түрлі жанрларда (мысалы, табиғат, адамдар, тұрмыс) интерпретацияланған суреттер.

3. Кестелер мен схемалар:

Грамматикалық формалар мен сөздерді жүйелеуге арналған кестелер. Синтаксистік диаграммалар мен фразалық құрылымдарды көрсету.

4. Ойын элементтері:

Сөздік ойындар (мысалы, «Сөз айыру»).

Рөлдік ойындар мен диалогтар.

5. Дыбыстық жазбалар және видео:

Мультфильмдер, анимациялар, тіл үйрету құралдары.

Дыбыстар мен сөздерді дұрыс айтуды көрсету.

6. Технологиялық құралдар:

Интерактивті тақта (суреттер, ойындар, тестілер).

Компьютерлік бағдарламалар мен қосымшалар (онлайн жаттығулар).

7. Кітаптар мен оқу құралдары:

Тіл үйрету бойынша дидактикалық материалдар.

Әңгімелер, өлеңдер, жұмбақтар, ертегілер.

8. Пазлдар мен Конструкторлар:

Сөздер мен сөйлемдер құрастыруға арналған пазлдар.

Тілдің элементтерін біріктіретін ойындар.

Осы көрнекі құралдар оқушылардың қызығушылығын арттырып, ана тілін тиімді меңгеруге көмектеседі.

Күтілетін нәтижелер:

1. **Тілдік дағдылардың дамуы:** Ана тілінде сөйлеу, жазу, тыңдау және оқу дағдыларының жоғары деңгейде болуы.

2. **Мәдениетке ену:** Ана тілі арқылы мәдениет, дәстүр және тарих туралы терең білім алу.

3. **Коммуникацияның сапасы:** Өз ойын, сезімдерін және идеяларын ана тілінде жеткізу қабілеті, адамдармен өзара түсінісу деңгейінің жоғарылауы.

4. **Білім алу:** Ана тілінде білім алудың жемісі, өйткені білімнің көбі ана тілінде беріледі.

5. **Сенімділік:** Ана тілін меңгергенде, өзіне деген сенімділік артады, қоғамда белсенді қатысуға мүмкіндік алады.

6. **Кәсіби даму:** Кейбір мамандықтарда ана тілі маңызды рөл атқарады, мысалы, педагогика, журналистика, психология және т.б.

7. **Тәрбиелік әсер:** Ана тілінің арқасында бала тәрбиесінде ұлттық құндылықтар мен тәрбие негіздері беріледі.

8. **Тілдік бірегейлік:** Тіл адамның кім екеніне, оның шыққан тегіне байланысты, ана тілін меңгеру ұлттық идентичностьты күшейтеді.

Ана тілін меңгеру тұлғаның жалпы дамуына, қоғамдағы әлеуметтік байланыстарына, және өмірлік тәжірибесіне оң әсер етеді.

Дискрипторлар:

Критерий	Деңгей	Сипаттама
заттар мен құбылыстарды сипаттауға, салыстыруға қажет сөздерді қолдану	4 балл	Заттың/құбылыстың атауын анықтайды
	3 балл	Заттардың сипаттамаларын (түсін, көлемін, формасын, материалын) көрсетеді.
	2 балл	Заттар мен құбылыстар арасындағы ортақ қасиеттер мен ерекшеліктерді айтады.
	1 балл	Тыңдаған әңгімесі бойынша өз ойын білдіре алады.

Сыныбы: 1

Пәні: Ана тілі

Бөлім: Мәтін және сөйлем

Оқу мақсаттары: 1.2. 5.1 мұғалімнің қолдауымен мәтіннің, сюжетті суреттің мазмұны бойынша сұрақ қою, сұраққа жауап беру

1.2. 6.1 мұғалімнің қолдауымен мәтіннің жанрын (жаңылтпаш, жұмбақ, мақал-мәтел, өлең, әңгіме, ертегі) ажырату

Мұғалімнің қолдауымен мәтіннің немесе сюжетті суреттің мазмұны бойынша сұрақ қою және жауап беруге мынандай әдіс-тәсілдерді қолдануға болады:

1. Ми шабуылы

Оқушылар топта отырып, мәтіннің мазмұны бойынша сұрақтар құрастырды.

Содан кейін, олар сұрақтарды айтып, жауап іздейді.

2. Сұрақ-жауап әдісі

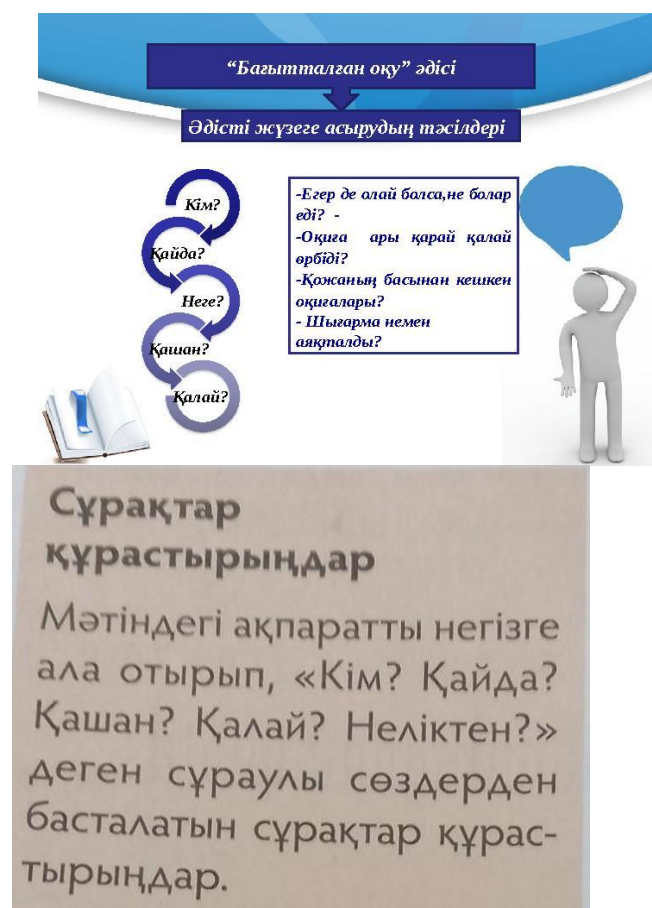
Мұғалім мәтіннен немесе суреттен алған ақпаратқа негізделген сұрақтар қояды.

Оқушылар жауап береді, мысалы: «Не болды?», «Кім? Нені? Қайда?» деген сауалдар.

3. «Кім, не, қайда, қашан, неге, қалай» әдісі

Кім? Не? Қайда? Қашан? Неге? Қалай? секілді сұрақтарды қойып, мәтіннің мазмұнын тереңірек түсіндіреді.

4. Көрнекілік әдісі

Суреттер немесе иллюстрациялар арқылы мәтінді талқылау. Оқушылар суретке қарап, сұрақтар қояды.

5. Рөлдік ойын

Мәтіндегі кейіпкерлерді рөлдерге бөліп, олардың диалогтары арқылы ақпарат алмасу.

6. Топтық талдау

Оқушылар топтарға бөлініп, мәтіннің белгілі бір бөліктерін талдап, сұрақтар дайындайды.

7. «Кубик» әдісі

Кубиктің әр бетінде әртүрлі сұрақтар болуы мүмкін. Оқушылар кубикті «ата-эм» сан алу бойынша лақтырып, кімді немесе нені сұрау қажет екенін біледі.

8. Мәтін бойынша түсініктеме беру

Оқушылар мәтінді оқып, өз пікірімен бөліседі, бұл сұрақ қою дағдысын дамытады.

9. Синквейн айту

Оқушылар мәтіннің негізгі идеясын не болмаса кейіпкердің сипаттамасын конструкция бойынша 5 тармақтан тұратын синквейнмен бейнелей алады.

10. Сұрақтар картасы

Оқушылар өздеріне сұрақтар құрастырып, оларды картаға түсіру арқылы мазмұнды визуализациялайды.

Осы әдіс-тәсілдер оқушылардың еркін сұрақ қоюын және жауап беріп критикалық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

1. Мәтінді немесе суретті талдау

Сұрақ: Суретте не бейнеленген? Мәтіннің қандай негізгі ойы бар?

Сұрақ: Суреттегі кейіпкерлердің немесе мәтіндегі нысандардың адаммен қалай байланысы бар?

2. Сұрақтар дайындау

Сұрақ: Мәтіннің немесе суреттің негізгі кейіпкерлері кімдер?

Сұрақ: Мәтінде қандай оқиғалар сипатталған? Неліктен бұл оқиғалар маңызды?

Сұрақ: Суретте қандай эмоциялар көрсетілген? Оларды қалай байқайды?

3. Топтық жұмыс

Сұрақ: Топта суретті немесе мәтінді кім қалай түсінді? Әркімнің пікірін талдау.

Сұрақ: Біз бірге қандай жаңа сұрақтарды қойып, жауап бере аламыз?

4. Кері байланыс

Сұрақ: Сұрақ қою мен жауап беру барысында қандай қиындықтар болды?

Сұрақ: Болашақта сұрақ қою мен жауап беру дағдыларын қалай жетілдіруге болады?

5. Орындалу нәтижесі

Талқылау: Оқушылар өзара тәжірибе алмастырып, критикалық ойлау дағдыларын қалай дамыта алады?

Рефлексия: Не үйрендік? Алдағы уақытта қандай тәсілдерді қолдануға болады?

Бұл жоспар мұғалімнің қолдауымен оқушылардың сұрақ қою және жауап беруде активтілігін арттыруға, сонымен қатар мәтін мен суретті тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Күтілетін нәтиже

1. Сұрақ қою дағдыларының дамуы:

Оқушы мәтіннің немесе суреттің мазмұнына негізделген сауалдар құрастыра алады.

Оқушы түрлі сұрақтардың (ашық, жабық, бағытталған) түрлерін ажырата біледі.

2. Талдау және түсінік:

Оқушы мәтіннің немесе суреттің негізгі идеясын, кейіпкерлерін, оқиға желісін анықтай алады.

Мазмұндағы маңызды детальдарды назарға ала отырып, оқушы өз пікірін білдіре алады.

3. Диалогтық сөйлесудің қажеттілігін түсіну:

Оқушы басқа қатысушылармен (мұғалім, сыныптастар) диалог жүргізуді үйренеді.

Оқушы жауапты тыңдап, оның логикалық құрылымын түсінеді.

4. Сыни ойлау дағдылары:

Оқушы сұрақтардың жауаптарын талдап, пікірлерін негіздей білуі тиіс.

Оқушы мәтіннің контекстінде логикалық байланыстарды қалыптастыру қабілетін иеленеді.

5. Коммуникативтік дағдылар:

Оқушы оқылған мәтін бойынша немесе сурет бойынша алған білімін жеткізе алады.

Оқушы өз ойын жеткізуде дауыс ырғағы, сөйлеу қарқыны, кедергілерді еңсере білуі тиіс.

6. Әлеуметтік дағдылар:

Оқушы басқа оқушылармен бірге жұмыс істеу, пікір алмасу дағдыларын дамытады.

Оқушы топ ішінде өз көзқарасын қорғай білуі тиіс.

Әдіс-тәсілдер

Сұрақ-жауап форматы: Мәтін немесе сурет негізінде өз-өзіне сұрақ қою, жұптық жұмыс істеу.

Бейнелеу: Суреттер немесе диаграммалар арқылы өз ойларын түсіндіру.

Рөлдік ойындар: Кейіпкерлердің рөлін сомдау арқылы түсінік деңгейін арттыру.

Топтық пікірталас: Топ ішінде белгілі бір тақырыпқа қатысты сұрақтар қою.

Креативті жазы мүмкіндіктер: Оқушылардан сурет немесе мәтін негізінде қысқа әңгіме не өлең жазу.

Осы тәсілдер арқылы оқушылардың мәтінді немесе сюжетті терең түсінуі мен талдау дағдыларын дамыту көзделеді.

Дескрипторлар:

Критерий	деңгей	Сипаттама
Мұғалімнің қолдауымен мәтіннің немесе сюжетті суреттің мазмұны бойынша сұрақ қою және жауап беруге	1 балл	Сұрақ қою барысында мәтіннің немесе суреттің маңызды элементтеріне назар аударады.
	2 балл	Сұрақтарды анық, түсінікті және логикалық құрылымда құрайды
	3 балл	Мәтіннің немесе суреттің мазмұнына негізделген тақырыпқа сәйкес сұрақтар қоя алады.
	4 балл	Мұғалімнің ұсыныстары мен бағыттары бойынша сұрақтар мен жауаптарды толықтырады немесе өзгертеді.

2- сыныптағы қазақ тілі пәні бойынша бойлата оқыту

Пәні: қазақ тілі

Бөлімі: «Менің отбасым және достарым»

Оқу мақсаты:

2.2.2.1 мұғалім көмегімен қарапайым және нақтылау сұрақтарын қою және оның жауабын шығармадан таба білу

2.2.3.1 мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойын анықтау

Сабақтың мақсаты:

1. Мұғалімнің көмегімен сұрақтар арқылы жаңа сөздерді талдайды.
2. Мәтінді оқып, бірге талқылайды.
3. Қазақ отбасының құндылықтарын мәтіннің негізгі ойын анықтау арқылы таба біледі.
4. «Менің отбасым» тақырыбында шығарма жазуға үйренеді.

Менің отбасым

Менің отбасым – менің ең жақын адамдарым. Отбасымда төрт адам бар: мен, анам, әкем және қарындасым. Анам – менің ең жақсы досым. Ол мені әрқашан қолдайды, сабақтарымда көмектеседі. Анамның тамаша аспаз екені бәріне мәлім. Ол дәмді тағамдар дайындайды. Әкем – өте еңбекқор адам. Ол жұмысқа барғанда мен оны қатты сағынамын. Әкемнің әрдайым мені шабыттандыратын ақыл-кеңестері бар. Ол менімен бірге спортпен айналысады, футбол ойнағанды ұнатады. Қарындасым – менің сүйікті ойыншым. Біз бірге ойнап, кітап қимыз. Ол мені күлдіруді жақсы көреді, әрқашан көңілді. Отбасымыз – мен үшін ең қымбат. Біз әрқашан бірге уақыт өткіземіз, демаламыз, саяхаттаймыз. Менің отбасым – менің бақытты өмірімнің негізі.

Дескриптор:

- Отбасы мүшелерінің рөлдері мен сипаттамаларын нақты әрі толық баяндайды.
- Қазақ тіліндегі грамматикалық құрылымдарды дұрыс пайдаланады.
- Мәтінде қолданылған жаңа сөздер мен фразаларды түсінеді және қолданады.
- Өз отбасының ерекшеліктері туралы тәжірибесімен бөліседі.
- Менің отбасым тақырыбында өз ойын қағаз бетіне (шығарма) жазады.

Мәтін мазмұнын талдау барысында оқушылар тереңірек түсіну үшін төмендегіше әдіс – тәсілдерді ұсынамын.

I. Мәтінді оқытуда, мазмұнын талдау жұмыстарын жүргізгенде мәтіндегі сөздерді әлеуметтік ортада қолдану үшін мынадай тәсілдерді қолдануға болады:

1.Сөздік жұмыс: Мәтіндегі жаңа сөздерді (аспаз, еңбекқор, шабыттандыру) жазып, әрқайсысына сөйлем құрау.

2.Диалог құру: Оқушылар «Ана» мен «Әке» рөлдерін ойнап, отбасы мүшелері туралы сөйлеседі.

3.Сурет салу: Оқушылар өз отбасыларының суретін салып, әрбір адам туралы 2-3 сөйлем жазады.

4.Топтық жұмыс: Отбасы мүшелерін сипаттап, әр оқушы өзінің отбасы мүшесін таныстырады.

5.Рөлдік ойын: Оқушылар отбасы мүшелері болып, бір күннің қалай өтетінін көрсетеді.

6. Достармен талқылау: Оқушылар достарымен отбасыларын талқылап, мәтіндегі сөздерді күнделікті сөйлесу кезінде қолдану.

Нәтижесінде бұл тапсырмалар әлеуметтік ортада сөздерді қолдануға көмектеседі. Осылайша, балалар мәтіндегі сөздерді практикалық жағдайда пайдаланып, олардың мағынасын тереңірек түсінеді.

II. Мәтінмен жұмыс істеу барысында орындалатын тапсырмаларды түсініктірек болу үшін төмендегіше әдістерді қолдануға болады.

1. Сөздік жұмыс: Тапсырма: мәтінде кездесетін жаңа сөздерді жазып, олардың мағыналарын түсіндіру. Оқушылар сөздердің мағынасы мен қолданылу контекстін жақсы меңгеріп, сөздік қорын байытады.

2. Диалог құру: Тапсырма: оқушылар «Ана» мен «Әке» рөлдерін ойнап, отбасы мүшелері туралы сөйлесу. Бұл тапсырма арқылы оқушылар өз ойын еркін білдіріп, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады.

3. Сурет салу: Тапсырма: Оқушылар өз отбасыларының суретін салып, әрбір адам туралы 2-3 сөйлем жазу. Визуализация жасау арқылы отбасылық құрылымды нақты елестету, шығармашылықты дамытады.

3. Топтық жұмыс: Тапсырма: отбасы мүшелерін сипаттап, әр оқушы өз отбасы мүшесін таныстыру. Оқушылар бір-бірімен пікір алмасып, қоғамдық пікір қалыптастыру дағдыларын дамытады.

4. Рөлдік ойын: Тапсырма: оқушылар отбасы мүшелері болып, бір күннің қалай өтетінін көрсетеді. Рөлдік ойын арқылы оқушылар отбасы мүшелерінің рөлін тереңірек түсініп, эмоциялық байланыс орнатады.

Нәтижесінде бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінді тереңірек түсінуіне, өз пікірлерін білдіруіне және отбасылық құндылықтарды бағалауға көмектеседі.

III. Мәтінді түсіндіру барысында орындалатын тапсырмалардың эмоционалдылығы келесі бағыттарда байқалады.

1. Сөздік жұмыс: оқушылар жаңа сөздерді үйренгенде, олар эмоциялық байланыс орнатып, сөздердің маңыздылығын түсінеді.

2. Диалог құру: рөлдік ойындарда оқушылар отбасылық қарым-қатынастарын зерттеп, эмоцияларымен бөлісіп, шынайы сезімдерін көрсетеді.

3. Сурет салу: өз отбасыларының суретін салып, әрбір адамға жеке мән беріп, сүйіспеншілік пен бағалауды білдіреді.

4. Топтық жұмыс: оқушылар өз отбасы мүшелері туралы айтып, бір-бірімен тәжірибелерімен бөлісіп, эмоционалдық байланыс орнатады.

5. Рөлдік ойын: отбасы мүшелерінің күнделікті өмірін көрсеткенде, оқушылар әртүрлі эмоцияларды сезініп, отбасының маңыздылығын тереңірек түсінеді.

Нәтижесінде бұл тапсырмалар оқушылардың эмоционалды интеллектін дамытып, отбасы мүшелерінің рөлін бағалауға көмектеседі.

IV. Мәтінді түсіндіру барысында орындалатын тапсырмалардың эстетикалық көркемдігін көрсету үшін қолданылатын әдістер :

1. Сөздік жұмыс: жаңа сөздердің мағынасын терең түсіндіру кезінде, оқушыларға сөздердің әдемі және бейнелі қолданылуын көрсету. Мысалы,

«сүйіспеншілік» немесе «шығармашылық» сөздерін суреттеп, олардың эмоциялық бояуын атап өту.

2. Диалог құру: рөлдік диалогтарда отбасылық құндылықтарды, сүйіспеншілікті, құрметті әдемі, поэтикалық тілмен жеткізу. Бұл оқу процесінде көркем сөздердің қолданылуын арттырады.

3. Сурет салу: оқушылар отбасыларының суреттерін салғанда, өздерінің шығармашылық қабілеттерін пайдаланып, әрбір отбасы мүшесінің ерекшелігін көрсету. Суреттегі түстер мен композиция арқылы эмоцияны беруге үйрету.

4. Топтық жұмыс: топтық жұмыстарда әркім өз отбасының әдемі сәттерін немесе дәстүрлерін сипаттай отырып, оларды көркем тілмен жеткізуге ынталандыру.

5. Рөлдік ойын: отбасылық өмірдің түрлі жағдайларын көрсету барысында, оқушыларға эстетикалық көзқараспен қарап, көркем образдарды, эмоцияларды, сезімдерді дұрыс жеткізуге мүмкіндік беру.

Нәтижесінде бұл тапсырмалар оқушылардың эстетикалық сезімін, көркемдік қабілеттерін дамытуға және отбасы құндылықтарын терең түсінуге көмектеседі.

V. Мәтінмен жұмыс барысында баланың өз бетінше орындауына арналған тапсырмалар:

1. Күнделік жазу: оқушы отбасындағы әрбір мүшесіне арналған қысқаша күнделік жазады. Онда отбасы мүшелерімен болған қызықты сәттер мен олар туралы өз пікірлерін білдіруі керек.

2. Сурет салу: оқушы өз отбасын сипаттайтын сурет салады. Суреттің астына әрбір отбасы мүшесі туралы 1-2 сөйлем жазады.

3. Тақырып бойынша эссе: «Менің отбасым» тақырыбында қысқаша эссе жазу. Оқушы отбасы мүшелерінің рөлдері мен олардың маңыздылығын сипаттай алады.

4. Отбасы мүшелерін сипаттау: әр отбасы мүшесінің суретін немесе фотосын тауып, оның ерекшеліктері мен хоббилері туралы 3-4 сөйлем жазу.

5. Отбасылық дәстүрлер: отбасында сақталатын дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар туралы жазып, олардың маңыздылығын түсіндіру.

6. Сұрақтар құрастыру: Отбасы мүшелеріне қойылатын 5-7 сұрақ жазып, оларды оқу арқылы отбасының маңызын тереңірек түсіну.

7. Кітап оқу: отбасы тақырыбына байланысты кітап немесе әңгіме оқып, онда көрген немесе алған әсерлері туралы жазу.

Нәтижесінде бұл тапсырмалар оқушының шығармашылық қабілетін, жазу дағдыларын дамытуға және отбасы туралы тереңірек ойлануына көмектеседі.

VI. Мәтінді түсіндіру барысында балаға берілетін шығармашылық тапсырмалар:

1. Отбасы әңгімесі: оқушы отбасындағы қызықты оқиғаны жазып, оны шығармашылық түрде баяндап, кейіпкерлердің эмоцияларын көрсету.

2. Шығарма жазу: «Менің отбасым» тақырыбына арнап мәтін құрастырып жазады.

3. Отбасылық видео: оқушы отбасы мүшелерімен бірге қысқа видео түсіріп, отбасының қызықты сәттерін көрсету.

4. Картиналар галереясы: Әр отбасы мүшесінің портретін салып, оларды бірге көрмеде көрсету. Әр суреттің жанында қысқаша сипаттама болуы керек.

5. Кітап жасау: Өз отбасы туралы иллюстрациялы кітап құрастыру. Кітапта суреттер мен әңгімелер болуы тиіс.

6. Сахналық қойылым: Отбасының күнделікті өмірін көрсететін шағын сахналық қойылым дайындап, оны сыныпта көрсету.

Нәтижесінде бұл тапсырмалар баланың шығармашылық қабілетін дамытуға және отбасы құндылықтарын тереңірек түсінуіне көмектеседі.

VII. Мәтінді түсіндіру барысында оқушының жұппен және топпен орындалатын тапсырмалар:

1. **Диалог құру:** оқушылар «Ана» мен «Әке» рөлдерінде сөйлесіп, отбасы мүшелері туралы өзара әңгімелеседі.

2. **Суретке түсіндірме:** жұппен отырып, бір оқушы отбасының суретін көрсетеді, екіншісі оны сипаттап, өз пікірін білдіреді.

3. **Сұрақ-жауап:** жұптасып, бір оқушы отбасы мүшелері туралы сұрақтар қояды, екіншісі жауап береді.

4. **Топтық жобалау:** оқушылар топқа бөлініп, әрбір топ өз отбасын сипаттайтын постер жасап, оны сыныпта қорғап шығарады

5. **Рөлдік ойын:** топтағы оқушылар отбасы мүшелерінің рөлдерін ойнап, отбасы арасындағы күнделікті жағдайларды көрсетеді.

6. **Топтық эссе жазу:** топ мүшелері бірігіп «Менің отбасым» тақырыбында эссе жазады, әркім өз идеяларын қосады.

7. **Талқылау:** оқушылар отбасылық құндылықтар, дәстүрлер туралы топта талқылап, ортақ пікір қалыптастырады.

Нәтижесінде бұл тапсырмалар оқушылардың командалық жұмыс дағдыларын дамытып, өзара қарым-қатынас жасауын күшейтеді.

VIII. Мәтін бойынша алған білімін қолданыстағы сөздерді қоршаған ортада қолдана алуға бағытталған тапсырмалар.

1. **Күнделікті өмірдегі диалог:** Оқушылар үйде немесе мектепте отбасы туралы сөйлесу үшін диалог жазып, оны отбасымен немесе достарымен рөлдік ойын ретінде орындауы керек.

2. **Сөздікпен жұмыс:** Мәтінде кездесетін жаңа сөздерді қоршаған ортада қолдану үшін, оларды күнделікті жағдайларда қолдану мысалдарын ойлап табу.

3. **Отбасы мүшелерімен әңгімелесу:** Оқушылар үйдегі әрбір отбасы мүшесіне 3-4 сұрақ қойып, олардың жауаптарын жазып алу, содан кейін оларды сыныпта бөлісу.

4. **Суреттен әңгіме құрастыру:** Оқушылар өздерінің немесе достарының отбасыларының суретін алып, оны көргенде ойға келген сөздерді, фразаларды және сөйлемдерді қолдана отырып, әңгіме жазу.

5. **Шығармашылық жоба:** Оқушылар отбасылық дәстүрлері туралы шағын жобаны әзірлеп, оны сыныпта қорғау кезінде қоршаған ортадағы адамдармен бірге қолданылатын сөздер мен фразаларды енгізу.

6. Табиғатқа шығу: Оқушылар табиғатқа шыққанда, отбасы мүшелерімен бірге өткізілген сәттерді еске алып, оларға қатысты сөздерді пайдаланып әңгімелесуі.

«**Менің отбасым**» мәтінін оқыту барысында берілген әдіс–тәсілдерді қолдану арқылы орыс тіліндегі оқушылардан төмендегідей нәтижелерді күтуге болады.

1. Сөздік қорды арттыру: Оқушылар қазақ тілінде жаңа сөздер мен фразаларды меңгереді.

2. Тыңдау және сөйлеу дағдылары: Мәтінді тыңдап, оның мазмұнын өз сөздерімен жеткізе алады.

3. Грамматикалық құрылымдарды түсіну: Қазақ тіліндегі негізгі грамматикалық ережелерді меңгереді.

4. Отбасылық құндылықтарды түсіну: Қазақ отбасындағы қарым-қатынастар мен мәдениетті түсінеді.

5. Жазу дағдыларын дамыту: Өз отбасы туралы шағын мәтін жазу арқылы жазу қабілетін арттырады.

Сыныбы: 2

Пәні: қазақ тілі

Бөлім: Менің мектебім және достарым

Оқу мақсаты:

2.2.3.1 мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойын анықтау.

2.1.5.1 өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізу.

Сабақтың мақсаты:

1. Мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойды анықтайды.

2. Мектептегі өмір мен достықтың маңыздылығы туралы өз ойы мен сезімдерін айтады.

3. Өз ойы мен сезімдерді айтуда тірек сөздерді пайдаланады.

4. Мектептегі ерекшеліктерді салыстырады, талдайды.

Менің мектебім

Менің мектебім – өте қызықты орын. Мектебімізде көп сыныптар, кітапхана, спорт зал және асхана бар. Сыныпта 20-дан астам оқушы бар. Біз әр күні сабаққа барып, жаңа нәрселерді үйренеміз. Менің сүйікті пәндерім – математика және қазақ тілі. Математикада есептер шығарып, логикалық ойлауымызды дамытамыз. Қазақ тілінде әңгімелер оқимыз, өлеңдер жаттаймыз. Сабақтан тыс уақыттарымызда спортпен айналысамыз. Біз футбол, волейбол ойнаймыз және түрлі жарыстарға қатысамыз. Мектебімізде достарыммен бірге уақыт өткізу мен үшін өте маңызды.

Дескриптор:

- Мектепте қандай орындар бар екенін (сыныптар, кітапхана, спорт зал, асхана) көрсетеді

- Пәндер бойынша қандай іс-әрекеттермен айналысатынын (есептер шығару, әңгімелер оқу) түсіндіреді

- Спортпен айналысатындығын, қандай спорт түрлерін таңдайтынын атайды.

- Мектептегі қарым-қатынас пен достықтың маңыздылығын көрсетеді

Бұл дескриптор оқушылардың мектеп өмірі мен оқу процесін сипаттау қабілетін дамытуға көмектеседі. Осы дескриптор арқылы «Менің мектебім» мәтінімен жұмыс істеу барысында орындауға болатын бірнеше әдіс – тәсілдерді ұсынамын.

I. Мәтінмен жұмыс жасау барысында оқушылардың ғылымилық түсініктерін дамыту үшін төменде берілген тапсырмаларды орындатуға болады.

1. Мәтінді талдау. Мектептің құрылымы мен функцияларын талда. Мектебіндегі әр бөлімнің (сынып, кітапхана, спорт зал, асхана) ғылыми маңыздылығын сипатта.

2. Зерттеу. Мектептегі оқу процесін зертте. Оқу әдістемелерінің (мысалы, пәндер, сабақ түрлері) білім алуға әсері туралы шағын мақала жаз.

3. Сұрақ-жауап. Достарыңа «Мектептің білім берудегі рөлі» тақырыбында сұрақтар қой. Әр досыңның жауабын жазып, өз ойыңды қорытындыла.

4. Тарихи шолу. Мектептің даму тарихы туралы ақпарат жина. Мектепте қандай өзгерістер болғанын түсіндір.

5. Эксперимент. Спортпен айналысудың денсаулыққа әсерін зертте. Оқудан тыс спортпен шұғылданудың денсаулыққа тигізетін пайдасы туралы ақпарат жинап, кесте жаса.

6. Көрме ұйымдастыру. Мектепте өткізілетін білім беру шараларын (жарыстар, конкурс, фестиваль) зерттеп, ғылыми негіздерін талдап, постер дайында.

Нәтижесінде, бұл тапсырмалар оқушылардың ғылымилықты дамытуға, зерттеу дағдыларын арттыруға және өз мектебі туралы тереңірек түсінуге көмектеседі.

II. «Менің мектебім» тақырыбына талдау арқылы оқушылардың әлеуметтік ортада тіл байлығын дамытуға арналған тапсырмалар:

1. Сөздік жұмыс. Мәтінде кездесетін жаңа сөздерді (мысалы, «логикалық», «әсер», «дамыту») жазыңыз. Олардың мағыналарын түсіндіріп, сөйлем ішінде қолданыңыз.

2. Кейіпкерді сипаттау. Мектепте кездесетін достарыңыздың немесе мұғалімдеріңіздің біреуін таңдап, оның мінезін, ерекшеліктерін және мектептегі рөлін сипаттап жазыңыз.

3. Сұхбат ұйымдастыру. Бір достарыңызбен «Мектебінде не ұнайды?» тақырыбында сұхбат өткізіңіз. Сұрақтар құрастырып, әрбір жауапты жазыңыз. Содан кейін, сұхбаттың мазмұнын қысқаша қорытындылаңыз.

4. Эссе жазу.»Менің мектебімнің маңызы» тақырыбында эссе жазыңыз. Мектептің білім мен тәрбие берудегі рөлін, өзіңіздің мектебіңіз туралы пікірлеріңізді баяндаңыз.

5.Мәтін құрастыру. Мектептің әр бөліміне (сынып, кітапхана, спорт зал, асхана) байланысты 3-4 сөйлемнен тұратын қысқа мәтіндер құрастырыңыз. Әр бөлімнің ерекшелігін атап өтіңіз.

6. Креативті жоба. Мектептегі білім беруді сипаттайтын плакат немесе буклет жасаңыз. Мектептің ерекшеліктерін, пәндерді және спорттық іс-шараларды қамтитын мәліметтер қосыңыз.

7. Дискуссия. Мектептегі білім берудің маңызы туралы топта пікірталас ұйымдастырыңыз. Әр оқушы өз көзқарасын айтып, пікір алмасу кезінде тыңдаушылардың сұрақтарына жауап беруге тырысыңыз.

8. Журнал жазу. Мектептегі күнделікті өміріңіз туралы күнделік жазыңыз. Күн сайын 2-3 сөйлем жазып, алған әсерлеріңізді, қызықты оқиғаларыңызды сипаттаңыз.

Нәтижесінде: бұл тапсырмалар оқушылардың тіл байлығын дамытуға, коммуникациялық дағдыларын арттыруға және әлеуметтік ортада өз ойын жеткізу қабілетін жетілдіруге көмектеседі.

III.»Менің мектебім» тақырыбындағы мәтіннің мазмұны арқылы эмоционалдық сезімді арттыруға бағытталған тапсырмалар:

1. Эмоцияларды сипаттау. Мектепте болған ең жақсы және ең жаман тәжірибеңізді жазыңыз. Сол сәтте қандай эмоциялар сезіндіңіз? Оларды сөзбен сипаттаңыз.

2. Сурет салу. Мектебіңізде сізді ерекше қуантқан сәтті немесе жағдайды суреттеп, сурет салыңыз. Суретке эмоцияңызды білдіретін сөздер мен фразаларды қосыңыз.

3. Әңгіме жазу. «Менің мектебім – менің қуанышым» деген тақырыпта қысқаша әңгіме жазыңыз. Мектептегі бақытты сәттеріңізді, достарыңызбен өткізген қызықты уақыттарды сипаттаңыз.

4. Күнделік жүргізу. Мектепте күн сайынғы эмоцияларыңызды жазып отыру үшін күнделік бастаңыз. Күн сайын мектептегі қызықты сәттерді, қуаныш пен күйзелісті жазыңыз.

5. Топтық дискуссия. «Мектептегі достық» тақырыбында топтық пікірталас ұйымдастырыңыз. Достарыңызбен бірге мектептегі достықтың маңызы, қуанышы мен қиындықтары туралы ой бөлісіңіз.

6. Сұхбат жүргізу. Бір досыңызбен «Мектепте мені не қуантады?» тақырыбында сұхбат өткізіңіз. Досыңыздың эмоцияларын тыңдап, өз ойыңызды қосыңыз.

7. Тәжірибе жинау. Мектептегі әртүрлі сәттерді (қуанышты, көңілді, тосын) бейнелейтін 3-5 сөзден тұратын қысқа фразаларды жазып алыңыз. Әр фразаның артына сол сәттің қалай өткенін, сізді қалай сезінгеніңізді жазыңыз.

Нәтижесінде, бұл тапсырмалар оқушылардың эмоционалдық интеллекциясын дамытуға, сезімдерін білдіруге және өзара қарым-қатынастарын жақсартуға көмектеседі.

IV. «Менің мектебім» тақырыбындағы мәтіннің мазмұнын түсінуге жеңілдететін төмендегідей тапсырмаларды орындатуға болады.

1. Сұрақтарға жауап беру. Мәтін бойынша берілген сұрақтарға жауап беріңіз.

- а) Менің мектебімде неше сынып бар?
- ә) Менің сүйікті пәндерім қандай?

б) Сабақтан тыс уақытта не істейміз?

2. Кесте құру. Мектептің ерекшеліктерін кесте түрінде жазыңыз. Кестеде «Бөлімдер» және «Мазмұны» деген бағандар болсын. Мысалы:

Бөлім	Мазмұны
Сынып	Оқушылар мен сабақтар
Кітапхана	Кітаптар мен оқу
Спорт зал	Спорттық іс - шаралар
Асхана	Тамағы мен отырыстары

3. Сөйлемдерді толықтыру. Мәтіннің кейбір сөйлемдерін толықтырыңыз:

Мектепте _____ (нелер) бар.

Мен _____ (сүйікті пәнім) оқимын.

Сабақтан тыс уақытта біз _____ (не істейміз).

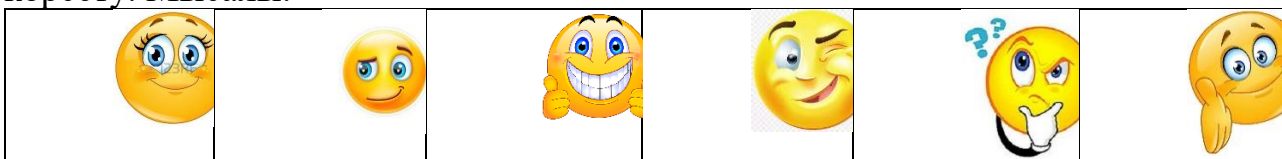
4. Сурет салу. Мектептің әртүрлі бөлімдерін бейнелейтін сурет салыңыз.

Суреттің астына әр бөлімнің атын жазыңыз.

5. Кішігірім топта талқылау. Достарыңызбен бірге «Менің мектебім» туралы 3 минуттық әңгіме жүргізіңіз. Әрқайсысыңыз бір-біріңізге мектептің ерекшеліктерін айтып, пікір алысыңыз.

6. **Сөздер мен фразаларды жазу.** Мектепте қолданылатын сөздер мен фразаларды жазыңыз. Мысалы: «оқушы», «мұғалім», «сабақ», «дос», «спорт».

7. Сергіту сәті. Мектепте өткізілген қызықты сәттерді айтқанда, қандай эмоциялар сезінгеніңізді білдіретін бет-бейнеңізді (эмоциялы смайликтер) көрсету. Мысалы:

8. Тапсырмаларды орындау. Мәтінді оқып болғаннан кейін, төмендегі тапсырмаларды орындаңыз:

- Мәтіннің мазмұнын қысқаша өз сөзіңізбен айтып беріңіз.
- Мектепте ең көп ұнайтын сәтіңізді жазыңыз.

Нәтижесінде, бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінді түсінуін жеңілдетуге, ойларын жинақтап жеткізуіне және мектептің ерекшеліктерін тереңірек түсінуіне көмектеседі.

«Менің мектебім» мәтінін талдауда жоғарыда берілген әдіс – тәсілдерді қолдану арқылы тиімді нәтижеге жетуге болады. Атап айтқанда: қазақ тілінде өз ойларын еркін жеткізу, пікір алмасу және сұрақтарға жауап беру дағдыларын жетілдіреді. Жаңа сөздер меңгеріп, тілдік қорын кеңейтеді. Қазақ тілінде сөйлеген адамдарды тындап, түсіну дағдыларын дамытады. Достарымен және мұғалімдерімен қазақша қарым – қатынас орнату, әлеуметтік ортада белсенді болу қабілетін арттырады. Қазақ мәдениеті, әдет – ғұрыптарына қызығушылығы артады. Осы нәтижелер балалардың әлеуметтік ортада қазақ тілінде еркін сөйлеуін және өздерін сенімді сезінулерін қамтамасыз етеді.

2- сыныптағы қазақ тілі пәні бойынша бойлата оқыту
Жанды табиғат

Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен (жарық пен қараңғы)

Тыңдалым және айтылым тапсырмасы

3.1.1.1 тыңдаған материал бойынша тірек сөздерді белгілеу, ашық және жабық сұрақтарға жауап беру

АСЫЛ ШӨП

Зылиқа мен Батима деген біреудің екі қызы төбелеріне бір-бір жәшік жеміс көтеріп, қалаға сатуға келе жатыпты. Зылиқа аһлап, үһлеп, шаршадым деп, жүре алмапты. Оған Батима күліп, әзілдеп келе жатыпты. Сонда Зылиқа Батимаға былай депті:

- Сен қалай маз болып, сонша қуанып келесің. Төбеңдегі жәшіктің ауырлығы менің басымдағыдан кем емес, өзің де менен күшті емессің.

- Мен жәшігімнің ішіне ауырды жеңілдететін бір асыл шөп салдым, - депті Батима.

- Ай, ондай болса, шөбіңнің атын айтшы, мен де ауырды жеңілдетейін, - дейді Зылиқа.

- Ол шөп сенің қолыңа түспес деп қорқамын, ал ол шөпті іздегің келсе, ол шөптің аты «қажырлы еңбек» деген шөп, - депті Батима.

(98 сөз)

Мәтін мазмұнын тыңдау барысында оқушылар тереңірек түсіну үшін төмендегіше әдіс – тәсілдер ұсынылды.

I. Мәтінді тыңдауда, мазмұнын талдау жұмыстарын жүргізгенде мәтіндегі тірек сөздерді белгілеу үшін мынадай тәсілдер қолданылды:

1.Диалог құру: Оқушылар «Зылиқа» мен «Батима» рөлдерін ойнап, сахналық көрініс көрсетілді.

2. Мәтін бойынша ашық және жабық сұрақтар құрастырылды.

3. «Түртіп алу әдісі» арқылы тірек сөздер жазып алынды.

Дескриптор

- мәтінді тыңдайды;

- тірек сөздерді белгілейді;

- ашық және жабық сұрақтарға жауап береді;

Күтілетін нәтиже:

Тыңдаған мәтін бойынша тірек сөздерді белгілейді;

Ашық және жабық сұрақтарға жауап береді;

3.1.2.1 мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын болжау;

БАЛАЛАР МЕН ҒАЛЫМ

Екі бала келе жатып, бір кітап тауып алды. Бірі айтты: «кітап менікі», не үшін десең, мен сенен бұрын көрдім. Бірі айтты: « Жоқ, бұл кітап менікі, неге десең, мен сенен бұрын жерден көтеріп алдым. Екі баланың таласының үстінен шыққан ғалым оларға: - Сендер хат танысыңдар ма? – депті.

Балалардың екеуі де шынын айтып: - Жоқ, танымаймыз, - дейді. Сонда ғалым: - Кітап сендерге неге керек? Бұл кітапты мен алайын, қай бұрын оқи білгеніңе берермін, - депті. (71 сөз)

Тапсырма мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын болжау үшін беріледі

1. Мазмұнына байланысты суреттер беріледі. Кітап, балалар, ғалымның суреттерін интерактивті тақтадан шығарып көрсетіледі. Балалар суреттерге қарап болжайды.

Дескриптор

- тақырыпты болжайды.

2. Кітап туралы мақал - мәтелдер беріледі. «Кітап - алтын қазына», «Кітап оқығандікі, Білім тоқығандікі» мақал - мәтелдерді оқушыларға оқытып, тыңдалым мәтіннің не туралы екендігі ашық сұрақтар беріліп сұралады.

Дескриптор

- мақал – мәтелдерді оқиды.

- ашық сұрақтарға жауап береді.

3. Рөлдік ойын беріледі. Оқушыларға ғалым мен балалардың рөлдері беріліп, сабақта сахналық көрініс көрсетіледі.

Дескриптор

- рөлге кіреді.

- сахналық көрініс көрсетеді.

4. «Оқиға тақтасы» диаграммасы оқушыларға беріледі. Оқушылар тақырып бойынша болжап, мазмұнын «Оқиға тақтасы» диаграммасына түсіреді

Дескриптор

- мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын болжайды;

Күтілетін нәтиже:

Оқушылар берілген тақырып, суреттер, рөлдік ойын, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын түсінеді;

Оқылым тапсырмасы

3.2.3.1 мәтін мазмұны бойынша пікір білдіруге бағытталған сұрақтар құрастыру және жауап беру.

ЕКІ ДОС

Серік пен Берік – тату дос. Олар үйлеріне келсе, Беріктің әкесі баласын тосып отыр екен.

- Кел, балалар, - деді жұмысқа қамданып.

– Күннің ашық кезінде бітіріп тастайық, шешең дәрігерге кетіп еді. Қап, кірпіш әперіп тұратын бір адамның жоқтығын қарашы! Әзірше өзіміз амалдай тұрайық.

- Кірпіш әперетін кісі бар, әке, - деді Берік қасындағы баланы нұсқап.

– Мына Серік көмектеседі. Абдолла ағай Серікке қарады.

- Мен көмектесейін, - деді Серік өз ниетін білдіріп.

- О, міне азамат! – деп қуанды Абдолла ағай.

– Достар осындай болады! Рақмет.

Мәтін мазмұны бойынша пікір білдіруге бағытталған сұрақтар құрастыру және жауап беруге арналған тапсырмалар беріледі

1. Рөлдік ойын беріледі. Оқушыларға әкесі мен балалардың рөлдері беріліп, сабақта рөлдік ойын ойнатылады.

Оқу мақсатына сәйкес мәтіннің мазмұнын да білім алушылар түсінеді. Рөлдік ойынға кіріп сұрақтарға да жауап береді.

Дескриптор

-рөлдік ойында образға енеді.

- сұрақтарға жауап береді.

- мәтінді түсінеді.

2. Атауы: Сипатта

Уақыты: 10 минут

Түрі: Ойын

Қажетті материалдар: Қорап, қалам, кітап, ойыншық, кесе, мандарин, банан, т.с.с. (материалдар тандау мұғалімнің еркінде) Орындалуы: Мұғалім қолындағы қораптан кез-келген затты тандап, бір оқушыға береді. Дөңгелене отырған оқушылар кезекпен қолына тиген заттың еңбекке қатыстылығын сипаттауы тиіс. Егер «mmm...», «не қылу...», «сосын...» деген паразит(жаттанды сөздер, автоматты түрде айтылып қалатын сөздер) сөздерді қолданса немесе 5 секундтан көп кідірсе, қолындағы зат келесі оқушыға өтеді. Оқушы жақсы анықтама берсе, ұпай алады және келесі жаңа зат беріледі.

Дескриптор

- Еңбекке қатысты заттарды сипаттайды.

- басқа тілден енген сөздерді қолданбайды.

- жылдам орындайды.

Күтілетін нәтиже: Жылдам ойлануға және тіл байлығын қолданып, дұрыс сөйлем құруға еңбектенеді

3.1.2.1 мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын болжау

Оқушылар күзгі каникулда жиналып, саяхатқа шықты. Байқаймын, олардың қуанышында шек жоқ. Демек, олар бұл саяхатты асыға күткен сияқты. Әрине, қуанбағанда қайтсін, демалысын жақсы өткізгізі келетінін жасырмайды. Олар мұражайды аралады. Әуелі, оларға ескі көне заттар қатты қызықтырды.

Тапсырма түрлері мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын болжауға беріледі

4- сынып

1. Менің Отаным – Қазақстан

2. Құндылықтар

4.1.1.1 тыңдаған материал бойынша негізгі тұсын түртіп алу және солардың негізінде мәтіннің мазмұнын айту

Атамекен

Түн. Мен далада сәкі үстінде жатырмын. Аспанда жұлдыздар жымындайды. Жұлдыздар арасында ай. Дала сүттей жарық. Тау жақтан салқын леп соғады. Жым-жырт тыныштық. Мен ояу жатырмын. Ұйқым келер емес. Қандай сүйкімді көрініс. Табиғат бір мезгіл тыныс алғандай. Тілмен айтып жеткізудің өзі қиын. Тіпті суретшілер де дәл осындай көріністі көз алдына келтіре алмас. Тек табиғаттың ғана қолынан келетіндей.

Ауылыңнан алыс жаққа шықсаң, қайтып келуге асығасың. Келсең, таныс көшелер, үйлер, адамдар – бәрі көзіңе оттай басылады.

(72 сөз)

Мәтін мазмұнын түсіну үшін ойын түрлерін қолданып, сабақ өткізіледі.

Мәтіндегі бастауыш, баяндауыштарды түртіп алу арқылы білім алушылардың есінде қалдырады.

Тапсырма түрлері тыңдаған материал бойынша негізгі тұсын түртіп алу және солардың негізінде мәтіннің мазмұнын айту үшін берілген.

1. «Сөз қуалау» ойыны

Ойынның шарты:

1-қатардағы оқушыларға «бастауыш», 2-қатардағыларға «баяндауыш» деп ат қойылады.

«Бастауыштар» сөйлемде бастауыш болатын сөздерді айтады, ал «Баяндауыштар» оған қимылды білдіретін сөздерді қосып, сөйлем құрайды.

Дескриптор

- мәтіннен бастауыш пен баяндауыш болатын сөздерді ажыратады.

-сөйлем құрайды.

Күтілетін нәтиже:

Тыңдалған мәтін бойынша негізгі тұсын ажыратады. Ойын ойнау арқылы мәтіннің мазмұнын айтады.

4.2.4.1 мәтіннің тақырыбы мен мазмұнының өзара сәйкестігін анықтау және ондағы негізгі ойды тұжырымдау

Тәтті тағамдар

Тоқсан соңындағы демалыс кезінде ауылдан Исатайдың атасы келді. Әжең беріп жіберді деген қоржыннан шыққан неше түрлі тағамдар дастарханға толып кетті. Оның ішінде Исатай жақсы көретін талқан, сөк, қауындық, ірімшік, құрт сияқты жеңіл тағамдар баршылық екен. Исатайдың көкесі мен апасы жұмыста. Таңертең кетіп, кешке бір-ақ келеді. Қонақпен бірге қаланы аралау Исатайдың үлесіне тиеді. Бұған ол кәдімгідей қуанып қалды. Өйткені, атасымен бірге жүрсе, балмұздақ жейді, тәтті сусындар ішеді. Исатай үшін талқан, сөк, ірімшік, құрт, балмұздақ - тәтті тағамдар.

Берілген мәтінді білім алушыларға ойын түрлері арқылы тақырыбы мен мазмұнын анықтауға дағдыландырады. Құндылықтарды ажырата білуге үйретеді.

1. «Ойна да ойлан» ойыны

2. Адамның туыстық атауларын білдіретін зат есімдерді теріп жаз.

3. Мәтіндегі ұлттық тағамдарды теріп жаз.

Дескриптор

- мәтіннен туыстық атауларға байланысты зат есімдерді теріп жазады.
- мәтіннен ұлттық тағамдарды теріп жазады.

2. Сәйкестендіру тапсырмасы арқылы мәтіннен ұлттық тағамдарды тауып сәйкестендіреді.

Ұлттық тағамдар	сәйкестендіріңіз	Тәтті тағамдар
балмұздақ		кұрт
сөк		ірімшік
талқан		сусын

Дескриптор

- тағам түрлерін ажыратып, сәйкестендіреді.

Күтілетін нәтиже:

мәтіннің тақырыбы мен мазмұнының өзара сәйкестігін анықтайды.

Негізгі ойды ойын арқылы тұжырымдайды.

4.2.1.1 мәтін түрлерін (әңгімелеу/ сипаттау/пайымдау) және олардың құрылымдық бөліктерін анықтау

Бірлік

Данияр мектептен келсе, үйдің алды омбы қар боп қалыпты. Ол тамағын ішті, аздап демалды да аулаға шықты. Қорадан қол шанасын алып, оған талдан тоқыған қорапты таңып бекітті. Қолына күрек алды. Ауланың қарын тазартуға кірісті. Қорапқа қар толтырып, шанамен сырғытып, оны алысқа апарып төгеді. Жалғыз өзі қанша қимылдаса да, ісі өнбеді.

- Данияр! Кел, мен саған көмектесейін, - деді көрші үйдегі досы Нариман. Нариман да қол шанасын сүйреп шығыпты.

- Содан кейін бірігіп біздің үйдің алдын тазалайық, жарай ма?

- Жарайды, - деді Данияр қуанып.

Екеуі екі шанамен қар толтырып тасып, жұмысты тез аяқтады. Осыдан кейін Нариманның үйінің алдына келді. Бұлардың жанына көмекке көрші үйдегі Берік пен Серік келді. Төртеуі ойнап - күліп жүріп, қызу еңбекке кірісті. Олардың бұл істеріне үлкендер сүйсіне, қызыға қарайды.

- Алақай! Екі сағатта бәрін бітірдік! – деп айқайлады балалар. Осылайша, төрт дос күш қосып, төрт үйдің алдын лезде - ақ қардан тазалап шықты. Мұның аты – бірлік еді.

Мәтін бойынша әңгімелеу, сипаттау, пайымдау тапсырмаларын диалог тыңдау, ойын, суретпен жұмыс, сөздікпен жұмыс арқылы орындайды.

1. Оқушылар мәтінді дисктен тыңдап, мәнерлеп оқиды. Тыңдаған мәтінді әңгімелеп айтады.

Дескриптор:

- мәтінді тыңдайды.
- мәнерлеп оқиды.
- әңгімелеп айтады.

2. «Заттың атын ата»

Мақсаты: заттарды көріп сипаттау арқылы балалардың сезімталдығын дамыту,

қоршаған орта жайлы танымдарын кеңейту, сөздік қорын дамыту. Заттарды сипаттау барысында сөздерді орынды қолданып, дыбыстарды дұрыс айту арқылы баланың тілін жетілдіру.

Көрнекілік: ыдыс, суреттер (көкөністер, жемістер) мультфильм, қоржын.

Ойын шарты: Әр түрлі жемістер, немесе көкөністер суреттері, мультфильмдері салынған ыдыстан бала бір затты алады. Сонан соң сол затты жан-жақты сипаттайды және заттың атын атап, түр-түсін ажыратады. Мысалы, бала ыдыстан немесе қоржыннан алманы алып, пішінін, түсін, дәмін және қасиеттерін айтады. Немесе баланың көзін байлап қойып, қоржыннан бір затты алғызады. Ол оны сипалап, не екенін ажыратады да, сипаттайды, атын айтады.

Дескриптор

- заттарды сипаттайды.

- атын атайды.

- түр- түсін ажыратады.

4.2.4.1 мәтіннің тақырыбы мен мазмұнының өзара сәйкестігін анықтау және ондағы негізгі ойды тұжырымдау

Қанаттың күй құмарлығы

Үй іші оңаша. Тәрде жатқан бала домбыраны дыңғыр-дыңғыр еткізіп нақышына келтіре алмай әлек. Атасының қолында күмбірлей жөнелген домбыра басын ала қашып, қиюы келмей әуре – сарсаңға түсірді. Қанат атасы келгелі айналдыратыны – осы үшқат қызыл домбыра. Оны тартудан бір жалықпайды. Тұман ішіндегі елестей, қалаған әуені ұстатпай, айдалаға алып қалып, қос ішек титықтатып әурелейтіні бар. Инкәр буып, жанына Қанат атасы үйреткен шерпе күйлерді сағынтады.

I. Мәтіннің тақырыбы мен мазмұнының өзара сәйкестігін анықтауда және ондағы негізгі ойды тұжырымдау үшін мынадай тәсілдерді қолдануға болады:

1.Сөздік жұмыс: Мәтіндегі жаңа сөздерді (күй, қиюы, қос ішек, титықтатып, шерпе күйлер) жазып, әрқайсысымен сөйлем құралады.

Дескриптор

- мәтіннен жаңа сөздер табады.

- сөйлем құрастырады.

2.Диалог құру: Оқушылар «Ата» мен «немере» рөлдерін ойнап, күй туралы сөйлеседі.

Дескриптор

- рөлдік ойын ойнайды.

- күй туралы сөйлеседі.

3.Сурет салу: Оқушылар қазақтың ұлттық аспаптарының суретін салып, әрбір аспап туралы 2-3 сөйлем жазады.

Дескриптор

- сурет салады.

- 2-3 сөйлем құрастырады.

Сыныбы: 2

Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Менің туған өлкем»

Оқу мақсаттары:

2.1.1.1 шығарманың мазмұны бойынша берілген сұрақтарға жауап беру

2.1.2.1 шығарманың мазмұнын дайын жоспар бойынша немесе өз сөзімен мазмұндау, үзіндісін мазмұндау, сахналау

2.1.3.1 шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп, оқиғаның соңын болжау

2.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

2.1.5.1 өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізу

Қолданылатын әдіс-тәсілдер:

1. Көрнекілік

Суреттер мен иллюстрациялар: Әдеби шығармаларға қатысты суреттер көрсету, оқушылардың елестету қабілетін дамыту.

Көрнекіқұралдар: Слайдтар, плакаттар, видеоматериалдар.

2. Ойын элементтері

Рөлдік ойындар: Шығарманың кейіпкерлерін сомдау, оқушылардың қызығушылығын арттыру.

Сабақтарда ойындар: «Кім жылдам?» немесе «Сызба» ойындары арқылы білімді тексеру.

3. Сыпайы сұрақтар мен талқылау

Сұрақ-жауап: Оқылған шығарманың мазмұнына, кейіпкерлеріне байланысты сұрақтар.

Топтық талқылау: Оқушылардың өз ойларын еркін айтуы үшін шағын топтарға бөлу.

«Туған жердей жер болмас» тақырыбы бойынша жүргізілетін жұмыстар. Туған жер – адам өмірінде киелі орын алады. Нақты осы жер оны елімен, өткенмен және болашақпен байланыстырады. Міне, сондықтан да тіпті балалық шақтан бастап-ақ адамда Отанға деген махаббат сезімі оянады. Әрбіріміз үшін Отан ошақ басынан басталады: туған жер, туған көше, туған қала. Отаным кішкентай болса да, мен үшін аса қымбат жер.

Оқулықтағы мәтінді мәнерлеп оқылады. Мақал-мәтелдердің мағынасын ашып, не туралы екені түсіндіріледі. Сурет бойынша жұмыс жүргізіледі.

Қорытынды:

1. **Сабақтың тиімділігі:** Табиғат көріністері оқушылардың қызығушылығын арттырады, сабақ материалын жеңіл қабылдауына көмектеседі.

2. **Тілді меңгеру:** Суреттер арқылы жаңа сөздерді үйреніп, өз ойларын жеткізуі жеңілдейді.

3. **Шығармашылық:** Оқушылар табиғат туралы әңгімелер, өлеңдер жазу арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытады.

4. **Көрнекілік:** Қосымша визуалды ақпараттар есте сақтауды жеңілдетеді, талдауды оңайлатады.

Сыныбы: 2

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Өзім туралы»

Оқу мақсаттары:

2.1.1.1 шығарманың мазмұны бойынша берілген сұрақтарға жауап беру

2.1.2.1 шығарманың мазмұнын дайын жоспар бойынша немесе өз сөзімен мазмұндау, үзіндісін мазмұндау, сахналау

2.1.3.1 шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп, оқиғаның соңын болжау

2.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

2.1.5.1 өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізу

Оқулықпен жұмыс. Мәтінді мәнерлеп оқып беріп, сурет бойынша әңгімелеу.

1. Шығарма бойынша қысқаша мазмұндап айту.

• **Тапсырма:** Оқушылар «Ақ лақ» шығармасының мазмұнын өз сөздерімен қысқаша жазып шығыңыздар. Өздеріңізді Ақ лақтың орнына қойып, оның сезімдерін жазуға тырысыңыз.

2. Ақ лақ кейіпкері

• **Тапсырма:** «Ақ лақ» кейіпкері туралы сипаттама жазыңыз. Ол қандай? Не ұнатады? Қандай қиындықтарды бастан өткерді?

3. Сурет салу

• **Тапсырма:** Шығармадағы «Ақ лақ» бейнесін суреттеңіз. Сурет салу арқылы Ақ лақпен танысыңдар.

4. Достармен қарым-қатынас

- **Тапсырма:** Ақ лақтың достары кімдер? Достарымен қалай қарым-қатынаста болғанын жазыңыз.

5. Өз өміріңізбен салыстыру

- **Тапсырма:** Сіз «Ақ лақ» сияқты қандай жағдайларға тап болдыңыз? Өз өміріңіздегі қызықты сәттерді жазыңыз.

6. Тақырыптық дискуссия

- **Тапсырма:** Оқушылар арасында «Достық» тақырыбында пікір алмасу. Ақ лақ пен оның достарының әрекеттері туралы сөйлесіңіздер.

«Өзім туралы» бөлімінде «Ақ лақ» шығармасының кейіпкерімен танысып, жекелеген мәліметтерді бөлісудің маңызы зор. Мысалы, шығармада Ақ лақтың ерекше қасиеттері, достық пен мейірімділікті көрсетуі, өз-өзіне сенімі және қиындықтарға төзімділігі сияқты тақырыптарға тоқталу маңызды.

Қорытынды:

1. **Кейіпкер туралы ақпарат:** Ақ лақтың тіршілігі, мінезі, достары туралы әсерлі мәліметтер.

2. **Құндылықтар:** Достық, сенім, жауапкершілік сынды құндылықтар шығармадан көрініс табады.

3. **Балаларды тәрбиелеу:** Балаларға мейірімділік, достықтың маңыздылығы туралы түсінік қалыптастыру.

4. **Шығармашылық жұмыс:** Шығармаға негізделген шығармашылық тапсырмалар, суреттер салу, эссе жазу.

Осылайша, «Ақ лақ» шығармасы арқылы балалар өздері туралы айтып, өздерінің қасиеттері мен қызығушылықтарын ашып көрсетеді.

Бөлімі: «Менің отбасым және достарым»

Оқу мақсаттары: 2.1.1.1 шығарманың мазмұны бойынша берілген сұрақтарға жауап беру

2.1.2.1* шығарманың мазмұнын дайын жоспар бойынша немесе өз сөзімен мазмұндау, үзіндісін мазмұндау, сахналау

2.1.3.1 шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп, оқиғаның соңын болжау

2.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

2.1.5.1 өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізу

1. Мәтінді оқып шығу

- Оқушыларға мәтінді бірге оқып шығу (ұстаз дауыстап оқып, балаларға қайталауға мүмкіндік беру).

2. Сұрақ-жауап

- Мәтіннің мазмұны бойынша оқушыларға бірнеше сұрақ қою:
  - Атаңыз кім?
  - Атаңыздың қандай ерекше қасиеттері бар?
  - Сіз атаңызбен қандай уақытта бірге боласыз?

3. Сурет салу

- Оқушыларға өз аталарын немесе оларға ұнайтын сәттерді суретке түсіру тапсырмасын беріңіз.
  - Суретті қорғау: әр оқушы өз суретін көрсетіп, неге таңдайтынын айтып беруі керек.

4. Креативті жазу

- Оқушыларға «Менің атам» тақырыбында қысқа әңгіме жазуды ұсыныңыз.
  - Оларға көмектесу үшін мысалдар, сөздер немесе шаблон беруге болады.

5. Достық және отбасы

- Оқушыларды жұптарға немесе топтарға бөліп, «Атам мен менің достарым» тақырыбында пікір алмасуын ұйымдастырыңыз.
  - Әр топ өздерінің отбасылық дәстүрлері мен достықты талқылап, ортақ шешімдер шығаруы керек.

6. Рөлдік ойын

- Балаларға рөлдік ойындар ұйымдастырып, «Ата мен немере» арасындағы әңгімелерді сахналау.

7. Талдау

- Мәтін мазмұнына дайындаған анализ:
  - Атамның рөлі отбасында қандай?
  - Атам менің өміріме қандай әсер етті?

8. Қорытынды жасау

- Оқушылардан «Атаңыздың сізге үйреткен ең маңызды үш нәрсесі» туралы жазуды сұрау.

Осы жұмыстар арқылы оқушылар аталары туралы көбірек біле алады, отбасын бағалауды үйренеді және адамдар арасындағы қарым-қатынас мәселелерін талқылайды.

Бөлімі: «Менің отбасым және достарым»

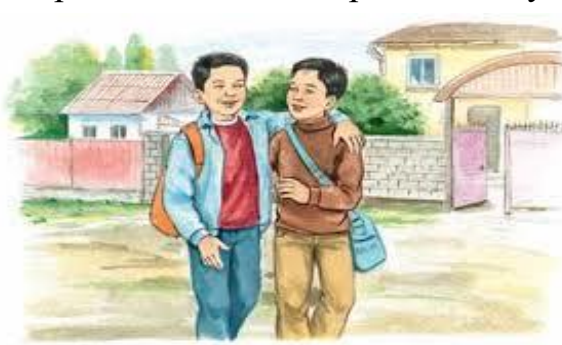
Оқу мақсаттары: 2.1.1.1 шығарманың мазмұны бойынша берілген сұрақтарға жауап беру

2.1.2.1* шығарманың мазмұнын дайын жоспар бойынша немесе өз сөзімен мазмұндау, үзіндісін мазмұндау, сахналау

2.1.3.1 шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп, оқиганың соңын болжау

2.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

2.1.5.1 өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізу

«Қолғанат» сөзінің мағынасы — адамның немесе бір заттың, жануардың қолдаушысы, көмекшісі дегенді білдіреді. Бұл сөз әдетте қандай да бір қиындықта, тосқауылда көмек көрсететін, қорғаушы ретінде қарайтын тұлғаны білдіреді. Мысалы, «қолғанат» ретінде достары, отбасы немесе жақын адамдары жайлы айтуға болады.

Осы сөздің мәнін 2-сынып оқушыларына түсіндіру үшін, қолдаудың, достық пен көмектің маңызын түсінуге негізделген мысалдар арқылы жеткізуге болады. Мысалы, мынадай жағдайларды айтып бере аласыз:

1. **Досың сені қорғағанда:** Досың атты жобада көмектесіп, сені қорғайды.

2. **Ата-ана:** Ата-ана әрдайым сенің қолдаушың, қиын кезде саған көмектеседі.

Бұл мысалдар арқылы балалар «қолғанат» сөзінің мағынасын дұрыс түсінуге көмектеседі.

Мәжит Сейфуллиннің «Қолғанат» мәтіні — қазақ әдебиетінің маңызды шығармаларының бірі. Бұл мәтінде автор табиғаттың әдемілігін, адамның оған деген сүйіспеншілігін және табиғатпен біте қайнасып өмір сүрудің маңызын жеткізеді.

«Қолғанат» сөзінің мағынасы: «Қолғанат» сөзі қазақ тілінде «қолдаушы», «көмекші» деген мағына береді. Бұл сөз табиғаттың адамға деген қолдауы мен қорғауын символиздейді.

2-сыныптағы орыс тілді оқушыларға «Қолғанат» мәтінін жеңіл түсіндіру жолдары:

1. Мәтіннің негізгі ойын түсіндіру:

○ Мәтінде табиғаттың сұлулығы мен оның адам өміріндегі рөлі тақырыбы қарастырылады.

○ Оқушыларға табиғаттың бізге берген сыйлықтары туралы айтып беріңіз (ағаштар, гүлдер, жылт-жылт еткен судың шуы).

2. Суреттер мен иллюстрациялар:

○ Табиғаттың көріністерін (ағаштар, гүлдер, көлдер) көрсететін суреттер дайындап, олармен жұмыстаныңыз. Оқушылардың қызығушылығын арттырады.

3. Сөздік жұмыс:

○ Мәтіндегі қиын сөздер мен терминдерді (мысалы, «қолғанат») түсіндіріңіз, олардың мағыналарын, контексте қалай қолданылатынын айтыңыз.

4. Талқылау:

○ Оқушыларға сұрақтар қойыңыз: «Сендер табиғатта қандай сұлулық көресіңдер?», «Қолғанат бізге нені білдіреді?» және т.б.

5. Жобалар:

○ Оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа табиғат туралы шағын жоба жасауға тапсырма беріңіз (мысалы, табиғаттың қорғаушысы болудың жолдары).

6. Әңгіме жазу:

○ Оқушылардан «Менің қолғанатым» деген тақырыпта шағын әңгіме жазуды сұрау.

Осы әдістер арқылы әдебиеттік оқу пәні бойынша «Қолғанат» мәтінін түсіндірсеңіз, оқушылардың қызығушылығын арттырып, шығарманы тереңірек түсінуіне көмектеседі.

1. Мәтінді қысқаша баяндау

• Мәтіннің негізгі идеясын түсінікті және қарапайым тілмен айтыңыз. Мысалы, «Қолғанат» - бұл достық пен көмек көрсету туралы әңгіме.

2. Сөздік жұмыс

• Мәтіндегі қиын сөздер мен терминдерді толықтай түсіндіріңіз. Мысалы, «қолғанат» сөзіне анықтама беріп, оның мағынасын түсіндіріңіз.

3. Визуалды материалдар

• Мәтінмен байланысты суреттерді немесе иллюстрациялар көрсетіңіз. Бұл оқушылардың елестету қабілетін арттырады.

4. Сұрақ-жауап

• Мәтінді оқып болған соң, оқушыларға бірнеше сұрақ қойыңыз. Мысалы:

- «Қолғанат кім?»
- «Ол не үшін маңызды?»

5. Рөлдік ойын

- Оқушыларды мәтіндегі кейіпкерлер рөлдерін ойнауға шақырыңыз. Бұл оларға мәтінді тереңірек түсінуге көмектеседі.

6. Аудио немесе видео материалдар

- Мәтінді аудио немесе видео түрінде ұсыныңыз. Бұл жастар үшін қызықты әрі тиімді тәсіл.

7. Топтық жұмыс

- Оқушыларды топтарға бөліп, мәтіннің әртүрлі аспектілерін талқылатқызып, кейін топтар өз тәжірибелерімен бөліседі.

8. Творчестволық тапсырмалар

- Оқушыларға мәтін бойынша сурет салуды немесе шағын әңгіме жазуды ұсынып, шығармашылықтарын дамытуға мүмкіндік беріңіз.

Сыныбы: 2

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Менің отбасым және достарым»

Оқу мақсаттары: 2.1.1.1 шығарманың мазмұны бойынша берілген сұрақтарға жауап беру

2.1.2.1* шығарманың мазмұнын дайын жоспар бойынша немесе өз сөзімен мазмұндау, үзіндісін мазмұндау, сахналау

2.1.3.1 шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп, оқиғаның соңын болжау

2.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

2.1.5.1 өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізу

«Мысық пен тышқандар» — халық ертегілерінің бірі. Бұл ертегінің мазмұны мысық пен тышқандардың арасындағы қарым-қатынасты, сондай-ақ достық пен хитрлік туралы ойларды қамтиды.

Мазмұны:

Ертегіде мысық және тышқандар туралы әңгіме ашылады. Мысық тышқандарды ұстап, оларды жеуге тырысады. Бірақ тышқандар қашып құтыла біледі, өзінің қанатты қулықтарымен мысықтан сақтанады. Мысықтың

дұшпандығы мен тышқандардың тапқырлығы арқылы оқырманға достық, жаман ниеттің қарсы тұруы туралы ой келеді.

Түсіндіру жолдары:

1. **Сюжетті баяндау:** Оқушыларға мейлінше қарапайым әрі түсінікті тілмен мазмұнын айтып беріңіз.

2. **Сұрақ-жауап:** Оқушылардан мәтіндегі кейіпкерлер мен оқиғалар туралы сұрау арқылы олардың мәтінді түсінуін тексеріңіз.

3. **Сурет салу:** Оқушыларға мысық пен тышқандардың суретін салғызу арқылы олардың шығармашылық қабілетін дамытуға болады.

4. **Рөлдік ойын:** Оқушыларды кейіпкерлерге бөліп, бір сахнаны немесе диалогты ойнауларын сұрауға болады.

5. **Тақырып бойынша пікір алмасу:** Мысық пен тышқандардың қарым-қатынасы, олардың әрқайсысының мінез-құлқы туралы пікір алмасу ұйымдастырыңыз.

Ертегіден алынған сабақтар: достықтың, тапқырлықтың маңызы, зұлымдықтың қарым-қатынастағы орнын зерттеу.

Нәтиже:

Осылайша, «Мысық пен тышқандар» ертегісі арқылы балалар өзара түсіністік, тапқырлық, дос болу сияқты ұғымдарды меңгере алады.

Сыныбы: 3

Бөлімі: «Жанды табиғат»

Оқу мақсаттары:

3.1.1.1 шығарманың маңызды тұстарын анықтау үшін ашық сұрақтар қою және жауап беру

3.1.2.1* шығарманың мазмұнын бірлесе құрастырған жоспар бойынша немесе өз сөзімен толық, таңдауына қарай мазмұндау, сахналау

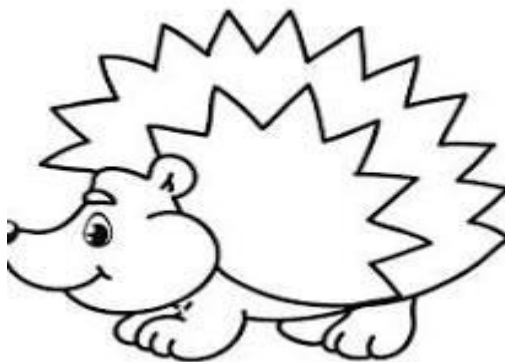
3.1.3.1 шығармадағы кейіпкерлердің мінез-құлқы мен іс-әрекетіне, ондағы оқиғаларға сүйеніп, сюжеттің дамуын болжау

3.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

3.1.4.2 сөйлеу барысында иллюстрациялар, көрнекіліктер, фотосуреттер қолдану

С.Бегалиннің «Есеннің кірпісі» әңгімесі.

<https://www.youtube.com/watch?v=kv4OPmNwSEc>

1. Кіріспе

- **Мәтіннің жалпы тақырыбы:** Есен — кірпінің иесі, оның достары мен оқиғалары. Мәтіннің мазмұнын қысқаша айтып өтіңіз.
- **Персонаждар:** Есен, кірпі, оның достары (мысалы, қоян, түлкі) туралы әңгімелеңіз. Оқушыларға әр кейіпкердің ерекшеліктерін таныстырыңыз.

2. Мәтінді бөліктерге бөлу

- Мәтінді бірнеше бөлікке бөліп, әрбір бөлікті талдап отырыңыз.
- Әр бөлікке сұрақтар қойыңыз. Мысалы: «Есен кірпісіне не болды?», «Оның достары қандай?», «Олар қандай жағдайларда көмектесті?»

3. Картиналар мен иллюстрациялар

- Мәтіннің кейбір бөлімдеріне сәйкестендірілген суреттер немесе слайдтар көрсетіңіз.
- Оқушыларға суреттер арқылы оқиғаны визуалды түрде елестетуіне көмектесіңіз.

4. Сөздік жұмыс

- Мәтінде кездесетін жаңа сөздер мен фразаларды түсіндіріңіз. Көрнекі құралдарды (карталар, суреттер) қолданып, оқушыларға жаңа сөздерді игеруге көмектесіңіз.

5. Интерактивті жаттығулар

- Оқушыларға рөлдік ойын ұйымдастырыңыз. Олар кейіпкерлерді ойнай алады, диалог жүргізеді.
- Ойындар мен викториналар арқылы мәтінді талдаңыз.

6. Қорытынды

- Мәтіннің негізгі идеясын қорытындылап, оқушылардың пікірлерін тыңдаңыз.
- «Не ұнады?», «Нені үйрендіңіз?» деген сұрақтар қойыңыз.

7. Тапсырмалар

- Шағын шығармашылық тапсырмалар беріңіз: мысалы, кірпінің приключениясын сипаттау, сурет салу.

Осы құралдарды пайдалана отырып, оқушыларға «Есеннің кірпісі» мәтінін жеңіл әрі қызықты түсінуге көмектесуге болады.

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен»

Оқу мақсаттары:

3.1.1.1 шығарманың маңызды тұстарын анықтау үшін ашық сұрақтар қою және жауап беру

3.1.2.1* шығарманың мазмұнын бірлесе құрастырған жоспар бойынша немесе өз сөзімен толық, таңдауына қарай мазмұндау, сахналау

3.1.3.1 шығармадағы кейіпкерлердің мінез-құлқы мен іс-әрекетіне, ондағы оқиғаларға сүйеніп, сюжеттің дамуын болжау

3.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

3.1.4.2 сөйлеу барысында иллюстрациялар, көрнекіліктер, фотосуреттер қолдану

Ыбырай Алтынсарин «Баланың айласы» әңгімесі.

<https://www.youtube.com/watch?v=ghjP0AoS2A8>

1. Мәтінді алдын ала талдау

Мазмұны: Мәтінді балаларға оқымас бұрын, әңгіменің негізгі идеясы мен мақсатын түсіндіру.

- **Сұрақтар:** «Баланың айласы» қандай мәселені көтереді? Баланың іс-әрекеті қандай?

2. Суреттер мен иллюстрациялар

Суреттерді пайдаланып, балаларға әңгіменің кейіпкерлері мен оқиғаларын визуалды түрде көрсету.

- **Иллюстрациялау:** Әңгімеде кездесетін кісілер мен заттарды суреттеп көрсетіңіз.

3. Қарапайым тілмен сөйлеу

Күрделі сөздерді қолданбаңыз. Сонымен қатар, кейбір қазақша сөздерді орысша аударыңыз.

- **Мысал:** «Айла» - хитерство; «Баланың» - ребенка.

4. Роллік ойындар

Балаларға әңгіменің кейбір бөлімдерін рөлмен ойнау.

- **Тапсырма:** Әңгімеден көріністі таңдап, оны сахналау.

5. Сұрақ-жауап сессиясы

Мәтінді оқып болғаннан кейін, балаларға сұрақ қойып, әңгіменің негізгі идеяларын талқылау.

- **Сұрау:** «Баланың айласы не үшін керек болды?».

6. Ата-аналармен жұмыс

Ата-аналарға қазақ әдебиетін таныту үшін қосымша материалдар мен ақпарат беру.

- **Ұсыныс:** Қазақ халық ертегілері мен әңгімелерін оқу.

7. Тапсырмаларды орындау

Балаларға қол жұмысы немесе шығармашылық тапсырмалар беріп, әңгіменің тақырыбын көрсету.

- **Шығармашылық тапсырма:** «Менің айламы» деген тақырыпта сурет салу.

8. Пікірталас ұйымдастыру

Балаларға әңгіменің моральдық аспектілерін талқылату.

- **Сұрақ:** «Достар, сендердің ойларыңызша, айла қолдану дұрыс па? Неліктен?».

Қорытынды

Түсіндірмелер жеңіл әрі қызықты болу керек, бұл балалардың қызығушылығын арттырып, шығарманың мәнін тереңірек ұғуға көмектеседі.

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Уақыт»

Оқу мақсаттары:

3.1.1.1 шығарманың маңызды тұстарын анықтау үшін ашық сұрақтар қою және жауап беру

3.1.2.1* шығарманың мазмұнын бірлесе құрастырған жоспар бойынша немесе өз сөзімен толық, таңдауына қарай мазмұндау, сахналау

3.1.3.1 шығармадағы кейіпкерлердің мінез-құлқы мен іс-әрекетіне, ондағы оқиғаларға сүйеніп, сюжеттің дамуын болжау

3.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

3.1.4.2 сөйлеу барысында иллюстрациялар, көрнекіліктер, фотосуреттер қолдану

«Жыл басы» ертегісі. https://www.youtube.com/watch?v=7H8U-W_ctnY

1. Қысқаша мазмұнмен таныстыру:

- Ертегіде жыл басы туралы қандай аңыз-әңгіме бар екенін айтып беріңіз. Негізгі кейіпкерлер мен олардың рөлдерін түсіндіріңіз. Мысалы, тышқан, бұғы және басқа жануарлардың жыл басындағы жарысқа қатысуы.

2. Картиналар мен иллюстрациялар:

- Ертегіде кездесетін кейіпкерлер мен оқиғаларды суреттеп, әр кейіпкердің жеке портретін көрсетіңіз. Бұл балалардың елестетуіне көмектеседі.

3. Тыңдау және айту әдісі:

- Оқушыларға ертегіні әңгімелеп беріңіз. Одан кейін, олардан мәтін бойынша сұрақтар қойып, ойларын тыңдаңыз.

4. Сұрақ-жауап әдісі:

- Оқушыларға мәтінді оқып болған соң, «Қай жануар бірінші болды?», «Неліктен тышқан жыл басы болды?» секілді сұрақтар қойыңыз.

5. Тапсырмалар:

- Оқушылардан ертегінің негізгі мазмұнын жазып алуын немесе өз тілдерінде қысқаша баяндап берулерін сұрау.

6. Пәндермен байланыс:

- География, әдебиет немесе тарих пәндерімен байланыстыру. Мысалы, жыл басы мен күнтізбе жүйесіндегі маңызы.

7. Творчестволық жұмыстар:

- Оқушылардан ертегіні өз нұсқаларымен аяқтап жазуларын, иллюстрация жасауларын немесе рөлдік ойындар арқылы бейнелеулерін сұрау.

8. Қорытынды:

- Ертегіден сабақ алып қалайтынын, қандай құнды идеялар бар екенін талдаңыз.

9. Сөйлеу дағдыларын дамыту:

- Топта немесе жұппен жұмыс істету арқылы балалардың сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етіңіз.

Осы әдістер арқылы балалар ертегіні терең түсініп, оның маңыздылығы мен мағынасына ой жүгірте алады.

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Сәулет өнері»

Оқу мақсаттары:

3.1.1.1 шығарманың маңызды тұстарын анықтау үшін ашық сұрақтар қою және жауап беру

3.1.2.1* шығарманың мазмұнын бірлесе құрастырған жоспар бойынша немесе өз сөзімен толық, таңдауына қарай мазмұндау, сахналау

3.1.3.1 шығармадағы кейіпкерлердің мінез-құлқы мен іс-әрекетіне, ондағы оқиғаларға сүйеніп, сюжеттің дамуын болжау

3.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

3.1.4.2 сөйлеу барысында иллюстрациялар, көрнекіліктер, фотосуреттер қолдану

Жекен Жұмахановтың «Ер еңбекте сыналады» әңгімесі. Құрылыс алаңында жұмыс жасап жатқан көліктердің әңгімесіне құрылған.

1. Мазмұнын қысқаша баяндау

Әңгімені оқушыларға қысқаша, жеңіл тілмен айтып беру. Негізгі идеяларды, кейіпкерлердің әрекеттері мен олардың маңыздылығын атап өту.

2. Сұрақ-жауап

Оқушыларға әңгіменің мазмұнына байланысты сұрақтар қою:

- Негізгі кейіпкер кім?
- Оның басты мақсаты не?
- Әңгімеде қандай оқиғалар болды?

3. Визуализация

Тақырыпты визуалды түрде көрсету үшін суреттер немесе мультимедиялық материалдарды пайдалану. Мысалы, героизм, еңбек, табандылық сияқты тақырыптарды иллюстрациялайтын суреттер.

4. Рөлдік ойын

Оқушыларды сөйлейтін кейіпкерлер ретінде рөлдерге бөліп, шағын сахналарды сахналау. Бұл әдіс әңгіменің эмоциялық жағын тереңірек түсінуге көмектеседі.

5. Топтық талқылау

Оқушыларды топтарға бөліп, әңгімеде көтерілген мәселелерді талқылау. Мысалы, «еңбектің адам өміріндегі рөлі» туралы пікірлерін ортаға салу.

6. Жаттығулар мен ойындар

Әңгіменің тақырыптары бойынша ойындар мен шығармашылық тапсырмаларды өткізу. Мысалы, «Еңбек еткен ерлік» атты тақырыпта эссе жазу.

7. Мысалдар мен салыстырулар

Оқушыларға еңбекқорлық пен табандылық туралы танымал мысалдар мен аңыздарды айту. Мысалдар арқылы әңгіменің мағынасын тереңдету.

«Ер еңбекте сыналады» әңгімесінің сабақ дескрипторы:

Сабақтың дескрипторы:

1. Мәтінді түсіну:

- Оқушылар мәтіннің негізгі идеясын түсінеді.
- Әңгімедегі кейіпкерлердің әрекеттерін талдайды.

2. Мазмұнды баяндау:

- Оқушылар әңгіменің қысқаша мазмұнын айтады.
- Негізгі оқиғаларды хронологиялық тәртіпте орналастырады.

3. Талқылау:

- Оқушылар мәтіндегі еңбек пен табыс туралы пікірлерін білдіреді.
- Достар, отбасылық қатынастар және еңбекқорлық тақырыптарын

талқылайды.

4. Дұрыс бағалау:

- Оқушылар еңбек пен табыстың арасындағы байланысты түсінеді.
- Өз тәжірибелерінде еңбек ету керектігін өз пікірлерімен дәйектейді.

5. Шығармашылық тапсырмалар:

- Оқушыларға өздерінің еңбек ету тәжірибелері туралы жазбаша

немесе ауызша баяндайды.

- Пікірлер мен сезімдер арқылы шығармашылық жұмыстар жасайды

(мысалы, сурет, өлең, эссе).

Оқыту стратегиялары:

- **Топтық жұмыс:** Оқушылар топтарға бөлініп, мәтінді талқылап, өз

пікірлерін ортаға салады.

- **Көрнекіліктер:** Еңбек тақырыбында мультфильмдер, суреттер, слайдтар көрсету.
- **Сұрақ-жауап:** Мәтінге байланысты сұрақтар қою, оқушылардың белсенділігін арттыру.

- **Диалог:** Оқушылар диалог арқылы өз ойларын жеткізеді.

Күтілетін нәтиже:

- Оқушылар мәтінді түсініп, негізгі идеялармен танысады.
- Логикалық, критикалық ойлау қабілетін дамытады.
- Саламаттылықты, еңбекқорлықты және табандылықты қадірлеуді үйренеді.

8. Қорытынды

Оқушыларды әңгіменің негізгі идеясын немесе моралін естен шығармауға шақыру. «Еңбек — бәрін жеңбек» деген халық даналығын талқылау, оқушыларға «Ер еңбекте сыналады» әңгімесінің терең мағынасы мен адам өміріндегі еңбек рөлін түсінуге көмектесуге болады.

Сыныбы: 4

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Менің Отаным-Қазақстан»

Оқу мақсаттары: 4.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, өлең жолдарын, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді және вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

4.1.4.2 сөйлеу барысында иллюстрациялар, көрнекіліктер, фотосуреттер қолдану, презентация, видеоролик жасау

4.1.5.1 өз ойы мен сезімін, көзқарасын өмірде болған, өзге шығармадағы ұқсас оқиғалармен салыстыра отырып білдіру

Т.Молдағалиев. Отан өлеңін талдау.

1. Визуализациялау

- **Суреттер мен слайдтар:** Мәтіннің мазмұнын иллюстрациялайтын суреттер мен слайдтарды қолдану.

- **Схемалар мен менталді карталар:** Мәтіннің құрылымын көрсету үшін.

2. Мәнерлеп оқу

- **Дауыс ырғағы мен екпін:** Оқушыларға мәтінді мәнерлеп оқытып, дауыс ерекшеліктерін (екпін, қарқын) жаттықтыру.

- **Рөлдік ойындар:** Мәтіннің кейіпкерлерін ойнау.

3. Дискуссиялар мен топтық жұмыс

- **Топтарда жұмыс:** Кіші топтарда мәтін бойынша талқылау, сұрақтар қою.

- **Сұрақ-жауап:** Оқушылармен бір-біріне сұрақ қою және жауап алу.

4. Ойындар мен ойын техникасы

- **Сөздік ойындар:** Мәтіндегі жаңа сөздерді үйрету үшін ойындарды қолдану.

- **Жұмбақтар мен жаңылтпаштар:** Ойын түрінде мәтіннің мазмұнын түсіндіру.

5. Көркем әдеби шығармалар мен ертегілер

- **Сюжет немесе мазмұн құрастыру:** Өз тілінде ертегіні немесе әңгімені құрастыру.

- **Сұрақтар қою:** Мәтінге сұрақтарды тыңдап, жауап беру.

6. Бағалау мен кері байланыс

- **Сабақ процесі барысында:** Оқушылардың оқу процесіндегі жетістіктерін бағалау.

- **Шығармашылық жұмыстар:** Оқушылардың мәтінге қатысты шығармашылық жұмыстар орындауы.

Күтілетін нәтиже:

- Оқушылар мәтіндерді түсінеді, сұрақтарға жауап беріп, шығармашылық көзқарастарын дамытады.

- Оқушылар әдебиетке деген қызығушылықтарын арттыра отырып, тілдік дағдыларын жетілдіреді.

Сыныбы: 4

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Құндылықтар»

Оқу мақсаттары: 4.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, өлең жолдарын, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді және вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

4.1.4.2 сөйлеу барысында иллюстрациялар, көрнекіліктер, фотосуреттер қолдану, презентация, видеоролик жасау

4.1.5.1 өз ойы мен сезімін, көзқарасын өмірде болған, өзге шығармадағы ұқсас оқиғалармен салыстыра отырып білдіру

Бауыржан Момышұлы «Ұшқан ұя»

Бауыржан Момышұлы — Қазақстанның ұлттық батыры, әдебиетші және әскери қолбасшы. Оның қанатты сөздері, халқымыздың рухын көтеретін, патриотизм мен бейбітшілікті насихаттайтын терең мазмұнға ие. Б.Момышұлының сөздерінің өзектілігі мен өткірлігі әрдайым жастар мен бүкіл қоғам үшін маңызды болып қала береді.

Оқушыларға Б.Момышұлының «Ұшқан ұя» шығармасының мазмұны мен тақырыбын түсіндіру.

Мақсаты: Шығармадағы басты образдар мен ой-тұжырымдарды талдау.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және әдеби талдау жасауға үйрету.

Сабактың міндеттері:

Шығарманың тарихи және мәдени маңызын көрсету.

Оқушылардың тілдік қорын байыту.

Топтық жұмыс арқылы ынтымақтастықты дамыту.

Шығарма мазмұнын қысқаша баяндау:

Негізгі оқиғалар мен кейіпкерлерді талдау.

Топтық талқылау:

Оқушылар екі топқа бөлініп, шығармадағы негізгі идеяларды, кейіпкерлердің ішкі жан-дүниесін талқылайды.

Кейіпкерлерді талдау:

Оқушылардан шығармадағы басты кейіпкердің мінез-құлқы, әрекеттері, оның маңызы туралы сұрау.

Шығармашылық жұмыс

Оқушыларға «Ұшқан ұя» шығармасына байланысты шағын эссе жазуды ұсыну.

Топтар арасындағы шығармашылық жұмыстарды көрсету.

Б.Момышұлының қанатты сөздерін тауып жаздыру.

От басының өнегесі - Отан өнегесі.

Ана тілімізге мән бермеушілік, оны құрметтемеу - шынайы патриоттар тәрбиелеу жұмысына үлкен зиян.

Дескрипторлар

Критерий	деңгей	Сипаттама
Сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, өлең жолдарын, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді және вербалды емес тілдік құралдарды қолдану	1 балл	Сөйлеу барысында мәтіннің немесе суреттің маңызды элементтеріне назар аударады.
	2 балл	Мәтін бойынша, түсінікті және логикалық құрылымда құрайды
	3 балл	Мәтіннің немесе суреттің мазмұнына негізделген тақырыпқа сәйкес сұрақтар қоя алады.
	4 балл	Мұғалімнің ұсыныстары мен бағыттары бойынша сұрақтар мен жауаптарды толықтырады немесе өзгертеді.

Сыныбы: 4

Пәні: Әдебиеттік оқу

Бөлімі: «Мәдени мұра»

Оқу мақсаттары: 4.1.4.1 сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, өлең жолдарын, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді және вербалды емес тілдік құралдарды қолдану

4.1.4.2 сөйлеу барысында иллюстрациялар, көрнекіліктер, фотосуреттер қолдану, презентация, видеоролик жасау

4.1.5.1 өз ойы мен сезімін, көзқарасын өмірде болған, өзге шығармадағы ұқсас оқиғалармен салыстыра отырып білдіру

«Алтын сақа» — қазақ халық ертегілерінің бірі. Бұл ертегіде батырлық, адалдық, және әділдік тақырыптары қарастырылады.

Ертегінің негізгі сюжеті бойынша, бір күні кедей жігіт алтын сақа тауып алады. Бұл сақа оған түрлі ғажайып мүмкіндіктер береді. Жігіт өзінің адалдық пен батырлығын көрсетіп, көптеген қиындықтарды жеңеді.

Ертегінің басты кейіпкерлері:

1. **Жігіт** — адал, батыл, қиындықтарға төзімді.
2. **Сақа** — магиялық зат, жігітке көмектеседі.
3. **Зұлымдық** — ертегінің антагонисті, жігіттің жолында кедергі болады.

Күтілетін нәтиже:

1. **Тәрбие:** Балалар достық, адалдық, батылдық, еңбекқорлық сияқты қасиеттерді түсініп, оларды өз өмірлерінде қолдана алатын болады.

2. **Көркем тіл:** Ертегіні оқып немесе тыңдап отырған балалар бай тілдік қор жинайды, шығармашылық ойлауы дамиды.

3. **Эмоционалдық байланыс:** Ертегі кейіпкерлерінің қиындықтары мен жетістіктері арқылы балалар түрлі эмоцияларды сезінеді, мәртебе мен жауапкершіліктің маңызын түсінеді.

4. **Дәстүрлер мен мәдени тақырыптар:** Қазақ халық ауыз әдебиетінің бір бөлігі ретінде, ертегі ұлттық дәстүрлермен танысуға, мәдениетті тануға мүмкіндік береді.

Күгілетін нәтиже:

1. **Ертегінің тематикасы менидеясы:** Оқушы ертегінің негізгі ойын, мағынасын түсінеді.

2. **Персонаждар мен олардың қасиеттері:** Оқушы негізгі кейіпкерлерді танып, олардың мінез-құлқын сипаттай біледі.

3. **Шиеленіс пен шешім:** Оқушы ертегі бойынша оқиғаның шиеленісін және оның шешімін анықтай алады.

4. **Эмоционалдық әсер:** Оқушы ертегінің эмоциялық мәнін сезініп, өз ойларын білдіре алады.

5. **Моральды түсіну:** Оқушы ертегіден алынған моральды, сабақтарды түсінеді.

Дескрипторлар:

Критерий	Деңгей	Сипаттама
Сөйлеу барысында ертегілерді, шешендік сөздерді және вербалды емес тілдік құралдарды қолдану	1 балл	Ертегінің негізгі оқиғасын анықтайды.
	2 балл	Негізгі кейіпкерлердің мінез-құлқтарын сипаттайды. Кейіпкерлердің әрекеттерінің салдарын талдайды.
	3 балл	Ертегіден сабақтарды бөліп, қорытындылайды.
	4 балл	Ертегі бойынша сезімдерін ашық түрде білдіреді. Оқиғаға байланысты эмоциялық реакцияларын түсіндіре алады.

Дүниетану

Дүниетану 3-сынып

Бөлім: 1) «Мен және қоғам»

Сабақ тақырыбы: 1.1 Мен және менің отбасым

Оқу мақсаттары:

3.1.1.1 отбасы мүшелерінің арасындағы туыстық қатынастарды түсіндіру;

3.1.1.2 әулет шежіресін құрастыру;

3.1.1.3 өз әулетінің құндылықтарын анықтау;
 Миға шабуыл. Өз отбасың туралы 4 сөйлем айт.

1. Менің отбасымда ..... адам бар.
2. Олар.....
3. Отбасымның басты ережесі.....
4. Отбасымның ең жақсы дәстүрі немесе сүйікті мерекесі.....

1-тапсырма. Сәйкестендіру: Отбасы мүшелерін жанұяда атқаратын орнына сәйкестендіріп ұзын сызықпен белгілеңіз.

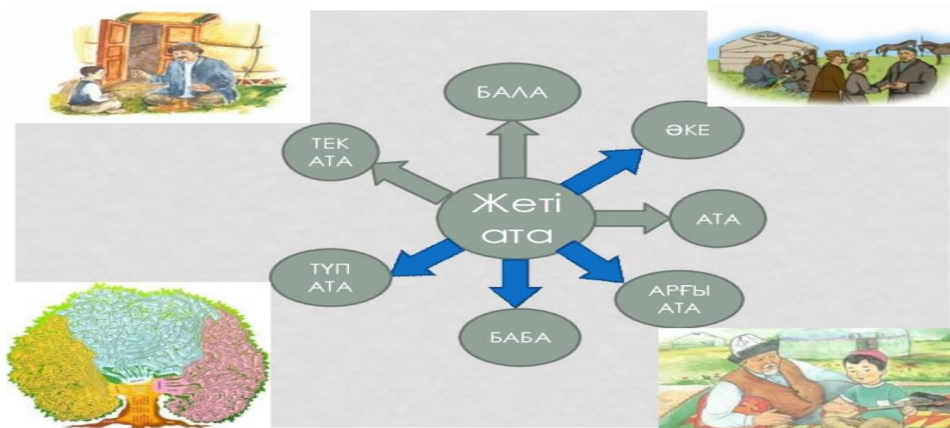
Ата Әже Әке Ана Ұл		ерке, нәзік, қорғауды қажет етеді отбасының жылуы алтын қазынамыз, ақылшымыз отбасының тірегі, асыраушысы мейірімді, немересіне қамқор
жан Қыз		ұрпақ жалғастырушы, мұрагер

2-тапсырма: «Отбасы – менің әлемім» тақырыбында кішкене сурет салып, оған отбасыңызбен байланысты ерекше сәттеріңізді көрсетіңіз.

3-тапсырма: Сызба жасау

Отбасыңыздың құрылымын көрсететін сызба (картинка) жасаңыз. Әр мүшенің аты мен рөлін жазыңыз.

4-тапсырма. Берілген суретті пайдалана отырып, жеті ата тізбегі туралы топ ішінде талқылаңдар. Жеті атасын білетін оқушылар жатқа айтуға болады. Білмейтін оқушылар ата-анасының көмегімен үйден жазып жаттауы керек.

5-тапсырма. Әулет құндылықтары:

Өз әулетіңнің құндылықтарын анықта. Мысалы, «Біздің отбасымызда мейірімділік, адалдық, және бір-бірімізге қолдау көрсету маңызды.»

Сабақ тақырыбы: Біздің отбасылық бюджетіміз

Оқу мақсаттары:

- 3.1.1.4 өз шығындарын жоспарлау және негіздеу;
3.1.1.5 өз шығындарын оңтайландыру жолдарын ұсыну

Отбасылық бюджет дегеніміз не?

Отбасылық бюджет — бұл отбасы мүшелерінің кірістері мен шығыстарын жоспарлайтын және бақылайтын жүйе. Бюджетті жоспарлау арқылы біз ақшаымызды қалай тиімді пайдалануға болатынын түсінеміз.

Отбасының кірістері — бұл жалақы, сыйақылар, зейнетақылар және басқа да табыс көздері.

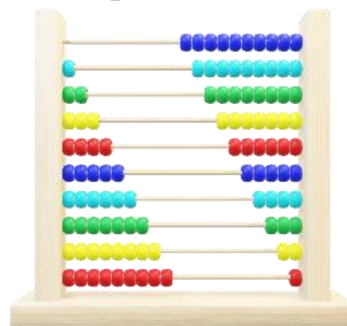
Отбасының шығындары — бұл күнделікті өмірімізге қажетті заттар мен қызметтерге жұмсалатын ақша. Мысалы, тамақ, киім, тұрмыстық заттар және ойын-сауық.

Неге отбасылық бюджетті жоспарлау маңызды?

- Ақшаны дұрыс пайдалануға мүмкіндік береді.
- Қажетті заттарды сатып алуға көмектеседі.
- Төтенше жағдайларда дайын болуға мүмкіндік береді.

1- тапсырма:

Сурет салу: Отбасы бюджетінің кіріс және шығыс бөліктерін сипаттайтын сурет салындар. Мысалы, кірістерді көрсететін күнделікті заттар (нарық, жалақы) және шығыстарды көрсететін суреттер (азық-түлік, ойыншықтар).

2- тапсырма: Рөлдік ойын: бөлінген әр топ мүшелері өз ішінен отбасы мүшелерінің рөлін ойнап шағын көрініс көрсетеді.

3 - тапсырма Шығындарды жоспарлау:

○ Оқушыларға берілген 100 теңгені үш категорияға (тамақ, ойын-сауық, киім) бөлу тапсырмасы беріледі. Мысалы:

- Тамақ: 50 теңге
- Ойын-сауық: 30 теңге
- Киім: 20 теңге

4-тапсырма: Үнемдеу жолдарын ойлап табу:

○ Оқушыларға «Ақшаны қалай үнемдеуге болады?» деген сұрақ қойылады. Олар өз идеяларын (мысалы, арзан дүкендерден сатып алу) жазады.

Сабақтың тақырыбы: 1.2 Мектеп және мектеп қауымдастығы

Оқу мақсаты: 3.1.2.1 сыныптың өзін-өзі басқару ережелерін түсіндіру және өз нұсқасын ұсыну;

Мектеп – бұл білім алу, достармен танысу, түрлі қызықты іс-шараларға қатысу орны. Мектеп қауымдастығы – бұл мектепте оқитын оқушылар, ұстаздар, ата-аналар мен қызметкерлер. Барлығы бір-біріне көмектесіп, мектепті жақсы жаққа дамыту үшін жұмыс істейді.

Сыныпта өзін-өзі басқару ережелері өте маңызды. Олар оқушыларға жауапкершілік алып, өз әрекеттеріне есеп беруді үйретеді. Мысалы, сыныпта тәртіп сақтау, бір-біріне көмек көрсету, мектеп ережелерін сақтау сияқты ережелер болуы мүмкін.

Өзін-өзі басқару ережелерінің мысалдары:

1. **Тәртіп сақтау** – сабақ кезінде тыныш отыру, мұғалімді тыңдау.
2. **Көмектесу** – сыныптастарға қиындық туындағанда көмек көрсету.
3. **Уақытты бағалау** – сабаққа уақытында келу, тапсырмаларды уақытында орындау.
4. **Сыйластық** – бір-біріне және мұғалімдерге құрметпен қарау.

1-тапсырма: Топта талқылау: Өз сыныбыңда қандай өзін-өзі басқару ережелері болуы керек деп ойлайсың? Өз пікіріңді 3-4 адаммен талқыла.

2-тапсырма: Шығармашылық жұмыс. “Өзіңді өзің таныстыр”

1. Мен кіммін?
  2. Қандай пәнді сүйіп оқимын?
  3. Қандай қабілетім бар?
  4. Мектебімнің немесе оқушылардың қандай болғанын қалаймын?
  5. Ол үшін не істей аламын?
- 3- **тапсырма.** Өз ережелеріңді плакатқа жазып, сыныпта көрсете аласың. Плакатта суреттер, графиктер, не болмаса шығармашылық элементтер болуы мүмкін.

Сабақ тақырыбы: Мектеп және мектеп қауымдастығы

Оқу мақсаттары: 3.1.2.3 қоғамда өзін-өзі ұстау әдеп нормаларын түсіндіру;

3.1.2.4 өз тәжірибесінен мысал келтіре отырып, адамдар арасындағы достықтың маңыздылығын дәлелдеу

Көшбасшының рөлі мен қасиеттері

Көшбасшылық — бұл адамдарды ортақ мақсаттарға жетуге бағыттау қабілеті. Көшбасшылар командада үйлесімділікті қамтамасыз етіп, мүшелердің потенциалын ашуға көмектеседі. Көшбасшылардың рөлі өте маңызды, себебі олар ұйымдағы климатты, ынтымақтастықты және мотивацияны қалыптастырады.

Көшбасшының міндеттері әртүрлі. Біріншіден, стратегиялық жоспарлауда көшбасшы ұйымның мақсаттарын анықтап, оларды жүзеге асыру үшін жол картасын жасайды. Екіншіден, команда басқару — бұл көшбасшының маңызды міндеттерінің бірі. Ол әрбір мүшенің күшті жақтарын пайдаланып, олардың жұмыстарын тиімді ұйымдастыруы тиіс. Сондай-ақ, көшбасшы команда мүшелерін ынталандырып, олардың жоғары өнімділікке жетуіне жағдай жасау қажет.

Көшбасшының жеке қасиеттері де үлкен маңызға ие. Шешім қабылдау — көшбасшының маңызды дағдыларының бірі. Ол тез әрі тиімді шешімдер қабылдай білуі керек. Эмоционалдық интеллект те көшбасшылықта маңызды рөл атқарады, өйткені көшбасшы адамдардың эмоцияларын түсініп, оларға сәйкес әрекет етуі қажет. Ынталандыру қабілеті де маңызды: көшбасшы команда мүшелерін мақсатқа жетуге шабыттандырып, оларға қолдау көрсетуі тиіс.

Тарихта көптеген әйгілі көшбасшылар бар, олар өз кезеңдерінде халықты біріктіріп, мақсаттарына жету үшін күресті. Мысалы, Нельсон Мандела — теңдік пен әділеттілікті қорғау жолында күрескен көшбасшы. Оның жетекшілігімен Оңтүстік Африкадағы апартеид жүйесі жойылды. Стив Джобс та инновация мен креативтілікті алға тарту арқылы Apple компаниясын әлемдегі ең құнды брендтердің біріне айналдырды.

Көшбасшы болу — бұл тек жетекшілік ету емес, сонымен қатар адамдарды шабыттандыру, олардың дамуына үлес қосу. Көшбасшылық дағдыларын дамыту үшін оқу, тәжірибе жинау және рефлексия жасау маңызды. Осылайша, көшбасшылар ұйымның дамуына үлкен әсер ете алады.

1-тапсырма. Көшбасшы болу үшін сізге қандай қасиеттер қажет деп ойлайсыз? Өз ойларыңызды жазып, келесі 3 қасиетті таңдаңыз:

Көшбасшы деген кім?	Қандай қасиеттер болу керек?	Сізде осы қасиеттердің қайсысы бар?

2-тапсырма. Топтық жұмыс: Сыныпта көшбасшылық рөлін ойнаңыз. Бір оқушы көшбасшы болып, басқа оқушылар оған көмектесуі керек. Көшбасшы ретінде қандай қасиеттерді көрсетуіңіз қажет екенін талқылаңыз.

3-тапсырма. Көшбасшының профилі

Өз идеалды көшбасшыңызды сипаттаңыз.

- Оның қандай қасиеттері болуы керек?
- Нені жақсы меңгерген?
- Команда мүшелеріне қалай мотивация береді?

4-тапсырма. Кейс зерттеу

Тарихи немесе заманауи бір көшбасшыны таңдап, оның көшбасшылық стилін зерттеңіз.

- Неліктен ол табысты болды?
- Қандай қиындықтарға тап болды және оларды қалай жеңді?

- Өз тәжірибеңізде одан қандай сабақ аласыз?

Сабақ тақырыбы: 1.3 Менің атамекенім

Оқу мақсаттары: 3.1.3.1 елді мекендерді түрлі белгілері бойынша ажырату (типi, көлемi, қызметi);

3.1.3.2 қала мен ауылдың байланысын зерттеу, мысалдар келтіру

Менің атамекенім — Қазақстан. Қазақстан — кең байтақ, әдемі ел. Мұнда биік таулар, кең дала, өзендер мен көлдер бар. Қазақстанның әр өңірі өзінің ерекше табиғатымен және мәдениетімен танымал.

Елдің астанасы — Астана қаласы. Ол — заманауи ғимараттарымен, мәдени орындарымен және бизнес орталықтарымен танымал. Ал ауылдарда өмір мүлдем басқа: адамдар табиғатпен тығыз байланыста, егін салып, мал бағып, дәстүрлі өмір сүреді.

Қазақстанда әр түрлі ұлттар мен мәдениеттер бар. Бұл біздің елді одан әрі байытады. Ауыл мен қала арасында тығыз байланыс бар. Ауыл тұрғындары өзінің табиғи таза өнімдерімен танымал болса, қала кәсіпорын, зауыт-фабрика, әр түрлі ғылым салаларының орталығы орналасқан жер. Қазақстанның табиғаты мен мәдениеті бізді біріктіреді, ал оның тарихы бізге мақтаныш сыйлайды.

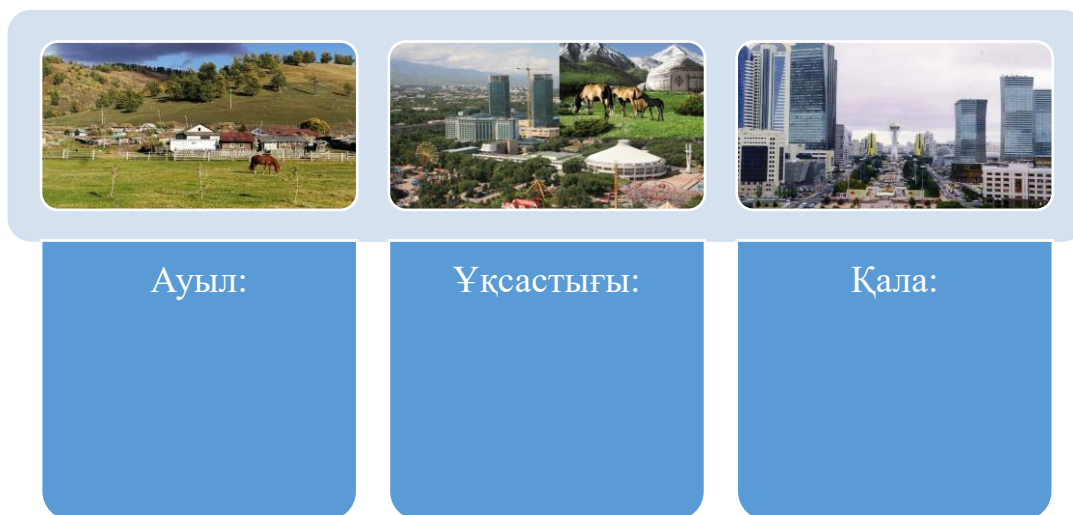
1-тапсырма: Елді мекендерді белгілері бойынша ажырату:

Қазақстандағы ауыл мен қаланың айырмашылықтарын жазыңыз.

Мысалы:

- **Типі:** Ауыл — шағын, қала — үлкен.
- **Көлемі:** Ауылда аз адам, қалада көп.
- **Қызметі:** Ауыл — ауылшаруашылық, қала —

өндірістік.

Ауыл:

Ұқсастығы:

Қала:

2-тапсырма: Қала мен ауылдың байланысын зерттеу

○ Қазақстанда ауыл тұрғындары қала тұрғындарына қандай өнімдер мен қызметтер көрсетеді?

○ Қала тұрғындары ауыл тұрғындарынан не сатып алады?

3-тапсырма: Сенің Қазақстан туралы ойың:

○ Қазақстанның қандай ерекшеліктері бар? Неге ол саған ұнайды?

○ Болашақта еліңді шетелге қалай таныстырғың келеді?

4-тапсырма: Картамен жұмыс

- Қазақстанның картасын қарап, елдің ірі қалаларын және ауылдарын белгіле.
- Астана, Алматы, Шымкент сияқты қалаларды көрсетіп, олардың ерекшеліктері туралы жазыңыз.

5-тапсырма: Табиғатты зерттеу

- Қазақстанның табиғи байлықтары туралы жаз.
- Мысалы, қандай таулар, көлдер немесе ұлттық парктер бар?

Олардың маңызы неде?

6-тапсырма: Мәдениет пен дәстүр

- Қазақстанның мәдениеті мен дәстүрлері туралы зерттеу жаз.
- Қазақ халқының қандай ұлттық тағамдары, ойындары немесе мерекелері бар? Мысалдар келтір.

7-тапсырма: Сурет салу

- Қазақстанның әдемі табиғатын немесе мәдениетін көрсететін сурет салыңыз.
- Суреттің астына қысқаша түсініктеме жазыңыз.

8-тапсырма: Елді мекеннің сипаттамасы

Төмендегі сызбаның ортасына өзің тұратын қала, аудан немесе ауылдың атын жазып, сипаттап жаз.

1. Ерекшелігі
2. Ең үлкен артықшылығы
3. Проблемасы
4. Сол проблеманы кім шеше алады деп ойлайсың?

«Дүниетану» пәні 4- сынып

Дүниетану: Жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық/Б.Тұрмашева, С.Салиш, В.Пугач. – Алматы: Атамұра, 2019. -144 бет.

Оқу бағдарламасына сай тақырыптар оқулықта қамтылғанымен, тапсырмалар тақырыпты ашуға жеткіліксіз. Әрі бір сарынды. Тек сұрақтар қойылады, анықта, көрсет, жауап бер. Бұл біріншіден бала жасына, ойлау қабілетіне сәйкес емес. Екіншіден, тапсырма оқушы қызығушылығын оята алмайды, пәнге деген ынтасы болмайды. Үшіншіден, тақырыптар күрделі

болғандықтан, тапсырмалар деңгей бойынша оныдан қиынға қарай құрастырылмаған.

I. Менің отаным – Қазақстан.

1. Еліміздің әкімшілік аймақтарға бөлінуі.

Кемшіліктері: мәтін ескірген. Дәлел: Қазақстан халқы – 18 млн және астанасы – Нұр-Сұлтан қаласы деген шағын мәтін берілген. «Катамен жұмыс» деген тапсырманың талабы бала жасына күрделі. Мысалы, Қазақстан аумағының әкімшілік аймақтық картасына» қараңдар. Одан қандай ақпарат алуға болады? Еліміздің аумағы қандай бөліктерге бөлінеді? Оларды атап, картадан көрсетіңдер.

Сондай-ақ оқу бағдарламасында көрсетілген бөлім реттілігі сәйкес емес.

Біз бұл жұмысымызда оқу бағдарламасы бойынша бөлім мен оқу мақсаттарына сай тапсырма құрастырдық.

Бөлім: 1) «Мен және қоғам»

Сабақ тақырыбы: 1.1 Мен және менің отбасым

Оқу мақсаттары: 4.1.1.1 отбасының қоғам өміріндегі маңызын дәлелдеу;
4.1.1.2 отбасы мүшелерінің функционалдық рөлін талдау;

Оқылым:

Мәтін: «Отбасы – біздің өміріміздің негізі»

Отбасы – әр адамның өміріндегі ең маңызды орын. Біз отбасымызда өмірдің алғашқы сабақтарын аламыз. Отбасы – бұл сүйіспеншілік, мейірімділік, және бір-бірімізге көмектесу орны.

Отбасы мүшелері: ата-ана, бауыр, апа, аға – бәрі де бір-біріне көмектеседі. Отбасымызда біз үлкендерден сабақ алып, дәстүрлерді үйренеміз. Мысалы, ата-әжелеріміздің бізге айтып беретін ертегілері, анамыздың бізге әзірлейтін дәмді тамақтары – бәрі де біздің тәрбиемізге әсер етеді.

Отбасы қоғамның маңызды бөлімі. Отбасында тәрбиеленген балалар, болашақта жақсы азамат болып өседі. Олар бір-біріне көмек көрсетіп, достық, адалдық, және жауапкершілік құндылықтарын үйренеді. Отбасы – біздің қоғамымыздың негізі!

Тапсырмалар:

1- тапсырма:

Мәтін бойынша сұрақтар:

Отбасы қандай құндылықтарды үйретеді?

Отбасы мүшелері кімдер?

Отбасы мен қоғам арасындағы байланыс неде?

2- тапсырма:

Тыңдалым: өлең жолдарын бір оқушы немесе мұғалім мәнерлеп оқиды.

Отбасы — жылы ұямыз,

Тірегі — ата-анамыз.

Уыз сүт еміп осында,

Уылжып біздер өсеміз.

Осында үлгі аламыз,
Осында адам боламыз.
Еркелеп, ойнап, еліктеп,
Осында өсіп толамыз

Тәрбие мектеп — отбасы,
Ақылды баулып, тіл ұштар.
Өрімдей тезге тартылған
Әдепті бейне дұрыстар.

Ата-ана болса өрнекті,
Ұл мен қыз өсер көрнекті.
Әуезов Мұхаң айтқандай:
Түзейік бесік-жөргекті.

Жазылым:

3- тапсырма:

Бос орынды төменде берілген сөздермен толтыр.

ақылды, бірлік, Отбасы, мейірім, аялайды, анамның, түсіністік, бақытты, әкемнің, отбасым, махаббат.

..... Бұл сөз жанға қандай жылу сыйлайды! Бұл .....анамның мейірімді дауысын, ... қамқор қаталдығын еске түсіреді. Отбасында мен ..... баламын. Бәрі мені жақсы көріп, ... Өзімді әлемдегі ең ..... жан деп сезінетін орта ол – ..... Жанұяда ....., ..., ..., ...болғанда ғана балалар бақытты болады.

Дұрыс жауабы: отбасы, анамның, әкемнің, ақылды, аялайды, бақытты, отбасым, бірлік, мейірім, түсіністік, махаббат.

Оқылым.

Қоғам дегеніміз – бізді қоршаған орта. Біздің күнделікті өміріміз қоғаммен тікелей байланысты. Ата-ана жұмысқа барады. Балалар мектепке, балабақшаға барып достармен, мұғалімдермен және басқа да адамдармен қарым-қатынас жасайды. Айналамыздағы кез келген адам бізге қандай да бір әсерін тигізеді. Ол қоғамдық көлікте, аялдамада, жұмыс немесе оқу орнында біз олармен араласамыз, сөйлесеміз, белгілі бір мақсатта бірігеміз. Бірақ әрбір адамның өз отбасы бар. Ал мемлекет осындай әр түрлі отбасылар мен адамдардан құралады.

4-тапсырма: топтық жұмыс

Топпен бірлесес отырып, отбасының күн тәртібін құрастыр. Қоғаммен, қоршаған ортамен байланысын есте сақтаймыз.

6-тапсырма: Эссе жазу

«Менің отбасым» тақырыбында 5-7 сөйлемнен тұратын қысқаша эссе жазыңыз. Эсседе отбасы мүшелерінің ролі және сіздің отбасыңыздың дәстүрлері туралы жазыңыз.

7-тапсырма: Топтық жұмыс

Сыныпта отбасылардың маңыздылығы туралы пікір алмасу. Әр оқушы өз отбасы туралы қысқаша айтып берсін.

Кері байланыс:

«Мен білемін – Білгім келеді – Білдім - Ақпарат көздері – Ашылмаған не қалды» құралын қолдану

Мен білемін	Мен білгім келеді	Білдім	Ақпарат көздері	Ашылмаған күйінде қалды

Сабақ тақырыбы: Біздің отбасылық бюджетіміз

Оқу мақсаттары:

4.1.1.3 отбасы бюджетінің негізгі кіріс-шығыстарын талдау;

4.1.1.4 отбасы бюджетін оңтайландыру жолдарын ұсыну

Мәтін:

Отбасылық бюджет – әрбір отбасының қаржысын тиімді басқару үшін маңызды құрал.

Отбасы бюджеті кірістер мен шығыстарды қамтиды. Кірістерге жұмыс істеп тапқан ақша, әлеуметтік жәрдемақылар, зейнетақы сияқты түсімдер жатады. Шығыстар – күнделікті қажеттіліктер, коммуналдық төлемдер, азық-түлік, білім алу, демалыс және тағы басқалары.

Отбасылық бюджетімізді қалай жоспарлауға болады?

1. **Кірістерді жазу:** отбасы мүшелерінің әрқайсысы қанша ақша табатынын анықтау.

2. **Шығыстарды анықтау:** Ай сайын не үшін ақша жұмсайтынымызды жазып алу.

3. **Сараптама жасау:** Кірістер мен шығыстарды салыстырып, қай жерлерде үнемдеу мүмкіндігін қарастыру.

4. **Оңтайландыру жолдарын іздеу:** Қажет емес заттарды сатып алмау, қажет болса, бюджетті қайта қарау.

Тапсырмалар:

4- тапсырма:

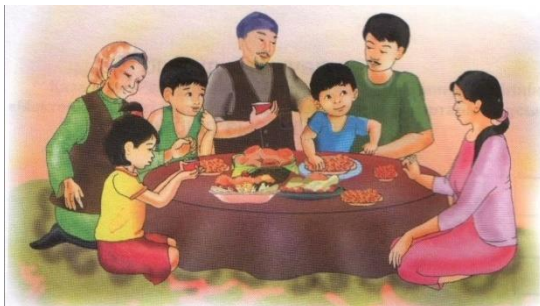
Кірістер мен шығыстар кестесі: Берілген мысалға сүйене отырып, кестені толтыр. Толтырып болған соң, қасыңыздағы оқушымен талқыла.

Рет саны	Кірістер	Шығыстар	Оңтайландыру
1	Әкемнің айлығы 250 мың теңге	Айлық азық-түлік Коммуналдық төлем	Тұрмыстық қолданыстағы бұйымдарға ақша бөлу
2			
3			

Топтық жұмыс

5- тапсырма:

Отбасының бюджетінде үнемдеу жолдарын тауып, ұсынындар. Мысалы, шығыстарды азайтуға болады немесе кірістерді қалай арттыруға болады? Топпен бірге ұсынысты қорғап, нәтижесін шығару керек.

қай керек.

6- тапсырма.

Берілген суреттерді пайдаланып шағын әңгіме құра. Екі суретте екі түрлі отбасы бейнеленгенін ескеру

7-тапсырма. Өлеңді мәнерлеп оқып, тапсырмаларды орында.

Қасым Аманжолов

Семья – шағын мемлекет.

Мен – президент, сен – премьер.

Арттым саған көп міндет,

Премьер жолдас, бер пример.

Мен тыңдар деп селт етпес,

Ескіліктің уағызын.

Сен орында, екі етпе

Президенттің указын.

Басқара біл үй ішін,

Бердім саған билікті.

Біздің байтақ еліміз,

Семьялардан құралған.

Елін сүйер, сеніңіз,

Өз семьясын сүйе алған.

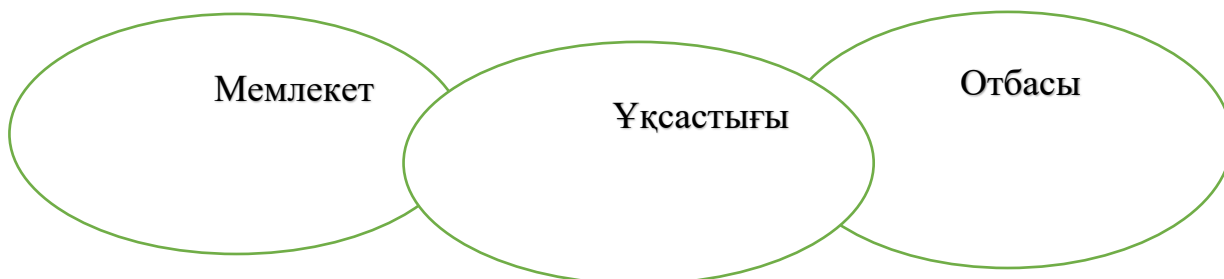
Сүй елінді – үйіндей,

Сүй үйінді – еліндей.

Көкіректегі күйіндей

Жырыңды жаз ерінбей.

6.1. Вендиagramманы толтыр.

6.2. Тапсырма:

Суретке назар салсақ, отбасы – адамның қолы, яғни бес саусағы әрбір мүшесі дейді. Ал сен отбасыны неге теңейтін едің? Және неге ондай теңеу алғаныңды түсіндіріп бер.

Сабақтың тақырыбы: 1.2 Мектеп және мектеп қауымдастығы

Оқу мақсаты: 4.1.2.1 мектептің өзін-өзі басқару ұйымына мүше болу жолдарын түсіндіру;

1-тапсырма. Мәтінді түсініп оқып, негізгі ақпаратты анықта.

Мектеп – білім алу, достармен кездесіп, жаңа нәрселерді үйрену орны. Бірақ мектеп тек оқу орны ғана емес, ол – үлкен қауымдастық. Мектеп қауымдастығы – мұғалімдер, оқушылар, ата-аналар және мектеп әкімшілігінен тұрады.

Мектептің өзін-өзі басқару ұйымы – бұл оқушылардың мектеп өміріне белсенді қатысуын қамтамасыз ететін ұйым. Оқушылар өз пікірлері мен ұсыныстарын білдіре алады, мектептің түрлі шараларын ұйымдастыруға қатыса алады.

Өзін-өзі басқару ұйымына мүше болу жолдары:

1. Оқушылар кеңесі: Мектепте өтетін жиындарға қатысу.
2. Сайлау: Оқушылар өзара дауыс беріп, кеңес мүшелерін тандайды.
3. Ұсыныс жазу: Оқушылар мектеп өміріне қатысты ұсыныстарын жазып, мұғалімдерге немесе әкімшілікке жеткізе алады.

2-тапсырма: Суретіне қарап атауын тап.

1.

3.

2.

5.

4.

Жауабы: мектеп, ұстаз, оқушы, сынып жұмысы, өзін-өзі басқару.

4-тапсырма. Суретте шыққан сөздерді пайдаланып, сөйлем құрандар.

Сабақ тақырыбы: Мектеп және мектеп қауымдастығы

Оқу мақсаты: 4.1.2.2 оқушылар арасындағы көшбасшыға тән тұлғалық қасиеттерді анықтау

Мәтін оқыңдар.

Көшбасшылық – бұл тек басқаларды басқару ғана емес, сонымен қатар адамдарды біріктіріп, оларға мақсатқа жету жолында бағыт-бағдар көрсету. Оқушылар арасында көшбасшы болу үшін бірнеше маңызды тұлғалық қасиеттер қажет:

1. **Жауапкершілік:** Көшбасшы әрқашан өз әрекеттеріне жауапты болады. Ол өз шешімдерінің салдарын түсінеді және оларды қабылдауға дайын.

2. **Келіссөздер жүргізу дағдылары:** Көшбасшы адамдармен тиімді байланыс орната білуі керек. Ол өз пікірін жеткізе отырып, басқалардың да пікірін тыңдай алуы тиіс.

3. **Сенімділік:** Көшбасшы өзінің күшіне, білімдеріне және қабілеттеріне сенімді болуы керек. Бұл, өз кезегінде, өзгелердің де оған сенуіне ықпал етеді.

4. **Тұрақтылық:** Көшбасшы қиын жағдайларда да сабырлы болуы және командасын қолдау үшін күш-жігерін жұмсауы қажет.

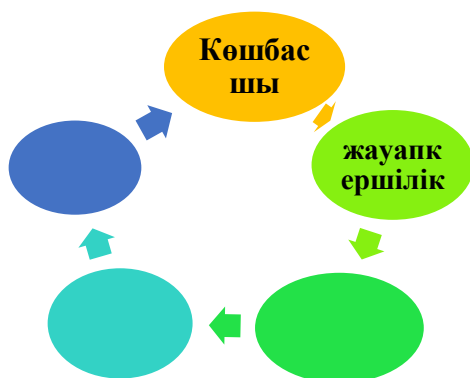
5. **Икемділік:** Өзгерістерге тез бейімделу және әртүрлі жағдайларда тиімді шешімдер қабылдау – көшбасшының негізгі қасиеттерінің бірі.

6. **Эмпатия:** Көшбасшы өз тобындағы адамдардың сезімдерін түсінуі және оларға қолдау көрсетуі қажет. Бұл сенімділікті нығайтады.

Осы қасиеттердің барлығы бірге көшбасшының тиімділігін арттырады және командада үйлесімділікті қалыптастырады.

1-тапсырма. Мәтінді оқыңыз және көшбасшыға тән қасиеттерді атап шығыңыз. Әрбір қасиет бойынша мысал келтіріңіз.

2-тапсырма. Көшбасшылар сайысы. Кім жылдам? (әрбір топтың топ басшылары жылдам жауап беру сайысына түседі)

1. Бір сағатта неше минут бар?
2. Үстел үстінде үш стакан шие тұр. Марат бір стакан шиені жеп қойды. Үстелде неше стакан қалды?
3. Екі бала шахматты екі сағат ойнады. Олардың әрқайсысы неше сағат ойнады?
4. Көшеде екі әкесі, екі баласы және атасы немересімен қыдырып жүр. Көшеде неше адам жүр?
5. Оқу жылының алғашқы айы қандай?
6. Бір тәулікте неше сағат бар?
7. Аптаның соңғы күні қалай аталады?
8. Суда қандай тас жоқ?

Сұрақтар:

1. Көшбасшы болу үшін ең маңызды қасиет қайсысы? Неліктен?
2. Сізге көшбасшы ретінде кім үлгі? Неліктен?

Рефлексия: Көшбасшылық қасиеттеріңізді дамыту үшін қандай әрекеттер жасай аласыз? Жаңа дағдыларды үйрену үшін қандай ресурстарды пайдаланасыз?

Сабақ тақырыбы:

1.3 Менің атамекенім

Оқу мақсаты:

4.1.3.1 түрлі дәрежедегі әкімшілік-аумақтық бірліктерді (аймақ, аудан, облыс) ажырату

Мәтінді түсініп оқы.

Қазақстан Республикасы – жер көлемі бойынша 9 орынды алатын кең байтақ мемлекет. 2024 жылы 1 шілдедегі дерек бойынша: Әкімшілік-аумақтық бөлінісі бойынша Қазақстан Республикасы 17 облысқа және 3 республикалық маңызы бар қалаға бөлінеді.

Астана қаласы — Қазақстанның елордасы.

Алматы қаласы — ерекше мәртебеге ие республикалық маңызы бар қала.

Шымкент қаласы — республикалық маңызы бар қала.

1- тапсырма:

Сәйкестендіру. Облыс атауын орталығымен сәйкестендіріп, ұзын сызықпен белгіле.

1.Ақмола облысы	Семей
2.Алматы облысы	Көкшетау
3.Ұлытау облысы	Ақтөбе
4.Батыс Қазақстан облысы	Қонаев
5.Абай облысы	Атырау
6.Жетісу облысы	Орал
7.Шығыс Қазақстан облысы	Тараз
8.Солтүстік Қазақстан облысы	Талдықорған
9.Түркістан облысы	Қарағанды
10.Маңғыстау облысы	Қостанай
11.Ақтөбе облысы	Қызылорда
12.Атырау облысы	Павлодар
13.Жамбыл облысы	Өскемен
14.Қарағанды облысы	Петропавл
15.Қостанай облысы	Түркістан
16.Қызылорда облысы	Жезқазған
17.Павлодар облысы	Ақтау

2-тапсырма: бос орындарды керекті сөздермен толтыр.

Күріштің отаны ..... Қазба байлықтардың орталығы ..... Қазақтың бас ақыны туған жер - ..... Әсем қала - ..... Елорда - ..... Киелі шаһар ..... Жер жанаты - ..... Бурабай мен Оқжетпес ..... облысында орналасқан. Қазақстан Республикасының солтүстік-батысындағы облыс - .....

Жетісу, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Түркістан, Алматы, Семей, Астана, Атырау, Ақмола.

2-мәтін:

Қазақстан Республикасы – президенттік басқару нысанындағы біртұтас мемлекет. Конституцияға сәйкес, біздің ел өзін адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандығы ең қымбат қазынасы саналатын демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады.

Қазақстан тәуелсіздігін 1991 жылы 16 желтоқсанда алды. Ел астанасы – Астана қаласы. Мемлекеттік тілі – қазақ тілі. Орыс тілі ұлтаралық қарым-қатынас тілі мәртебесіне ие. Ақша бірлігі – теңге.

Қазақстан Республикасының Президенті – мемлекеттің басшысы, оның ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайтын, сонымен қатар, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін мемлекеттің ең жоғары лауазымды тұлғасы.

Қазақстан – әлемдік мұхитпен тікелей жалғаспайтын әлемдегі ең ірі ел. Ел аумағының ауқымды бөлігін – 44%-ын шөлдер және 14%-ын шөлейтті жерлер алып жатыр. Далалық жерлер Қазақстан аумағының 26%-ын, орман-тоғайлар 5,5%-ын құрайды. Қазақстанда 8,5 мың өзен бар. Каспий акваториясының солтүстік-шығыс бөлігі республика шегіне кіреді. Арал теңізі Қазақстан мен

Өзбекстан арасында бөлінген. Қазақстанда үлкен және шағын 48 мың көл бар. Оның ең ірілері – Арал теңізі, Балқаш, Зайсан және Алакөл. Мұхиттардан алыстығына байланысты елдің ауа райы күрт континентальды болып келеді.

3-тапсырма. «4 сөйлем» тәсілін пайдаланып, мәтіндегі ақпаратты айт.

Пікір: оқыған мәтін бойынша пікіріңді бір сөйлеммен жеткіз.

Дәлел: пікіріңді бірнеше сөйлеммен дәлелде.

Мысал: пікіріңді өмірмен байланыстырып, мысал келтір.

Қорытынды: тақырып бойынша қорытынды жаз.

4-тапсырма: Суреттер сөйлесін. Төменде берілген суреттің бірін тандап, тақырыпты өзің қойып, шағын өлең немесе шағын эссе жаз.

5 - тапсырма. Берілген ақпараттардың дұрыс

қатесін ажырат. Қате болса дұрысын жазу керек. Дұрыс болса +, қате болса – деп белгіле.

Р/с	Ақпарат	Дұрысын тап
1	Қазақстан жер көлемі бойынша 9 орында.	+
2	Алматы қаласы Солтүстікте орналасқан.	
3	Шығыс Қазақстан облысының орталығы Павлодар қаласы.	
4	Қазақстан халқының саны 20 миллион адамнан асады.	
5	Шымкент қаласында қар қалың, қыс қатты болады.	
6	Қазақстан Орталық Азияда орналасқан	
7	Қазақстанда Маңғыстау деген облыс жоқ	
8	Алматы апорт алманың отаны	
9	Мемлекеттік тіл – қазақ тілі	
10	Біздің елдің шекарасы Ресеймен, Қытаймен шектеспейді.	

Осы тақырыптың 2-оқу мақсаты бойынша тапсырмалар

Сабақ тақырыбы: 1.3.Менің атамекенім

Оқу мақсаты: 4.1.3.2 түрлі дереккөздерге негізделе отырып, өз аймағының экономикалық қызмет атқаратын субъектілеріне сипаттама беру

1-тапсырма. Мәтінді мұқият оқып, осының қайсысы өз аймағыңның экономикасын бейнелеуге сәйкес келетінін анықта.

Менің атамекенімнің негізгі күші — бұл жердің байлығы мен мәдениеті, сондай-ақ, экономикалық қызметі. Әрбір аймақтағы экономикалық субъектілер — бұл жеке тұлғалар, кәсіпорындар, шаруашылық ұйымдары, мемлекеттік мекемелер және т.б. Олар экономиканың дамуына, халықтың әлеуметтік жағдайына әсер етеді.

Экономикалық субъектілер

1. **Ауыл шаруашылығы:** Менің аймағымда егін шаруашылығы мен мал шаруашылығы маңызды рөл атқарады. Бұл салада фермерлер, агрокомпаниялар, кооперативтер жұмыс істейді. Олар өнім өндірумен айналысады, жерді өңдейді, өнімдерді нарыққа шығарады.

2. **Өндіріс:** Өндірістік кәсіпорындар, мысалы, зауыттар мен фабрикалар, менің аймағымда түрлі өнімдер шығарады. Олар өнеркәсіптік өнімдерді, құрылыс материалдарын, азық-түлікті дайындайды.

3. **Қызмет көрсету:** Бұл салада сауда, туризм, білім беру, денсаулық сақтау сияқты қызметтер ұсынылады. Мысалы, дүкендер, мейрамханалар, мектептер, ауруханалар — барлығы аймақтың экономикасына өз үлестерін қосады.

4. **Мемлекеттік мекемелер:** Әлеуметтік, экономикалық, мәдени қызметтерді атқаратын мемлекеттік ұйымдар да маңызды. Олар халыққа қызмет көрсетіп, аймақтың даму стратегиясын жүзеге асырады.

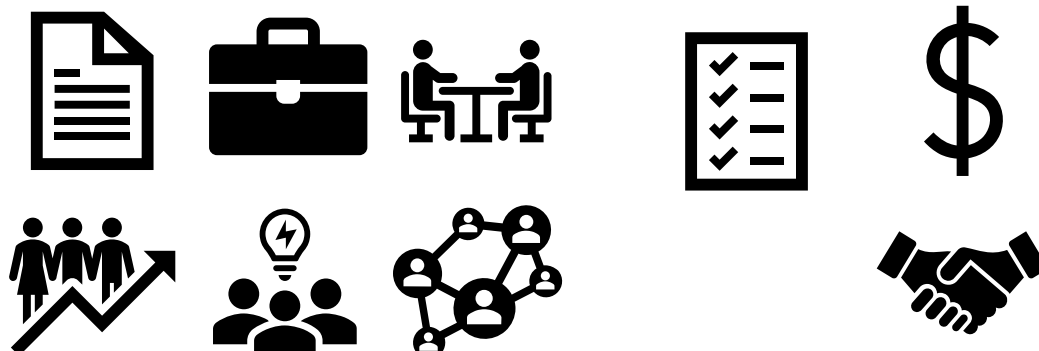
2- тапсырма. Топтық жұмыс:

- Топта жұмыс істеп, өз аймағыңыздағы экономикалық субъектілерді анықтап, олардың қызметтерін сипатта.

- Нәтижені плакатқа түсіріп, сыныпқа таныстыр.

3 - тапсырма. “Микрофон” әдісін қолданып, әр оқушы өз аймағының экономикасы туралы 1 минуттан кезектесіп ортаға шығып сөз сөйлейді.

4-тапсырма. Осы суреттерді пайдаланып, ретін сақтай отырып, өз болашақ шағын кәсібің туралы әңгіме жаз.

Тақырыбы: 1.4 Денсаулық пен қауіпсіздік

Оқу мақсаты: 4.1.4.1 спорттың әр түрлеріндегі жарақаттану себептерін зерттеу;

Спорттағы жарақаттар

Спорт — денсаулыққа пайдалы, қуаныш әкелетін іс. Бірақ спортпен айналысқанда, кейде жарақат алуға тура келеді. Жарақаттардың себебі әр түрлі болуы мүмкін. Мысалы:

Жарақаттың түрлері:

Созылу — бұлшықет немесе байламның зақымдануы. Мысалы, футболда секіріп түсіп, аяқты жазады.

Сыну — сүйектің зақымдануы. Мысалы, баскетболда жоғары секіріп, аяқты сындырып алу.

Кесілген жара — өткір затпен зақымдану. Мысалы, хоккейде ұстарамен.

Жарақат алу себептері:

Техника бұзылуы: спортшының дұрыс емес техниканы қолдануы.

Жарақаттан сақтанбау: спорттан бұрын қыздыру жаттығуларын жасамау.

Дұрыс жабдықталмау: спорт киімі немесе аяқ киімі жарамсыз болса.

Спортпен айналысқанда, жарақаттан сақтану үшін мынадай ережелерді ұстану қажет:

1. Жаттығулар алдында міндетті түрде қыздыру.
2. Дұрыс спорттық жабдықтарды пайдалану.
3. Дене мүмкіншілігін ескеру.

1-тапсырма: Суретте әр түрлі спорт түрлері көрсетілген. Әр суретке жарақаттың қандай түрі (созылу, сыну, кесілген жара) болатынын жаз

2-тапсырма. Сенің спорттық қауіпсіздік жоспарың: Спортпен айналысқанда, жарақаттан сақтану үшін қандай ережелерді ұстанасың? Топпен бірігіп 5 ереже жазыңдар.

3-тапсырма. Кейстерді талдау:

Суретте баланың футбол ойнап жатқан сәті көрсетілген. Ойын барысында бала жарақат алды. Сен не істер едің? Жарақаттан кейінгі әрекеттеріңді сипаттаңыз.

Сабақ тақырыбы: 1.5 Құқық және міндет

Оқу мақсаттары: 4.1.5.1 Конституцияның қоғам өміріндегі маңызы туралы қорытындылар жасау;

4.1.5.2 Қазақстан Республикасының азаматы ретінде демократиялық құқықтары, бостандықтары, міндеттерінен мысалдар келтіру

Конституция — елдің негізгі заңы

Конституция — еліміздің ең басты заңы. Ол әр адамның құқықтары мен міндеттерін анықтайды. Конституцияның арқасында біздің құқықтарымыз қорғалады, ал міндеттерімізді орындау арқылы біз елімізді қолдаймыз.

Конституцияның маңызы:

1. Азаматтардың құқықтары: Конституцияда әр адамның сөз бостандығы, білім алу құқығы, және денсаулық сақтау құқығы жазылған.

2. Басқару жүйесі: Мемлекетімізде заңдарды кімнің шығаратыны, кімнің орындап, кімнің бақылап отыратыны анықталған.

3. Бейбітшілік: Конституция адамдардың құқықтарын қорғап, бейбіт қоғам құруға көмектеседі.

1-тапсырма. «4 сөйлем» тәсілін пайдаланып, мәтіндегі ақпаратты айт.

Пікір: оқыған мәтін бойынша пікіріңді бір сөйлеммен жеткіз.

Дәлел: пікіріңді бірнеше сөйлеммен дәлелде.

Мысал: пікіріңді өмірмен байланыстырып, мысал келтір.

Қорытынды: тақырып бойынша қорытынды жаз.

3- тапсырма. Төмендегі кестені толтыр.

Құқықтар	Міндеттер

3-тапсырма. Үш қатарда көрсетілген суреттерден әрқайсысында бір сөз жасырылған, соны тауып, ол құқық па міндет па ажыратыңдар.

1-қатар:

2-қатар:

3-қатар:

Сабақ тақырыбы: 1.6 Мерекелер

Оқу мақсаты: 4.1.6.1 зерттеулер негізінде кәсіби мерекелердің тарихын шығармашылық түрде таныстыру

Миға шабуыл:

1. Кәсіби мереке туралы естуің бар ма?
2. Бізге ең танымал кәсіптерді аташы.
3. Саған қандай мереке ұнайды? Не үшін?

Мереке – ерекше жағдайларда атап өтілетін, қуаныш пен тойлауды білдіретін күндер. Мерекелер қоғамдық, ұлттық немесе жеке болып бөлінеді. Мысалы, туған күн, кәсіби мерекелер, ұлттық мерекелер (мысалы, Тәуелсіздік күні) сияқты түрлері бар. Мерекелер адамдарды біріктіреді, қуаныш сыйлайды және дәстүрлерді сақтауға көмектеседі.

Кәсіби мерекелер – әр түрлі мамандық иелерінің жетістіктерін атап өтетін ерекше күндер.

Мысалы, 10 қаңтар – Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының күні;

2 ақпан – Ұлттық баспасөз күні;

16 маусым (маусымның үшіншісі жексенбісі) – Медицина қызметінің күні;

5 қазан – Мұғалімдер күні;

19 қазан – Құтқарушылар күні;

15 қараша – Ұлттық валюта-теңге күні, ҚР Қаржы жүйесі қызметкерлерінің кәсіби мерекесі;

Әр мереке кәсіби мамандардың еңбегін бағалауға және қоғамдағы рөлін атап көрсетуге арналған.

1-тапсырма. Сурет салу: Сен үшін ең маңызды кәсіби мерекені таңда және сол мерекені бейнелейтін сурет сал.

2-тапсырма. Эссе жазу: «Менің арманымдағы кәсіп» тақырыбында 5-7 сөйлемнен тұратын эссе жаз.

3-тапсырма. Көрініс қою: Досыңмен бірге кәсіби мерекені атап өтетін қысқа көрініс қойыңдар. Мерекенің ерекшеліктерін көрсетіңдер.

БӨЛІМ: 2) «Елімнің табиғаты»

Сабақ тақырыбы: 2.1 Жергілікті жерде бағдарлау

Оқу мақсаттары:

4.2.1.1 нысанның басқа нысандарға қатысты орнын анықтау;

4.2.1.2 глобус пен карталардың қолдану аясын, олардан негізгі нысандарды көрсете білу;

4.2.1.3 глобус пен картадан параллельдерді, меридиандарды, экваторды көрсете білу

«Елімнің табиғаты»

Қазақстан – кең байтақ дала, таулар мен өзендерге бай ел. Оның табиғаты өте әр алуан. Сарыарқаның шексіз даласы, Алтай тауларының көркем көріністері, Балқаш пен Арал теңіздерінің сулары – барлығы біздің еліміздің табиғатының бір бөлігі.

Қазақстанда түрлі климаттық белдеулер бар, сондықтан табиғаты да әртүрлі. Солтүстікте шөптесін дала мен орманды алқаптар, ал оңтүстікте шөлді және жартылай шөлді аймақтар орналасқан. Орталық және шығыс Қазақстанда биік таулар, терең шатқалдар мен өзендер бар. Мысалы, Тянь-Шань таулары – еліміздің оңтүстігінде орналасып, өзінің биік шыңдарымен (мысалы, Хан Тәңірі) танымал.

Қазақстанның су ресурстары да маңызды рөл атқарады. Балқаш, Арал, Каспий теңіздері мен көптеген өзендер (мысалы, Ертіс, Іле) – еліміздің табиғи байлығын құрайды. Арал теңізінің экологиялық мәселелері бізге табиғатты қорғаудың маңыздылығын көрсетеді.

Қазақстанда әртүрлі жануарлар мен өсімдіктер дүниесі бар. Олардың ішінде Қызыл кітапқа енген жануарлар, мысалы, барыс, ақбөкен, қар барысы секілді сирек кездесетін түрлер бар. Қазақстанның флорасы да бай, әр түрлі өсімдіктер, шөптер мен ағаштар еліміздің табиғатында кездеседі.

Глобус пен карталар арқылы Қазақстанның географиялық орналасуын түсіну өте маңызды. Глобуста экватор мен меридиандардың орналасуын көруге болады. Қазақстанның географиялық координаттары – 40° солтүстік ендік пен 70° шығыс бойлық.

Біз еліміздің табиғатымен танысу арқылы, оның байлығын, қорын және экологиялық жағдайын қорғауға міндеттіміз. Табиғатымызды тану – еліміздің мәдениеті мен тарихын түсінудің бір бөлігі.

1-тапсырма. Глобус пен картадан Қазақстанның шекарасын, астанасы мен негізгі қалаларын (Алматы, Шымкент, Ақтөбе) көрсетіңіз. Оларды сызбамен белгілеп, қай бағытта орналасқанын көрсетіңіз.

2-тапсырма.

Тапсырма: Келесі нысандардың орналасуын анықтаңыз:

- Арал теңізі
- Балқаш көлі
- Тянь-Шань таулары басқа нысандарға (мысалы, Астана, Алматы)

қатысты орнын жазып шығыңыз.

3-тапсырма. Параллельдер мен меридиандар

Тапсырма: Глобусқа параллельдерді, меридиандарды, экваторды сызу. Экватордың және Қазақстанның географиялық ендік пен бойлық координаттарын көрсетіңіз.

4 -тапсырма: Табиғи нысандарды сипаттау

Қазақстанның үш табиғи нысанын (мысалы, таулар, көлдер, өзендер) таңдап, олардың сипаттамасын жазып шығындар. Олардың картасындағы орнын түрлі-түстермен бояйық.

5- тапсырма: Қазақстанның табиғатын сипаттайтын сурет салындар. Суретте таулар, көлдер, өзендер мен жануарларды көрсетуге тырысындар.

6-тапсырма. Сұрақ-жауап. Топта 5 географиялық сұрақ дайындап, бір-біріне қойындар. Мысалы: «Қазақстанда ең үлкен көл қайсы?» немесе «Қай тау жүйелері Қазақстанда орналасқан?»

Сабақ тақырыбы: 2.2 Климат және ауа райы

Оқу мақсаты: 4.2.2.1 адамзат дамуына климаттың әсерін талдау

Климат пен ауа райы — адамның өмірі мен іс-әрекетіне тікелей әсер ететін екі маңызды фактор. Климат — белгілі бір аймақта ұзақ уақыт бойы сақталатын ауа райының орташа көрсеткіштері, ал ауа райы — белгілі бір уақыт аралығында

- Осыларға сүйене отырып, мен мынандай қорытындыға келдім.....

3-тапсырма. Топтық жұмыс: Оқушылар топтарға бөлініп, әр топ белгілі бір климаттық аймақты таңдап алады (мысалы, тропикалық, субтропикалық, температуралы, полярлық). Әр топ өз аймағындағы климаттың адамзат өміріне әсерін зерттеп, нәтижелерін сыныпта бөліседі.

Сабақ тақырыбы: 2.3 Табиғи жағдайлар және олардың әсері

Оқу мақсаты: 4.2.3.1 өз өңіріндегі және Қазақстан аймақтарындағы адамдардың табиғи жағдайларға (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдау;

Ғылым мен техника жедел дамыған сайын, адамның шаруашылық және өндірістік іс — әрекетінің өрісі кеңейіп, жаңа істер, мекен – жайлар игеруіне мүмкіндік туып отыр. Алайда табиғат және өндірістік жаңаша жағдайларда, организмге жағымсыз әсер ететін төңіректің қолайсыз түрткілері жиі кездеседі. Бұлар төтенше (Экстремальдық) немесе шамадан тыс тітіркендіргіштердің қатарына жатады.

Төтенше түрткілер (экстремальдық) физикалық, химиялық, ақпараттық, мағыналық (семантикалық) және биологиялық болып 5 топқа жіктеледі. Органың үйреншікті физикалық (қысым, климат, маусым, космос жылылық, сәулелену) және химиялық (ауаның, тағамның құрамы, газдардың мөлшері) түрткілері әдеттен тыс әсер еткенде, олар организмде төтенше жағдайлар туғызады.

1-тапсырма. Бос орындарды керекті сөздермен толтыр.

Табиғи-ресурстық әлуетке табиғи ..... мен табиғи ..... жатады. Табиғи жағдай — қоршаған табиғаттың ..... береді. Мысалы, ... (жұмсақ, қатал) немесе ..... (жазық, таулы). Табиғи жағдайлар шаруашылық қызметіне тікелей қатыспағанмен, оны жеңілдетеді немесе керісінше, ауырлата алады. Олар ..... немесе ..... болуы мүмкін. Біздің еліміздің жер бедері шаруашылық жағдайы үшін ..... болып келеді.

Жағдайлар, сипатын, қолайлы, ресурстар, климат, қолайсыз, жер бедері, қолайлы

2-тапсырма. “Балық қаңқасы”. Табиғи жағдайлардың әсерінен туындайтын мәселені анықтап, соны талдап жазу керек.

3-тапсырма. Постер жасап, топпен қорғау.

Шаруашылық іс-әрекетін талдау:

- Табиғи жағдайларға байланысты өңірінде қандай шаруашылық түрлері дамыған? (ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, балық шаруашылығы, т.б.)
- Табиғи жағдайлардың шаруашылыққа әсері туралы өз ойларыңды жазыңдар.

Математика

Қарапайым математикалық түсініктерді дамытудағы педагогтың мақсаты тілдік ортаға енгізу топтарындағы балалардың бойында математикалық мәдениеттің, математикалық тілдің, қазақ тілін үйрете отырып зияткерлік қабілеттердің негіздерін қалыптастыру болып табылады.

Міндетері:

1. Баланың жадын, зейінін, ойлау қабілеттерін дамыту.
2. Қазақша сөздік қорларын толықтыру, өз ойларын жеткізе алуға, математикалық қарапайым сөйлемдер құруға үйрету.
3. Математикаға деген танымдық қызығушылығын ояту.

Қарапайым математикалық түсініктерді дамыту барлық білім беру саласы арқылы өтеді, тек аралық тақырыптар ескеріледі және күнделікті қазақ тілін үйрену барысында үйретілетін қарапайым әдістердің бірі болып табылады.

Мысалы:

- таңертең және кешкі сағаттарда;
- режимдік сәттерде;
- бос уақыттарда.

Қарапайым математикалық түсініктерді дамыту жұмысы балалармен жүргізілетін барлық жұмыстар барысында жүргізілуі тиіс:

- дене шынықтыру сабағында;
- ән-күй сабағында;
- тіл дамытуда;
- көркем әдебиетпен танысу кезінде;
- серуенде;
- конструкциялар құрастыруда;
- бейнелеу сабағында.

Дене шынықтыру сабағында – заттарды көлеміне қарап салыстыру, оң және сол жақты анықтау, реттік санаумен, геометриялық фигуралармен таныстыру, жыл мезгілдері мен тәулік мезгілдері туралы түсініктерді бекіту

Ән-күй сабағында – кеңістікті бағдарлау, мысалы: *оң жақ, сол жақ, алдыңғы жақ, артқы жақ* деген сияқты бағдарлармен танысу, сандық есептеуді үйрену: *үш рет тепсіну, екі рет шапалақ соғу*; жұптың ретін анықтау - *бірінші жұп, екінші жұп*, музыкалық аспаптарды геометриялық фигуралармен салыстыру: *дабыл – шеңбер, домбыра- сопақша, асатаяқ – ромб*.

Тілді дамытуда және көркем әдебиетпен таныстыруда – ертегілерде *реттік және сандық есептеулермен танысу, арифметикалық есептердің негіздерімен танысу, көркем шығармалармен танысу кезінде -көлем және кеңістікті бағдарлау, тәулік мезгілдері, апта күндері, жыл мезгілдері* сияқты түсініктерді қалыптастыру.

Серуенде - математикалық мазмұндағы *«Шеңберге тигіз» (квадрат, үшбұрыш), «Сыныптар», «Қай команда көп доп лақтырады», «Формасына, түсіне, көлеміне қарап үйді тап»* деген ойындар арқылы формалармен таныстыру, санауды үйрету.

Конструкциялар құрастыруда – геометриялық жазықтықтармен және көлемді фигуралармен таныстыру, жазықтықта бағдарлауға үйрету, *«үстіңгі жақ», «төменгі жақ», «ортасы»* деген ұғымдармен таныстыру.

Бейнелеу сабағында – форма туралы түсініктерін, геометриялық фигураларды – түрлі-түсті мозайка туралы білімдерін жетілдіру, реттік санауды

үйрету, сандардың графикалық көрінісімен (ермексазбен), жыл мезгілдері, тәулік мезгілдері туралы білімдерін бекіту.

Кіріктіру мақсатында шағын ойындар ойнатуға болады, сондай-ақ педагогтың қалауы бойынша балалармен өзіндік жұмыстар жүргізуге болады.

Мұндай кіріктіру балалардың сөздік қорын байытуға, өз іс-әрекеттерін түсіндіре білуге үйретеді.

Педагог қазақ тілін үйреткен кезде, математикалық мазмұндағы ойындарды ойнатқан кезде негізгі заманауи әдістерді сақтай отырып, мына шарттарды сақтауы керек:

1. Балалардың жеке, психологиялық жас шамасының ерекшеліктерін ескеруі тиіс.

2. Сабақ барысында жайлы психологиялық атмосфера жасауы, эмоциялық көңілмен сөйлеуі тиіс (педагогтың сабырлы, салмақты сөйлеу мәнері балалармен жұмыс істеу барысында маңызды).

3. Балалардың зерігуіне жол бермес үшін, іс-әрекет түрлерін кезектестіріп, дамушы мазмұндағы ойындарды таңдаған жөн.

4. Математика пәні барысында қазақ тілін игеруге ойын мотивациясын қолдана отырып, түйінді жағдай жасайды.

5. Белгілі бір математикалық іс-әрекеттерді орындау барысында балалардың қазақ тілінде сөйлеу белсенділіктерін ынталандырады.

Пәндік-дамытушы орта

Топ бөлмесінде сандар, геометриялық формалар, түрлі көлем мен қалыптағы заттар бейнеленген және олардың қазақ тіліндегі атаулары жазылған түрлі постерлер болғаны жөн. Топта сондай-ақ математикалық ойындар орталығы болуы керек, ол жерде математикалық бағыттағы үстел ойындары, логиканы, тілді дамытуға арналған дидактикалық ойындар болуы тиіс. Заттарды өлшеуге болатын түрлі өлшегіш заттар, күнтізбе, тәулік мезгілдері бейнеленген және қазақ тілінде жазылған иллюстрациялар болса жақсы. Қозғалатын тілдері бар сағат бейнеленген және астына «Сағат неше?» деп жазылған постерді де сабақта қолдануға болады. Балабақша ішінде түрлі формадағы рамаларға салынған балалар суреттерінің көрмесін ұйымдастыруға болады (сопақша, дөңгелек, шаршы, тікбұрыш, үшбұрыш). Балалар формаларды атайды, оларды басқа суреттердің рамаларымен салыстырады, санайды. Сатыларды да сандармен нөмірлеп қоюға болады. Сонда балалар мініп-түскен сайын, ретпен және кері қарай санаулы үйренеді. Осылайша, педагогтар балалардың қазақ тіліндегі сөйлеу белсенділіктерін дамыта алады.

Балалардың бос уақыттарында педагог мынадай ойындар ұйымдастыра алады: Мысалы: «Үш саны» қай жерде тұрады? деген ойын (аптаның қай күні, айдың қай күні, жылдың қай мезгілі, үйлердің нөмірлерінде). Немесе «Санды қимылмен көрсет» ойыны (балалар сұрақтың жауабын қазақ тілінде айтулары тиіс). «Сиқырлы көзілдірік» деген ойынды ойнатуға болады: мысалы, бала көзіне дөңгелек көзілдірік киді делік және ол көзілдірікпен тек дөңгелек заттарды ғана көре алады. Бала дөңгелек пішінді заттарды атайды).

Мұндай ойындар барысында балалардың қазақ тіліндегі сөздік қорларын

мен тілдері дамиды.

Ата-аналармен жұмыс. Ата-аналар балалардың математиканы тек балабақшада ғана емес, үй жағдайында да үйрене алатынын түсінулері тиіс. Таңертең киініп жатқан кезде, балабақшаға бара жатқан жолда, кешке серуендеу кезінде, үйдің ішінде қандай да да іспен айналысып жатқан кезде, балаларға математикалық мазмұндағы тапсырмалар беруге болады. Мысалы: ойыншықтарды санатуға және оларды салыстыруға, азық-түлік өнімдерін, киімдердің түймелерін санатуға болады. Балабақшаға бара жатқан жолда кездескен заттарды – жеңіл және жүк көліктерді, үйлердің қабаттарын санауға, жолдардың енін анықтауға, алыс-жақын деген қашықтықтарды, таңертең, кеш, күндіз, түн деген мезгілдердің ұғымдарын түсіндіруге болады.

Математикалық ойындар мен жаттығулар

Шама

Тіл дамытудағы жетістіктер: математикалық терминдерді қолдана отырып, заттардың шамасы бойынша ұқсастықтары мен айырмашылықтарын атау: үлкенірек–кішірек, кеңдеу-тарлау, биіктеу-аласалау; қазақ тілінде сөйлемді грамматикалық тұрғыдан дұрыс құру.

1. «Пішіндермен таныстыру».

Балаларды заттардың тек пішінін анықтауға үйрету. Балаларға фигуралар мен карточкалар үлестіріледі. Тәрбиеші: - Балалар, біз қазір «Пішіндеріне қарап таңда» ойынын ойнаймыз. Ол үшін алдымен түрлі пішіндердің атауларын еске түсіру керек. Мына фигураның пішіні қандай? (әрі қарай балаларға басқа фигуралар көрсетіледі). Фигураларды пішіндеріне қарай орналастырыңдар, түстеріне қарамаңдар». Фигураларды қате орналастырған балаларға педагог фигураның шетін саусақпен жүргізіп, қатені табуды және түзетуді ұсынады.

Күтілетін тілдік дағдылар: «Менің тобым» тақырыбы бойынша сөздік қорын байыту (шкаф – *тікбұрышқа ұқсайды*, үстел – *шаршыға ұқсайды*). Геометриялық фигуралардың аттарын атау: фразамен сөйлеу, мысалы, мына зат дөңгелекке, тікбұрышқа және т.б. ұқсайды.

2. «Қандай зат кең (ұзын, биік, аласа, тар) болады?»

Заттардың шамасы туралы балалардың білімдерін нақтылау, сыртқы шамаларына қарап заттардың ұқсастығын табуға үйрету. Педагог: «Біздің айналамызда түрлі заттар бар: үлкен, кішкентай, ұзын, қысқа, аласа, биік, жіңішке, қалың. Заттардың шамаларына қарай бөлінетін көптеген заттарды білеміз. Қазір мынадай ойын ойнаймыз: мен бір сөзді айтамын, ал сендер осы сөзбен атауға болатын заттарды атаңдар». Педагогтың қолындағы допты балаларға кезек-кезек лақтырады. Мысалы:

Педагог: - ұзын

Балалар: - жол, лента, арқан, т.б..

3. «Қой-ешкілер»

«Ұзындау, қысқалау, ең ұзын, ең қысқа» деген сөздерді қолданып, екі заттың ұзындығын салыстыруды үйрету. Үй жануарлары туралы білімдерін қалыптастыру. Балаларға қой-ешкілерді әртүрлі жолмен көк шалғында айдау

ұсынылады, олар қай жолмен шалғынға тез жетуге болатынын анықтаулары керек.

4. «Сиқырлы орман»

Балаларды заттардың биіктігі және қалыңдығы бойынша салыстыруға үйрету. Ең биік, биіктеу, аласалау, ең аласа, ең қалың, жұқа, жіңішке, жіңішкелеу деген сөздерді дұрыс қолдануды үйрету.

Балаларға мынадай ойын ойнау ұсынады: мақтаншақ сиқыршы «Бір сәтте орманға ұзындықтары бірдей ағаштарды отырғыза алатынын» айтып мақтанады, бірақ қателеседі. Балаларға ұзындықтары бірдей ағаштарды отырғызу ұсынылады.

Күтілетін тілдік дағдылар: шаманы анықтайтын сөздердің қорын байыту:

ұзын - қысқа, биік-аласа, кең - тар; Мысалы: орындық үстелге қарағанда төмендеу; Айсұлудың бойы Маратқа қарағанда аласалау; ең қысқа, ең ұзын

жол, кең жол, жіңішке жол, биіктігі бірдей.

5. «Достарыңа көмектес»

Ені әртүрлі немесе бірдей және ұзындықтары әртүрлі заттардың қатарын (жіптер, баулар, арқандар) тізуге үйрету. Балаларға морфо-функционалдық байланыстар орнатуға үйрету. Балалардың жабайы жануарлардың індері мен

паналары туралы білімдерін толықтыру.

Балаларға проблемалық ситуацияны шешу ұсынылады: жануарлардың қайсысы бірінші болып үйшіктеріне жетеді және неліктен?

6. «Бағбандар»

Үлкеннен бастап кішілерге қарай немесе керісінше ретпен заттарды орналастыруды үйрету. Балалардың гүлзарда өсірілген гүлдермен таныстыру.

Балаларға бағбан болып ойнауды және гүлдерді отырғызуды (үлкенінен бастап кішіге қарай немесе керісінше) ұсынамыз.

Даярлық топтарының балаларына күрделендірілген тапсырма беріледі: гүлдерді жоспарланған сызба бойынша отырғызу керек.

Күтілетін тілдік дағдылар: «Жансыз табиғат» тақырыбы бойынша сөздік

қорын кеңейту (бағбан, гүлдер, түрлі формалар мен түстердің атаулары); үйренген сөздерді қайталату: ең аласа гүл, ең ұзын гүл, өсу бойына қарап, кішірею бойына қарап, ең ұзыннан ең аласаға дейін.

7. «Джунгли»

Кему және өсу реті бойынша суреттерді, заттарды орналастыруға үйрету. Балалардың жылы жақта тіршілік ететін жануарлар туралы білімдерін толықтыру.

Балаларға джунглиде серуендейтін керіктерді бойларына қарап орналастыруды ұсынамыз.

8. «Дәрігерге жануарларға жетуге көмектес»

Арақашықтықты өлшеуді және олардың ұзындықтарын салыстыруды үйрету.

Жабайы жануарлар туралы білімдерін толықтыру.

Балаларға дәрігерге жануарларға жетуге көмектесу ұсынылады және өлшеуіштің көмегімен арақашықтықты анықтап, қай дәрігер тезірек жететінін анықтау туралы тапсырма беріледі.

9. «Қоянды қоршау тұрғызуға үйрет»

Балаларды заттарды қатарлатып тұрғызуға үйрету.

Күрделі тапсырма: сызба бойынша тақтайшалардан қоршау жасату.

Қоянның тіршілік ету орны мен өмір сүру жағдайы туралы білім беру.

Қоян көмекке мұқтаж - өз бақшасына айналдыра қоршау салуы керек.

Балаларға қоянға көмектесу туралы тапсырма беріледі.

Сан және есеп

Тілдік дамудағы жетістіктер: салыстыру кезінде сан есім мен сөз тіркестерін қолдануға үйрету. Зат есімнен және етістіктен тұратын тіркестерді сын есімдермен тіркестіру, қазақ тілінде қарапайым және күрделі сөйлемдер құрай білу.

1. « Не өзгерді?», «Қатені түзет».

Заттардың бірнеше тобын тақтаның үстіне немесе фланелеграфке орналастырылады, қастарына сандар қойылады. Жүргізуші балалардан көздерін жұмуды өтінеді, ал өзі заттардың орындарын ауыстырады немесе біреуін алып қояды, бірақ санды өзгертпейді, яғни заттардың саны мен санның арасындағы теңдікті сақтамайды. Балалар көздерін ашады. Қателікті тапса, оны бірнеше жолмен түзете алады: санды түзетеді, яғни заттың санына тең етіп өзгертеді немесе заттардың санын санға теңестіреді: бір затты алып тастайды немесе қосады. Тақтада жұмыс істеп тұрған адам өз іс- әрекеттерін түсіндіруі керек. Егер ол тапсырманы жақсы орындаса (қатені тауып, түзетсе), ол жүргізуші болады.

«Жұбын тап»

Ынталандыру материалына байланысты, баланың алдына проблема қойылады, мысалы: қуыршақты киіндір, астық жинауға көмектес, т.б. Ойыншықтар жұптарын тауып бергені үшін балаларға алғыстарын айтады.

Күтілетін тілдік дағдылар: «Көкөністер», «Ойыншықтар» тақырыптары бойынша сөздік қорларын байыту; сандарды, заттардың атауларын атау; сөз тіркестерін толықтыру: осыншама, бір қоян кем, көп заттарды салыстыру, мысалы: бір затты алып тастаса - тең болады, немесе бір затты қосса – есеп теңеседі, ойыншықтарды санадым - ойыншық бар.

Түсінік хат

Кіріспе

Бастауыш қазақ сыныптарындағы орысша ойлайтын оқушыларға математика пәнін меңгерту – ерекше назар аударуды қажет ететін мәселе. Орыс тілінде ойлайтын балалардың математикалық ұғымдарды түсінуі мен оларды қолдануы қазақ тілінде жүргізілген оқу барысында кейде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Осы түсінік хатта біз орысша ойлайтын оқушыларға математика

пәнін меңгерту үшін ұсынылатын әдіс-тәсілдер мен оқу жоспарындағы негізгі аспектілерді қарастырамыз.

1. Оқу жоспарындағы негізгі бағыттар

Оқу жоспары математика пәнінің мазмұнын, мақсаттарын және міндеттерін анықтайды. Орысша ойлайтын оқушыларға математика пәнін оқыту барысында келесі бағыттарды ескеру қажет:

- **Тілдік орта:** Оқушылардың қазақ тіліндегі математикалық терминдерді меңгеруі үшін түрлі әдістер қолдану.
- **Көрнекілік:** Математикалық ұғымдарды түсіндіру үшін визуалды құралдарды (суреттер, диаграммалар, графиктер) пайдалану.
- **Практикалық тапсырмалар:** Оқушылардың математикалық дағдыларын дамыту үшін практикалық және қолданбалы тапсырмалар енгізу.

2. Оқыту әдістемелері

Орысша ойлайтын оқушылар үшін математиканы тиімді оқытуда қолданылатын әдістемелер:

- **Тілдік интеграция:** Математикалық терминдерді орыс тілінде ұғындыру, сосын қазақ тіліндегі баламаларын көрсету.
- **Диалогтық оқыту:** Оқушылармен бірлесіп пікір алмасу, топтық жұмыстар ұйымдастыру арқылы математикаға деген қызығушылықты арттыру.
- **Сұрақ-жауап әдісі:** Оқушылардың ойлау қабілетін дамыту үшін сұрақ-жауап түрінде сабақ өткізу.

3. Бағалау жүйесі

Математика пәнінде оқушылардың білімін бағалау үшін:

- **Жұптық бағалау:** Оқушылардың бір-біріне көмектесуі арқылы өзара бағалау жүргізу.
- **Өзін-өзі бағалау:** Оқушылардың өз білімдерін және дағдыларын бағалауға мүмкіндік беру.
- **Критериалды бағалау:** Әрбір оқу модулі бойынша нақты критерийлерге сүйене отырып бағалау.

4. Нәтиже

Орысша ойлайтын оқушылардың математика пәнін меңгеруінде тілдік және мәдени тосқауылдарды жою, қазақ тіліне деген қызығушылықтарын арттыру, сонымен қатар математикалық дағдыларын жетілдіру – білім беру процесінің маңызды міндеті. Оқу жоспарына енгізілген жаңа әдіс-тәсілдер мен оқыту стратегияларының тиімділігі оқушылардың білім деңгейінің артуымен дәлелденеді.

Орысша ойлайтын оқушылардың математика пәнін меңгеруін жеңілдету үшін біз оқу процесінде тілдік, әдістемелік және бағалау аспектілеріне ерекше назар аударуымыз қажет. Бұл олардың білім алуына оң әсер етіп, математикалық ойлауды дамытуға ықпал етеді.

Математика пәнін орыс тілді балаларға меңгерту үшін бірнеше әдіс-тәсілдерді қолдануға болады. Олардың ішінде:

1. **Көрнекілік әдіс:** Математикалық ұғымдарды визуалды түрде көрсету (суреттер, графиктер, схемалар). Бұл балалардың ақпаратты жақсы қабылдауына көмектеседі.

2. **Ойындар:** Математикалық ойындар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру. Мысалы, математикалық викториналар, логикалық жұмбақтар, карточкалармен жұмыс.

3. **Топтық жұмыс:** Оқушыларды топтарға бөліп, тапсырмаларды бірге орындауды ұйымдастыру. Бұл ынтымақтастықты және коммуникативтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

4. **Сөздік әдіс:** Математикалық терминдерді түсіндіру үшін орыс тіліндегі аналогтарын пайдалану. Бұл балалардың терминологияны меңгеруіне көмектеседі.

5. **Практикалық тапсырмалар:** Шынайы өмірмен байланыстыра отырып, практикалық тапсырмаларды беру. Мысалы, дүкенде сатып алу, заттарды санау.

6. **Жеке жұмыс:** Әр оқушының жеке қажеттіліктеріне қарай тапсырмаларды ұйымдастыру, бұл балалардың өз әлеуетін жүзеге асыруына мүмкіндік береді.

7. **Проблемалық оқыту:** Математикалық мәселелерді шешуге арналған тапсырмаларды енгізу. Бұл сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді.

8. **Технологияларды пайдалану:** Интерактивті тақталар, компьютерлік бағдарламалар, мобильді қосымшалар арқылы сабақтарды қызықтырақ ету.

9. **Тілдік интеграция:** Математика сабақтарында орыс тіліне қатысты тапсырмаларды енгізу, балалардың тілдік дағдыларын да дамыту.

10. **Қайталау және бекіту:** Оқушылардың білімін тексеру үшін жүйелі түрде қайталау жұмыстарын жүргізу.

Осы әдіс-тәсілдер арқылы орыс тілді балаларға математика пәнін меңгерту тиімді болады.

1-сынып орыс тілді оқушыларға қазақ тілінде математика пәнінен тапсырмалар:

Тапсырма : Сандарды салыстыру

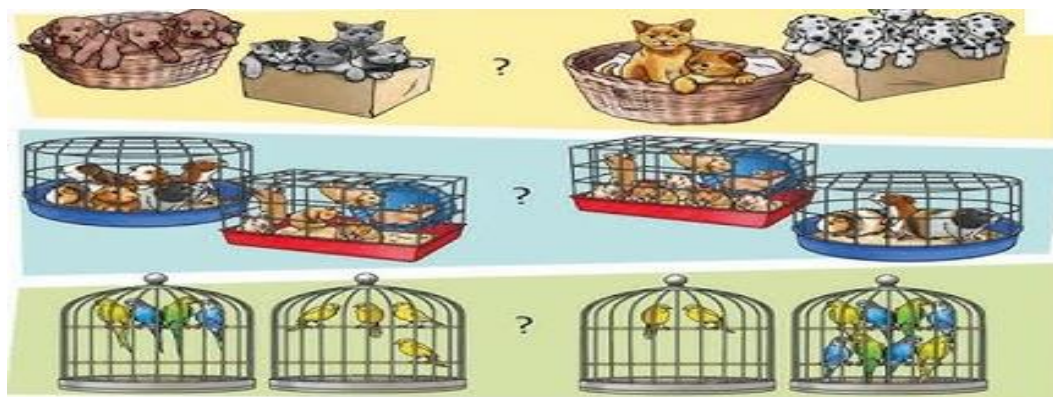
	____	
	____	
	____	

Сипаттама: Оқушылар берілген сандарды салыстырып, үлкені мен кішісін анықтайды.

Дескриптор:

- Сандарды дұрыс салыстыра алады.
- Нәтижені дұрыс айта алады.

Тапсырма : Сандардың қосындысын салыстыр.

$$3+4 = 2+5$$

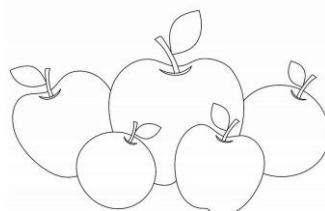
$$6+6 > 8+3$$

$$4+4 = 2+8$$

1-сыныпқа арналған математика пәнінен салыстыру тапсырмалары үшін бірнеше қызықты сурет идеяларын ұсынамын:

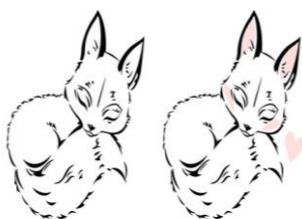
1. Алмалар:

- Бір суретте 3 алма, екінші суретте 5 алма.
- Сұрақ: «Қай суретте алмалар көп?»

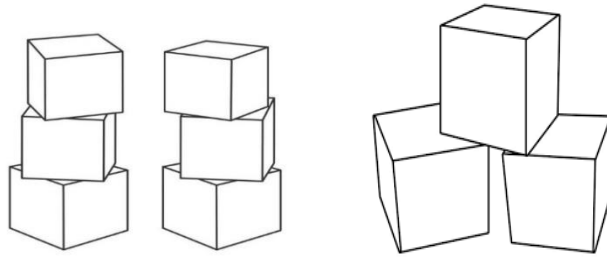
2. Түлкілер мен Қояндар:

- Бір суретте 2 түлкі, екінші суретте 3 қоян.
- Сұрақ: «Түлкілер ме, қояндар ма, көбірек?»

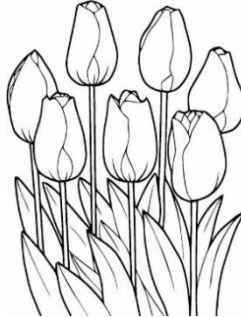
3. Кубиктер:

- Бір суретте 6 кубик, екінші суретте 2 кубик.
- Сұрақ: «Кубиктер саны қандай?»

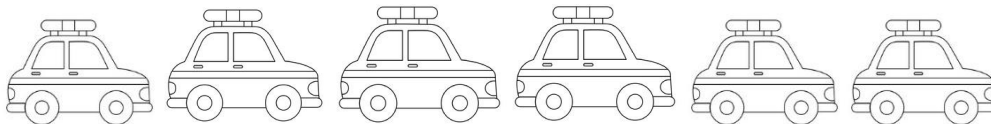
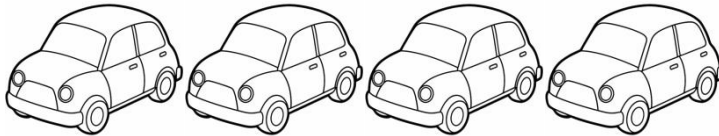
4. **Гүлдер:**

- Бір суретте 3 гүл, екінші суретте 7 гүл.
- Сұрақ: «Гүлдер саны қанша?»

5. **Автокөліктер:**

- Бір суретте 4 көлік, екінші суретте 6 көлік.
- Сұрақ: «Қай суретте автокөліктер көп?»

Осы суреттерді пайдалана отырып, балаларға салыстыру дағдыларын дамытуға көмектесуге болады. Суреттерді бояп, визуалды түрде көрсету олар үшін қызықты әрі есте қаларлық болады!

Қосу және азайту

Сипаттама: Оқушылар берілген сандарды қосу және азайту операцияларын орындайды.

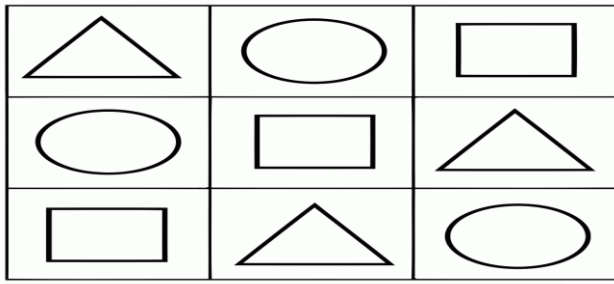
Дескриптор:

- Қосу мен азайту амалдарын дұрыс орындай алады.
- Нәтижелерді дұрыс жаза алады.

Тапсырма:

1. $4 + 3 =$
2. $7 - 2 =$

Тапсырма : Пішіндер таныстыру

Сипаттама: Оқушылар геометриялық пішіндерді таниды және атауларын айтады.

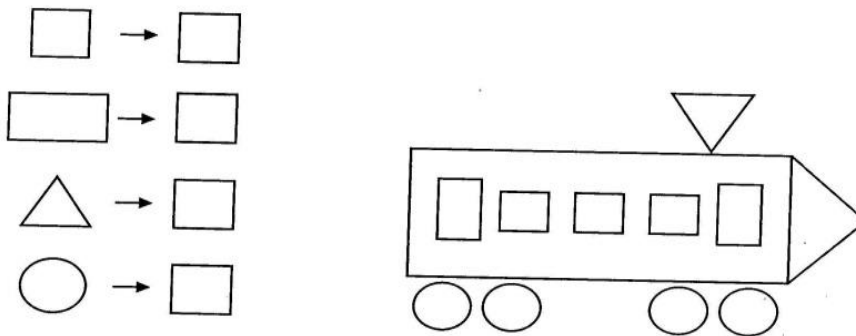
Дескриптор:

- Пішіндерді дұрыс танып, атауларын айта алады.
- Пішіндерді көрсету арқылы дұрыс атап көрсете алады.

Тапсырма:

1. Тіктөртбұрышты, шеңберді, үшбұрышты көрсетіп, атауын айт.
2. Суреттегі пішіндерді атап шық.

Тапсырма : Дәлелдеу

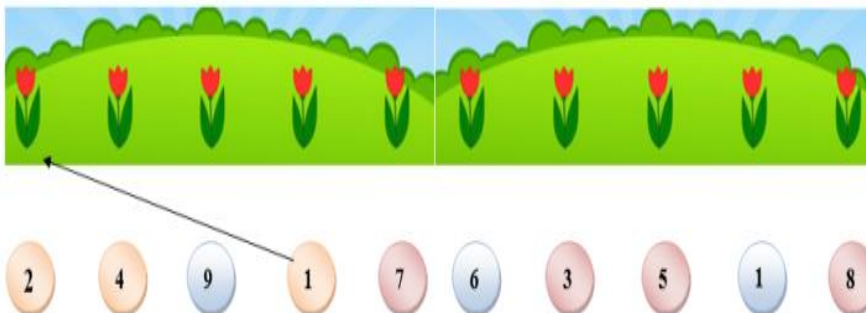
Сипаттама: Оқушылар берілген тапсырмаларды шешу үшін логикалық ойлауын қолданады.

Дескриптор:

- Мәселелерді шешу жолдарын дұрыс анықтай алады.
- Жауаптарын түсіндіріп бере алады.

Сандық қатар

Сипаттама: Оқушылар берілген сандарды ретпен орналастырады.

Дескриптор:

- Сандарды дұрыс реттей алады.
- Реттілікті сақтай отырып, дұрыс жауап бере алады.

Тапсырма:

1. 1, 3, 2, 4 сандарын өсім бойынша орналастыр.
2. 5, 2, 7, 6 сандарын кему бойынша орналастыр.

Осы тапсырмалар арқылы оқушылар қазақ тілінде математикалық білімдерін дамытуға мүмкіндік алады.

Тапсырма: Төмендегі сандарды қазақша ата:

- 3
- 5
- 7
- 9

Жауап:

- 3 — үш
- 5 — бес
- 7 — жеті
- 9 — тоғыз

Тапсырма: 2 мен 3-ті қос. Нәтижесін қазақ тілінде жаз.

Жауап: $2 + 3 = 5$, бес.

Азайту

Тапсырма: 8-ден 4-ті ал. Нәтижесін қазақ тілінде жаз.

Жауап: $8 - 4 = 4$, төрт.

Жұп және тақ сандар

Тапсырма: Төмендегі сандардың қайсысы жұп, қайсысы тақ?

- 1
- 2
- 3
- 4

Жауап:

- 1 — тақ
- 2 — жұп
- 3 — тақ
- 4 — жұп

Математикалық жұмбақ

Тапсырма: Мына жұмбақтың жауабын тап: «Бір алма, екінші алма, екеуі қосылса, не болады?»

Жауап: Екі алма, яғни 2.

Орысша ойлайтын 2-ші сынып оқушыларына математика пәнін оқыту кезінде қолдануға болатын әдіс-тәсілдер:

1. **Визуализация әдісі:**

Оқушыларға математикалық ұғымдарды түсіндіру үшін графиктер, суреттер, диаграммалар, және нақты заттарды (мысалы, кубиктер, түймелер) қолдану. Мысалы, қосу мен азайту операцияларын визуалды түрде көрсету арқылы олардың түсінуін жақсартуға болады.

2. **Ойын әдісі:**

Математикалық ойындар мен викториналарды ұйымдастыру. Мысалы, «Сандық ойын» немесе «Математикалық асық» сияқты ойындар оқушылардың қызығушылығын арттырып, есептеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

3. **Топтық жұмыс:**

Оқушыларды шағын топтарға бөліп, тапсырмаларды бірлесіп шешуге мүмкіндік беру. Бұл тәсіл оқушылардың өзара пікір алмасуына, топтық ынтымақтастыққа, және математикалық тілін дамытуға септігін тигізеді.

4. **Сұрақ-жауап әдісі:**

Оқушыларға сұрақ қою арқылы олардың ойлау қабілетін дамыту. Мысалы, «Бұл санды қалай алдық?» немесе «Келесі не болады?» деген сұрақтар арқылы түсініктерін тереңдету.

5. **Дидактикалық материалдарды пайдалану:**

Түрлі карточкалар, ойыншықтар, пазлдар және интерактивті құралдарды қолдану. Мысалы, сандық карточкаларды қолдана отырып, сандармен жұмыс істей отырып, балалардың қызығушылығын арттыру.

6. **Қызықты тапсырмалар мен жобалар:**

Оқушыларға математиканы күнделікті өмірмен байланыстыратын қызықты тапсырмалар беріп, олардың мотивациясын арттыру. Мысалы, «Супермаркеттегі бағаларды салыстыру» немесе «Бізге қанша жеміс керек?» сияқты жобалар.

7. **Тілдік қолдау:**

Орыс тіліндегі терминдерді, ұғымдарды түсіндіру. Математика тілін дамыту үшін орысша және қазақша терминдердің параллельін көрсету.

8. **Қайталау мен бекіту:**

Алған білімдерін бекіту үшін тұрақты түрде қайталау жүргізу. Мысалы, әр сабақты қызықты тест немесе қысқа ойынмен аяқтау.

Осы әдіс-тәсілдер оқушылардың математикаға деген қызығушылығын арттыруға, түсініктерін тереңдетуге және математикалық дағдыларын дамытуға көмектеседі.

2-сынып орыс тілді оқушыларға қазақ тілінде математика пәнінен тапсырмалар:

Тапсырма : Қосу және азайту

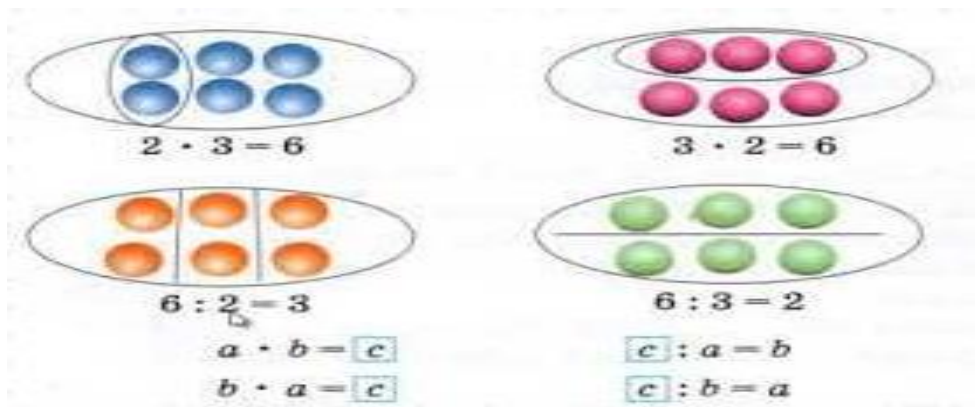
Мазмұны: $45+27=?$

Дескриптор:

- Санды дұрыс қосу/азайту.
- Нәтижені дұрыс жазу.
- Есептеу барысында әр қадамды түсіндіре білу.

Тапсырма : Көбейту

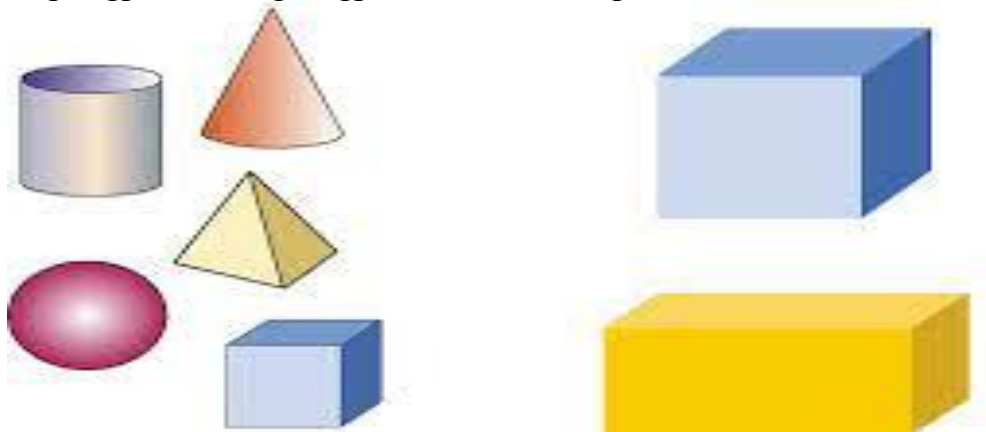

Дескриптор:

- Көбейту кестесін пайдалана білу.
- Нәтижені дұрыс табу.
- Көбейту процесін дұрыс түсіндіре білу.

Тапсырма : Геометриялық фигуралар

Төртбұрыш пен үшбұрышты салыстырыңыз.

Дескриптор:

- Геометриялық фигуралардың қасиеттерін дұрыс атау.
- Фигураларды салыстыру (бүйірлер саны, бұрыштар).
- Салыстыру нәтижесін толық әрі түсінікті жеткізу.

Тапсырма : Уақыт Сағат неше болды? (Таңертең, түстен кейін)

1) Сағат тура бір болды.

_____

2) Сағат үш жарым болды.

_____

3) _____

_____

4) _____

_____

04:30

5) _____

_____

22:00

6) _____

_____

Дескриптор:

- Уақытты дұрыс оқи білу.
- Уақытты таңертең немесе түстен кейін екенін түсіндіру.
- Жауапты толық және дәлелді түрде беру.

Тапсырма : Сандық қатар 5, 10, ?, 20, ?

10,20,30,.....

Дескриптор:

- Сандық қатардағы логиканы табу.
- Дұрыс сандарды анықтау.
- Тапсырманы дұрыс және түсінікті түсіндіру.

Тапсырма : Практикалық есеп

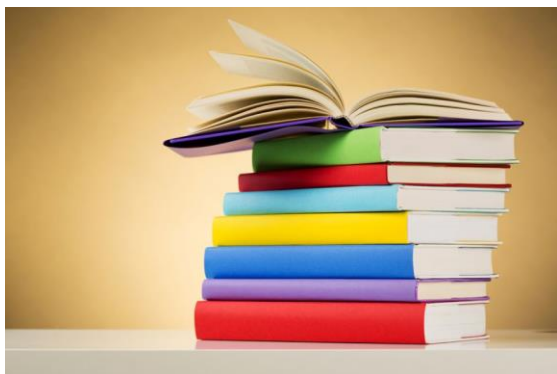
Егер менде 8 алма болса, досым 5 алма берсе, менде неше алма болады?

Дескриптор:

- Есепті дұрыс оқу және түсіну.
- Дұрыс математикалық амалдарды қолдану.
- Нәтижені нақты түрде жазу.

Тапсырма : Деңгейлік есеп

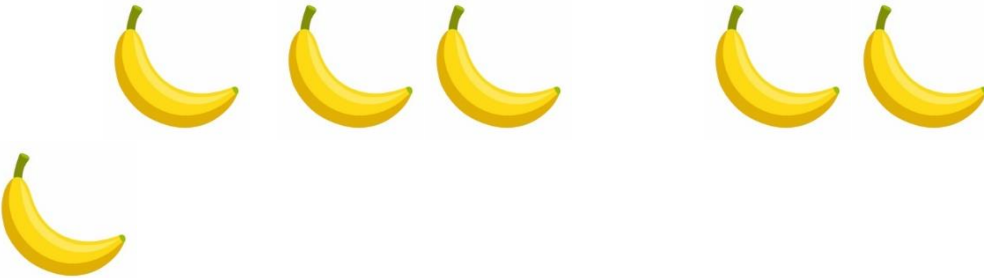

Суретте 8 кітап және 4 дәптер бар.

1. Егер 2 кітапты алып тастаса, қанша кітап қалады?
2. Дәптерлердің саны мен кітаптардың санының айырмасын тап.

Тапсырма : Кестелермен жұмыс

Суретте мынадай кесте бар:

Жемістер	Сан
	4
	6
	3

1. Жемістердің жалпы саны қанша?
2. Бананның саны неше алмадан көп?

Бұл тапсырмаларды балаларға түсіндіру үшін өз бетіңізше суреттерді салып, оларды қызықты етіп көрсетуіңізге болады!

Санды анықтау

1. $5 + 3 = ?$
2. $10 - 4 = ?$
3. $7 + 2 - 3 = ?$
4. $12 - 5 + 1 = ?$

Салыстыру

1. 8 бен 6-ны салыстыр: (үлкен, кіші, тең)
2. 9 бен 9-ды салыстыр: (үлкен, кіші, тең)
3. $4 + 3$ мен $6 - 1$ салыстыр: (үлкен, кіші, тең)

3-сынып орыс тілді оқушыларға қазақ тілінде математика пәнінен тапсырмалар:

Тапсырма:

1. $7 + 5 = ?$

2. $15 - 9 = ?$
3. $8 + 6 = ?$
4. $20 - 14 = ?$

Әдіс-тәсілдер:

- **Дәріс:** Оқушыларға қосу және азайту амалдарын түсіндіру.
- **Топтық жұмыс:** Оқушылар жұптасып, тапсырмаларды бір-бірімен

талқылайды.

Дескрипторлар:

- 1 балл — Нақты жауабы дұрыс.
- 1 балл — Амалдарды дұрыс орындау.

Көбейткіштер

«Домино»

Тапсырма:

1. $4 \times 3 = ?$
2. $6 \times 5 = ?$
3. $2 \times 7 = ?$
4. $9 \times 2 = ?$

Әдіс-тәсілдер:

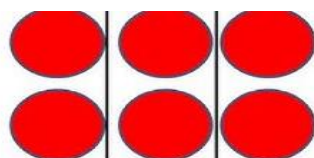
- **Визуализация:** Көбейтуді графиктермен көрсету.
- **Ойын элементтері:** Оқушылар көбейту кестесін қолдана отырып,

ойын түрінде шешеді.

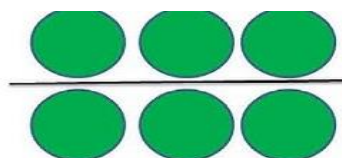
Дескрипторлар:

- 1 балл — Дұрыс нәтиже.
- 1 балл — Көбейту амалын дұрыс қолдану.

1. Бөлгіштер:

$$6:2=3$$

$$6:3=2$$

$$c:a=b$$

Тапсырма:

1. $12 \div 4 = ?$
2. $18 \div 3 = ?$
3. $20 \div 5 = ?$
4. $15 \div 3 = ?$

Әдіс-тәсілдер:

- **Дәріс:** Бөлуді түсіндіру, мысалдармен.
- **Практикалық жұмыс:** Оқушылар бөлуді әртүрлі заттармен (мысалы, ойыншықтар) көрсетеді.

Дескрипторлар:

- 1 балл — Дұрыс нәтиже.
- 1 балл — Бөлуді нақты түсіну.

Тапсырма:

1. Бір кітаптың бағасы 300 теңге. Егер 5 кітап сатып алса, қанша теңге төлейді?
2. Мектепте 25 оқушы бар. Егер 5 оқушы спорт секциясына қатысса, мектепте қалған оқушылардың саны қанша?

Әдіс-тәсілдер:

- **Шынайы жағдай:** Оқушыларды нақты өмірмен байланыстыру.
- **Топтық жұмыс:** Тапсырмаларды топта талқылау.

Дескрипторлар:

- 1 балл — Нәтижені дұрыс шығару.
- 1 балл — Сұрақты дұрыс түсіну.

Логикалық тапсырма:**Тапсырма:**

1. Мараттың 3 алмасы бар. Ол 2 алмасын достарына берді. Оның қанша алмасы қалды?
2. Сыныпта 10 қыз және 8 ұл бар. Сыныпта барлығы қанша бала бар?

Әдіс-тәсілдер:

- **Логикалық ойлау:** Оқушыларға логикалық тапсырмаларды шешуді үйрету.
- **Топтық талқылау:** Оқушылар жауаптарды бірге талқылайды.

Дескрипторлар:

- 1 балл — Дұрыс логикалық шешім.
- 1 балл — Ойлауды нақты көрсету.

Осылайша, оқушылардың математикалық дағдыларын дамытуға, логикалық ойлауды және топтық жұмысты жетілдіруге болады.

4-сыныптағы орысша ойлайтын оқушыларға математика пәнін қазақ тілінде меңгерту үшін тиімді әдіс-тәсілдерді қарастырайық:

1. Көрнекілік әдісі

Сипаттама: Математикалық ұғымдарды түсіндіруде визуалды құралдарды (суреттер, графиктер, сызбалар) қолдану. **Пайдасы:** Оқушылардың ақпаратты қабылдауын жеңілдетеді, тілді үйрену барысында контексті түсінуге көмектеседі.

2. Сөздік әдіс

Сипаттама: Математикалық терминдер мен сөздерді қазақ тілінде оқушыларға түсіндіру. **Пайдасы:** Оқушылардың сөздік қорын кеңейтеді, математикалық терминологияны игеруге көмектеседі.

3. Топтық жұмыс

Сипаттама: Оқушыларды шағын топтарға бөліп, проблемаларды шешуге немесе тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беру. **Пайдасы:** Коммуникациялық дағдыларды дамытады, өзара түсінісуге және тілдік практикаға мүмкіндік береді.

4. Интерактивті тапсырмалар

Сипаттама: Математикалық ойындар, викториналар, онлайн платформалар арқылы сабақ өткізу. **Пайдасы:** Оқушылардың қызығушылығын арттырады, математика мен қазақ тілін бірге үйренуге жағдай жасайды.

5. Практикалық жұмыстар

Сипаттама: Оқушыларды нақты өмірдегі математикалық проблемаларды шешуге тарту (мысалы, дүкенде сатып алу, бюджет жасау). **Пайдасы:** Математиканы өмірмен байланыстыру, тілдік дағдыларды дамыту.

6. Дидактикалық ойындар

Сипаттама: Математикалық ойындар арқылы оқу процесін қызықты ету. **Пайдасы:** Ойын түрінде түсініктерді бекіту, қарым-қатынасты дамыту.

7. Кері байланыс

Сипаттама: Сабақ барысында оқушылардан кері байланыс алу, олардың түсініктері мен сұрақтарын талқылау. **Пайдасы:** Оқушылардың түсініктерін анықтап, сабақтың тиімділігін арттырады.

8. Кроссвордтар мен ребустар

Сипаттама: Математикалық терминдер мен ұғымдарды қамтитын кроссвордтар немесе ребустар дайындау. **Пайдасы:** Ойын түрінде білімді бекіту, қазақ тіліндегі математикалық сөздерді үйрену.

9. Сюжетке негізделген тапсырмалар

Сипаттама: Оқушыларды қызықтыратын сценарийлер жасап, оларға математикалық тапсырмаларды шешуге мүмкіндік беру. **Пайдасы:** Оқыту процесін қызықтырады, қазақ тілінде математикалық диалогтарды қалыптастырады.

10. Бейнемазмұндар

Сипаттама: Математикалық түсініктерді қазақ тілінде түсіндіретін видеолар пайдалану. **Пайдасы:** Визуалды ақпаратпен бірге тыңдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Осы әдіс-тәсілдерді сабақта пайдалану арқылы оқушылардың математикалық сауаттылығын және қазақ тіліндегі біліктілігін арттыруға болады.

4-сынып орыс тілді оқушыларға арналған қазақ тіліндегі математика пәнінен тапсырмаларды құрастыру кезінде, тапсырмалардың түсінікті, қызықты, әрі қолжетімді болуы маңызды.

Тапсырма : Көбейтуді қолдану

Сипаттама: Оқушыларға көбейтудің кестесін пайдалана отырып, есептер шығаруды үйрету. **Тапсырма:**

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	2	4	6	8	10	12	14	16	18
3	3	6	9	12	15	18	21	24	27
4	4	8	12	16	20	24	28	32	36
5	5	10	15	20	25	30	35	40	45
6	6	12	18	24	30	36	42	48	54
7	7	14	21	28	35	42	49	56	63
8	8	16	24	32	40	48	56	64	72
9	9	18	27	36	45	54	63	72	81

1. $6 \times 7 = ?$
2. $8 \times 9 = ?$
3. $5 \times 4 = ?$

Әдіс-тәсілдер:

- **Көрнекілік:** Көбейтудің кестесін тақтада көрсету.
- **Топтық жұмыс:** Оқушылар жұптасып, бір-біріне есептер қояды.
- **Ойын:** «Көбейтуді тап!» ойынын ұйымдастыру.

Дескрипторлар:

- Оқушы көбейтудің кестесін дұрыс қолданады.
- Есептерді тез әрі дәл шығарады.
- Жұптасып жұмыс істеу кезінде өзара пікір алмасады.

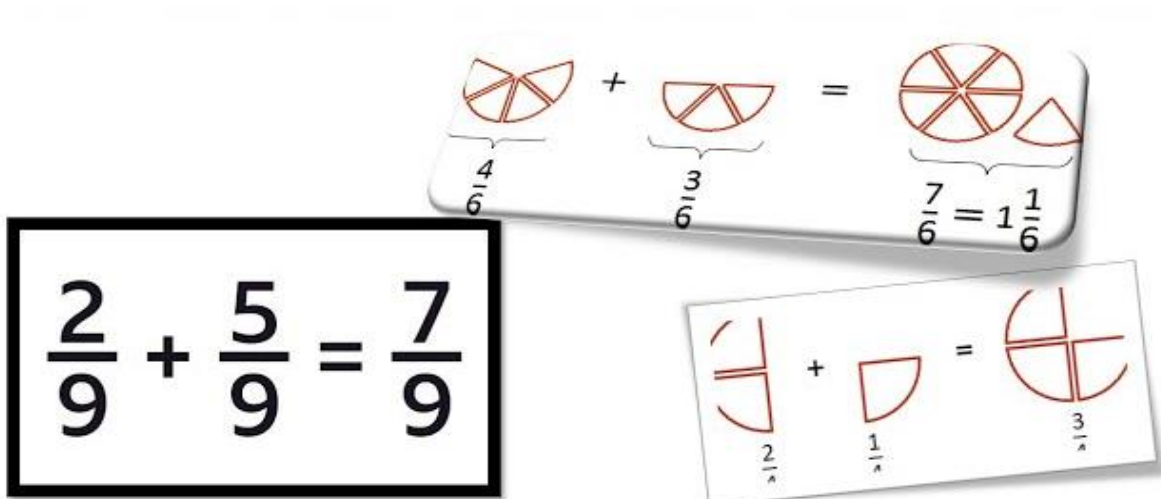
Жай бөлшектерді қосу

Сипаттама: Жай бөлшектерді қосу мен азайтуды үйрету.

Тапсырма:

$$\frac{5}{6} - \frac{1}{6} = \frac{5-1}{6} = \frac{4}{6} = \frac{2}{3}$$

Әдіс-тәсілдер:

- **Түсіндіру:** Жай бөлшектердің негізгі ұғымдарын түсіндіру.
- **Жұптық жұмыс:** Оқушылар бір-бірімен есептер шығарады.
- **Саралау:** Оқушылардың деңгейіне қарай тапсырмаларды күрделендіру.

Дескрипторлар:

- Оқушы жай бөлшектерді дұрыс қосады.
- Шығарған жауаптарын түсіндіреді.
- Өзара пікір алмасу барысында белсенді қатысады.

Геометриялық фигураларды тану

Сипаттама: Геометриялық фигураларды танып, олардың сипаттамаларын анықтау.

Тапсырма:

1. Төртбұрыштың қандай түрлерін білесіз?
2. Дөңгелектің радиусы мен диаметрін салыстырыңыз.
3. Тікбұрышты үшбұрыштың қасиеттерін атаңыз.

Әдіс-тәсілдер:

- **Көрнекілік:** Фигуралардың суреттерін сызу.
- **Топтық жұмыс:** Әр топ геометриялық фигураларды зерттеп, оларды таныстырады.

- **Ойын:** Геометриялық фигураларды «Табу» ойынын өткізу.

Дескрипторлар:

- Оқушы геометриялық фигураларды атайды.
- Фигуралардың қасиеттерін дұрыс түсіндіреді.
- Топта белсенді қатысып, пікірлерін білдіреді.

Уақытты есептеу

Сипаттама: Уақытты оқу және есептеу.

Тапсырма:

1. Сағат 10:15, 15 минуттан кейін неше болады?
2. Сағат 2:30, 45 минуттан кейін неше болады?
3. Сағат 7:45, 1 сағат 20 минуттан кейін неше болады?

Әдіс-тәсілдер:

- **Көрнекілік:** Сағаттың суретін пайдалану.
- **Дискуссия:** Оқушыларға уақыттың маңыздылығы туралы пікір алмасу.
- **Практикалық жұмыс:** Оқушылар нақты уақытты есептеуді практика жүзінде қолданады.

Дескрипторлар:

- Оқушы уақытты дұрыс оқи алады.
- Уақытқа байланысты есептерді шығарады.
- Пікір алмасу кезінде өз ойларын жеткізеді.

Осы тапсырмалар арқылы оқушылардың математикалық дағдылары мен тілдік қабілеттері дамиды. Тапсырмаларды орындау барысында оларға көмек көрсетіп, қызығушылығын арттыруға тырысыңыз!

Әдіс-тәсілдер

1. Топтық жұмыс

Оқушыларды топтарға бөліп, қозғалысқа қатысты тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беру. Бұл тәсіл оқушылардың бір-бірімен пікір алмасуына, бірлесіп жұмыс істеуіне көмектеседі.

2. Демонстрация

Қозғалыс жылдамдығы, жол мен уақыт арасындағы байланыстарды көрсету үшін визуалды құралдарды (слайдтар, графиктер) пайдалану.

3. Практикалық тапсырмалар

Оқушыларға нақты жағдайларда (мысалы, ойын алаңындағы қозғалыс) есептер шығартуды ұсыну. Бұл тәсіл теорияны практикалық өмірмен байланыстыруға көмектеседі.

4. Сұрақ-жауап әдісі

Оқушылардың сұрақтарын тыңдап, қозғалысқа қатысты тақырып бойынша талқылау. Бұл тәсіл олардың қызығушылығын арттырады.

5. Кроссвордтар мен ойындар

Қозғалысқа байланысты терминдер мен ұғымдарды кроссворд арқылы үйрету. Ойын арқылы оқушылардың қызығушылығын ояту.

Тапсырмалар мен дескрипторлар

Тапсырма 1: Жол мен уақыт

- Оқушыларға берілген уақыт ішінде жүрілген жолды есептеу.

Дескрипторлар:

- Уақыттың ұзақтығын дұрыс белгілейді.
- Жол мен уақыт арасындағы байланыс формуласын қолданады.
- Есептеу нәтижесін дұрыс шығарады.

Тапсырма 2: Жылдамдықты есептеу

- Оқушыларға жылдамдықты есептейтін тапсырма (жылдамдық = жол / уақыт).

Дескрипторлар:

- Жол мен уақытты дұрыс анықтайды.
- Формуланы дұрыс қолданады.
- Нәтижені дұрыстап жазады.

Тапсырма 3: Ситуациялық есептер

- Оқушыларға нақты өмірден алынған қозғалысқа қатысты есептер (мысалы, автобустың жүріс уақыты) шығару.

Дескрипторлар:

- Есептің шартын түсінеді.
- Қажетті мәліметтерді бөліп алады.
- Шешімін логикалық түрде дәлелдейді.

Тапсырма 4: Ойын арқылы жаттығу

- Қозғалысқа қатысты кроссворд немесе викторина ұйымдастыру.

Дескрипторлар:

- Берілген терминдермен жұмыс істейді.
- Ойын барысында белсенділік танытады.
- Дұрыс жауаптарды анықтайды.

Қорытынды

Осы әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар 4-сынып оқушыларына қозғалыс тақырыбын түсінуге, логикалық ойлауын дамытуға және практикалық дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Оқушылардың белсенділігі мен ынтасын арттыру үшін әртүрлі тәсілдерді қолдану маңызды.

Жол мен уақыт

Мақсат: Оқушыларға қозғалыс заңдарын түсіндіру.

Есеп: Асан 2 сағат бойы велосипедпен жүріп, 30 км жол жүрді. Оның орташа жылдамдығын есептеңіз.

Дескрипторлар:

- Уақытты дұрыс анықтайды.
- Жолды дұрыс белгілейді.
- Формуланы (жылдамдық = жол / уақыт) дұрыс қолданады.
- Нәтижені есептеп, жауапты дұрыс жазады.

Жылдамдықты есептеу

Мақсат: Жылдамдықты анықтау.

Есеп: Ержан 50 км жолды 1,5 сағатта жүріп өтті. Оның жылдамдығын табыңыз.

Дескрипторлар:

- Жол мен уақытты дұрыс белгілейді.
- Жылдамдық формуланы (жылдамдық = жол / уақыт) қолданады.
- Нәтижені есептеп, дұрыс жазады.

Ситуациялық есеп

Мақсат: Нақты өмірдегі жағдайларды талдау.

Есеп: Бір автобус 80 км жолды 2 сағатта жүреді. Автобус қандай жылдамдықпен жүріп өтті?

Дескрипторлар:

- Есептің шартын дұрыс түсінеді.
- Жол мен уақытты белгілейді.
- Жылдамдық формуланы қолданады.
- Жауапты дәл жазады.

Ойын түрінде жаттығу

Мақсат: Қозғалысқа байланысты терминдерді бекіту.

Кроссворд: Оқушыларға "Қозғалыс" тақырыбына қатысты кроссворд беріледі. Мысалы:

- Вертикаль бойынша: "жол" (жолдың ұзындығы).
- Горизонталь бойынша: "жылдамдық" (жол мен уақыттың қатынасы).

Дескрипторлар:

- Терминдерді дұрыс анықтайды.
- Кроссвордты толтырады.
- Ойын барысында белсенділік танытады.

Практикалық тапсырма

Мақсат: Теорияны практикамен байланыстыру.

Есеп: Сенің досың 10 км қашықтықты 1 сағат 15 минутта жүреді. Оның орташа жылдамдығын есепте.

Дескрипторлар:

- Уақытты дұрыс есептейді (1 сағат 15 минут = 1,25 сағат).
- Жол мен уақытты белгілейді.
- Жылдамдық формуланы қолданады.
- Дұрыс нәтиже жазады.

Осы тапсырмалар арқылы оқушылар қозғалыс тақырыбын тереңірек түсініп, практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады.

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ

Сыныбы: 1

Пәні: Жаратылыстану

Бөлім: Өсімдіктер

Оқу мақсаты:

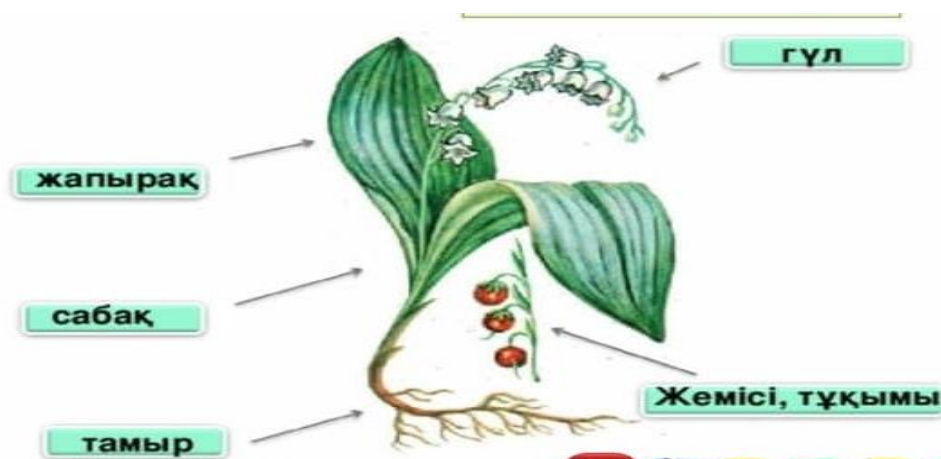
1.2.1.1 өсімдіктердің негізгі сипаттамаларын және олардың тіршілік формаларын анықтау;
1.2.1.2 өсімдіктердің негізгі бөліктерін ажырату;

- 1.2.1.3 жабайы өсімдіктер мен мәдени өсімдіктерді ажырату;
 1.2.1.4 өсімдіктердің тіршілігіне қажетті жағдайларды зерттеу;
 1.2.1.5 мәдени өсімдіктерге күтім жасау жолдарын сипаттау;

Өсімдіктердің суреттерін, плакаттарын, шынайы өсімдіктерді көрсету.
 Оқушыларға әр түрлі өсімдіктердің түрлерін таныстыру.

Оқушыларға өсімдіктер туралы қарапайым сұрақтар қою. Мысалы, «Өсімдіктер не үшін қажет?», «Олардың бөліктері қандай?».

Оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа «Өсімдіктер әлемінде» рөлдер беру (мысалы, гүл, ағаш, бұта). Олардың әрекеттерін көрсету арқылы өсімдіктердің ерекшеліктерін түсіндіру.

«Өсімдіктер әлемінде» рөлдік ойын

Оқушыларды 3 топқа бөліңіз: «Гүлдер», «Ағаштар», «Бұталар».

Әр топқа өз рөлдері туралы қысқаша ақпарат беріңіз.

Гүлдер: Жарқын, әдемі, көбелектер мен араларды тартады.

Ағаштар: Биік, көлеңке береді, жемістер өсіреді.

Бұталар: Жемістер мен жидектер береді, құ birds үшін баспана.

Ойын барысында болатын қысқа сценарий ойластырыңыз. Мысалы, «Күн шыққанда» немесе «Жаңбыр жауғанда» деген тақырыптар.

Оқушылар өз рөлдерін ойнап, белгіленген сценарий бойынша әрекет етеді.

Гүлдер: Күннің шығуын қуанып, «Күн шықты!» деп қуанады.

Ағаштар: Желмен тербеліп, «Біз биікпіз!» дейді.

Бұталар: Жемістерінің пісіп жатқанын көрсетеді.

Ойыннан кейін, балалар өздерінің рөлдері туралы не сезінгендерін, қандай эмоциялармен ойнағандарын талқылап, сұрақтар қоюға мүмкіндік беріңіз.

Ойынның пайдасы:

Табиғаттың әртүрлілігін түсіну.

Командалық жұмыс пен шығармашылық қабілеттерді дамыту.

Балалардың тілдік дағдыларын арттыру.

Осылайша, балалар көңілді уақыт өткізіп, табиғат туралы білімдерін тереңдетеді!

Мектептің ауласында немесе табиғатқа шығып, өсімдіктерді бақылау. Оқушыларға өсімдіктердің ортада қалай өсетінін көрсету. Оқушыларды шағын топтарға бөліп, әр топқа белгілі бір өсімдік (мысалы, гүлдер, ағаштар) туралы ақпарат жинап, оны таныстыру.

Өсімдіктер мен олардың өмірі туралы қысқа бейнемазмұндар көрсету. Талқылау арқылы көргендерін бекіту.

<https://yandex.kz/video/preview/15674157798208950355>

Оқушыларға өздерінің сүйікті өсімдіктерінің суретін салу тапсырмасын беру. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. «Өсімдіктерді тап» ойынын ұйымдастыру. Оқушыларға өсімдіктердің аттарын айтып, суреттерден немесе шынайы өсімдіктерден табуды сұрау.

Жабайы және мәдени өсімдіктермен таныстыру.

Өсімдіктерге қатысты жаңа терминдермен (тамыр, жапырақ, гүл) таныстыру. Оқушыларға олардың мағынасын түсіндіру.

Қазақша	Орысша
Гүл	Цветок
Ағаш	Дерево
Бұта	Куст
Жапырақ	Лист
Түбір	Корень
Сабақ	Стебель
Жеміс	Плод
Тұқым	Семя
Орман	Лес

Қазақша	Орысша
Дала	Степь
Көктем	Весна
Жаз	Лето
Қыс	Зима
Жаңбыр	Дождь
Күн	Солнце

Оқушыларға өсімдіктердің өсу процесін бақылау. Мысалы, тұқымдарды отырғызып, олардың қалай өсетіні туралы бейнемазмұн көрсету.

<https://yandex.kz/video/preview/10567169759086351246>

Оқушылардың әлеуметтік ортаға бейімделуі

➤ Оқушылар табиғаттағы өсімдіктерді танып, олардың атауларын үйреніп, оларды бақылауға қызығушылық танытады. Бұл олардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттырады.

➤ Өсімдіктердің адам өміріндегі маңызын түсіну арқылы экологиялық жауапкершілікті сезінеді. Мысалы, оқушылар өсімдіктердің ауаны тазартатынын, жануарларға қорек беретінін және адамдарға көмек көрсететінін біледі.

➤ Мектепте немесе үйде өсімдіктер отырғызу, суару сияқты практикалық жұмыстарды орындау арқылы олар табиғатпен байланыс орнатып, жауапкершілікті сезінеді.

➤ Оқушылар өсімдіктердің (мысалы, жемістер мен көкөністердің) денсаулық үшін пайдалы екендігін біліп, дұрыс тамақтану дағдыларын қалыптастырады.

➤ Өсімдік тақырыбы бойынша сурет салу, қолөнер немесе шығармашылық жобалар жасау арқылы оқушылар өз идеяларын жүзеге асырады.

Күтілетін нәтижелер:

➤ Оқушылар өсімдіктердің түрлері, құрылымы және оларды өсіру үшін қажетті жағдайлар туралы базалық ақпаратты меңгереді.

➤ Оқушылар табиғаттағы өсімдіктерді бақылап, салыстыру, талдау жасау қабілетін дамытуы тиіс.

➤ Өсімдіктердің экосистемадағы рөлі мен адамның өміріндегі маңызын түсініп, табиғатты қорғау қажеттілігін сезінеді.

➤ Оқушылар өсімдік отырғызу, күтім жасау сияқты практикалық жұмыстар арқылы жауапкершілік пен еңбек дағдыларын қалыптастырады.

➤ Оқушылар өсімдіктердің адам денсаулығына пайдасын түсініп, пайдалы тағамдарды тандау дағдыларын игереді.

➤ Өсімдік тақырыбына қатысты шығармашылық жұмыстар (сурет салу, жобалар) арқылы өз идеяларын еркін білдіру қабілетін дамытады.

➤ Оқушылар өсімдік тақырыбына байланысты өз пікірлерін бөлісіп, пікірталас жүргізу дағдыларын меңгереді.

Дескриптор:

Критерий	Деңгей	Сипаттама
1. Өсімдіктердің бөліктерін білу	4 балл	Оқушы өсімдіктің барлық негізгі бөліктерін (тамыр, сабақ, жапырақ, гүл) дұрыс атайды және олардың қызметін түсіндіреді.
	3 балл	Оқушы өсімдіктің көпшілігінің бөліктерін атайды, бірақ кейбір қызметтерін толық түсінбейді.
	2 балл	Оқушы бірнеше бөлікті ғана атайды, бірақ олардың қызметі туралы нақты ақпарат бере алмайды.
	1 балл	Оқушы өсімдіктердің бөліктерін атамайды немесе толық түсіндірмейді.

Сыныбы: 1

Пәні: Жаратылыстану

Бөлім: Жануарлар

Оқу мақсаты:

1.2.2.1 жануарлар мен өсімдіктерді салыстыру, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау;

1.2.2.2 жабайы және үй жануарларын ажырату;

1.2.2.3 жыл мезгілдерінің ауысуына жануарлардың бейімделуін түсіндіру

Жануарлардың суреттерін көрсетіп, олардың ерекшеліктері мен мекендейтін ортасы туралы ақпарат беріңіз. Жануарлардың өмір сүру орнын және олардың мінез-құлқын көрсететін қысқа видеолар.

<https://yandex.kz/video/preview/15474255921207314862>

«Жануарлар әлемі» ойыны Оқушыларға жануарлардың дауыстарын естіп, қай жануар екенін табуды сұрау.

<https://yandex.kz/video/preview/4652204022495352301>

Оқушылар жануарларды бейнелеп, қалғандары қай жануар екенін болжауы тиіс. Оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа белгілі бір жануарлар тобы (мысалы, жабайы жануарлар, үй жануарлары) туралы зерттеу тапсырмасын беріңіз.

Жануарлардың төлін тапқызу өте қызықты.

Оқушылардан жануарлар туралы сұрақтар қойып, жауап алу. Бұл олардың білімдерін нығайтады. Жануарлардың суреттерін бояу немесе макеттерін жасау. Бұл қолмен істелетін жұмыстар арқылы балалардың қызығушылығын арттырады. Жануарлар туралы кітаптардан оқып, талдау жасау. Кітаптардағы иллюстрацияларды көрсету арқылы визуалды түсінік қалыптастыру. Егер мүмкіндік болса, табиғатқа экскурсия ұйымдастырып, жануарларды табиғи ортада бақылау. «Жануарлар туралы білесіз бе?» викторинасын өткізу. Оқушылардың білімдерін тексеру үшін қызықты сұрақтар дайындаңыз. Жануарлардың өмірі мен мінез-құлқы туралы қызықты әңгімелер айту, бұл балалардың зейінін аударады. Оқушыларға өздерінің сүйікті жануарлары туралы сурет салуды тапсырсаңыз болады. Оқушылар жануарлардың түрлері, мекен ету орындары және тіршілік циклы туралы білім алады. Бұл олардың табиғатқа деген қызығушылығын арттырады.

Оқушылардың әлеуметтік ортаға бейімделуі:

- ✓ Жануарлардың экосистемадағы рөлін түсіну арқылы табиғатты қорғау мен жануарларға қамқорлық жасау қажеттілігін сезінеді.
- ✓ Оқушылар үй жануарларымен дұрыс қарым-қатынас жасау, оларды күту ережелерін және қауіпті жануарлардан сақтану жолдарын үйренеді.
- ✓ Жануарларды күту, тамақтандыру сияқты практикалық жұмыстарды орындау арқылы жауапкершілік пен қамқорлық дағдыларын қалыптастырады.
- ✓ Жануарлар тақырыбы бойынша шығармашылық жобалар (сурет салу, әңгімелер жазу) жасау арқылы өз ойын білдіру қабілетін дамытады.
- ✓ Жануарлар туралы білімдерін сыныптастарына немесе отбасы мүшелеріне түсіндіру арқылы коммуникациялық дағдыларын нығайтады.
- ✓ Оқушылар жануарларға қамқорлық көрсету, олардың құқығын қорғау мәселелері туралы ақпарат алады, бұл олардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырады.

Күтілетін нәтиже

- ✓ Оқушылар жануарлардың негізгі түрлерін, олардың мекен ету орындарын, тіршілік ерекшеліктерін және тамақтану әдеттерін біледі.

- ✓ Оқушылар жануарларды бақылап, оларды сипаттау, салыстыру және топтастыру дағдыларын игереді.
- ✓ Оқушылар жануарлардың экосистемадағы рөлін түсініп, оларды қорғау мен сақтау қажеттілігін сезінеді.
- ✓ Жануарларды күту, олармен дұрыс қарым-қатынас жасау арқылы практикалық дағдыларын дамытады.
- ✓ Оқушылар үй жануарларымен қауіпсіз және дұрыс қарым-қатынас жасау ережелерін үйренеді.
- ✓ Жануарлар тақырыбына қатысты шығармашылық жұмыстар (сурет салу, әңгіме жазу) арқылы өз идеяларын еркін білдіре алады.
- ✓ Оқушылар жануарлар туралы білімдерін сыныптастарымен бөлісіп, пікір алмасу дағдыларын дамытады.
- ✓ Жануарларға қамқорлық көрсету және олардың құқықтарын қорғау туралы ақпарат алады, бұл олардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырады.

Осы нәтижелер оқушылардың жануарлар туралы білімдерін тереңдетіп, табиғатқа, экологияға және әлеуметтік жауапкершілікке деген көзқарастарын қалыптастыруға көмектеседі.

Дескриптор:

Критерийлер	Бағалау	Балл
1. Жануарларды анықтау	Жабайы және үй жануарларын атап көрсете алады.	2 балл
	Әр топтан 3-4 жануардың атын айтады.	3 балл
2. Жануарларды сипаттау	Жануарлардың сыртқы түрін (түсі, өлшемі) сипаттап береді.	3 балл
	Мекендейтін ортасы мен ерекшеліктерін түсіндіре алады.	2 балл
3. Көрнекілікпен жұмыс	Жануарлардың суреттерін дұрыс таңдайды.	2 балл
	Суреттер арқылы жануарларды танып, аттарын айтады.	3 балл
4. Практикалық тапсырмалар	Жануарлардың суретін бояп, жасаған жұмысын таныстырады.	3 балл
	Топтық жұмыс кезінде белсенділік танытады.	2 балл
5. Сұрақ-жауап	Мұғалімнің сұрақтарына нақты жауап береді.	3 балл
	Сыныптастарымен пікір алмаса алады.	2 балл
6. Шығармашылық тапсырмалар	Сүйікті жануары туралы әңгіме жазады немесе сурет салады.	3 балл
	Жануарлар туралы өз ойларын білдіреді.	2 балл

Критерийлер	Бағалау	Балл
7. Ойындар мен викториналар	Викторинада сұрақтарға дұрыс жауап береді.	3 балл
	«Жануарларды таны» ойынына қатысып, жануарларды дұрыс белгілейді.	2 балл

Сыныбы: 1

Пәні: Жаратылыстану

Бөлім: Адам

Оқу мақсаты:

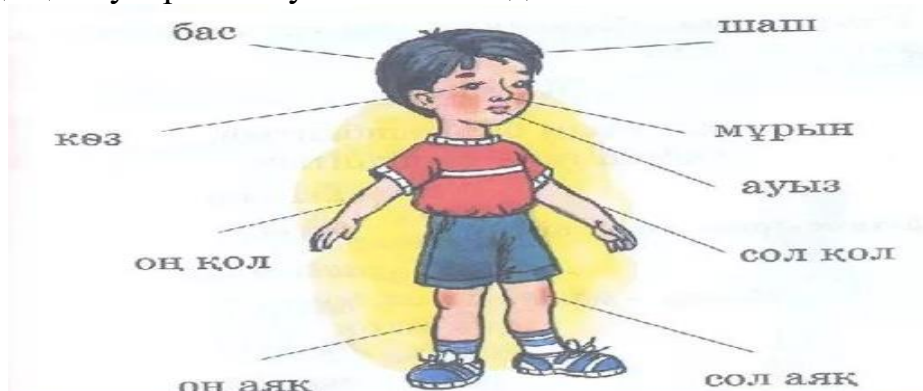
- 1.2.3.1 адамның негізгі дене мүшелерін және олардың қызметтерін атау;
 1.2.3.2 адам өмірінің кезеңдерін сипаттау;
 1.2.3.3 адамның өсу және даму қажеттіліктерін анықтау

Адамның дене мүшелері туралы видео көрсетіңіз.

[Дене мүшелері](#)

Адам денесінің модельдері немесе анатомиялық диаграммаларды пайдалану.

«Дене мүшелерін ата» ойыны Оқушыларға дене мүшелерін көрсетіп, аттарын айтуын сұрау. Оқушылар белгілі бір дене мүшелерін көрсету арқылы олардың атауларын табуға көмектеседі.

Оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа дене мүшелері мен олардың қызметі туралы шағын зерттеу тапсырмасын беріңіз. Оқушылардан дене мүшелері, олардың қызметі және адам ағзасы туралы сұрақтар қойып, жауап алу. Оқушыларға дене мүшелерінің суреттерін қиып, оларды дұрыс орналастыруды немесе бояуды ұсыныңыз. Топтық жұмыстарда «Адам денесі» плакатын жасауды тапсырсаңыз болады. Адам туралы кітаптардан оқып, талдау жасау. Кітаптардағы иллюстрацияларды көрсету арқылы визуалды түсінік қалыптастыру. Оқушыларға өздерінің дене мүшелері туралы шағын әңгіме жазуды немесе сурет салуды тапсырсаңыз болады. Егер мүмкіндік болса, медициналық мекемеге экскурсия ұйымдастырып, адам денесінің құрылымымен таныстыру. Оқушылардың білімдерін тексеру үшін қызықты сұрақтар дайындаңыз.

Оқушылардың әлеуметтік ортаға бейімделуі:

✓ Оқушылар адам денесінің бөліктерін (бас, қол, аяқ, т.б.) және олардың қызметтерін танып, адам ағзасының жұмыс істеу принципін түсінеді.

✓ Оқушылар жеке гигиена, дұрыс тамақтану, физикалық белсенділік және аурулардың алдын алу туралы білім алады. Бұл денсаулық сақтау дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі.

✓ Оқушылар адамның эмоцияларын, сезімдерін және әлеуметтік қарым-қатынасын түсініп, достық, қамқорлық және жауапкершілік сияқты маңызды әлеуметтік дағдыларды дамытуға үйренеді.

✓ Адам тақырыбы арқылы отбасының, қоғамның маңыздылығын түсінеді. Оқушылар өз отбасын, достарын және айналасындағы адамдарды бағалауды үйренеді.

✓ Адам мен табиғат арасындағы байланыс туралы білім алады, қоршаған ортаны қорғау қажеттілігін түсінеді.

✓ Оқушылар адам өмірі мен денсаулығы туралы шығармашылық жұмыстар (сурет салу, жобалар жасау) арқылы өз идеяларын білдіреді.

✓ Оқушылар өздерінің сезімдері мен ойларын бөлісу арқылы қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытады.

Күтілетін нәтижелер:

✓ Оқушылар адамның дене құрылысын, мүшелерінің атын және олардың функцияларын біледі.

✓ Оқушылар жеке гигиена, дұрыс тамақтану, физикалық белсенділік және денсаулықты сақтау ережелерін түсінеді.

✓ Оқушылар эмоцияларды, сезімдерді тану және оларды дұрыс білдіру қабілетін дамытуға үйренеді.

✓ Оқушылар отбасындағы рөлін, достықтың маңызын және қоғамдағы жауапкершілікті түсінеді.

✓ Оқушылар адамның табиғатпен байланысы мен экологияның маңызын түсініп, қоршаған ортаны қорғауға ықпал етеді.

✓ Оқушылар адам өмірі мен денсаулығына қатысты шығармашылық жұмыстар (сурет, жобалар) жасап, өз ойларын еркін білдіре алады.

✓ Оқушылар өз пікірлерін бөлісіп, сыныптастарымен қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамытады.

✓ Осы нәтижелер оқушылардың адам тақырыбы бойынша білімдерін тереңдетіп, денсаулық, әлеуметтік жауапкершілік және табиғатпен үйлесімді өмір сүру дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі.

Дескриптор:

Критерийлер	Бағалау	Балл
1. Дене мүшелерін анықтау	Дене мүшелерін (бас, қол, аяқ, т.б.) атап көрсете алады.	3 балл
	Әр дене мүшесінің атқаратын қызметін айта алады.	2 балл
2. Сипаттау	Дене мүшелерінің сыртқы түрін (формасы, түсі) дұрыс сипаттайды.	3 балл

Критерийлер	Бағалау	Балл
	Дене мүшелерінің адам ағзасындағы рөлі туралы түсінік береді.	2 балл
3. Көрнекілікпен жұмыс	Дене мүшелерінің суреттерін дұрыс таңдайды және атайды.	2 балл
	Адам ағзасының модельдерімен жұмыс істейді.	3 балл
4. Практикалық тапсырмалар	Дене мүшелерінің суретін бояп, жасаған жұмысын таныстырады.	3 балл
	Топтық жұмыста белсенділік танытады.	2 балл
5. Сұрақ-жауап	Мұғалімнің сұрақтарына нақты және толық жауап береді.	3 балл
	Сыныптастарымен пікір алмаса алады.	2 балл
6. Шығармашылық тапсырмалар	Өзінің дене мүшелері туралы шағын әңгіме жазады немесе сурет салады.	3 балл
	Адам денесі туралы өз пікірін білдіреді.	2 балл
7. Ойындар мен викториналар	Викторинада сұрақтарға дұрыс жауап береді.	3 балл
	«Дене мүшелерін таны» ойынына қатысып, дене мүшелерін дұрыс белгілейді.	2 балл

Сыныбы: 2

Пәні: Жаратылыстану

Бөлім: Ғарыш

Оқу мақсаты:

2.4.2.1 Күн жүйесі ғаламшарларының орналасу тәртібін анықтау;

2.4.2.2 Күн жүйесі ғаламшарларын салыстыру;

Ғарыш, планеталардың, жұлдыздардың және ғарыштық кемелердің суреттері мен слайдтарын көрсету. Планеталарды, олардың орналасуын көрсететін видеоматериал көрсету.

[Баланы дамыту .Планета. Ғаламшар. музыка - YouTube](#)

Оқушылар жұлдыздарды немесе планеталарды көрсету арқылы олардың аттарын атап береді.

Оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа белгілі бір ғарыш нысаны (планета, жұлдыз, комета) туралы зерттеу тапсырмасын беріңіз. Оқушыларға ғарыш, планеталар, жұлдыздар туралы сұрақтар қойып, олардың жауаптарын тыңдау.

Ғарышта не бар?

Ғарышта қанша планета бар?

Ғарышты не деп атаймыз?

Ғарышта қандай ғажайып заттарды көрдің?

Планеталар туралы сұрақтар:

Жер – бұл не? Ол қандай планета?

Күн жүйесіндегі ең үлкен планета қайсы?

Ай – бұл планета ма, әлде жұлдыз ба?

Сенің сүйікті планетан қандай?

Жұлдыздар туралы сұрақтар:

Жұлдыздар неге жарқырайды?

Күн – бұл жұлдыз ба?

Түнде аспанда неге көп жұлдыз бар?

Сен жұлдыздарды қалай атайды деп ойлайсың?

Қосымша ойын сұрақтары:

Ғарышқа кімдер саяхат жасайды?

Сен ғарышта саяхат жасағың келе ме? Неге?

Ғарышқа кім бірінші болып барған?

Ғарыш туралы не білгің келеді?

Оқушыларға ғарыштық объектілердің суреттерін бояу немесе коллаж жасау тапсырмасы. Ғарыш туралы плакат жасау. Ғарыш, планеталар және жұлдыздар туралы балаларға арналған кітаптардан оқып, талдау жасау. Оқушыларға ғарыш туралы ертегі немесе әңгіме жазуды тапсырсаңыз болады.

Әрине! «Мен ғарышқа саяхатқа шықсам...» тақырыбы бойынша шығармашылық тапсырма берейін:

Шығармашылық тапсырма:

Саяхатқа дайындалу сәтін сипаттаңыз. Қандай сезімдер мен ойлар үстемдік етеді? Кемеңіз қандай?

Ғарышта алғашқы сәттер:

Ғарышқа ұшқан сәтіңізді бейнелеңіз. Жерден шыққандағы әсеріңіз, ғарыштың шексіздігі, жұлдыздармен кездесудегі сезімдеріңіз.

Планеталарды зерттеу:

Саяхат барысында кезіккен әртүрлі планеталарды сипаттаңыз. Мысалы, Марс, Юпитер, немесе Сатурн. Әр планетаның ерекшеліктері, түсі, ауа райы, тұрғындары (егер бар болса) туралы ойларыңызды жазыңыз.

Табиғат пен ғажайыптар:

Ғарыштағы табиғаттың әсемдігін, жұлдыздардың жарқырауын, кометалардың өтуін немесе галактикалардың көз тартар көрінісін сипаттаңыз.

Ойлар мен сезімдер:

Ғарыштағы саяхат сіздің ойыңызды, өмірге деген көзқарасыңызды қалай өзгертті? Қандай жаңа мақсаттар мен армандар пайда болды?

Қорытынды:

Жерге оралғаннан кейінгі сезімдеріңізді, ғарыштан алған тәжірибеңіздің сіз үшін маңыздылығын жазыңыз.

Шығармашылық элементтер:

Суреттер мен иллюстрациялар қосуға болады (планеталар, жұлдыздар, ғарыш кемесі).

Поэтикалық стильмен жазу немесе әңгіме формасын қолдану.

Көпшілікпен бөлісу үшін қызықты фактілер мен ғарыш туралы деректер енгізу.

Уақыт:

Бұл тапсырманы орындауға 1-2 апта уақыт беріңіз.

Сәттілік!

Егер мүмкіндік болса, планетарийге экскурсия ұйымдастырып, ғарыштық нысандармен таныстыру. Ғарыш туралы қысқа видеолар немесе анимациялар көрсету.

[Күн. Күн жүйесі планеталары | Балаларға Күн жүйесі туралы](#)

Оқушылардың әлеуметтік ортаға бейімделуі:

✓ Ғарыштың зерттелуі, планеталардың қозғалысы туралы мәліметтер.
✓ Оқушыларға планеталар мен ғарыш объектілерінің модельдерін жасауға тапсырма беру. Бұл олардың шығармашылық қабілетін дамытады.

✓ Ғарыштық саяхатты сипаттайтын ойын немесе рөлдік ойын ұйымдастыру.

✓ Оқушыларды топтарға бөліп, бірлесіп жобалар жасауға ынталандыру. Бұл командалық жұмыс дағдыларын дамытады.

✓ Ғарыштағы мәліметтермен танысып, оларды талдау. Мысалы, планеталардың ерекшеліктерін салыстыру.

✓ Ғарыштық зерттеулердің күнделікті өмірімізге қалай әсер ететінін талқылау, мысалы, спутниктердің байланысқа, навигацияға әсері.

✓ Ғарыштан алынған деректердің Жер экологиясына ықпалы.

✓ Оқушыларға ғарыш тақырыбына байланысты сурет салу немесе әңгіме жазу.

✓ Ойындар арқылы ғарыш туралы білімдерін бекіту.

Ғарыш тақырыбы арқылы оқушылар тек ғылыми білімдерін емес, сонымен қатар өмірге бейімделу, шығармашылық ойлау, командалық жұмыс сияқты маңызды дағдыларды да дамытуға мүмкіндік алады. Оқытудың интерактивті және қызықты тәсілдері арқылы балалардың қызығушылығын оятып, оларды зерттеуші ретінде тәрбиелеуге болады.

Күтілетін нәтижелер:

✓ Оқушылар ғарыштың не екенін, оның құрамындағы аспан денелері (жұлдыздар, планеталар, ай, күн) туралы білім алады.

✓ Оқушылар әртүрлі аспан денелерінің (мысалы, Күн, Жер, Ай) ерекшеліктері мен айырмашылықтарын біледі.

✓ Оқушылар ғарышты зерттеу үшін қолданылатын құралдар (телескоп, зымыран) туралы түсінік алады.

✓ Оқушылар аспан денелерінің қозғалысы, айналуы және бір-біріне әсері туралы базалық білім алады.

✓ Оқушылар ғарыштың адам өміріндегі рөлі мен маңызын түсінеді, оның ғылыми және практикалық қолданылуын қарастырады.

✓ Оқушылар қарапайым тәжірибелер арқылы ғарыштық құбылыстарды зерттеу дағдыларын дамытады.

✓ Оқушылар ғарыш тақырыбына байланысты шығармашылық жобалар, суреттер немесе баяндама жасау арқылы өз ойын еркін жеткізуді үйренеді.

✓ Оқушылар топтық жұмыс барысында бір-бірімен пікір алмасып, бірге шешімдер қабылдауды үйренеді.

Дискриптор

Критерий	Дискриптор	Балл
Ғарыш туралы түсінік	Оқушы ғарыштың анықтамасын береді.	1
	Оқушы ғарыштағы объектілерді (жұлдыздар, планеталар, т.б.) атайды.	1
Астрономиялық объектілер	Оқушы Күннің, Айдың және Жердің рөлін түсінеді.	1
	Оқушы планеталар мен олардың ерекшеліктерін сипаттайды.	1
Ғарыштық зерттеулер	Оқушы ғарышты зерттеу құралдарын (телескоп, зонд) атайды.	1
	Оқушы ғарышты зерттеу тарихы туралы қысқаша мәлімет береді.	1
Практикалық тапсырмалар	Оқушы ғарыш туралы сурет салады немесе модель жасайды.	1
	Оқушы топпен жұмыс істеп, ғарыш тақырыбында презентация дайындайды.	1

Сыныбы: 2

Пәні: Жаратылыстану

Бөлім: Ауа

Оқу мақсаты:

2.3.2.1 біздің ғаламшарымыз үшін ауаның маңызын түсіндіру;

2.3.2.2 ауаның кейбір қасиеттерін сипаттау (агрегаттық күйі, түсі, иісі);

2.3.2.3 ауаның кеңістікті толтыру қасиетін және жылуөткізгіштігін зерттеу;

1. Тәжірибе және ойын:

Ауаның бар екенін көрсету: Қағаз парағын желдеткішпен желдетіп, оның қозғалысын байқату. Шарды ауамен толтырып, оның көлемін өзгерту.

Ауаның салмағын сезіну: Бос және ауамен толтырылған екі шарды салыстыру.

Ауаның қысымын сезіну: Бос шыны бөтелкенің аузына қағаз жабыстырып, ауаны сорып алу.

Ойындар: “Ауаны ұстап ал” (балалар ауаны ауамен толтырылған шарды ұстап тұруға тырысады). “Ауаны есті” (балалар жел соққанда, жапырақтар шырылдағанда немесе ауа сорылғанда шығатын дыбыстарды тыңдайды).

2. Көрнекіліктер мен бейнелер:

Суреттер: Ауаның қозғалысын көрсететін суреттер (жел, бұлт, ұшақ). Ауаның әр түрлі формада болуы мүмкін екенін көрсететін суреттер (шар, көпіршік).

Бейнероликтер: Желдің қозғалысы, бұлттардың қалыптасуы, ауаны қолданатын техникалар туралы бейнероликтер.

Карталар: Жер шарындағы жел бағыттарын көрсететін карталар.

3. Сөздік жұмысы:

Жаңа сөздерді енгізу: ауа, жел, бұлт, қысым, салмақ, сорып алу, желдеткіш, шар, көпіршік.

Сөздердің мағынасын түсіндіру: мысалдар келтіру, суреттер көрсету, ойындар ойнату арқылы.

Сөздік қорды байыту: “Ауа туралы не білеміз?” деген тақырыпта оқушылардан сұрақ қою арқылы.

Сөз тіркестерін қолдану: “Жел ауаның қозғалысы”, “Ауаның салмағы бар”, “Шар ауамен толтырылған” т.б.

4. Табиғатпен байланыс:

5. Сыртқа шығу: Ауаның желдеткішпен желдетілуін, ағаштардың жапырақтарының желде қозғалуын, бұлттардың қозғалысын бақылау.

Табиғат құбылыстары: Жел, жаңбыр, қар, бұлт, дауыл туралы әңгімелесу.

Табиғатқа қатысты жұмыстар: Ағаштардың желде қозғалысын салмақ арқылы көрсету (қағаздан жасалған жапырақтарды жіпке байлап, ауамен желдету).

6. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту:

7. Сурет салу: “Мен желді суреттеймін”, “Ауамен толтырылған шарды суреттеймін” сияқты тапсырмалар беру.

Әңгіме жазу: “Егер ауа болмаса ...” деген тақырыпта әңгіме жазу.

Оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз ету: Сұрақтар қою, пікір айтуға мүмкіндік беру, жұппен жұмыс жасау.

1. Табиғатты бағалауды үйренеді:

✓ Ауаның маңыздылығын түсініп, оның адам өміріндегі рөлін бағалайды.

✓ Ауаның ластануының салдарын аңғарып, табиғатты қорғау қажеттілігін сезінеді.

✓ Жасыл желектердің ауа тазалығына әсерін түсініп, оларды қорғауға ынталанады.

✓ Ауаны ластаушы әрекеттердің зиянды екенін біліп, олардан аулақ болуды үйренеді.

2. Өздерінің қоршаған ортаға жауапкершілігін сезінеді:

✓ Ауа тазалығын сақтау үшін өздері не істей алатындығын түсінеді (ағаш отырғызу, қоқысты лақтырмау, автомобильді аз пайдалану).

✓ Өздерінің әрекеттерінің табиғатқа әсер ететінін түсініп, экологиялық санасын қалыптастырады.

✓ Өздерінің қоршаған ортадағы рөлін және жауапкершілігін аңғарып, жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

3. Басқалармен ынтымақтастықта жұмыс істеуді үйренеді:

✓ Ауа тазалығын сақтау үшін бірлесе отырып жұмыс істеудің маңыздылығын түсінеді.

✓ Топпен жұмыс жасай отырып, топтық байланысты және ынтымақтастықты дамытады.

✓ Өздерінің пікірлерін еркін жеткізуді және басқалардың пікірлерін тыңдауды үйренеді.

4. Қоршаған орта мәселелерін шешуде белсенділік танытады:

✓ Ауа тазалығын сақтауға бағытталған жобалар мен іс-шараларға қатысады.

✓ Жасыл желектерді отырғызу, қоқысты жинау сияқты іс-шараларға белсенді қатысады.

✓ Өздерінің айналасындағы қоршаған ортаны жақсартуға ықпал етеді.

5. Әлеуметтік санасын дамытады:

✓ Қоршаған ортаны қорғаудың маңыздылығын түсініп, осы бағытта әрекет етуге дайын болады.

✓ Жауапкершілік, қамқорлық, ынтымақтастық сезімдерін қалыптастырады.

✓ Әлеуметтік өмірдің белсенді мүшесі болып, қоршаған ортаны жақсартуға ықпал етеді.

Ауа тақырыбын оқыту арқылы оқушылар қоршаған ортаны қорғауға бағытталған әрекеттерді жүргізуді және жауапкершілік сезімін қалыптастыруды үйренеді. Бұл олардың әлеуметтік ортаға бейімделуіне және қоғамның белсенді мүшесі болуына ықпал етеді.

Күтілетін нәтижелер:

➤ Ауаның не екенін, оның қасиеттерін (көрінбейтін, салмақсыз, қозғалатын) біледі.

➤ Ауаның тіршілік үшін маңызды екенін түсінеді.

➤ Ауаның ластануының себептері мен салдарын біледі.

➤ Ауаны ластанудан қорғаудың әдістерін біледі.

➤ Жел, бұлт, жаңбыр сияқты ауа райы құбылыстары туралы білім алады.

➤ Ауаның бар екенін дәлелдейтін тәжірибелер жүргізе алады.

➤ Ауаның қозғалысын бақылайды және онымен байланысты құбылыстарды ажырата алады.

➤ Ауа тазалығын сақтауға бағытталған қарапайым әрекеттерді орындай алады (мысалы, қоқысты дұрыс лақтыру, ағаш отырғызу).

➤ Ауа туралы өз ойларын еркін жеткізеді.

➤ Ауа туралы танымдық әдебиеттерді оқи алады және олардан жаңа білім алады.

➤ Ауа туралы жұмбақтар мен тақпақтарды айта алады.

➤ Табиғатқа деген құрмет сезімін қалыптастырады.

➤ Ауаны қорғаудың маңыздылығын түсінеді және бұл іске белсенді қатысады.

➤ Басқалармен ынтымақтастықта жұмыс істеуді үйренеді.

➤ Өздерінің қоршаған ортаға әсерін аңғарып, оның жауапкершілігін сезінеді.

➤ Шығармашылық қабілеттерін дамытады (сурет салу, әңгіме жазу, тақпақтар жазу).

➤ Бақылау, салыстыру, қорытындылау дағдыларын дамытады.

➤ Жаңа білімдерді игеруге деген ынтасы артады.

➤ Оқу процесіне белсенді қатысуға дайын болады.

Бұл нәтижелерге жету үшін мұғалім сабақты қызықты және интерактивті етіп ұйымдастыруы керек. Оқушыларға тәжірибелер жүргізуге, ойындар ойнауға, сурет салуға және пікірлерін айтуға мүмкіндік беріңіз. Сондай-ақ, ауаны қорғауға бағытталған жобаларға оларды қатыстыруға болады.

Ауа тақырыбын оқыту арқылы оқушылар табиғатқа деген құрметпен қарауды және қоршаған ортаны қорғаудың маңыздылығын түсінуді үйренеді. Бұл олардың болашақта экологиялық саналы азаматтар болуына үлес қосады.

Дескрипторлар:

№	Дескриптор	Балл
1	Ауаның көрінбейтінін, салмақсыз екенін дәлелдейді	1
2	Ауаның қозғалатындығын мысалдармен түсіндіреді	1
3	Ауаның тіршілік үшін маңыздылығын түсіндіреді	1
4	Ауаның ластануының себептерін атайды	1
5	Ауаны ластаудың салдарын атап көрсетеді	1
6	Ауаны қорғаудың екі әдісін атайды	1
7	Ауа тазалығын сақтауға бағытталған екі әрекетті атап көрсетеді (мысалы, ағаш отырғызу, қоқысты дұрыс лақтыру)	1
8	Ауа туралы бір ғылыми фактіні айтады	1
9	Ауа туралы өз ойын айтып, оны дәлелдейді	1
10	Ауа туралы оқылған мәтіннен негізгі ойды айтады	1
11	Ауа туралы сурет салып, оны түсіндіреді	1

Сыныбы: 3

Пәні: Жаратылыстану

Бөлім: Жануарлар

Оқу мақсаты:

3.2.2.2 - жануарларды тіршілік ортасы бойынша ажырату;

3.1.2.1 - ақпарат көздерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау

3.2.2.4 –жануарлар санының өзгеруін түсіндіру және осы өзгерістерге әсер ететін факторларды анықтау;

Жануарлардың тіршілік ету ортасы

1.Құрлық

Жабайы аттар, қашқырлар, саны азаюшы жыртқыш аңдар, көп түрлілігімен ерекшеленетін ормандар мен таулы жерлер құрлықтағы негізгі тіршілік ортасы болып табылады.

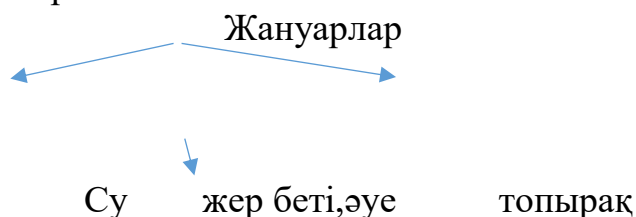
2. Теңіз және мұхит

Балықтар, құстар, қостілді аңдар, тюлендер мен диқандар мұхит пен теңіздердегі өмір сүретін негізгі құтқыштарды құрайды. Коралл рифтері мен терең су ортасы ерекше тіршілік ету ортасы болып саналады.

3. Шөлдер және жартылай шөлдер

Бұл аймақтарда өмір сүретін жануарлар құрғақшылыққа, жоғары температураға және су тапшылығына бейімделген. Түйелер, құмды қарлығаштар және ақтабандар осы ортада өмір сүреді.

4. Сызба бойынша жануар топтары туралы әңгімеле. Әр топқа мысал келтір.

5. Мекендейтін жеріне қарай жануарларды орман, тау, суқойма, ашық кеңістік: шөл, шөлейт, дала, саванна жануарларына бөлуге болады

<https://youtube.com/watch?v=pyk1m-kdfA&feature=shared>

сылкамен

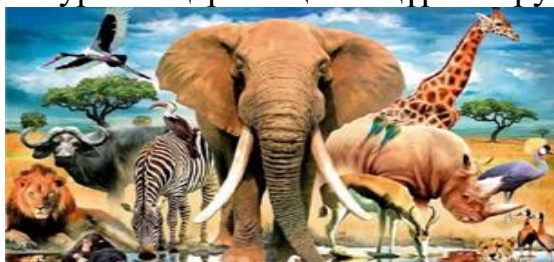
видеоны қарап көреді

6. «Анықта» айдары

Жануарлардың қайсысының омыртқасы жоқ. Оларды ата. Жануарларды тіршілік ортасына қарай топтастыр.

Омыртқалы және омыртқасыз жануарлар туралы айтып бер

7. Суретке қарап әңгіме құрастыру 1,2,3-топ оқушыларына сурет беріледі

8. Сәйкестендіру «Жұптық жұмыс»
Сипаттама жасайды

Дескрипторлар

№	Дескриптор	Балл
1	Әр жануардың мекен ететін жерін сипаттап, әңгімелейді	16
2	Жануарлар топтарының тіршілік ортасы туралы біледі	16
3	Суреттегі жануарларды атайды	16
4	Олардың әрекетін сипаттайды	16
5	Жануарлардың суреттерін салады, қоректену, көбею, қорғану тәсілдерін атайды	16
6	Бейтарап қарым-қатынас жасайтын жануарлар туралы біледі	16
7	Бәсекелес жануарлар туралы біледі	16
8	Сызба бойынша жануар топтары туралы әңгімелейді	16
9	Әр топқа мысал келтіреді	16
10	Омыртқалы және омыртқасыз жануарлар туралы айтады	16
11	Өз өлкеңнің жануарлары қандай ортада тіршілік ететінін айтады	16

Сыныбы: 3

Пәні: Жаратылыстану

Бөлім: Топырақтың құрамы

Оқу мақсаты:

Топырақтың құрамы

3.3.4.2 топырақтың құнарлылығын құрамына қарай зерттеу (күм, саз, өсімдіктер мен жануарлардың қалдықтары, су, ауа)

3.1.2.2 жүргізілген эксперимент нәтижесін құрылған жоспарға сәйкес көрсету мен қорытынды жасау;

1. Топырақтың қабаттары (Сурет және сызба)

Суретте топырақтың негізгі қабаттарын көрсетуге болады:

- **Гумус** (құнарлы қабат) – қара түсті, өсімдіктердің қалдықтары көп;
- **Минералды қабат** – сәл жеңіл қоңыр немесе сұр реңдегі топырақ;
- **Негізгі тау жынысы** – сазды немесе күмді, астында қатты жыныс қабаты;
- **Тас қабаты** – негізгі қатты тау жынысы.

Сызбада топырақтың қабаттарын түсінікті етіп белгілеп, әр қабаттың ерекшеліктері туралы қысқаша жазбалар қосуға болады.

2. Топырақтың құрамы

Суретте топырақтың құрамдас бөліктерін бейнелеуге болады:

- **Минералдар** (ұсақ тастар);
- **Органикалық заттар** (шірінділер, өсімдіктер қалдықтары);
- **Ауа** (топырақ кеуектері);
- **Су** (топырақтың ішіндегі ылғал).

Әр бөлікке түсініктеме қосып, оның маңыздылығын көрсету.

3. Топырақтың маңызы

• **Өсімдіктердің өсуі үшін топырақтың рөлі:** суретте өсіп тұрған өсімдіктердің тамырларының топырақтан қорек алатындығын көрсетуге болады.

• **Топырақтың тірі ағзалар үшін үйі:** құрттар, жәндіктер және өсімдіктердің тамырларының топырақ ішінде өмір сүретіндігін бейнелеу.

Сызбада өсімдіктер мен ағзалардың топырақтан алатын пайдасын көрсететін диаграммалар құруға болады.

4. Топырақтың эрозиясы (Сурет)

- **Эрозия процесі:** жел мен судың әсерінен топырақтың бүлінуін сурет арқылы көрсетуге болады.

- **Эрозиядан сақтану жолдары:** ағаш отырғызу, топырақты күтіп-баптау арқылы оның бұзылуын болдырмау туралы сурет.

4. Топырақ түрлері (Сурет және сызба)

Суретте түрлі топырақ түрлерін (құмды, сазды, қара топырақ) бейнелеп, олардың қасиеттерін көрсетуге болады:

Сызбада әр топырақ түрінің сипаттамаларын жазып, қай жерде қолданылатындығын түсіндіруге болады.

Топырақтың Құрамын Көрсету

Топырақтың құрамын көрсету үшін диаграмма немесе сызба жасауға болады. Мысалы, әр компонентті бөлек бөліп, түсімен, формасымен көрсету:

- **Минералдар:** дөңгелекшелер, түрлі түсті.
- **Органикалық заттар:** жапырақтар, шірінділер.
- **Су:** су тамшылары.
- **Ауа:** кеуекті құрылым.

Сызбаны Топтастыру

Сызбаны ақ қағазға немесе плакатқа салуға болады, және оны сыныпта көрсету үшін пайдалану тиімді. Оқушылардың әр қабат туралы білімдерін кеңейту үшін интерактивті түрде сұрақтар қоюды ұмытпаңыз!

Дескрипторлар

Дескриптор	Б алл
Суретте топырақтың негізгі қабаттарын көрсете алады:	16
Құмды топырақ – суды жақсы өткізетінін беледі;	16
Сазды топырақ – суды ұстап тұратынын айтады;	16
Қара топырақ – ең құнарлы топырақ түріне жататынын айтады	16
Суретте түрлі топырақ түрлерін (құмды, сазды, қара топырақ) бейнелеп, олардың қасиеттерін көрсете алады	16
Топырақтың құрамын көрсетеді	16
Түрлі топырақ түрлерін (құмды, сазды, қара топырақ) бейнелеп, олардың қасиеттерін көрсете алады:	16
Сызбада әр топырақ түрінің сипаттамаларын жазады, қай жерде қолданылатындығын түсіндіреді.	16
Топырақтың қабаттарын атайды	16
Топырақтың тірі ағзалар үшін үйі: құрттар, жәндіктер және өсімдіктердің тамырларының топырақ ішінде өмір сүретіндігін айтады.	16

ҚОРЫТЫНДЫ

«Бастауыш сыныпта қазақ тіліне бойлата оқыту әдістемелері» ғылыми-әдістемелік жинағы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің бастамасымен жасалып жатқан «Тілге бойлата оқыту» жобасын жүзеге асыру мақсатында әзірленді.

Бастауыш сыныпта тілдік ортаға толық енгізу үлгісі қолданылады. Бұл – әлемдік деңгейде шетелдердің білім беру жүйесінде сынақтан өткен тәсіл. Елімізде бұл тәсілді сынақтан өткізген профессор М. Жадрианың еңбектері де осыны дәлелдейді. Өйткені кіші мектеп жасындағы оқушылар тілді тез қабылдайды, танымдық қабілеттері жақсы жетіледі. Бастауыш сынып оқушылары мектепте күні бойы болатындықтан, күн тәртібі толық қазақ тілінде ұйымдастырылады.

Қазақ тіліне бойлата оқыту жобасын жүзеге асыру барысында сыныпта педагог оқушыларға қолайлы орта жасайды, білім алушылар өздерін еркін сезінеді. Тілдік ортада визуалды және аудио құралдарды қолдану ақпаратты жылдам қабылдауына көмектеседі.

Мектепке келгеннен бастап, үйлеріне кеткенге дейінгі аралықта қазақ тілді орта (қоңырау кезінде де қазақ тілінде қозғалмалы ойындар ұйымдастыру) құру керек. Сәлемдесу, хал-жағдай сұрау, сұрану үлгілері... Оқушымен мектеп ұжым мүшелері тек қазақ тілінде қарым-қатынас жасайды (дәрігер, асханашы, кітапханашы...). Барлық пәндерде ортақ тақырыптар негізінде белгіленген лексиканы меңгертеді. Тілдік ортаға енгізу сыныбында жұмыс істейтін педагог, орыс тілін білсе де, балалармен тек қазақ тілінде сөйлесуі керек. Мұғалім қазақ тілін жетік меңгеруі, орыс тілін жақсы түсінуі тиіс. Бұл тіл тұлға мен жағдайдың арасында байланыс туындауы үшін қажет. Бала педагогтің тіл қолданысына еліктейтін болады. Сондықтан да педагог эмоционалды болып, тілді үйретуде шығармашылық танытуы керек. Педагог балаларға материалды орыс тіліне аудармайды, өйткені балалар аудармаға арқа сүйеіп кетуі мүмкін. Шет елдік тәжірибе бойынша орфографиялық жаттығуларда ғана аударма жасауға болады. Дегенмен бұл шартты аймақта ғана (кейіпкер атынан) ұйымдастырылады.

Сөздерді, сөйлемдерді қайталату әдісі балаларды қазақ тілі ортасына енгізіп, олардың есту қабілеттерін, дыбыстау аппараттарын және сөзді дұрыс айту қабілеттерін дамытады. Балалардың сөйлеу тілінде кеткен қателіктерді қате деп қабылдамау. педагог сөйлемді басқаша айтып, дұрыс үлгіні көрсетуі керек. Түзетулер көп жасалса, баланың тіл үйренуге деген ықыласы бәсеңдеуі мүмкін. Ең бастысы, бала тілді түсінсе болды, одан кейін біртіндеп сөйлейтін болады.

Педагог балалармен сөйлесу барысында қол қимылын, ым-ишараны, көрнекі құралдарды көп қолдануы керек. Бейімделген тілін (анық, ақырын және грамматикалық тұрғыдан жеңіл) қолданады.

Сабақтан тыс уақытта оқушыларды өз бетінше оқу орталықтарында жұмыс істеуге бағыттау, зерттеу-жобалау, сыныптан тыс шаралар, үйірме жұмыстарына оқушыларды толық қамту, қолдау, мадақтау.

Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар, олардың кейбіреулері орта білім беру жүйесіне еніп, тәжірибеде қолданылып жүр. Қазіргі педагогтер қауымының алдында тұрған үлкен мақсат – өмірдің барлық

саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді.

Педагог технологиялардың қай түрін қолданса да оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етілуі тиіс. Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ

1. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен таңдау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/>
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/>
3. Қазақ тілді емес мектептерде тілдерді дамыта оқыту әдістері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 86 б.
4. А. Байтұрсынұлы Шығармалы. Он екі том. Оқу құралы. Т. Шонанұлымен бірге/ Ахмет Байтұрсынұлы . – Астана: «Алашорда» ҰҰ, 2022. Т.ХІ: -424 б.
5. Шонанов Т. Самоучитель киргизского языка для русских. 4-ое перераб.изд. Кызылорда, Каз.гос.изд., 1927. – 122 с.
6. Құдайберген Жұбанов. Шығармаларының толық жинағы. – Ақтөбе: «Жұбанов университеті», 2019. – 584 б.
7. Сарыбаев Ш. Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту тәжірибесінен. Алматы, 1940.
8. Сарыбаев Ш. Методика преподавания казахского языка в русской школе. Алматы, 1943. – 125 б.
9. Лапатухин М.С. Очерки по методике казахского языка в русской школе. Алматы, 1940.
10. Бектуров Ш., Бектуров А. Казахский язык. Алматы, Рауан.1994 -240б.
11. Аяпова Т. Қазақ тілі. –Алматы: Ғылым.1998.-272 б.
12. Ж. Аймауытов Алты томдық шығармалар жинағы/ Тәрбиеге жетекші Жаңа ауыл. оқу құралы – Алматы: «Ел шежіре», -2013 5-том, -384 б.
13. М. Әуезов Ақанның елу жылдық тойы // Ахмет Байтұрсынов. Ақ жол. – Алматы: Жалын, 1991. 17-18 б.б.
14. М.Жұмабаев Педагогика (1922 Орынборда жарық көрген 1-басылым)/ Алматы: «Marfu Press» баспасы. -2024. 208 б.
15. Білім берудегі жоғары сапа және көшбасшылық – 2013 П 84 Халықар. ғыл.-тәж. конф. баянд. жинағы (Астана қ., 13-15 қараша, 2013 жыл). – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2013
16. Выготский Л. С. В92. Психология искусства. Ростов н/Д: изд-во «Феникс»,. 1998.-480 с.
17. Х.Досмұхамедұлы Аламан. Құрастырушылар, алғы сөзін және түсініктемелерін жазғандар: Ғ.Әнесов, А.Мектепов, Ш.Керімов. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 176-б.

18. Ушинский, К. Д. Педагогическая антропология в 2 т. Том 1 : учебник для вузов — Москва: Издательство Юрайт, 2024. — 449 с.
19. Төрбеаева К. Ж., Есенғұлова М. Н. Психологиялық-педагогикалық диагностика: Оқу құралы. Алматы, 2012. – 304 бет.
20. Амоношвили Ш. А. Личностно – гуманная основа педагогического процесса. – Минск: Изд-во Университетское, 1990. – 254 с
21. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно – воспитательного процесса. – М.: Просвещение, 1989. – 192с.
22. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1994. – 285 б.
23. Мұқанов М.М. Жас ерекшелік және педагогикалық психология. А., 1980
24. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: развитие ребенка от рождения до 17 лет / Ун-т Рос. акад. образования- 5-е изд. - М. : Изд-во УРАО, 1999. -175
25. Цукерман Г. А. Психологическое обследование младших школьников Издательство: Владос 2007г. – 285
26. Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1973, - 215 б
27. Подласый И.П. П44 Педагогика : в 3-х кн., кн. 3 : Теория и технологии воспитания : учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлениям подгот. и специальностям в обл. «Образование и педагогика» / И.П. Подласый. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2007. — 463 с. : ил. — (Педагогика и воспитание)
28. Хорошавина, С. Г. Концепции современного естествознания [Электронный ресурс] : курс лекций / С. Г. Хорошавина. - Ростов н/Д : Феникс, 2005. - 291 с.
29. Калмыкова, З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З.И. Калмыкова. – Москва : Педагогика, 1981. – 200 с
30. *Пиаже Ж.* Схемы действия и усвоение языка // Семиотика. — М., 1983. — С. 133—136.
31. Давыдов В.В. Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования". М.: Педагогика, 1986; Пеэтер Мехисто, Хийе Ассер. Исследование по дальнейшему устойчивому развитию программ раннего языкового погружения. Талин, 2005. 30-б.
32. Early French Immersion: Language, Grades 1-8, A Resorce Document. 1998.
33. Liz Dale, Wibo van der Es, Rosie Tanner. CLIL skills ICLON, Universiteit Leiden, 2010.
34. Франсуа-Мари Жерар Ксавье Рожье. Разарботка и анализ школьных учебников (перевод с франц.).Изд. «АВОВО», 1998. 372- б.
35. Джадрина М., Байжасарова Г., Жадрина Г., Әрінова Б. Менің ортам. 1-сынып.1-жартыжылдық. Тілге ену бағдарламасы бойынша кіріктірілген байқау оқулығы. Астана: «Жарқын Ко» ЖШС, 2013. 92- б.

36. Джадрина М., Байжасарова Г., Жадрина Г., Әрінова Б. Менің ортам. 1-сынып. Тілге ену бағдарламасы бойынша байқау жұмыс дәптері. Астана: «Жарқын Ко» ЖШС, 2013. 88- б.

37. «Настольная книга о языковом погружении». Таллин, 2009.

38. «Программа обучения второму языку через языковое погружение». Таллин, 2009.

39. Назарбаев Зияткерлік мектептерінің Тілдік ортаға енгізу негізінде мектепке дейінгі тәрбие және білім беру бағдарламасына әдістемелік нұсқаулық. Астана. 2012

40. Дүниетану: Жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық/Б.Тұрмашева, С.Салиш, В.Пугач. – Алматы: Атамұра, 2019. -144 бет.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	3
1. Бастауыш білім берудің оқу пәндерін қазақ тіліне бойлата оқыту әдістемелері.....	5
2. Бастауыш білім берудің оқу пәндерін қазақ тіліне бойлата оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар.....	86
Қорытынды.....	191
Пайдаланылған дереккөздердің тізімі	193